NAZIONALE VITT. EMANUELE
13
1 A
37

I

[illegible]

IOANNIS

FERRARII MONTANI, DE IV-diciorum præexercitamentis, & ijs, quæ ad ius dicentis officium, atq; etiam cauſas diſceptantium modeſtius ſtudium pertinent, ENCHIRIDION, Vtilibus multarum rerum Locis illuſtratum.

Acceſſerunt & Commentarij eiuſdem, de Appellationibus, Exceptionibus; ac reliqua uſus forenſis praxi, Cauſarum patronis, & quibuſuis fori iudiciarij ſectatoribus ſummoperè neceſſarij.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

13 1. A. 37

AD CLARISSIMVM MVLTISQVE MODIS AMPLISſimum uirum, D. Chunradum Hombrachteum, Iuriſconſultum, Patritium, eundemq́; Conſulem Francofurtenſem, Ioannis Ferrarij, in Enchiridion de Iudiciorum præexercitamentis, Præfatio.

QVI PRIMI VIRtute, & conſilio præſtanti extiterũt, ut Cicero inquit, ij diſsipatos homines unum in locum congregarunt, eosq́; ex feritate illa ad iuſtitiã atq; manſuetudinem tranſtulerũt, tum res cõmunem utilitatẽ cõtinentes, quas publicas appellamus, tũ conuenticula hominũ, quæ poſtea ciuitates nominauerunt, tũ domicilia cõiuncta, quas urbes dicimus, inuento et diuino, et humano iure, mœnib. ſepſerunt: Atq; inter hãc uitã perpolitã humanitate, et illã immanẽ, nihil tã intereſt, quàm Vis et Ius. Horũ utro uti nolumus, altero eſt carendũ: uim uolumus, extingui ius neceſſe eſt, id eſt, iudicia, quibus omne ius cõtinetur: Iudicia diſplicent, aut nulla ſunt, Vis dominetur neceſſe eſt. Ex quibus nemo non intelligit, uerus iudiciorũ uſus quàm ſit in Republica neceſſarius, ut ſine quib:

conſtare nō poſsit, quæ eiuſmodi eſſe debet, atq; erit, iudicijs in ueritate cuſtoditis, ut inimicus neq; deeſſe nocenti poſsit, neq; obeſſe innocenti. Sapienter itaq; Solon ille Crœſo percunctanti, Quod maximum eſſet imperium, reſpondit: Ποικίλυ ξύλυ. Leges innuēs, quæ in ligneis tabulis etiā Athenienſibus deſcriptæ erant, quos ἄξονας appellabāt, quaſi humile & momentaneum omne ſit imperiū, quod legib⁹ non fundatur.

Legibus Imperiū fundari.

Neq; alia ratio inueniri poterat, qua rerum tam publicam quàm priuatam utilitatem continentium, uel æquabilitas eſſet, uel communicatio, niſi Iudiciorum ſyncera obſeruatione, quibus uerus Iuris uſus comprehenditur, docens, ut quiſq; quod ſuum eſt, tueri atq; conſequi poſsit, & demum quod ſuum eſt, quaſi ſuum non ſit, habeat, adeoq; inopem iuuare, & DEVM piè inuocare, atq; in ſuo opere glorificare diſcat: quod animi inſtitutum qui in ſacroſancto Iuris ſacerdotio ſibi non proponit, officio ſuo nuſquā bene fungetur, ſed ſub Iuris prætextu diuitias, honorem, intemperantiam, & quidquid uanitatis eſt, conquiret, tantum abeſt ut tranquillitatem in ciuitate, perq; hominum ſocietatem plantare, uiduam & pupillum defendere, proximi onus ſubire, & donum illud ciuilis diſciplinæ rectè collocare ſatagat: Cùm tamen Deus Opt. Max. leges humano generi in hoc dedit, ut ordo poli-

Iudiciorum neceſsitas.

Ordo politicus à Deo datus.

politicus ad ſuam gloriam, & communem homi-num utilitatem in pace & æquabilitate conſer-uaretur, non contentus naturam quoq; ab initio ita conſtituiſſe, adornaſſe, ut iuſtitiam & pieta-tem in terris colendam, quæ iuſta ſunt facienda, quæ iniuſta, omittenda eſſe iubeat, niſi quoq; ſa-pientiam indidiſſet, per quam et Reges regnãt, & Iudices, quod iuſtum eſt, decernunt. Viden-*ut politia cœlitus data ſit, inq; ea non ſecus atq; in* Domini *domo conuerſandum eſſe, quam qui pro ſua libidine & uanitate diſtrahit,* Dei *opus ſubuertit, atq; internitioni demum cauſam præbet.* Nu*llam enim* Rem*publicam ſubſiſtere aut perpetuam eſſe, quæ legum ſepimento non ſit obſita, ſed manu & uiolentia ſolùm contine-tur, multa & potentiſſima regna ſunt nobis ex-emplo, quæ dum uix criſtas erexiſſent, ut iuſti-tia & pietate, quod unum eſt rerum ciuilium bene inſtituendarum, atq; gerendarum funda-mentum, minus ſtabilita, fortunam* Euripo *ſi-milimam, uiderunt, & cùm longa tyrannide eſ-ſent quæſita, momento citius exciſa, euanuerũt. Vbi enim ſunt* Regna *olim tam florentia, ut quæ maximè,* A*ſſyriorum, Sicyoniorum,* A*rguorũ,* Aegypti, Italiæ, Iudæorum, Alexandriæ, Mace-doniæ, Syriæ? *Vbi ſunt ſuperba* Roma, Cartha-go, Lacedæmon, Athenæ, Babylon, *& centum aliæ* Reſpublicæ *multis nominibus potentiſſimæ,*

Regna quæ legi-bus non ſepiuntur perire.

nonne poſt ſe abierunt, & dū quærerent Deū,
qui non erat, in eas, ut Pythagoras *quoq; dicere*
ſolebat, primùm irrepſere delitiæ, deinde uiolē
tia, poſtremò exitium. At de Imperio Romano,
Imperiū Romanū diſſidijs laborare. *Chriſtiani orbis monarchia, fortè ſpes eſt, quaſi*
ſub eius tutela, Deus *rectè inuocari, iuſtitia ad-*
miniſtrari, uera pietas exerceri, optimi quique
defendi, & mali coërceri adhuc poßint, cæterū
dißidijs, bellis, diffidentia principum, mutuis in
ſidijs, quæ omnis impietatis ſeminaria ſunt, adeò
laborat, laceratur & exinanitur, ut niſi piorū
precibus conſeruetur, in ipſo Imperio *propediē*
quærere imperiū ſit neceſſe, quam calamitatem
optimus quiſq;, et humanæ conditionis progreſ
ſus in gloriā cœleſtis numinis, cupidus, citius la
chrymis exceperit, quàm ut mutare ſit datum.
Quorum *tamen* τὸ περίσαγμα, *ſeu exaggera*
tionem congerere, uel hiſtoriam contexere, aut
per omnes Iuris *partes diſcurrere, cùm noſtri in*
ſtituti non ſit, ſed iudiciariæ excellentiā neceßi
tatemq;, & uerū uſum, quaſi per trāſennam ſal
tem oſtendere, eius interim monendi ſumus, Iu-
dicia, ſine quibus neq; priuatas, neq; publicas res
utiliter tenemus, Dei *eſſe, & mortalibus in ui-*
tæ cōmunionem, rerumq; omniū ſponſionem con
Iudicia diuinitus data. *ceſſa, quæ qui uiolat,* Deū *ipſum, eorum autorē,*
offendit, cōmißi illius implacabilem olim uindi-
ctam. Quapropter *tamò ſyncerius in hac* Iuſti-

tiæ officina nobis uerſandū eſt, quantò excellentior & ſeria magis cauſa eſt, propter quam nobis diuinitus commendatur, ut ſuum cuiq; impertiat, & neminem lædat.

Cæterùm quòd ſacroſanctū hoc iuſti et æqui adminiſtrationis munus apud multos deſideratur, aut ſi eius aliquid ſuperſit, tamen friget, fit, quia Iuſtitiā uirginem ex Ioue natā eſſe ignorāt, quæ ut purè cuſtodita optima quæq; producit, ita etiā corrupta nihil non mali mortalium cœtibus immittit. Audi Heſiodum in lib. qui Ἔργα *καὶ* ἡμέραι *inſcribitur:*

„ Ἡ δέ τε παρθένος ἐστὶ Δίκη Διὸς ἐκγεγαυῖα,
„ Κυδνή τ᾽ αἰδοίη τε θεοῖς. *Sic et de Ate, ut malū hominib. adfert, qui iuſtitiā reijciunt, aut contaminant.*
„ Κακὸν ἀνθρώποισι φέρουσα
„ Οἵ τε μιν ἐξελάσουσι, καὶ οὐκ ἰθεῖαν ἔνειμαν.

Nulla, n. unquam lex tā bene fuit lata, quin ei ſtatim fraus ſtrueretur, et in abuſum ſit quādoq; detorta, quaſi oporteat boni prætextu, quod peſſimū eſt, nob. obrepere, et uidentib. fucū quoq; facere, Id quod in iudiciaria maximè uſuuenit, quæ cū utiliſſima ſit in Rep. & inprimis neceſſa[ria], [qu]æ ſi illa uitæ noſtræ impuritate offenſa, nō potuit quin maius corruptelæ detrimentū immitteret, quàm λιταὶ, *oēs etiā tardo inceſſu, uti Hom. deſcribūtur, emendare, ac recōciliatione facta, tollere queāt. Quod malū indicare quidē poſſu-*

Iudiciorum abuſus unde

mus,corrigere autem non poſſumus,eò uſq; nō ab uno pendet,ſed multæ ſunt radices,unde pullulat,atq; in immenſum ſurgit. Quoniamquidē, etiamſi uir contingat ius dicturus,qui neq; δωροφόρος ſit,neq; diuitem inopi,neq; dominam uiduæ,aut pupillo patremfamiliàs præferat,ſed ijdem ipſi ſint Actij quod Titij,& cuncta ad Iuris æquitatiſq; formam redigat,qualis,uti nunc ſunt homines,nō ubiuis locorum ſeſe offert,ſed ferè albo coruo aut Phœnice rarior eſt, tamen oportet ut etiam cauſarum patronus non minus iuſti ſit amans,pietatiſq; ſtudioſus,qui aliud nō quærat,quàm ut litigator quod ſuum eſt,quantum per legem liceat, ſynceriter conſequatur, nullo machinationis aut impoſturæ colore quæſito.

Iudicia corrumpuntur.

Cui rei modò habendi cupido,modò ambitionis ſtimulus,ſæpiſſimè æmulationis ſtudium remoram facit. Quotus enim quiſq; eſt,qui non,ut publicè proſit,legum ſtudia ſectatur,ſed ut earum prætextu lucrum etiam dignitatis plenum quærat,& tandem ius uenale habeat,id,cuius non [illegible]. Tribonianum illum magni nominis uirum inſimulare audent,qui ut ipſi tantùm de legum obſcuritate interpretatio adcepto lata fieret,idq; non ſine quæſtuoſa nominis aucupatione,non contentus fuerit Iuſtiniano ſacratiſſimo principi perſuadere,ut illam priſci iuris uaſti-

tatem

tatem digereret, & contractis prudentum reſponſis, atq; ſententijs, & publicam & ciuilem utilitatem continentibus, in ordinem cogeret, hominiq; comparabilem faceret, niſi etiam is lapis ſit motus, ut omnes omnium Iuriſconſultorum libri, quibus ad eorum intellectum, quæ obſcurã breuitatem præ ſe ferre uidebantur, & diſputationi ianuam aperire, adceſſus legitima interpretatione haberi potuiſſet, ſupprimerentur, ut ex tanta doctiſsimorum conſultiſsimorumq; Autorum multitudine ne unus quidem integer ſuperſit, ad quem in legis difficultate eſſet recurſus, ſed eorum loco ἀφ᾽ ἵππων ἐπ᾽ ὄνους deſcendentes, neſcio quam barbariem nobis obtruſam deuorare cogamur: Et mirum eſt, ſi temporis iniuriâ, & non debita opera, tot Iuriſconſultorum libri & iam per omnes totius orbis bibliothecas ſparſi, tempore non ita longo perierint, cùm tamen reliqui omnium liberalium diſciplinarum atq; artium etiam uetuſtiſsimi Autores ex Gothica illa quoq; tempeſtate pro bona parte emerſerint, & quotidie fractis clauſtris in lucem prodeant, ubi, neſcio an recipiendi ſint, qui putant adhuc Iuris traditionem ſatis diffuſam eſſe, & præſtare, ut breuioribus longè ſeptis includeretur, atq; hominibus ſimplicitate quadam præſcripta eſſet, & quod iuſtum equumq; ſine anfractibus oſtenderet, ut

Iuriſconſultorum interitus.

qui Rempublicam in Vtopia illa, aut ſi aliquam in umbra tamen adminiſtrandam ſibi facile con fingent, uerùm ubi in harenam atq; publicū pro greßi & rerum quotidie emergentium, & negotium Magiſtratui faceſſentium, uarias figuras uiderint, quæ etiam legibus tam latè ſcriptis nō ita poterant cōprehendi, ſtatim experiētur, cō temioſæ hominum, nunquam in eodē conſiſtentium, peruicatiæ potius obuiandū eſſe, quàm ut ius ſcriptū in anguſtum coire poſſet, & expediendis fori litibus, in aliā aliamq; figuram ſe ſubinde transfigurantibus, ſufficere.

Impietas tot litium ſeminarium eſt.

Etenim ſi hoc noſtrum ſeculū parumper introſpicias, tantum dißidiorum, tantum bellorū, atq; litium in eo ſeſe offeret, ut in alio ullo, uſque adeò filius in patrem, frater in fratrem litigia excitare non ceſſat, idq; tam obſtinata pertinacia, ut neq; ullus religionis metus, neq; Domini timor, conciliationem interpoſuerit, quod ſola impietas facit, humanū genus, etiam in medio Chriſtiano orbe ita corripiens, & ad inquietudinem perpetuo œſtro impellens, ut nihil corruptius, aut magis deploratum eſſe poßit, neq; ambigas, tantò minus pietatis in cœtu hominum eſſe, quantò plus litium inter ſeſe excitare non uerentur, teſte etiam D. Paulo Apoſtolo, qui Corinthios acriter perſtringit, ut qui doctrina Chriſtiana inſtructi ſanctificatiq;, iudicia in-

ter ſeſe habeant de rebus obolaribus & momen-
tanei uſus, & hoc propter delicta, litium illarũ
ſeminarium, ſic inquiens: Ηδ'η μὲν ὄυν ὅλως
ἥττημα ἐν ὑμῖν ἐστὶν, ὅτι κρίματα ἔχετε μεθ'
ἑαυτῶν. Rectè etiam Diuus Iacobus: Vnde bella
& lites in uobis? nónne hinc? nimirum ex uo-
luptatibus ueſtris, quæ militant in ueſtris mem-
bris? Et Ieſus Syrach: Abſtine te à lite, & mi-
nues peccata, homo enim iracundus accendit li-
tem, & uir peccator turbabit amicos. Quapro-
pter ſi quis Reipublicæ melius conſultum uelit,
humanam inſolentiam, atq; impietatis malum
coërceat oportet, & non legem optimè intro-
ductam, cuius excellentiam atq; uim tunc qui- Legis uir-
dem cognoſcimus, ſi ea bene utamur, quæ non in tus in o-
uerbis, ſed opere conſiſtit, tantum abeſt ut de pere con-
publico rem teneant, qui etiam contempta inte- ſiſtit.
rim ciuili prudentia, ad æquitatem neſcio quã,
& cogitationum ſuarum nouum, & nuſquam
conſiſtentem raptum, ciuitatem adminiſtran-
dam autumant, in hoc contemptibiles, quòd nec
focis ſuis præeſſe didicerunt, non aduertentes
id Auguſti Octauiani: Quiſquis præſentem Rei
publicæ ſtatũ, utpote legũ fundamento nitentẽ, "
mutari non uult, is & ciuis, & uir bonus eſt. "
Quod impietatis et litigãdi malũ, etiã qui cau-
ſarũ patrocinio præfici ſolẽt, frigidã ſuffunden-
tes, egregiè promouere quandoq; cõſueuerunt,

In uetera tores,qui causas nõ bonas corradũt

in hoc deteriores,quòd propter ſordes illas & quæſtum clientulis etiam nullo Iuris colore ſæpius nitentibus,uictoriam confidentiſsimè pollicentur,impelluntq; ad faceſſendum proximo negotium,à quo facilè potuiſſent auerti,non Cauſidicis ita detrimentoſum,ut qui interim,ſi aliud præſtare haud detur,litem procraſtinare inſtituunt, atq; lucroſam facere, ſed litigatoribus maximè,qui ſtatim diſcent uerũ illud eſſe, quod ,, pueri quoq; concinere ſolebant, Malum conſi- ,, lium conſultori peſsimum : & non tam in eum, qui rem illicitam ſuadet,dignam impietatis pœnam daturus,quàm qui aures præbet, redundare,ut adcepta clade,& iam proximus mendicitati,dicat: Serò ſapiunt Phryges,& neſcio nũ peſtilentius malum ciuitati immitti poſſet,quàm ſi tales Harpiyæ ei contingant, qui nulla Iuris uel cognitione,uel religione imbuti cauſas perorare, &,ut aurei tantùm fiant,apud Tribunalia regnare permittuntur,ſiquidem cauſam bonam & lege nitentem propter inſcitiam ſuã ægrè tuebuntur,deſperatamq; ſæpenumerò relinquent.Non bonam uerò quæſitis technis & procraſtinationibus,circunducto atq; deluſo Iudice,ſuſpendunt,utq; ueteratores ſunt,et ad hasce decipulas atq; tricas,tanquam ad Sirenios ſcopulos conſenuerunt,nullum non lapidem mouent potius,quàm quòd eam in aduerſum expe-

diri

diri, patiantur, & perſuaſæ litis temeritatem impoſturamq; patefaciant.

Et tolerabile quidem foret, ſi illi ſolùm, qui neq; Iuris, neq; religionis ullum guſtum ideceperunt fori nundinationes inſtaurarent, ciueſq; æruſcarent (ut qui iam contemptibiles cuilibet innotuerunt, & ab ijs potiſſimùm adhibentur, quibus uel animus haud diſſimiliter maleferiatus & irrequietus eſt, uel cauſa deplorata, ab honeſti enim & iuſti ſtudioſis tanquam fœnum in cornu habentes facilè deuitantur) & non etiam qui diſciplinæ ciuilis ſcientiam ſibi uendicant, in hoc deteriores, quòd impoſturas ſuas palliare, exq; nigro candidum facere artificio ſi norunt, non modò litigatoribus, uerumetiam Iudicibus graues, quando tam auri quàm nominis (quod ex Iuris cognitione interim quærunt) aucupio inhiantes, cauſam non bonam, legibus utcunq; detortis, ſuſtinere, & ceu bona eſſet, contra omnem & Iuris & æquitatis rationem, atq; ut ſemel dicam, contra propriam conſcientiam, lucri cupiditate obuolutam, quæſito coloris fuco, in publicum producere, plauſibiliterq; defendere non erubeſcunt, quam ſi obtinere, etiam per medias fraudes, contingat, ſuam ipſius impudentiam celare amplius non poterunt, uerùm glorioſuli inter turbam quoq;, de illa ſua uictoria, iudicio utcunq; circumuento, iactitare

Ius uenale habere malum.

re non ceſſant, quaſi ſoli ſint, qui cornicum oculos configere, omnemq́; fori artem compilare didicerint, ut eo faſtu, eoq́; gloriationis fuco ſimplices in ſui admirationem rapiant, cliemulorumq́; multitudinem ſibi præparent, et quæſtum ſub innocentiſſimi Iuris prætextu egregium faciant, non conſiderantes illud Heſiodi, Κακὰ κέρδεα ἰσα ἄτησιν, Mala ſcilicet lucra damnis æqualia eſſe, adeò nemo lucrum exiſtimet, quod cum bonæ mentis iactura comparatur.

Malum lucrum damno æquari.

Quibus adde, licet ueritatis oratio ſimplex ſit, in forum tamen irrepſiſſe eas dictionis ambages, ea uerborum inuolucra, ut non cauſarū explicationem dixeris ſophiſticamillā, ſed Sphingis ænigmata, quæ etiamſi putes te adſecutum eſſe, tutū adhuc nō eſt, ut tibi fidas, propter uerborum ἀμφιβολογίας, in hoc quæſitas, quò illis non ſecus atq; bubalus naribus irretitus circūducaris. Porrò qui negotiū controuertendū ſuſcipit, non ut dirimatur, ſed magis ut lucri aliquid pariat, id facit, quod Gryphi illi ueteratores ſolent: Et ſi cauſæ parū fidere cœperit, aut eā eſſe uiderit, quæ aurū in fundo etiā habeat, ſtatim ad artem illam fallendi animū intendit, et cogitat quibus modis rem proponere, & nihilo minus aduerſariū per ſophiſmata ſuſpendere, atq; cauſas ad Neomenias Latinas producere poſſit: Quæcunq; enim ambiguè, & amphibolo-

Sophiſticam in forum irrepſiſſe.

gijs

giјs plena proponit, quæ ſi aduerſarius in hunc ſenſum adcipiat, ipſe in aliū detorquet, quaſi in terpretatio proferētis ſit, unde diſputatio et ea λογομαχία oboritur, ut poſthabito negotio principaliter inſtituto, de uerbis tandē ueniat digladiandū, adeò intricatis, ut etiā Iudex hæreat, quidnā pronunciandū ſit in re nō ex omni pūcto clara atq; explicita, compertū ſibi habēs cū Alpheno, in cauſa ius poſitū eſſe, & de facto prius quæri, quàm de Iure aliquid ſtatuatur.

Itaq; bonam partē impuritatis Iudiciorū aua ritiæ atq; impoſturis ueteratorū (eos puto, qui ciuitatis tranquillitatem haud quærunt, ſed ut obolarem & momentaneū quæſtum ſibi Rabulæ faciant, litigia inter mortales, alioqui ad malū procliues, prò impietate ſua excitāt, ſeminātq;) adcepto ferri conſtat, quibus ſi æmulationis ſtudiū coniungas, nihil herclè deeſſe uidetur, quod ad officinam iniquitatis pertinere poſſit, natura enim fermè comparatum eſt, ut qui eandem artem ſectantur, ſe inuicem æmulari non ceſſent, præſertim ſi eorum animi religionis nexu nōn fuerint coniuncti, unde philautia quædam naſcitur, & ſuiјpſius amor, quo alteruter præferri contendit, quod malum eò latius ſerpit, quò uel elatior eſt, uel doctiorem ſe eſſe putat, qui eo agitatur, quæ cauſa eſt quòd ſupe rior eſſe, atq; uincere ſemper uelit, res iuſta

Aemulatio inter fori ſectatores.

ſit,

ſit,ſiue iniuſta.Vbi in ea, quam iuſtitia tuetur, pium & glorioſum eſt herbam conſequi, quod iuſtum atq; æquum eſt,patrocinio ſuo iuuare, pupillum & uiduam defendere, & pro legibus non ſecus atq; pro mœnibus,focis & liberis,pugnare. Cæterum ſi iniuſta fuerit cauſa,quam perorare contendit,hoc opus hic labor eſt,ut elabatur,& nominis exiſtimationi notam aliquā non inurat, ſi quando ab aduerſario,cui nec per latum digitum concedere eſt animus,fuerit ſuperatus.Vbi dici non poteſt,quot Iuris ſubſidia,quot intellectus,quot cautelarum figuras eo prætextu adſuat,ut cauſæ iniquitas cōtegi quodammodò,atq; è Iuſtitiæ proſcenio ſe prodere uideatur, ſed corradat interim quidquid uelit, diruat,ædificet, ſepulchrum dealbet,uel potius perizoma paret,ad uelandum illud, quod leges admittere,& in publicum proferri reſpuunt.

Cauſa etiam inique quantopere defendatur

Eſto autem,qui ius dicis,& in hoc demum, quia multis paraſangis reliquos præcedere ſoles,obſecūdare imprudens ſit inductus,ut quod iniquum eſt,pro æquo,quod iniuſtum,pro iuſto tibi adiudicari,pro delitijs habeas,& propterea hecatomben faciendam tibi arbitraueris,utcunq; ſcias rem iniquiſſimam te obtinuiſſe, idq; machinationibus uetitis,et arte inter bonos mala.Sed putas tibi hoc impunè fore, qui ſtatim in id ius impingis,in quo uerſaris,cuius ſacerdotio

Impium eſt iniuſtum pro iuſto obtinere.

te

te initiatum gloriaris? Sic Impp. Militant nanq; „ cauſarũ patroni, qui glorioſæ uocis munimine „ confiſi, laborantium ſpem, uitã, & poſteros de- „ fendunt, etenim qui dirimunt ambigua cauſarũ „ facta, ſuæq; defenſionis uiribus, in rebus tam pu- „ blicis, quàm priuatis, lapſa erigunt, fatigata re- „ parant, non minus prouident humano generi, „ quàm ſi prælijs atq; uulneribus patriam paren- „ tesq; ſaluarent. Verùm per leges, quas aranea- rum telis ſimiles habes, collapſus euaſeris, quid in nouißimo die fiet, cuius Iudex non ſic arte pa ratur? à iuſto iudicio nullis offucijs, nullis impo ſturarum lenocinijs faſcinabitur. Audi Hieremiam: Væ qui ædificat domum ſuã in iniuſtitia. „ Item Ieſum Syrach: Væ duplici corde, & labijs „ ſceleſtis, & manibus maleficientibus, & pecca- „ tori terram ingredienti duabus uijs. Quibus il- „ lud Deute. 27. ceu Coronis adcedit, Maledictus „ qui peruertit iudicium pupilli & uiduæ, & di cet omnis populus, Amen.

Et ſusq; deq; ferendi eſſent Thraſones atque ueteratores, ſi quando in ſuis penatibus inſolen tia illorũ maneret, & non etiã foràs in cõmune ciuilis, ſaluberrimæq; diſpendiũ diſciplinæ erũ- peret, quãdo ferme unus fori abuſus facit, ut non modò Iuriſprudentia, uerumetiã omnes, qui eã candidè ſectantur, & hominũ utilitati rectè con ſultũ cupiunt, uulgò malè audiant, ac quod per

Veteratores oneri eſſe.

Bonorũ uirorum uſus ſemper neceſſarius.

abuſum peccatur, in ipſos quotidie redũdat, unde fit, ut Reſp. eò fœlicior eſſe dicatur, quò pauciores Iuriſperiti in ea foueantur, quod de illis certè accuſatoribus, non tam perperam adcipietur, qui lites pro impietate ſua etiã ſeminare nõ ceſſant, tantũ abeſt, ut eas dirimere, & urbium tranquillitati operã ſuam honeſtè collocare laborent. Nam *bonorũ uirorũ uſus (qui iuſtitiæ ſunt uindices, utile cũ honeſto coniungunt, patriã, ciues, uiduã & pupillum tuentur, lapſa erigunt, et patrocinium ſuum iuſto ſalario contenti, pro rebus controuertendis legitimè adeoq; piè indigentibus impertiunt) in* Repub. *ſemper neceſſarius eſt, & hoc adeò ut fœlix ea habenda ſit ciuitas, in qua plures eorum ſuſtinentur.*

Quem progreſſum in Republica *non parum remoratur, quòd negotia forenſia, fortè in tanta honeſtatis penuria, ijs quoq; pertractanda committuntur, qui uel ullam* Iuris *cognitionem nõ habent, uel ſi habent aliquã, ea tamen ſolida nõ eſt, ſed in hoc comparata, ut augendæ rei familiaris tantùm ſit inſtrumentũ, & auaritiæ cũ nominis quodam ſplendore exercendæ, qualecunq; uelamen.* Præter *hoc, quòd non paucos inuenire eſt, qui depellendæ famis gratia ciuile ſtudiũ ſequũtur, & priuſquàm eius cunabula ſalutârint, uel ad fori ſtrepitum, uel principis alicuius* Aulam *ſeſe conferunt, ubi negotijs etiã uulgaribus ita immergun-*

merguntur, ut non ſine magna ſtudiorum iactura enatare permittantur, quos niſi natura ipſa ad honeſtatem æquitatemq; præparârit, temporis, quæ prudentiæ atq; uſus mater eſſe dicitur, beneficio haud iuuabuntur, illi enim hoc unum cōgitãt, moliuntur, quemadmodũ multis innoteſcere, & controuertendis rebus, atq; ijs quæſtuoſis onerari etiam poßint. Hi autem licet aliud ſaxũ uoluant, eundẽ tamen propè finem reſpiciũt, nempe ut & ipſi commodum ſaginati, ſub celebri dignitatis ambitione aurum etiam à Gryphis intercipiant, qui adſectus faciunt, ne quod publicè utile eſt, ſtatim ob oculos habeant, ſed ad dominorum uoluntatẽ ſe transfigurare, & Protheos agere diſcant, in quo inſtituto callũ ducunt, atq; aulici manent, hoc eſt, aureis illis catenis deuincta mancipia, qui à ſtudijs ſuis in primo flore auulſi, alijs rebus deſtinantur, ad domini arbitriũ expediendis, tunc quidem fœlices, ſi ea contingat Aula, in qua permiſſa ſit conſiliorum deliberatio, & liberum dicere, quod ſit utile, honeſtum, & conueniens, alioqui cum tyrannis aut minimè congrediendũ eſſe, aut iucundißimè, Xenophanes quoq; monere ſolebat, neq; enim liberũ, neq; bonæ mentis eſſe permittunt, de quo Sophocles: Non ſine periculo iuuenis in aulam rapitur.

Πρὸς τ̀ τύραννον ὅστις ἐμπορεύεται,
Κεινοῦ 'στὶ δοῦλος, κἂν ἐλεύθερος μόλῃ.

At ſint apud Principes quoq; uiros doctißimi

candidiſſimiq́;, & intemeratæ mentis Aulici, quales ipſi quoq; eſſe nõ dubitamus, tot tamẽ deflectendi ſunt occaſiones, ut uictoriæ loco nõ poſtremo habeatur, ex eo mari enatare, et cõſcientiæ integritatẽ redimere. Proinde ſi etiã cum magna ſtudiorũ, mentis atq; animæ iactura fortunam tibi arridere putes, & opes, propter quas libertatẽ uendidiſti, per fas et nefas corraſeris, facile eſt, ut rerũ uiciſsitudinem ſentiẽs, illis rurſus exuaris, & in modũ numi calculatorij, qui paulò antè mille aureorum lineam tenebas, iam dimiſſus uix unius, aut etiam nullius numero habearis, illius Ouid. in 3. Triſt. libro memor:

Vſibus edocto ſi quidquam credis amico,
  Viue tibi, & longè nomina magna fuge.
Viue tibi, quantumq́; potes prælustria uita,
  Sæuum prælustri fulmen ab arce uenit.
Nam, quanquam ſoli poſsint prodeſſe potentes,
  Nõ proſunt, potius plurimum obeſſe ſolent.

Multis itaq; nominib. licet periculoſum ſit, iuuenem ſeſe Aulæ cõmittere, maximè q̃ à ſtudijs diuulſus, quorũ ſedulitate multũ in Rep præſtare poſſet, alios quoq; in cõmunem hominũ utilitatẽ formãdo, quod Socrates maius et præſtãtius eſſe dicebat, quàm etiã bene gubernare, eò rapitur, ut Iuris ſcopũ non ita cõſequatur, aut ſi teneat difficilè in eo cõſiſtat, propter deflectendi occaſionem, quæ tã multiformis ſe quotidie offert, ut

parum

parum ſit quin auertatur, illud uulgi poſtremò diſcens: Diu in Aula, profundè in Auerno. Propterea tamen Magiſtratus non relinquendus, ut qui à Deo eſt, & multis manibus, multiſq; oculis ad cõſeruandas ciuitates, atq; politias, opus habet, quod ſine optimorũ miniſterio fieri nõ poterit: Adcire itaq; ad ſe debet, non Abſolon cõſortia, ſed uiros ſapientes & pios, in quib. ueritas ſit, qui iuſtitiã diligunt, & oderunt iniquitatẽ, illorũ enim opera Reſpub. piè, & ſine adulationis adſpergine adminiſtrari, & Deus in ea rectè inuocari poterit, qui unus debet eſſe ſtudij ſcopus, ad quem Imperij curſum in orbe Chriſtiano dirigi oportebat. Eorum ſi ab exteris atq; Ethnicis exemplũ petere liceret, multa quidẽ obuia eſſent, qui eos reb. adminiſtrãdis præficere ſolebant, quos annis prudentiaq; iuuari, & longum uſum, rerũ omnium magiſtrum, ſcientiæ cõiunxiſſe ſcirent. Inprimis Alexander Seuerus, cui ſemper illud diuinum uerbum in ore fuit: Quod tibi fieri non uis, alteri ne feceris, Sciens optimè, bonos aulicos bonum principem facere, Amicos, atq; etiã parentes ſi malos reperit, aut puniuit, aut à ſe dimiſit, dicens: His charior eſt mihi Reſpublica. Præter hoc, quòd in eius conſilio fuerunt uiri 22. Iuris atq; rerũ gerendarũ doctiſſimi, inter quos Fab. Sabinus, tẽporis ſui Cato, Domitius Vlpianus, Iulius Paulus, Põponius,

Pios pricipib. admittendos.

Alex. Seuerus quos à cõſilio habuit.

*Alphenus,Catilius Seuerus cognatus eius,uir o-
mnium doctiſsimus,Aelius Serenianus,uir omniū
ſanctiſsimus,Quintilius Caius Marcellus,quo me
liorē ne hiſtoriæ quidem continent,ut Ael.Lāpri
dius ſcribit,qui & alios enumerat in eius uitam.*

*Et quamuis non tam rarū ſit,ut in iuuenili pe
ctore ſenilis prudentia contegatur,deſultoria ta
men plerunq; eſt,& præcox, atq; exiſtimatione
non tam grauis & ueneranda,ut exemplo quoq;
admodū prodeſſe,& quod longo uſu,temporis fi
lio,re ipſa cōſecutū nō ſit,Reip.bene gerendæ im
pertiri poſsit.Quemadmodū nec Eccleſiæ admo
dum cōducere,et ſine offendiculo eſſe uideri poſ
ſet,ſi is Paſtor obtruderetur,qui Neophytus eſ-
ſet,aut ex Scholæ puluerib.uixdum ἔφηβος iā
erutus,quem tum domui ſuæ bene præfuiſſe neſci
mus,aut hoſpitalitatē exercuiſſe,neq; teſtimoniū
habeat bonū ab extraneis,ſed uinolentus ſit,im-
modeſtus,& qui lingua tantùm doceat,non etiā
uitæ innocentia erudire ſoleat.Nónne ille in op-
probrium incidet,& ad quālibet leuem turbam
aut etiam peſtilitatem,relictas oues,ut mercena
rius eſt,ſine doctrinæ inſtantia,ſine cōſolationis
præſidio ad lupi inſidias diſpergi permittat? non
aduertēs quàm graue onus ſibi impoſitū habeat,
animarū curam puto,& Deū nullo perizomatis
prætextu eludi poſſe,ſed ſuo tēpore animas,quæ
ſic perierūt,è manib.eius requiſiturū? Aut quor
ſum*

Eccleſiaſtes qui uerbo tātùm docet.

ſum pertineret iuuenẽ artis medicæ indoctũ, nul loq́; uſu expertũ morbis curãdis præficere? nónne periculis hominũ diſceret, ut non opus ſit turbam medicorũ, qua Adrianus Imp. ſe perire con querebatur, adhibere, cũ ipſe pro turba eſſe poſſet, & plus ſtragis in ciuitate facere, quàm leuis peſtilentiæ furor? quib. utiq; monemur, nõ ſatis eſſe in Rep. aliquid fieri, ſed opus eſſe ut bene & in commmunem hominum ſalutem fiat, ab ijs maximè, qui uſum diſciplinarum rectè tenent, & cum pietatis ſtudio in rebus bene gerendis con iungere pergunt.

A quo etiã illi δὶς διὰ πασῶν *abeſſe mihi uidentur, qui cùm ingenuarũ artium linguarũq; donũ aliquod receperint, ita ut tã docẽdo quàm ſcribendo id in harenã proferre, et publicè pro deſſe poſſent, aliò tamen reſpiciunt, nẽpe ut pro* φιλαυτίᾳ *ſua, animiq; immodeſtia, nomẽ ſibi cũ alterius ignominia impudentes quærãt, aut etiã dentẽ illum Theoninũ, ut ingenij ſunt maligni et acerbioris, oppidò exacuãt. Porrò ſi uiderint eſſe, qui norit hominẽ hominis cauſa genitũ, & nõ in ſui utilitatẽ tantùm, ſed & aliquid præclari præſtet, & non modò ſuos, uerumetiã multos ad Reipubl. utilitatem inſtruat, atq; formet, & propterea non ſit contentus domi atq; in umbra docere, ſed erumpit, & ſi quid adſidua opera, rerũq; indagatione adſecutus fuerit, alijs quoq;*

profuturũ, id ſtatim in ſcriptũ redigit, & nemi-ni non cõmune facit, non tã pro fama captanda, tametſi & illa uirtuti calcar adijcere ſoleat, quàm ut in uniuerſum proſit, & lucernã, quam „ adcenſam habet, ſub modiũ non abſcõdat, utilio „ rem enim ciuitati eſſe, Socrates dicere ſolebat, „ & grauiter, ut omnia, qui plures efficeret Rei „ publicæ gubernãdæ idoneos, quàm qui ipſe rectè gubernaret. Hoc *uitilitigatores illi atq; Zoili pro animi ſui inquietudine, & innato liuore, to lerare non poſſunt, uerùm obiter id percurrũt, inueſtigantes diu noctuq; ſi quid currẽte penna parũ conſideratè excidiſſe, aut uerbũ factumq; ipſis nõ ita cognitũ, ineptè adpoſitũ eſſe uideri poßit, tunc mirũ eſt, quàm ſugillare, notare, re-prehendere, explodere, & cœlũ terris miſcere ſoleãt, quaſi ipſi inuenerint, quod pueri in nuce ſe reperiſſe concinũt, & oculos cornicũ ſoli cõ fixerint, demũ re intus perſpecta, apparet ipſos collimaſſe quidẽ, ſcopũ autem loci nõ adtigiſſe: Aut cogitationes ſuas atq; uiſiones, quaſi ab A-pollinis* Tripode *petitas, in loco nõ habere, ſed ambitionis atq; philautiæ ſtimulis percitos, &, ceu eſſent aliquid, alijs lõgum poſt ſe cõtemptis, uirus ſuũ effundere, unde perinde atq; Epheſiæ* Dianæ *templum adcendiſſent, nomen ſibi perpe tuare contendunt, ſeq; præ multis uenditare, i-pſis oculis ſuis charius habent.*

Vitilitigatorum opera.

Sed eã non eſſe rationẽ, qua quiſq; pondo ſibi cõmiſſum ad cõmunem hominũ utilitatẽ, adeoq; in uſuras etiã, ut ſic aliquid lucrifiat, pro pietatis ſuæ religione collocare iubetur, ipſa res oſtẽdit, quare oportebat alterũ mutuis ſtudijs iuuare, in eo præſertim dono, quod cuiq; eſt datũ, ſiue docendo, ſiue monẽdo, ſiue linguis loquendo, ſiue ſcribendo, non quò nobis honorem per hoc, quod impiorũ eſt, uel nomẽ dũtaxat quæramus, ſed ut multiformis gratiæ Dei *donũ, quod quiſque adcepit, in alium miniſterio ſuo cõmunicet, atq; probè diſpenſet, ut in omnib. tanquã ſuis donis glorificetur* Deus, *qui unus eſt ſcopus, ad quẽ omnes bonas artes, omnes diſciplinas, omnes omniũ generum dotes in* Rep. *referre debemus, in tantũ, ut qui aliò reſpicit, et operã ſuã cupiditatibus ſolùm, atq; diuitiarum quærendarũ lenocinijs collocare uelit, ille toto aberrabit cœlo, ac ueluti qui nullã non callem pertentat, ſerò ad locum deſtinatũ ueritatemq; perueniet, atq; cõſiſtet.* Impiũ *igitur eſt, atq; impudens, alterius laborẽ calumniãdi animo ſolũ perſtringere, & ne quis publicè proſit intercedere uelle, tantũ abeſt, ut meliora proponere inſtitutũ ſit ullum.* Et *cùm nemo ex omni parte ſit beatus, et ab errore alienus, modeſtè alter alterũ monere, ab errato reuocare, & quod publicè cõueniens eſt, oſtendere debet, id quod inter bonos uiros etiã ethni*

Alter alterum iuuare debet.

Notatio erroris modeſta ſit.

eos factũ eſſe, locupletiſsimi ſunt teſtes, hic breuitatis amore prætermiſſos nobis quoq;, quibus uerus diſciplinarũ uſus innotuit, et pietatis religione imbuti ſumus, inprimis obſeruandum, ne dũ nenijs illis, & calumniãdi ſtudio inſiſtimus, à uocationis officio cõtemtioſi excidamus, nullũ enim uerbũ eſt, quod, ita ex inſidijs notatũ, non poßit regerendo calumnias, in diſputationẽ rurſus uocari, ut ſic altercationis uehementia ueritas amitteretur, & tragœdia bonis horis malè perditis, in riſum exiret, quod æmulationis ſtudium à bonis uiris tã abeſſe debet, ut q maximè.

Inſtitutũ ſcribendi — Hanc quoq; de iudicijs *tractationem ſuſcepimus, qui lõgo fori uſu cõpertum habemus, quàm corrupta ſint & ſui diſsimilia, non ſolùm ob eos qui cauſas perorãdas patrocinio ſuo cõmittunt, ſed etiã quibus ius dicere eſt datũ, eo inſtituto, ut ſi quiſq; officij ſui monitus, ab impura illa nũdinatione uindicari, & ſynceritati ſuæ quãdoq; in humani generis uſum, reſtitui poßint: Quod tunc cõmodum fieret, ſi pace Chriſtiano orbi ſemel data, Principes atq; Magiſtratus quiſq; ſuorum tribunaliũ quaſi luſtrationem ſubinde agerent, quod uitioſum eſſet, emendarent, quod ad protelãdas cauſas inuectum rectà ſubmouerent, perſonæ, iuſtitiæ atq; pietatis monerẽtur, ſic nõ dubitamus futurũ, ut ſi ſuũ officiũ cùm Iudices, tum qui cauſas cõtrouertunt, agere cœperint,*

quin

quin unuſquiſq;,ſine ullo & impenſarũ & procraſtinatiõis tædio,quod ſuũ eſt cõſequi poßit: Et interim ſcimus doctißimis uiris,qui de iudicijs,eorũq; ritib.integros cõmentarios nobis reliquerũt,adijci aliquid facile nõ poſſe,quod nec ipſi uolebamus, ſed is noſter conatus fuit, ut quotidiana tantùm repeteremus, & breuitatẽ cum utilitate coniungeremus,quod æqui boniq; pius quiſq; ut conſulat,candor eius monebit.

Id quod & te,Chunrade,idemq; Cõſul,multis nominib.amplißime,cõſultißimeq;,pro pietatis ſtudio,& amore erga bonas literas,de quibus optimè mereri nunquã ceſſas,facturũ rectè mihi perſuaſum habeo,qui cũ licet mihi familiaritatis tantũ coràm nõ interceſſerit,abſentẽ tamen ob ſingularẽ rerũ gerendarũ prudentiã,excellẽtiamq; eruditiõis,nõ potui quin ſuſpicerẽ,et nomen tuũ tot modis conſpicuũ prædicarem,cuius hinc quoq; nõ leuis occaſio mihi data eſt,q̃ Iuſtus ille Studæus,V.I.Doctor,et Cãcellarius Fuldẽſis,ὁ γαμβρός μου,mentionẽ de te,quæ ſemper honorifica eſt,nuſquã nõ inter bonos facit. Qua de cauſa et hãc operã in ſtudioſorũ gratiã à me ſuſceptã (utcũq; ſit tumultuaria et immatura, et ea quæ delicatulis aurib.minus ſit ſatisfactura,quàm ipſe mihi perſuaſerim)cõmunem mecũ habeas,imò ut tuã,rogo,&,ſi in receſſu aliquid contineat,tuearis,aut in poſtremo ſaltem loco apud te eſſe quãdoq; exulem,permittas. Vale.

ORDO CAPITVM.

PRIMI LIBRI CAPITA.

I. Iuris cognitionem ſine eius uſu, nec plenè contingere, nec admodum prodeſſe. 1
II. Iudicia neceſſariò introducta, & quibus fundantur. 4
III. De Iudiciorum utilitate, & perſonis interuenientibus. 6
IIII. Iudicium tribus partibus conſtare, atq; peragi. 9
V. Ante iudicij aditum quid agendum, & inprimis Actori. 10
VI. De Exceptionibus, quæ ante litiſconteſtationem obijci poterunt, earumq; uero uſu. 15
VII. Vt repelluntur qui alieno nomine agere præſumunt. 21
VIII. De Satiſdatione Procuratorum, atq; Accuſatorum. 24
IX. Quo ordine Exceptiones ante Iudicium proponuntur, & ut Iudex recuſari poſſit. 27

LIBRI SECVNDI CAPITA.

I. De litiſconteſtatione, & quemadmodum

dum committitur. 45
II. *Iuſiurandum propter calumniam, ut & à quibus præſtandum.* 48
III. *Vt ad probationem ſ[illegible]ogreſſus, & de poſitionibus.* 55
IIII. *De probandi ratione, & ut interrogationes ad eam fiunt.* 61
V. *De Inſtrumentorum uſu.* 67
VI. *De Teſtium examinatione.* 78
VII. *Quibus modis Teſtes impugnantur.* 85
VIII. *Probationem ex præſumptionibus atq; coniecturis etiam peti.* 89
IX. *De iureiurando.* 104
X. *De Exceptionibus atq; defenſionibus, quibus cauſa perimitur.* 114
XI. *De diſputationibus & allegationibus, quæ ultrò citroq; apud Tribunal fiunt.* 124
XII. *De concluſione, quæ fit in cauſa, & ut probationibus renunciatur.* 135

LIBRI TERTII CAPITA.

I. *De conſultatione Iudicũ, relationibus, atq; remiſſione cauſarum.* 136
II. *De Sententijs, & quid Iudici in his proferendis incumbat.* 145
III. *De eo quod intereſt, & ut ſententia comprehendatur.* 154

IIII. De

IIII. De litis expenſis. 157
V. Temporum atq; terminorum in iudicijs obſeruandorum elenchus. 163
VI. De præceptis Iudicum, alijsq; placitis ſententiæ uim habentibus. 210
VII. De ſententia declaratoria, & in quibus locum habeat. 216
VIII. De Sequeſtratione, eiusq; uero uſu. 219
IX. Quando is, qui alterius famam diuulgat, uel agere, uel deinceps tacere poſtulatus cogatur, ad l. Diffamari. C. de ingenuis manumiſſis. 229

INDEX

INDEX RERVM & Verborum im hoc Opere memorabilium.

A.

Accuſator in iudicijs pœnalibus quandoq; deſideratur 8 b
Accuſatoris Satiſdatio 27 a
Acta iudiciaria 69 b
Acta omnia eſſe remittenda 142 a
Actio ex delicto proficiſcens per litiſconteſtationem in hæredes trāſit 45 a
Actio pœnalis remiſſa 19 b
Actiones interrogatoriæ 55 b
Actionis formula pro intereſſe 155 a
Actionum formulas non negligendas 36 b
Actionum inſtituendarum principium 10 b
Actor nihil probans nō iurat 103 b
Actor forum Rei ſequitur 11 b
Actor probatam intentionem ut fundare debeat 129 a
Actor quis, & quod eius officium 7 b
Actor ut paratus eſſe debeat 8 b
Adiacentia quando intelliguntur feudalia 69 a
Aduocatus Rei quid alleget contra factum 119 b
Aduocati quare priuilegiati 131 a
Aes in ædium reſtaurationem creditum 161 a
Aeſtimatio litis à quo tempore fiat 113 a
Aeſtimum 71 a
Agens contra proprium factum repellitur 18 b
Agens in perſonam ex prima immiſſione, quid cōſequatur 15 a
Agens in rem quid potiſſimum conſiderare debeat 58 b

Agens

Agens in rem ut ex primo decreto poſſeſſor fiat 14 b
Allegans contraria non auditur 20 b
Allegans propriam turpitudinem, non auditur 19 a
Allegare quid 124 a
Allegationes quæ ſint cõmunicandæ 132 b
Ancilla marem & fœminam enixa quando libera ſit 92 a
Antiſtes iuſtitiæ qualis 3 a
Appellatio à declaratione Iudicis quando fiat 218 b
Appellatio fit ab arbitris 34 b
Appellationi quando ſit locus 234 a
Arbiter quando emanentibus multam dicit 15 b
Arcam obſignatam aperiens 95 a
Archiuum quid 71 b
Armatus aßiſtens percuſſori 95 a
Arreſtum 224 b
Arreſtum ut decernatur à Iudice, quid agendum 223 a

B.

Bannitus quis 17 a
Bannum ob contumaciam quãdo decernitur 216 a
Bannum ut in citationem reſoluitur ibi. b
Banni ſeu relegationis ratio 215 a
Banni apud Germanos quoq; uſus 216 b
Bona immobilia alienari uetantur 224 b
Bona ſeparatim poßidentes 92 a
Bonis cedens nudus dimittendus non eſt 228 a
Bonis cedere qui non permittantur ibi. b
Bos uenditus ſi ſtatim moriatur 102 b

C.

Calumniari quid 48 b
Carceris eruptor pro

Reo

Reo habetur 97 a
Cataſtrum 71 a
Cauſa ante pronunciationem diſceptanda 136 b
Cauſa famoſa præſumitur redempta 96 a
Cauſa iuſtificans quo tempore exprimenda 151 a
Cauſa quando cōmittitur cognoſcenda 141 b
Cauſa quando remittenda 142 a
Cauſa ſententiæ quando inferenda 151 b
Cauſæ aduocatio 142 b
Cauſæ cognitio 9 b
Cauſæ relatio 139 a
Cauſam non temerè referendam 140 a
Cauſam poſt iuramentū ab Actore delatum, retractari non poſſe 167 b
Cauſæ breues unde dicantur 48 a
Cauſæ exigui momenti ut tractentur 166 b
Cauſæ modicæ ex ſtatutis 167 a
Cauſæ priuilegiatæ 266 a
Cauſæ propter quas poſitionibus non reſpondendum 61 a
Cautela 37 b
Cautio de ratihabitiōe 25 a
Cautio iuratoria an ſequeſtrationem ſoluat 225 b
Cautionis inſtrumentū 91 b
Chriſtiano non temerè litigandum 164 a
Cita. an impugnetur 201 a
Citatio impetranda 10 b
Citatio quando decernenda 200 b
Citatio realis 11 b
Citationis edictum 205 a
Ciuilis diſciplina quid præcipuè doceat 4 a
Cognitio quādo habenda 232 b
Colonus locationem quādo renouare creditur 99 a
Comparatio ex quibus literis petenda 74 a
Comparatio literarum quando probet 74 b
& quando tamūm ino-

dicium faciat 75 a
Concluſio quid. 134 a
Concluſionem neceſſariam eſſe 133 b
Concluſionis & renunciationis differentia 134 b
Confeßio ſola in pœnalibus cauſis Reum non damnat 64 a
Confeſſum pro iudicato haberi 63 b
Conſiſtoria ſuam terminorum obſeruationem habere 206 b
Contractus quo in loco factus intelligatur 100 a
Contractuum ſcripturæ 69 b
Contrarium qualiter probetur 89 a
Controuerſiarum immenſa multitudo 5 a
Contumacia per Iudices eccleſiaſticos ut puniatur 15 a
Contumax ad ſententiam audiendam uocandus 233 b
Conuentio & reconuentio pariter diſceptantur 40 b
Creditor quando non admittatur 19. b 20 a
Curator bonis datus 24 b
Curator ueutri datus quis, & quando idem repellatur ibi.

D.

Debitor ex quibus iudicijs peti poterit 223 b
Debitor principalis prius conuenïendus 119 a
Debitor quando per creditorem prehendi poſſit 223 a
Debitorem inopem ex depoſito alendum 226 b
Declarationis cauſa quando terminus præſtituatur 136 a
Declaratione quare opus 217 b
Decretum primum ut & quando datur 13 b
Decretum ſecundũ an in actione in rem interpona-

ponatur 14 b
Decretum ſecundum quando interponitur ib. a
Decreti ſecũdi forma ibi. b
Defenſionis & exceptionis diſcrimen 121 a
Delegatus cauſam ſibi commiſſam an alteri tradere poßit 12 b
Delegati iudices quomodo recuſentur 34 a
Delegatis pluribus ſi quiſpiam recuſet ib. b
Delegatis pluribus unus num in ius uocare poſſit 201 b
Delictum flagrans 63 a
Delictum ut purgetur 93 b
Deſcriptum 63 b
Dies iudiciarij ut varient 203 a
Diffamator quare ad agendum interpellatur 232 b
Diffamatus quid in conuitiatorem petere debeat 233 a
Dilatio probatoria 82 b
Dilatio ſecunda, tertia itẽ quando tribuatur 82 b
Diſputatio ex allegationib. ut oriatur 126 a
Dolũ in delictis præſumi 93 a
Dominus quando iurare cogitur 58 b
Dominum rei partim ex iure gentiũ, partim ex iure ciuili acquiri 59 a
Domo ſua nemo extrahendus 205 b
Dos quando ſequeſtratur 122 a

E.

Exceptio cauſæ contumaciam non diuidendã 38 a
Exceptio ceßionis 120 b
Exceptio compenſationis 19 b. 120 a
Exceptio contra ſequeſtrationem qualis 225 a
Except. declinatoria primũm opponenda 29 a
Except. dilat. in cauſa appell. nõ proponitur 39 b
Exceptio dilatoria ſolutionis 38 a

Exceptio diuiſionis 119 a
Except.excõmunicat.17 b
Exceptio excuſsionis 119 a
Excep.Maced.et Vell.116b
Exceptio miſta 119 a
Exceptio perempt.in cauſa appell.proponitur 39 b
Except.præpoſterat. 18 b
Exceptio præſcriptionis ante litẽ conteſtatã 39 a
Exceptione probanda deficiens 123 a
Exceptio recuſatoria 31 a
Exceptio rei iud. 120 b
Exceptione ſpolij agens repellitur 17 b
Exceptionem obijciens quã do nõ fateri uidetur 30 a
Except.peremptoriã lite conteſt.rectè opponi ib.
Except.anomalæ 28 b.118 a
Exceptiones atq; defenſiones quib.cauſa perimitur 114 a
Excep.contra inſtrumenta ut parandæ 75 a 76 b
Exceptiones contra iudicis perſonam 16 a
Exceptiones cur proponendæ 115 a
Exceptiones ex cauſa ſumptæ 35 a
Exceptiones iudicij ingreſſum remorãtur 27 b
Except.peremptoriæ 28 a
Excep.perempt.quãdo ante litiſcon opponãtur 38 a
Exceptiones dilatoriæ perpetuæ 28 a
Exceptiones plures ſimul proponi poſſe 116 b
Except priuilegiatæ 38 a
Exceptiones uariæ contra Actorem 16 b
Exceptionum dilatoriarum ſpecies 34 b
Expenſæ contumaciæ 158 a
Expenſæ in cauſa appell. ut debeantur 160 a
Expenſæ in interlocutione ibi.b
Expenſæ litis uariæ 157 b
Expenſæ litis quando compenſantur 159 a
Expenſæ moræ 158 a
Expẽſæ quõ taxẽtur 161 b

Extra-

Extraneus à Iudice diffamati per edictum citari poteſt 231 b
Extra prouinciam nemo in ius euocandus 11 b
F.
Fama in antiquis 65 b
Fama quot teſtibus probetur ibi.
Fama ut probat ib. a
Familiares quando teſtimonium ferant 88 b
Feriæ agentibus obſtāt 20 b
Fideiuſſor quādo contra debitorē non agit 18 a
Fideiuſſor quando priorem contractum ſoluiſſe creditur 96 b
Fines quō oſtendātur 77 b
Fœmina ſemel excluſa ſemp habetur excluſa 127 a
Fructus coloni quando ſequeſtrantur 122 a
Fructus fundi pro penſione obligantur 99 b
Fructus quando ſequeſtrantur 220 b
Furioſis curatores præſtitui 24 a
I.
Impēſ æcōuentionales 160 a
Indebitum allegans ut probet 95 b
Induciæ deliberatoriæ Reo dantur 7 b
Induciæ deliberatoriæ ad iurandum 52 b
Induciæ produci nequeunt 82 a
Induciæ quinquennales quando dantur 228 b
Ingenia æmulatio alit 7 a
in Iudicio peragendo quot potiß. obſeruanda 9 b
in Iudicijs pœnalibus qui non poſtulant 21 a
Iniurias legitimè propulſandas, et quomodo 229 b
Iniuriarum obliuio interdum utilis ibi. a
In ius qui nō uocentur 11 a
In ius ſine uenia edicti qui non uocantur 205 b
In ius uocatus qui rem non poßidet 20 a
Inſcriptio 27 a

Inſtrumentum deſcriptum quomodo plenam fidem conſequatur 69 a
Inſtrumentum externum 72 b
Inſtrumentum publicum 67 a
priuatum 70 a
Inſtrumentum quando probandum 72 a
Inſtrumentum quibus partibus conſtet 67 b
Inſtrumentum quid ibi. a
Inſtrumenti fides unde 68 b
Inſtrumenti pars quando edatur 69 a
Inſtrumenta quo tempore offerantur 84 a
Inſtrumenta ut recognoſcenda 20 a
Inſtrumentorum formalia & ſubſtantialia 76 a
Inſtrumentis antiquis creditur 73 a
Intereſſe 154 a. *& ut iure actionis petatur* 145 a
Intereſſe officio Iudicis ib. *& quando petendum* 156 a
Intereſſe quando probatur ibi.
Intereſſe rei mobilis, & ſingulare ibi. b
Interlocutoria ſententia, & quando reuocetur 149 a
Interrogationes generales 79 a
Interrogationes in iure 56 a
Interrogatoria ſpecialia 79 b
Interrogatoria ut danda 78 b
Iudex conſultationis 138 b
Iudex delegatus 12 b
Iudex delegatus, & quando plures delegati 200 a
Iudex diffamati eſt adeundus 231 b
Iudex imperitus ad prudentum conſilium pronunciat 137 b
Iudex notus eſſe debet 167 b
Iudex incompetens quis 36 a

Iudex

Iudex ob cauſam repellitur 16 a
Iudex ordinarius quare recuſetur 31 b
Iudex qualis eſſe debeat 7 a
Iudex minor quando acquieſcat 143 b
Iudex quando deferat iuramentum 103 a. 109 b
Iudex ſemel lata ſententia officio ſuo functus intelligitur 19 a
Iudex ſubdelegatus recuſatur 34 a
Iudex ſummam, ad quam uſq; iuratur, præfinire poteſt 111 a
Iudex ſuper expenſis petitis pronunciare cogitur 158 b
Iudex ſuſpectus recuſandus 13 a
Iudicandũ quomodo 147 b
Iudicis inter allegandum & diſputandum officia 131 b
Iudicis malè iudicantis pœna 146 b
Iudicis officium 145 b
Iudicē quæ impediant, ut minus iuſtè pronũciet 147 a
Iudices eccleſiaſtici ut cõtumaciam puniant 75 a
Iudicium ordnarium quibus diebus 205 a
Iudicium per quid ordinetur, per quid item deſtruatur 31 a
Iudicium retrò nullum fuiſſe 121 b
Iudicium quid, & unde dictum 6 b
Iudicium quot partibus conſtet 9 b
Iudicij ordo ſolitus retinendus 207 a
Iudicia nõ protrahenda 163 b
Iudicia quando exercenda 164 b
Iudicio quot perſonæ interueniant 6 b
Iudicio ſiſti quid 26 a
Iudiciaria quare comparata 4 b

Iudiciorum præparatoria 9 b
Iudiciorum ſubſtantialia nõ prætermittenda 165 b
Iuramentũ adſtrictionis 157 a
Iuramentum calumniæ remitti non poſſe 52 b
quãdo nõ recuſetur 53 b
quare ab expenſis nõ excuſet ibi.
Iuramentum calumniæ ut deferatur 52 a
Iuramentum de calumnia quare introductũ 49 a
Iuramentũ deferenti prius de calũnia iurãdũ 106 b
Iuramentũ neceſſariũ 108 a
& ut retractari poßit 110 a
Iuramentũ quãdo fiat 59 a
Iuramentum teſti poteſt remitti 80 b
Iuramentũ uolũtariũ 165 b
Iuramenti de calumnia capita 51 b
Iuris allegationes ut ſubuertantur 130 b
Iuris notorium 63 b
Iuris diſciplina quare comparanda 3 a
Iuris præſumptio duplex 90 b
Iuris quæſtio 125 b
Iuris uſus quærendus 3 b
Ius ciuile quos prohibeat in ius uocare 11 a
Ius in ipſo iure deſiderari 3 a
Ius ſibijpſi nemo dicit 6 b
Ius ſine uſu inueſtigare, nullius eſt emolumenti 4 a
Iuſiurandum de calumnia poſt litem conteſt. 49 b
& quando ante litiſconteſt. locũ habeat 50 a
Iuſiurandum deciſoriũ 105 b, 109 b
Iuſiurandũ extraiudiciale, item à moritur opræſtitum 113 b
Iuſiurandum in quib. cauſis deferri ſoleat 109 a
Iuſiurandum pro taxandis litium expenſis 110 a
Iuſiurandum quibus perſonis non deferatur,

qua

quæ item deferre nequeant 106 a
Iuſiurandum quod non refertur, quod item remitti poßit 107 a

L.

Legalis ſolennitas 83 a
Legis definitio 4 b
Leges generaliter conſtitui 125 b
Leges quare conditæ, earumq; uirtutes 24, 4 b
Legum interpretatio non cuilibet permiſſa 1 b
Leguleij 2 a
Libellus articulatus 57 b
Libellus impugnatur 37 a
Libellus ut excanclãdus 36 a
Libelli conceptio quandoq; ex formularijs petenda ibi. b
Lis an ad poſitiones & reſponſiones conteſtetur 44 a
Lis in ſummarijs cauſis quando atteſtari oporteat 48 a
Lis quando conteſtata eſſe dicatur 9 b
Lis quandoq; ſcripto conteſtatur 44 b
Lis quid 43 a
Lite conteſtata ſemel iurari 50 b
Lites componi utile 9 a
Lites maturè expediendas 163 a
Literarum comparatio probatio ſubſidiaria 37 b
Litigator principalis quãdo poſitionibus reſpondeat 61 b
Litigator quando ex ſequeſtratis fructibus ſit alendus 121 a
Litigandi iuſtam cauſam qui habeant 159 a
Litis æſtimatio ut fiat 113 a
Litis conteſtatio 31 a
Litiſconteſtatio apud arbitros 48 b
Litiſconteſtatio quando per adfirmationem, quando item per confeßionẽ inducatur 46 a
Litiſconteſtatio quare

Introducta 42 b
& quibus uerbis fiat 43 b
Litiſconteſtatio quid ibi.
Litiſconteſtatio quibus impediatur 10 b
Litiſconteſtationis effectus 44 b
Litiſconteſtationem per exceptionem peremptoriam non induci ib. a & in quibus requiratur 47 a
Litis ſumptus quomodo probentur 162 b.
L. Neratius 213 a

M.

Magiſtratus eſt præcipere 200 a
Magiſtratus ut teneatur ad ſumptus temerarios 54 b
Malitiæ iuramentum 118 b
Mandare principis eſt 218 b
Mandatum pœnale 214 b
Mandatum quando in citationẽ reſoluatur 211 a
Mercatorum libri 70 b
Miles & ruſticus quando excipiant 120 a
Minus efficere qui dicatur 100 b
Monachi in iudicio agere non permittuntur 18 a
Mortuus reuiuiſcens 103 a
Mulier domi retenta pro uxore habetur 94 a
Multa an infamiam irroget 215 a
Multa quare introducta 214 a

N.

Nemo ſibi teſtis eſt 87 b
Nomen turpe ſuſpectum reddit 101 b
Nomina honeſta pueris imponenda ibi.
Notorium manifeſtum 62 b

O.

Oberati an etiam citra fugæ ſuſpitionem cuſtodiri poßint 227 b
Obligatio naturalis 121 b
& ciuilis 122 a, b
Opinio communis 66 a

Ordi-

Ordinarius iudex ut re-cuſetur 33 a
Ordo quid 5 a
Ordo receptus quando probandus 207 a
P.
Partium utraq; citanda 81 b
Partus an ſit in fructu 101 b
Partus poſt decem menſes illegitimus 97 b
Partus quot menſibus perfectus ibi.
Pater & filius unà ſi occidantur, quis prior occubuiſſe præſumatur 94 a
Pecunia mercatori mutuò data 101 a
Peremptoria exceptio quæ 114 b
Peremptorium unde 168 b
Perſonæ aut res quare arreſtantur 224 b
Perſona ut prehendi poſſit, quæ requirantur ib. a
Petitio quãdo fiat ore 13 a
Poſitio quid 57 b
Poſitio uerbũ nouum ibi. a
Poſitiones & articuli quomodo differant 58 a
Poſitiones formandæ quomodo ibi. b
Poſitiones in locum interrogationis 56 a
Poſitiones in quem finem proponantur 64 b
Poſitiones quando exhibentur 56 b
Poſitionibus ad iuramentum credulitatis delatis non reſpondens eſt pro confeſſo 61 a
Præceptum de ſoluendo 211 b
Præceptum iudicialiter factum 210 b
Præcepta iniuſta ne ſunto 212 a
Præceptis extraiudicialibus parendum 211 a
Prædio deterius reddito pellitur colonus 99 a
Præſens quando uocandus 206 a

Præſum-

Præſumptio hominis coniecturalis 104 a
Præſumptio quando conducat 89 b
Præſumptio quid, & eiuſdem diuiſio 90 a
Probatio artificialis 89 b
Probatio ex cōfeßione 63 b
Probatio indirecta per præſumptionem 91 a
Probatio quādo fiat cōtra iuris præſumpt. ibi.
Probationem ex præſumptionibus peti 89 b
Probatio ſacramentalis ut inſtauranda 109 a
Probationes non coanguſtandas 83 a
Proceßio ad declarationem an fiat in cauſis manifeſtis 218 a
Proceßio ad declarationem pœnæ numariæ ib.
Proceßio ex l. diffamari 230 a
Proceſſus ſine conteſtatiōe nullus redditur 44 b
Proclamationes ad debitum ſoluendum 231 a
Procurationem ſuſcipiens quādo ſubmouetur 22 a
Procurator Actoris ut ſatiſdat 25 a
Procurator falſus 121 a
Procurator in rem ſuā datus excepti admonetur 22 b
Procurator ob calumniā in expēſis dānandus 54 a
Procurator quando deferat iuramentum 106 a
Procurator quando iurat in litem 112 a
Procurator ut mandatum iurādi habeat 52 b
Procuratores ut iurāt ib. a
Procuratorum uſus cur neceſſarius 21 b
Pronunciatio in non comparentem 233 a
Pronunciatio ſuper expenſis litis 161 a
Proteſtatio 85 a
Protocollum quare concipiendum 68 a

R.

Reconuentio, & quando eadē fieri debeat 40 a
Reconuentio iuriſdictionem prorogat ibi. b
Reconuentioni quando non ſit locus 41 b
Recuſationis cauſa quādo & apud quos proponatur 31 b
Relationi quando ſit locus 139 b
Relationis & conſultationis diſcrimen 140 b
Relationis faciendæ ratio 141 a
Reliquator 96 a
Remißio 141 b
Remißio quomodo ceſſet 145 a
Rem uendicans quot probare debeat 58 b
Renunciare & concludere, quomodo differant 134 b
Replicatio 123 b
Replicatio pro arreſto 226 a
Reſcriptum impugnatur 200 b
Reſcripti præſentatio ib. a
Rei euidentia 62 b
Res de cuius poſſeßione dubitatur, an ſequeſtrari poßit 121 b
Res inquilini pro penſione domus 99 b
Res litigioſa quando dicatur 43 a
Res mobiles quando ſequeſtrentur 213 a
Reſponſio ad Iudicis iuſſum 46 b
Reſponſio cum proteſtatione de nō conteſtanda lite ibi.
Res perituræ uendi debent 226 a
Reo ſemel conuento iudicium perducendum eſt ad finem 9 a
Reus debitum confitens iudicium deuitat 20 a
Reus exceptionem non probans, niſi Actor probarit, abſoluitur 116 a
Reus quando non probat exceptionem

exceptionem 116 b
Reus quis 7 b
& unde dictus 8 a
Rei procurator ut ſatiſdat 26 b
Reo quãdo iuſiurandum deſertur 109 a
Rumor 66 b

S.

Sacramentum ab Actore delatum exceptionem parit 107 a
Satiſdatio ſequeſtrationem relaxat 225 b
Satiſdationes prætoriæ 52 b
Scripta ex Archiuo petita 71 a
Scripta in lapidibus, muris &c. 77 a
Scriptura priuata quando probet 70 b
Scripturæ mercatorum ibidem
Sententia conditionalis 153 a
Sententia diffinitiua 149 b
Sententiæ prolatio 10 a
Sententia quid continere debeat 150
Sententiam in mortuum non proferendam 152 b
Sequeſtratio an pendente appellatione duret 225 a
Sequeſtratio in contumacem 222 a
Sequeſtratio neceſſaria quæ 220 a
Sequeſtratio quando uoluntaria 219 b
Sequeſtratione facta ut procedendum 227 a
Sequeſtratione permiſſa quando ab executione appellatur 220 b
Sequeſter an aliquid damni ex re depoſita ſentire debeat 226 b
Sequeſter rem depoſitam reſtituere cogitur 227 b
Sequeſter uocandus, ut apud ſe res eſſe depoſitas fateatur 216 a
Sigilla & inſtrumenta per teſtes ut probentur 72 b
Sigillorũ recognitio 71 b

Solutio allegata arguit debitum 95 b
Solutio trium annorum præteritorum inditium 94 b
Sophiſtarum cauillationes non ſemper contemnendas 127 b
Subſtantialia iudiciorum in cauſis manifeſtis nõ requiri 6 a
Συνδικος 23 a

T.

Tabellio publicus 72 b
Temporariæ exceptiones quæ 28 a
Tempus à lege præſtitutum 159
Tempus, dies & terminus quomodo differant 168 a
Tempus ex iure municipali 199 a
Terminus ad declarandum 202 b
Terminus ad producendum omnia 3,5 a
Terminus probandi arbitrarius 203 b
Terminus uox nupera 168 b
Termini in iudicio delegati obſeruandi 203 a
Termini in iudicijs obſeruandi quot 166 b
Termini iudiciarij quomodo arbitrarij fiant 199 b
Terminorum obſeruatio multifaria 135 b
Territorium idem quæcunq; intra ſeſe complectitur, eiuſdẽ eſſe iuriſdictionis 96 b
Teſtis falſus 87 a
Teſtis remotus 85 a
Teſtis uarians, contrarius ſibi, uacillans 86 b
Teſtis unus non probat ibid. a
Teſtes ad inſtrumentum conficiendum quot adhibeantur 68 a
Teſtes ad perpetuam rei memoriam 80 b
Teſtes cogi poſſunt 84 b

Teſtes

Teſtes de auditu alieno quando admittantur 66 a
Teſtes diſcordes reconciliandos 128 a
Teſtes iurati deponũt 80 a
Teſtes multi ſi ſint, qui præferendi ueniant 86 a
Teſtes olim per quos interrogabantur 79 b
Teſtes qui per commiſſarios examinentur 84 b
Teſtes quo tempore recipiendi, & iurati quãdo examinari poſſint 81 b
Teſtes reprobatorij 89 a
Teſtium dicta ut impugnentur 85 b
Teſtium examinatio 78 a
Teſtium multitudo cohibenda 83 b
Teſtium examinatio extra iudicium 81 b
Teſtium ſumptus 162 a
Teſtificari propter crimen qui nõ poſſint 85 b
Teſtificationibus publicatis ut exceptio opponitur 115 a
Teſtimoniũ an ſingulis de uniuerſitate proferatur 88 a
Teſtimoniorũ uſus à quibus ſumendus 78 a
Themata in rei uendicatione quomodo conficienda 59 a
Tranſactio de cogitatis 100 b
Tutores & curatores quando non admittantur 23 b

V.

Vaſallus feudo alienatò eodẽ iure priuatur 117 b
Venditione quid intelligatur 100 a
Vulneratus aggreſſor intelligitur 95 a
Vxor quando intelligatur omnia bona ad dotem attuliſſe 94 b
Vxor quando ſequeſtretur 222 b

FINIS.

IOAN.

IOANNIS FERRA-tij Montani de Iudiciorum præexercitamentis, Liber Primus.

IVRIS COGNITIONEM SINE *eius uſu, nec plenè contingere, nec admodum prodeſſe.*

CAPVT I.

VRBE RHOMANA, *legibus per decemuiros compoſitis, iam fundata, interpretatio, ut pomponius ſcribit, ſtatim deſiderari cœpit, foriq; diſputatio eſt oborta.* Nam *ut quiſq; ſuam cauſam ſtabilire, ita ſcripto iure niti operæpreciũ eſſe duxit.* Et *factum, ut una* Lex *non ſemel ad idem negocium tam conſeruandũ, quàm deſtruendum diſparili intellectu induceretur.* Ita *enim ingenia emulatio alere ſolet, difficilisq; in perfecto etiã, mora eſt, inqt* Velleius Paterculus, *in priori ad* M. *Viniciũ Coſſ. lib. Sed præterito eo, in quo eminere non poſſumus, aliquid, in quo nitamur quodammodo, conquirimus, ſequiturq; ut frequens, & mobilis tranſitus, maximum quandoq; perfecti*

Ingenia emulatio alit.

operis impedimentum ſit, ſic hominis ingeniũ moroſum eſt, ac proprijs rebus minimè contentum, maximè ſi uel exiſtimationi, uel lucro quid accedere ſenſerit. Cuius intuitu, ne ortæ iam legi fraus aliqua fieret, interpretatio eius non cuiuis permiſſa eſt, ſed ijs ſolùm, qui ſtudiorum ſuorum fiducia ducti, conſulentibus & de iure reſpondere, & Iudicibus quid per legem faciendum, in rebus controuerſis ſuggerere atq; teſtari poterant, id quod demum Octauianus Auguſtus ex principis autoritate, minusq; temerè, fieri conſtituit.

Cæterũ cùm per naturam ſit, ut quando eos, qui ſuperiores ſunt, uel antecellere uel æquare deſperamus, ſtudiũ cũ ſpe ſeneſcat, & quod aſſequi nõ poſſumus, ſequi deſinamus, occupatãq; relinquẽtes materiã, quæramus nouã. Non ita paucos inuenire eſt, qui aut admiratione ſtudiorum ducti, τὴν θεωρίαν Iuris ciuilis ſibi quandã imaginantur, ſedentariamq; prudentiam in media umbra quærũt, Aut etiã poſthabita θεωρίᾳ ad forum inanes prorumpunt, exq; ſaluberrima diſciplina, quæſtuariam facientes, neq; eius cognitionem, neq; uerũ uſum aſſequuntur.

Abuſus Iuris.

Quorũ uterq; rectiùs fecerit, ſi cœptũ ſtudiũ in eum uſum perduceret, in quẽ eſt diuinitus datum,

tum, quando conſtat, autore etiā M. Tullio, Leges ad ſalutē ciuium, incolumitatemq́; ciuitatū, hominumq́; uitā tranquillā conditas eſſe, quarū uirtus eſt apud Modeſtinum, imperare, uetare permittere, & punire, quam uim is rectè conſequitur, qui cognitionem ciuilis diſciplinæ in communem hominū uſum conferre & utranq́; partem coniungere paratus eſt, in hoc de Republica bene meritus, quòd uiglias ſuas & labores eius utilitati dedicare, pro delicijs habet. Lex adciuitatū incolumitatem.

In quorum albo eos non habemus leguleios, qui ubi Iuris ciuilis Elementa uix dum à limine ſalutarunt, ſtatim ad praxin ſeſe duntaxat cōferūt, et tribunalibus obſtrepentes ad forū ob id conſeneſcunt, ut Clientulos ſuos æruſcentur, et quæſtū ſibi faciant, nonnunquā uberiorē, quàm Litigatoribus admodum proſit, in hoc ſolū inſtructi, ut morē illius Iudicij, in quo uerſantur, quodammodo adſecuti uideantur, in reliquis ne gry quidē, ſed penitus ἀναλϐαϐητοί ſunt, nā fortè unam aut alteram libelli formulam non ex Iuris traditione, ſed pro tribunalis obſeruatione (quod et ipſum ineptè) cōſarcinare longo uſu contingit, quibus peractis, quando defacti, Iuriſue quæſtione diſſerendum, iam altum eſt ſilētiū, et ſubitò cogūtur uel Aduocatos appellare, uel generalia Iuris, ut uocant, & ſuæ farinæ In leguleios indoctos.

ueniás à ſcopo plerumq; tam longè diſtantes, ut quæ longiſsimè, adſpergere.

In iuris nūdinatores atque harpyijs.

His proximè accedunt nundinatores illi atque Harpyiæ, *quibus licet datū ſit nō uulgarem iuris cognitionem adſequi, titulisq; honoratiores eſſe, auri tamen ſacra fames efficit, ut uero ſacratiſsimæ diſciplinæ uſu poſthabito, nihil minus curent quàm* Iuſtitiam *(cuius tamen ſacerdotio iniciati ſunt) colere, & cuiq; quod ſuum eſt tribuere.* Quot *enim hodie quoq; putas ſupereſſe, qui præter* Iuſtitiam, *præter æquitatē in ore habent nihil, & tantis ſordibus & tanta auaricia tenentur, ut etiam uiſo auro ſtatim obmuteſcant,* Iuſtitiamq; *communis hominum uitæ amuſsim uenalem faciant, & pro modo donariorum, de iure reſpondere non erubeſcant, adeo, ut etiam ſi heri pro* Titio *conſilium dederint, & hodie aduerſarius plus auri offerat, argentangināq; laborare faciat, contrarium in eadem cauſſa reſpondere, pro nihilo ipſis ſit, Cauſſantes interim de facto ſeſe, quod antea parum benè propoſitum fuiſſet, melius inſtructos, cor meumq; oculos iam demum rectà confixiſſe.*

Sed abeant ἐς κόρακας *peſtes illæ cum pluto ſuo, qui* Iuſtitiam *ex uiliſsimo numo metientes, ſalutarem diſciplinā turpiter proſtituunt,*

faciuntq;

ſciumq; ut in medio iure, ius ipſum deſiderari boni omnes conquerantur. Vſq; adeo impoſtores illi, atq; Harpyiæ quæſtui dũtaxat ſub iuris ſpecie inhiant, neq; honeſti, neq; profeßionis ullã rationem habentes.

Ius in ipſo iure deſideratur.

Quandoquidem cum ciuilis diſciplina uirũ, atque Antiſtitem requirit, qui utilitatem ab honeſto non ſeiungit, qui Iuſtitiam quamlibet magno lucro præponit, qui Actium perinde atque Titium habens, neque in dextram, neque in ſiniſtram declinat, ſed unicuiq; quod ſuum eſt, inadulabilis, & ad Iuris Religionem tribuit, Vnde fit quod mentis ſuæ conſcientiã teſtẽ habeat optimum & conſiliorum & factorum, & ſe non ſibi tantum natum, ſed ortus ſui bonam partem ipſam patriam, adeoq; Rempublicam ſibi uendicare cognoſcit.

Iuſtitiæ Antiſtes.

Enitendum eſt igitur omnibus modis illi, qui legibus ad publicam humanæ uitæ utilitatem cõparatis operam nauare, eamq; rectè collocare uelit, ut id quod ſtudiorum ſedulitate eſt adſecutus, non ſub modium, terramúe recõdat, ſed in hominum utilitatem proferat, atque uſui eſſe permittat, quando ea nobis diſcenda ueniunt, quibus ſimus uſuri, quapropter L. Afranius Poëta nõ indoctè tradit, ſapientiã uſus atq; memoriæ filiã eſſe, his uerbis:

Iuris diſciplina in hominum utilitatem comparanda.

Vſus me genuit, mater peperit memoria,
Sophiam Graij uocant, uos ſapientiam.

Et licet nullæ non artium, etiam natura docente, ad hominum uitæq́; utilitatem ſint introductæ, una tamen ex omnibus iuris profeßio eſt, quam oportebat in arenam produci, & uſu cõparabilem fieri.

Et poteſt quidem fieri, ut quodamtenus in Iuris ſtudio progreſſus ſis, idq́; in ſcholis atq; umbra: Veruntamẽ nihil perfecti te adſecutũ eſſe ſtatim cognoſces, ſi ad Rempublicã gubernandã, aut Ius in foro tractandũ, ex cõtubernio illo umbratili fueris euocatus, uſq; adeo non ſolùm uiua Præceptoris uoce inſtituimur, ſed etiã uſus exercitio, qui tanta opera à nobis expeti debet, quòd legẽ, quam domi quaſi per tranſennã adſpicimus, iã ad ſuũ uigorem perducit, ac ut uiuã nobis ob oculos ponit, eiuſq́; finẽ oſtendit, in quẽ eſt homini expoſita. Tantũ abeſt, ut uerã Iuris noſtri cognitionẽ ſedentariã quis putet, ſed oportet id quod adſiduo labore conſecuti ſumus, demum in opus perducere, ſtudiorumq́; ciuiliũ ſpecimen in publico præbere, et utramq; rationem coniungere ut ſic cognitio uſum iuuet, & uſus cognitionem perficiat.

Vſus Iuris quærendus.

In cæteris facultatibus poterit fortè aliquis

(citra tamen rei uerum inſtitutum) domi admiratione liberali capi, philoſophari, priuatamq; animi delectationem ſibi quærere. At diſciplina ciuilis, quandoquidẽ ut in Republica ſit æquabilitas, & unuſquiſq; quod ſuum eſt conſequatur, ſecundum Ciceronem, eſt introducta, latius uagari ſolet, nimirum quæ participare alium alio, communicareq; omnes per ciuitatem nos præcipuè docet.

Vtcunq; enim legum cognitionẽ in promptu habeamus, niſi eã rebus quoq; accõmodare, efficacẽ reddere, & in humanæ uitæ utilitatẽ honeſtè exercere ſit datũ, modici emolumenti fuerit, ut, ad quam neq; ciuitas adornatur, neq; exploratũ cuiq; ſit, quidnam ſuũ aut quid alienũ ſit, et (ut ſemel dicam) quid æquabile inter omnes, atque unum omnibus eſſe poßit.

Parũ eſt ius ſine uſu inueſtigare.

Qui Iuris uſus præcipuè, cũ Magiſtratus legitimã adminiſtrationẽ, tum ſubditorũ conuerſationẽ reſpicit, facitq; ut uita hominũ per ciuitates ſit ſocia atq; trãquilla, quãdo illi imperare, hi aũt parere per leges monẽtur, uſq; adeo parũ erat in ciuitate Ius eſſe, niſi & ſint qui Ius reddere, adq; effectũ pducere poßint. Quare tũ Ageſilaus rẽpublicã Lacedæmoniorũ præcæteris florere dicere ſolebat, q pariter et imperare et parere ſcirent, in qua parte & Modeſtinus

Legis uirtus. Iuriſconſultus reſpondet, legis uirtutem eſſe imperare, uetare, permittere, & punire. Et Martianus, Legem Ciuitatis compoſitionem eſſe communem, ſecundum quam omnes deceat uiuere, qui in ea ſunt.

Proinde ut æquabilis ſit ratio conſeruandi illius uſus Iuris, eò etiam ſpectat, ut rerum inter ciues legitima fiat diſtributio, nemo de iniuria atq; ui conqueri poßit, ſed quiſq; quod ſuū eſt ritè conſequatur. Aut enim hoc agitur, inquit Vlpianus, quemadmodum quid cuiuſq; fiat, aut quemadmodum quis rem ſuam conſeruet, aut Iudiciaria quare comparata. quomodo alienet, aut amittat, quam Iudiciariæ portionem eſſe, adq; fori tractationem pertinere, nemo ignorat. Cui & bonam Iuris partem, ut nunc eſt ſcriptum, adtribui uidemus, nimirū qua ratione aliquid acquirere, et legitimo actionis modo perſequi, aut contra petitoris impetum, nos iure tueri, noſtrumq; conſeruare ualeamus. Cuius progymnaſmata ſaltem aliquot, ad nonnullorum efflagitationem, tyronibus iuris noſtri proponere inſtituimus.

IVDICIA NECESSARIO INtroducta, & quibus fundantur.

CAPVT II.

Quod

QVod ne illotis manibus quiſquam, ac paßim adgredi auſit, legitima tã agendi quàm defendendi ſe ratio in foro neceſſaria eſt oſtenſa, quam doctißimi uiri etiam noſtræ ætatis illuſtrare, comparabilemq́; reddere non ſunt grauati: Et quia cùm immenſa controuerſiarum multitudo, uarietasq́;, tum diſceptatorum audacia, rectà progreſſuris remoram inijcere, aut immodicis technis ſacroſancta iudicia contaminare, alijsq́; impedimento eſſe, ne ſuum promptè conſequantur, plerumq́; ſoleant, nos quoq; longo uſu edocti, in hac re publicam utilitatem & bonorum ſtudia iuuare, quotidianis quaſi conuicijs, cogimur. Non quòd antea ſcriptis, uel aliquid adijcere, uel meliora proponere in animo ſedeat, ſed magis, ut legitimo Iudiciorum ordine toties oſtenſo, boni ex præſcripto habeant, unde ſuum expeditius adſequi poſſint, et Rabulæ illi, qui ad inſidias conſenuerũt, procraſtinationum ſuarum atq; impoſturarũ modum obſtaculumq́; uideant. Immenſa eſt cõtrouerſiarũ multitudo.

Ordo igitur cùm ſit modus cuiusq; rei bene agendæ, quo prætermiſſo confuſè omnia atque ineptè geruntur, in diſceptãda etiam facti quæſtione oportebat rationem eſſe, qua utriuſque tam Actoris quàm Rei conuenti temeritas et iniqui conatus compeſci, intraq; Iuris ſepta retineri tandem poſſent. Ordo quid.

Alioqui lites ex litibus oriri, aut eas omnino immortales haberi contingeret, quando multi ſunt, qui etiam iuriſiurandi religione obliti, illud ſolùm quærunt, ut ſub iuris prætextu lites in multos annos producant, & quem earum finem cauſſantur, nunquam inueniant, id quod à bono uiro tam abeſſe debet, ut quod maximè, iuxta ſanctiſſimam conſtitutionem, properandum. C. de iudi. quæ ad ordinis ſeu ritus iudiciarij ſubſtantiam ſeu ὕπαρξιν pertinent, communi tractatione habentur, Libelli oblatio, Litis conteſtatio & ut ſententia ex ſcripto, adeoq; deliberatè proferatur in l. Prolatam ubi dd. c. de ſen. & interl. om. iud. & c. 1. de libell. obla. 11. q. 1 in ſumma & Card. in Cle. Sæpe. §. Quæ omnia de uerbo. ſignificat. Sed & citatio, ut per quam fundatur iudicium, inter ſubſtantialia habetur Canonibus, in c. Eccleſia. de conſtitut. Similiter concluſio, in Cle. Sæpè. ubi gloß. de uerbo. ſignifi. tametſi alia quoq; ſint, ſine quibus ſubſiſtere quidem poſſunt iudicia, expeditè tamen non ita peraguntur uti ſunt actionis æditio, iuſta cognitio, ſententia, & id genus alia.

De ſubſtantialibus iudiciorum.

Quæ cùm partim ad facti quæſtionem (hoc eſt) rei controuerſæ diſceptationem, cognitionemq;, partim ad Iudicis officium ſint compara-

ta,

ta,neq; per Litigatores remitti, neq; per ſexũ, ruſticitatem,uel ætatem excuſari ſolent. Bar: in Auten. offertur. C. delitis con. Alex: in l. Ius publicum: ff. d. pactis, & Bal. in l. Iuris ignorantia §. Qui admittti ad bo. poſ. Subſtantialia iudiciorũ partes nõ remittunt.

Nec tamen paßim,nec ſemper,hanc Iudiciorũ tam exactam obſeruationẽ requirimus, ſed tunc quando propoſitum,& diſceptandum negocium plenam notionem deſiderat,ut ſine qua deiure pronũciari non ita poßit, cùm ex facto ius oriatur. Quapropter in ijs quæ notoria ſunt, aut per ſe liquent, atque item in ſummarijs caußis,ipſam non exigimus,niſi ad partium conſenſum obſeruetur. Petitio tamẽ apud acta ſcribi debet,ſecundum quam ſententia proferri poßit, in Cle. Sæpe. de uerbo. ſignifi. in Conſtitu: Ad reprimendum. Vbi Bar. Quomodo in læſæ Maieſta. cri. proce. & c. Cum Lotharius 11.q.1. Præter hoc,quod in caußis nonnullis ex ſingulari priuilegio ſolennem proceſſum quoq; non obſeruamus, uti ſunt Beneficialis, Matrimonialis, uſurarum, & decimarum,quas propterea priuilegiatas uulgò dicimus,in Cle. diſpendioſam de Iudicijs. In breuibus cauſis ſubſtãtialia non requiri.

DE

DE IVDICIORVM VTILITA-
*te, & perſonis interue-
nientibus.*

CAPVT III.

SVMMA Reipublicæ *tranquillitate factũ eſt, ne quiſquam ſibijpſi ius dicat. l.1. C ne quis in ſua cauſſa, ſed pro eo quod cui debetur, iure experiatur, id quod Iudicio rectè inſtructo fieri conuenit, quo quaſi ſepimento ciuitatẽ uallamus, ut ſic legitima rerum perſecutio ſit, & uis, qua nihil pernicioſius eſt, in ea non committatur.*

Iudiciũ quid. *Eſt autem Iudicium, actus legitimus ad indagationem rei controuerſæ apud iudicẽ pro ſententia ferenda inſtitutus. Sed & Iudicium M. Varroni dictum eſt, quòd ius, id eſt, pronunciandi copiã Pretori partes facerent. Alcia. lib. 3. cap. 2. parer. uulgò à Iudice deriuari ſcribit. Alioqui Hoſtienſi & plerisq; alijs dicitur Iudicium actus legitimus trium perſonarũ, quæ deſcriptio ad cauſſam efficientem magis referri poteſt, quàm eam, quæ materialis dicitur.*

Treis igitur perſonas Iudicio interuenire receptum eſt. Iudicem uidelicet, Actorem & Reum, qui ſi Chriſtianos ſe & pietati obno-

xios

xios meminerint, minus litigiorum, & plus tranquillitatis Orbis haberet.

Iudex uir eſſe debet grauis, ſanctus, ſeuerus, incorruptus, inadulabilis, maieſtate æquitatis ueritatisq; terrificus, qualem Chryſippus graphicè depingit in deſcriptione Iuſticiæ apud Aulum Gellium lib. 14. Cap. 4. Nec immerito, ut cui ſalus Reipublicæ in hoc committitur, & rerum iuſta diſtributio, quem alij propterea δικαστὴν quaſi bipertiente, Ariſtoteles μεσοδίκον, hoc eſt, medijurium uocat, tantum abeſt, ut qui ad Tyrannidem, prædas, & rapinas iam quaſi conſenuerunt, ſacratiſsimo iuris tribunali præfici, & Iudicium, quod Dei eſt, δωροφάγοι, ignaui, ſordidi, inſatiati contaminare permitti debeant. Alexander Imperator dicere ſolebat, ſi furem Iudicem comperiſſet, ſe ei digito oculos eruere auſurum, cui hodie ne centum quidem digiti ſufficerent ad paucorum oculos perfodiendos. Rectius Cambyſes Perſarũ Rex, Iudici ſordido, & Doricæ muſæ inhianti, pellẽ detractã pro Tribunali conſpiciendam ſuſpendit. Iudiciaria itaq; cũ legis cuſtodia ſit, et regiæ functioni proxima, nõ cuiuis de lapide empto committi debet, ſed deligendus eſt uir ſapiens, non minus ueritatis atque pietatis amator, ab iniuria & ſordibus alienus, qui controuer- Iudex.

ſijs

ſijs dirimendis præponatur. Cuius & Ietro ille in ſacra Hiſtoria Moſen generum ſuum monuit. Exodi 18. Deuter. 1. & tradit Ioſephus antiquitatum lib. 3. cap. 3. Cui demum ſymbolum illud, quo Simandius Aegyptiorum Rex Iudicem depingi uoluit, rectè conueniet, ut cuius imago à collo ueritatis effigem dependentem haberet, oculis penè clauſis, libriſq; circum circum poſitis.

Actor. Actorem, qui alium in ius uocat, appellamus, aut, ceu Gaius refert, ad Iudicium prouocaſſet. l. In tribus ff. de Iudicijs. Cuius eſt, priuſquã in harenam deſcendat, expendere atq; deliberare de iure ſuo, quo actionis genere uelit experiri, propoſita oſtendere ac probare, ne deſideratis probationibus & operam, & naulũ perdat. Cæterum qui litem inſtauraturus eſt, ſi apertus, ſyncerus & pietatis obſeruans fuerit, non ſtatim alteri negocium faceſſere prorumpet, ſed prius expendet, quidnam proximo, imò fratri quid debeat, ne dum litigijs illis temerè ſtudet, charitatem quam proximo debet, paulatim exuat, atq; impietatis reus fiat, in eoq́ue, quòd temporali perſecutione quærat, æternum iudicium ad gehennam ſibi ſtruat.

Actor pietatis nõ debet obliuiſci.

Reus. Reus quo ad præſentem et ciuilem tractationem

nem, dicitur qui in litem pertrahitur, à re nomen accipiens, cui interim obnoxius eſſe uidetur, quamuis Cicero in primo de Oratore tam Actorem quàm Reum eo nomine appellari ſcribit: Haud *diſsimiliter Reus quoq;, tametſi laceſſitus iudicium ſuſcipit, quid bonum uirum, atq; pietatis ſtudioſum deceat, ob oculos habere debet, memor illius,* καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον. Q*uapropter etiamſi iuſta defenſione tutum ſe fore confidat, tamen ſi fieri poterit, ut ſine tanto incommodo negocium concilietur, offendiculoq; uiæ obſtruantur, melius eſt parumper concedere, quàm pertinaciter liti immorari:* Et *Actore fauorabilior eſt, ut cui natura magis accedimus, ut abſoluatur, quàm ut condemnetur, uſq; adeo omnia iudicia abſolutiora dicimus, unde & inducias habet deliberatorias.* 10. *dierum, ſi aliæ pro dicaſterij moribus non præſtituantur, quod poſt libelli oblatione poterit inueſtigare, quibus modis ſe aduerſus petitorem tueri uelit, ac interim deliberato conſtituere, præſtét ne cedere, herbamq; aduerſario porrigere, an ſuſcepto* Iudicio *litigare:* Q*uod tamen induciarum tempus in alium quoq; uſum expoſitum eſt, puta ut* Iudex *ſuſpectus dicatur, aliaq; exceptiones, quas dilatorias uocât, opponantur.* Et *per* Iudicem *pro cauſsæ,* per-

Matth. 5.

Induciæ deliberatoriæ reo dantur.

perſonarum, & locorum qualitate, uel augeri, uel minui quandoq; poſſunt, in Auten. offeratur. C. de litis conteſta. c. 1. de dila. Vbi Abb. Bar. & alij in l. 1. ff. de edendo.

Qui alieno nomine iudicijs interueniunt.

Quotquot prætereæ perſonæ iudicijs accedunt, cuiuſmodi ſunt Aduocati, Procuratores, Defenſores, Excuſatores, Syndici, Oeconomi, Tutores, Curatores, perſonæ cõiunctæ, atq; id genus aliæ, uel ad Actorem, uel Reum (adeoquè alieno nomine comparentes) referri debent, de quibus paßim in libris Ciuilibus eſt uidere.

Neq; refert in Iudicijs pœnalibus quandoq; accuſatorem deſiderari, Siue enim Iudex per inquiſitionem ſpecialiter, ſiue in delicto aperto atq; notorio ex officio procedat, reumq; faciat, quia illic ſparſa fama, hic uerò criminis notoriũ Accuſatoris adeoq; Actoris loco habetur, & ſic nihilominus Iudicium ſuis perſonis conſtet. in c. qualiter & quando. & c. euidentia. Vbi dd. de accuſa. referunt. Anto. Butriga. Panor. And. Parba. cum alijs, in Rubricam de Iudicijs.

Actor ut paratus ſit.

Quibus adde Actorem ab initio, de rebus ſuis oculatum eſſe debere, quãdo ſatius eſt in ambiguo iure, omnino abſtinere, et ante tempus occurrere,

currere, quàm poſt cauſſam uulneratam remedium quærere. Porrò *qui ſemel* Reum *conuenire cœpit, in* Iudicio *perſeuerare cogitur, niſi et liti & cauſſæ renunciare uelit, & ſumptus illos unà cum moleſtijs, quas interim perpeſſus eſt, deuorare.* In Auten. *Qui ſemel:* C. *Quomodò & quando* Iudex. *& l. Poſtquam liti ubi* Bar. *& dd.* C. *de pactis.*

Sed & Iudex *optimè fecerit ſi prò officij ſui ſollicitudine omnem lapidem mouerit, quò litigatores priuſquam impenſarum moles, & animorum coalitũ diſsidium, ipſos in tranſuerſum egerit, ad qualemcunq; æquitatis cõſiderationem componeret, & ad ueteris concordiæ ſacrum reducere ſatageret, id quod & canones* Iudicem, *niſi enormiter peccare malit, facere iubent, præſertim ab exordio priuſquam de alterutrius partis iure conſtet.* c. *Vt litigantes de off. ordinarij. in* 6. *&* 5. q. 2. c. *Si primates. Quamuis lites etiam habita cognitione amputare his modis & citra quæſitum diſpendium, ut nunc ſunt homines, tam utile uideretur, ut quod utiliſsimum:* Neq; *enim ſtatim uictor uideri debet, qui tot prouocationes, tot recens quæſitas, &, ut id non ſit, tot exceptionum figuras etiam in media executione obiectas deuorare cògitur, quando parum abeſt, quin ipſum uictorẽ*

Vt lites inter partes componi utile ſit

herbam proijcere, & loculis bene excuſsis iam quoque terga dare, infectumq; negotium, etiam ridente aduerſario, in ipſo portu deſerere, non ſemel oporteat.

IVDICIVM TRIBVS PARTIbus conſtare, atque peragi.

CAPVT IIII.

TRes partes in peragendo Iudicio propterea conſiderandas noſtri monent, ut ſingula in ſuum locum referantur, & nihil præpoſterè fiat. Quarum prima in ijs conſiſtit, quæ ante litis conteſtationem tractantur, & præparatoria Iudicij, ſeu litis appellant, magis quàm Iudicium, ut quando litigator rectà non agit, ſed ſe acturum oſtendit, per l. Amplius, ff. rem ratam habe. de quibus & in pandectis, & Codice Iuſtinianeo uidere eſt, uſq; ad 3. librum de Iudicijs, diſtinctius tamen in prioribus decretalium libris uſq; ad titulum, de litis conteſtatione, habentur.

Præparatoria Iudiciorũ.

Secunda pars litis conteſtationem complectitur, & lis tunc uidetur conteſtata, cùm Iudex per narrationem negocij cauſſam audire cœperit, & ſic in ea re Iuris dicendi poteſtatem ſit à partibus conſecutus, litem tunc exordiri dicimur, & Iudicium propriè exercere. l. 1. C. de litis

Cauſſæ cognitio.

litis conteſtat. c. ſuper quæſtionum. de off. dele-ga. & c. 1. de litis conteſta. de quibus in ci-uilibus quoque tractationibus eſt, præſertim Codicis *noſtri à titulo de* Iudicijs*, uſque ad ea quæ in libro ſeptimo de ſententijs conſtituun-tur coactius, tamen in decretalium lib. de Litis-conteſta. uſque ad* Rubricam *de ſenten. & re Iudi.*

Tertia pars Iudicij & poſtrema in ſenten-tiæ prolatione conſiſtit, eiuſq; executione, quã do Iudex officio ſuo functus dicitur, ut qui facti quæſtione iam per Litigatores expedita, unde Ius oriri dicitur (quod propterea in cauſſa po-ſitum Alphenus *tradit) de iure pronunciat, l. terminato negocio. C. de fructibus & litium expen. l. Si ex plagis. §. in Cliuo. ff. ad legem* Aquiliam. *Accedit elegans c. Iudicantem. 30. q. 5.*

ANTE IVDICII ADITVM
quid agendum, & inprimis Actori.

CAPVT V.

PRiusquam igitur ad ipſum Iudiciũ prope-res, oportet παρασκευὴν quandã ad hoc

inſtruas, qua iter liti conteſtationi, & contro-uertendæ cauſſæ aperiatur, cũ multa ſint, qui-bus illud impediri atque intercipi ſolet. Cita-tionis puta omiſſio, incõpetentia Iuriſdictionis, inhabilitas actoris, libellus propoſito negocio minus reſpondens, actio deſiderata, res dudum expedita, & id genus aliæ exceptiones, quibus Iudicij ingreſſus legitimè deuitatur. Cum pri-mis autem Actori diſpiciendum eſt, ut ubi iam rem, quam controuertere inſtituit, quantum ſa tis eſt exanclauit, ac de iure ſuo eſt inſtructus, Iudicem pro tribunali ſedentem reuerenter ac cedere debeat, & propoſita quodammodo cauſ ſa petere, eum qui cum negocium diſceptatu-rus, decreta citatione in Ius uocari, quod & Iu dex audito poſtulantis deſiderio faciet, ut ſic futurum Iudicium ſuo fundamento atque prin-cipio nitatur, & legitimum initium accipiat, quando omnium actionũ inſtituendarum prin-cipium ab ea parte edicti proficiſcatur, quam Prætor edicit de in Ius uocando. Inprimis e-nim aduerſarius in ius uocandus eſt, hoc eſt, ad eum, qui ius dicturus ſit. §. Omnium autem acti-onum. Inſtitut. de pœna teme. litigant. c. Deus omnipotens, cum multis alijs 2. q. 1. & c. Paſto-ralis, de Iudi.

Litis cõteſtatio quibus impeditur.

Citatio impetranda.

In qua parte uidendum eſt, ne paſſim quilibet poſtule-

poſtuletur, inhibet enim Prætor ne quis parentem, patronum, liberos, parentesq; patroni, patronæúe, ſine eius permiſſu aut uenia, edicti impetratione in Ius uocet, qui aduerſus ea fecerit, quinquaginta aureorum Iudicium in eum datur. l. Quiq; §. Prætor ait, l. Sed ſi hac lege §. Liberos & l. in eum ff. de in Ius uocando. Quos nõ uocamus in Ius ex Edicto.

Sunt & aliæ perſonæ quæ ad tribunal uocari per Ius ciuile uetantur, ſed extra pœnam à Prætore edictã, uti ſunt Magiſtratus maiores, qui gladij poteſtatem habent, & coërcere poſſunt, Pontifex, aut Clericus dum ſacra peragit, & qui cœlibem uitam exuens uxorem ducit, mulierúe dum nubit, ſimiliter qui aliò euocatus cauſam agit, & neceſſe habet propterea in certo loco ſiſti, aut qui funus ducit familiare, mortuoúe iuſta facit, quiq; uel præco, uel aliàs in Reipublicæ cauſſa publico equo tranſuehitur, cum nonnullis alijs, de quibus in libris ciuilibus, & præſertim l. in Ius, apud Vlpia. l. Vel qui. & l. Quiq; ab exordio, cum gloßis, ff. de in Ius uocando. Ius ciuile quos prohibet uocare in Ius.

Formula citationis obuia eſt, quam demum omnibus clauſulis expeditã ex ipſo Durando, in de Citatione, alijsq; autoribus petere licet, hanc Notarij, et illi qui tribunalibus ſcribæ præ

ſciuntur ſcire debent, niſi ſortè per Iudicem ipſum, aut tabellionem uerbo Reus in ius uocetur, quando ſimplicius decernitur, quàm ut tot ceremonijs ſit opus. c. Prudentiam tuam, de off. delegat. & uo. in c. Quoniam contra, de proba. Quibus adde poſſe etiam uagum aut circumforaneum hominem, modò per Iudicem prehendi, modò per Actorem ipſum. Si Iudicis auxilium propter fugæ ſuſpicionem implorari non poterat, & demum adduci, ut ſic inuitus quoque Iudicio ſiſti cogatur, quam citationem noſtri, (quia per manus iniectionem fit) realem appellant. in l. ait prætor §. Si debitorem. ff. Quæ in fraudem cred. Panor. in c. Cùm non ab homine, de Iudicijs, & Io. And. in c. Rhomana §. Contrahentes, de foro competen.

Citatio realis.

Et quia ſecundum Iuris regulam, Actor forum Rei ſequitur, nemo extra prouinciam ſuam euocari in ius debet, ſed apud Iudicem ſuũ ordinarium, quiſq; conueniendus eſt. l. Iuris ordinem. C. de Iurisdict. om. Iud. l. fi. c. Vbi in rem actio. & l. Hæres abſens. ff. de Iudicijs, et c. Cùm ſit generale, de foro cõpetente. In foro quoq; Eccleſiaſtico, ſi utraq; partium ſit unius διοικήσιος, ſeu Iurisdictionis, alter alterũ extra dioceſin non pertrahit, c. ſtatutum §. Cùm uero,

Extra prouinciam nemo euocandus.

uerò, de reſcript. in 6. Per delegatum quoque ſupra unam, uel duas dietas à finibus ſuæ diœceſios nemo debet in ius uocari. c. Nonnulli. *de reſcript. Vbi dd. & in d. c. ſtatutũ §. Eum autem.*

Proinde citationis decretum non eſt actus iudiciarius, ideoq; poterit domi, & abſq; ſolennitate interponi, ac inſinuari, non tamen ut die feriato comparere cogaris, ſed eo die Iuridico, qui feriatum proximus ſequitur, quamuis ſint qui hoc impugnent, & citationem die ob ferias ſacro inutiliter decerni, & ob id circumducendam comendant, de quibus Inno. Panor. & alij in. c. fi. de ferijs differunt. Quas altercationum moleſtias ut deuites, conſultius fuerit ad diem Iuridicum citationis edictum impetrare, ſumptuumque & temporis compendium quærere, quàm inani rixæ feneſtram aperire. Niſi fortè uel ſingulare ſtatutum, uel mores δικαστηρίου diuturni te tueantur, quos obſeruare debemus. Sin uero non ſit integrum coram Iudice qui ordinarius eſt, rem controuertere, ut quem ſuſpectum habes, uel ex certa cauſſa eius Iudicium ferre, non ita poteris, permiſſum eſt alium apud maiorem Magiſtratum impetrare, cui mandetur hæc Iuriſdictio, qui & ipſe poſt reſcri- Citatio ad diẽ feriatũ non arctat.

Delegatus Iudex.

ptum ſibi præſentatum, quo ſe Iudicem huius cauſſæ agnoſcit, edictum citationis contra aduerſarium commiſſionis certiorem redditum, decernere ad Actoris petitionem ualet, & Iuriſdictionem iuxta mandatum, ſiue in cognoſcendo, ſiue etiam in pronunciando exercere. Eum *uulgò commiſſarium, et ſecundum* Canones *delegatum uocamus, qui nihil proprium habet, ut Papinianus ſcribit, ſed eius qui mandauit Iuriſdictione utitur, quare eam alteri committere, ſeu ſubdelegare non poteſt, niſi fortè ab Imperatore ſeu Pontifice Max. ſit datus l. 1. & l. ſi. ff. de eo cui manda. eſt Iuriſdict. l. More. C. de Iuriſd. om. Iudi. l. à Iudice. C. de Iudicijs d. c. ſuper quæſtionum* §. 1. & § *Intentionis de officio delegati.*

IN PRIMO CITATIONIS DIE *quid fieri debeat, atque de primo, & ſecreto decretis.*

CAPVT V.

AD *diem igitur in Citatorio edicto præſtitutum, Actor cumprimis expetat eius executionem, uel per tabellarium, uel aliàs factam.* Et *ſi libellus unà cum citatione non ſit* Reo *tranſmiſſus (id tamen quod in Iudicijs ordinarijs, uel ex ſtatuto, uel conſuetudine ſæpenumero*

numero fieri ſolet) eum coram offerat. Aut ſi cauſſa modica, adeóq; ſine ſtrepitu peragenda fuerit, quali quali narratione facti, quidnam ex Reo uelit, ſummariè petat, idq; in acta referri inſtet. Quo facto Reus ex aduerſo petere debet, oblati libelli, aut ſummariæ petitionis copiam ſibi fieri atque exemplum, & inducias legitimas 20. dierum, aut ſtatuto aut moribus longiores, breuioresúe quibus deliberet quid ſibi faciendũ porrò. l. 1. Vbi dd. de edendo c. offeratur. 3. q. 3. Inprimis conſultiús ne ſit liti cedere, an Iudicium ſuſcipere, Auten. offeratur, C. de Litiſcon. c. 1. de dilationibus. Deinde ut Iudicem ſuſpectum præſertim delegatum recuſet, uel ſi ordinarium ſibi parum propitium, et magis ab aduerſario pendentem ſuſpicetur, ut ipſi alius uir bonus & æquus, inq; cauſſa graui Epiſcopus adiungatur. l. Apertiſſimi, & l. fi. Vbi dd. C. de Iudicijs, Poſtremò ſi quas habeat exceptiones, quibus controuerſia ipſumúe Iudicium differri atque produci poterit, eas inconſtanter depromere non ceſſet, quas lite iam ſuſcepta, fruſtra inculcaret, dd. in l. 1. ff. de edendo.

In breuibus cauſis petitio fit ore.

In conſiſtorijs tamen mandata Iuriſdictionis, ne ſimpliciter comparens, in Iudicem ſtatim conſentire uideatur, utile fuerit, ſi ipſum parũ ſibi

æquum fore metuat, ſtatim ſuſpectum agere, ſeq́; ad arbitros de ſuſpicionis cauſsis cognituros, referre uel proteſtari, quòd per hanc ſuam præſentiam nollet Iudicem tanquam competentem agnoſcere, niſi in quantum de iure teneatur. Quo facto deinceps quoque recuſationem prætexere licebit, alioqui contumax emanenſque dici poſſet, ſi non ſtatim Iudicium coram eo ſuſcipiat, dd. in l. Apertiſsimi C. de iudicijs. & colligit Vbertus atque etiam Aufredus, de recuſationibus.

Decretū primum ut, & quā do datur.

Quod ſi Reus in Ius uocatus nō ierit, Actor ipſum contumacem declarari petat, unà cū citatione ad uidendū, audiendumq́; ſe immitti ex primo decreto. Quo termino etiam elapſo, niſi præſens cauſſas emanentiæ dixerit, & iuri pareat, Actor in rem agens immittendus uenit in eam ex primo decreto, & plenam rei poſſeßionem conſequitur, fructusq́; poſt annum ceu uerus poſſeſſor lucratur l. Si quis emptionis. C. de præſcript. 30. anno. refertur in l. Fulcinius. §. Celſus cū multis alijs ff. Ex quibus cauß. in poſſeß. eatur. Sin autem in perſonam ſit actio pro re tum certa, & in ipſam rem fit immiſſio, aut pro re incerta, puta eo quod debetur, utpote genere aliquo, ueluti eſt uinum, frumentum, aut quantitas, tunc immißio facienda eſt

ad debiti menſuram iureiurando declarati, et quodammodo liquidi, in hunc modum. Si Actius iurauerit ſe illam actionem ſuam citra calumniam propoſuiſſe, tunc eũ pro modo debiti petiti, in bona rei non comparentis immittendum, ex primo decreto, eſſe iubemus, atque decernimus. Quo caſu bona mobilia prius ſunt quærenda, quaſi non fuerint: In immobilia re ipſa fit immiſsio, aut his quoque deſideratis, in iura & nomina debitorum. Auten. Et qui iurat. C. de bonis auto. iudi. poßidendis. Et l. cum is. §. fi. ff. de conditio. in deb. quo caſu Actor ſic immiſſus, cuſtos ſolum fit rei, cuius ſolam poſſeßionem conſequitur, nam fructus ad debitum compenſare cogitur, atque in ſortem conferre, per gloß. Dy. & Bar. in l ſi finita. §. Iulia. ff. de damno infecto. l. in poſſeßionem. & l cùm proponas C. de bo. auto. iud. poßid. & in c. Quoniam frequenter, ut lite non conteſt. inno. in c. 1. de eo qui mittitur in poß. cauſſa rei ſeruandæ.

Et Reus perſonali actione conuentus ſic in contumacia annuo tempore perſeuerans iterum, ut ſecundo decreto interſit per Citationem euocandus eſt, & ſi necdum ſe repreſentarit, cõtumaciamq́; purgando iudicio ſiſti, redditis expenſis ſatis dederit, petat Actor ex ſecundo Decretũ ſecundũ quãdo interponitur.

cundo decreto ſe immitti, quo facto Reus *bona illa, propter contemptum tribunalis & perpetuam contumatiam illam amittit, atque immiſſus ex ſecundo illo* Iudicis *iuſſu, quia uerus poſſeſſor declaratur, plenum eorum dominium acquirit in l.* Fulcinius *§ 1. & § Quid ſit latita re. ff. ex quibus cauß. in poſſeßio. eatur.* Panor. *& gloß. in c. Quoniam §* In *alijs ut lite non conteſta. &* Auten. Et *qui iurat, C. de bo. auto. Iud. poßi.*

Cæterum, quod notatu dignum eſt, in actione in rem propoſita ubi de iure dominij, uel quaſi, eſt quæſtio, non interponitur ſecundum decretum, ſed ſententia dominij declaratoria ſaltem, ad petitionem Actoris *eſt præferenda, iuxta l. ex diuerſo, ff. de rei uendi.*

Secundi Decreti forma.

Secundum *decretum ſic impertimur.* Titium *propter aduerſarij ſui contumaciam in bona eius antea immiſſum, iã ex ſecundo decreto immittimus uerumq; poſſeſſorem eſſe decernimus, atque iubemus.*

[illegible]a- [illegible] ex [illegible]no decreto poſſeſſor fiat

Vbi *aduertendum eſt, eum qui in rem agit, in eamq; ex primo decreto immittitur, uerum poſſeſſorem quidem fieri, ſecundum legum obſeruationem, ſed (quia* Reus *intra annum emanen-*

emanentiam ſuã purgans, poſſeßionem recuperat) poſt huius anni tempus demum fructus adſequi, etiam ſi ex ſecundo decreto non immittatur. per l. Si quis emptionis, c. de præſcript. 30. annno. Vnde canones ipſum pro cuſtode rei interim, & priuſquam ſecundo fuerit immiſſus habent.

Sed qui perſonalem inſtituit actionem, & pro debiti modo eſt immiſſus, non lucratur fructus, niſi ſecundus Iudicis iuſſus acceſſerit, etiã ſi multis annis rem cuſtodiæ cauſſa poſſederit, niſi fortè ob nimiam emanentis contumatiam Iudex ipſi fructus quoque obuenturos decernat, in allegata l. Fulcinius §. fi. ff. ex quibus cauſſis in poß. eatur.

In perſonam agẽs fructus ex prima immiſsione non conſequitur.

In foro tamen Eccleſiaſtico contumacia ẽmanentis rei, non ſemper immißione in bona punitur, ſed plerũq; excõmunicationis, ſeu anathematis fulmine execratur. Vtcũq; actione in rẽ inſtituta iuri magis conſentaneum ſit Actorẽ in eandem rem ex primo decreto immittere, quàm ut perſona ſaltem anathemate perſtringatur. Id quod demum Iudicis arbitrio relinquitur, ſi in reali actione emanentem Reum uel diris deuouere, uel Actorem compendio iuuare, & petita bona poßidere, ſua autoritate uelit, diſſerit

Eccleſiaſtici Iudices ut cõtumaciam puniunt.

rit Panor. in c. Tuæ. Vt lite non conteſta. & in c. At ſi Clerici ꝟ ſi. de iudicijs.

Arbiter quando emanen-te nul-lam di-cit.

Cæterùm arbiter receptus, ut inquit Paulus, officium ſuum & tractatus ex ipſo compromiſſo ſumere debet, non aliud illi licebit, quàm quod ibi ut efficere poßit, cautum eſt, quapropter, in contumacem nullam pœnam ſtatuere poterit, quæ in compromiſſo non ſit ad partium conſenſum ipſi mandata, ſed magis eſt, ut pœna compromißi, in emanentem quòque & eum qui arbitro, ne officio ſuo fungi poßit, intercedere pergit, apud Iudicem ordinarium exigatur, qui plenam cohercendi autoritatem habet. l. Num diſtinguemus ꝟ de officio Arbitri, & uide Bar. in l. Non ex omnibus cauſſis. ff. de recept. arbi. Non nihil apud dd. in l. 1. ff. Si quis ius dicenti non obtemperauerit, & Inno. in c. ex parte. in uerbo præfixiſti. de arbitris.

DE EXCEPTIONIBVS QVAE *ante Litis conteſtationem obijci poterunt, earumq; uero uſu.*

CAPVT VI.

D*Elibabuimus quodã modo, et hoc in gene*
re,

re, eſſe quod Reus conuentus litis ingreſſum legitimis modis, & permiſsis defenſionibus procraſtinare queat. Cæterùm ex hac generali tractatione, ne quid obſcuri, & quod Tyrones huius theatri, aut fallere, aut remorari poſſit, progrediatur, uiſum eſt ſaltem adumbrare, quibusnam exceptionum ſpeciebus id fieri debeat. Cumprimis autem ut Iudex poßit recuſari monuimus, contra quem & aliæ exceptiones competunt, ut quia ſit ignominia notatus, minor 25. annis, ſeruilis conditionis, excommunicatus, ſurdus, mutus, furioſus abſq; interuallo, Iudæus, uel Hereticus, & quamprimum conſtiterit aliquam iſtarum cauſarum eſſe ueram, iuris dicendi autoritatem, propter exceptionis obiectum in propoſito negocio exercere, haud permittitur, eſt in l. Neque famoſis, c. de dignita. lib. 12. l. Caßius ff. de ſena. cui adcedat. c. Cum 20. annum, de off. deleg. l. Seruus C. de iudicijs. l. Quod attinet. ff. de reg. iuris. c. ad probationem. de re iudic. l. Cùm Prætor § Non omnes, ff. de iudicijs. & l. fi. C. de Iudæis & cœlicol. Exceptiones cõtra Iudicis perſonã.

Propter cauſſam quoque Iudex quis eſſe non poteſt, ut quia in proprio negocio ius dicere contendit. l. 1. C. Ne quis in ſua cauſſa, & l. Iulianus, ff. de Iudi. Aut quia in eadem re aduocatum

Ob cauſſam Iudex repellitur.

uocatum egit. l. Solet. & l. Prætor ff. de iuriſdict. om. Iud. aut de ea cauſſa diſceptabitur, quæ propter ſummam, uel propter limitatam Iuriſdictionem ad ipſum non pertinet, ut, quia defenſor eſt ciuitatis, uel pedaneus Iudex § Et iudicare in Auten. de defenſo. ciuita. & l. Placet. C. de peda. Iudicibus.

Exceptiones contra Actorem uariæ.

Sunt etiam quibus Actorem, atque item Accuſatorem retundimus, puta ſi ſeruus ſit, quem Ius ciuile non recipit, ſed pro mortuo habet. l. Seruus C. de Iudi. l. Seruitutem, ff. de reg. Iuris, Item pupillus, ut qui, niſi per tutorem, neque ciuiliter neque criminaliter agere permittitur. l. 1. c. Qui legitimam perſonam ſtan. in iudi. & l. Clarum c. de auto. præſtan. Idem reſpondemus in minore 25. annis, ſine curatoris autoritate Iudicium inſtaurante, niſi tacitè admiſſus, ſententia ſecundum ipſum proferatur. l. Non eò minus, C. de procuratoribus. & l. acta § Contra minorem ff. de re Iudi. Aut ueniam ætatis impetraſſet, l. 2. C. de ijs qui ueniam ætat. impetra. l. fi. C. de app. & c. ex parte, de reſti. ſpoli. Similiter prodigus cui bonis eſt interdictum, furioſus, ſurdus, mutus & fatuus, ſiue mente captus, inhabiles ſunt ad agendum, ſinō Curatoris autoritas interuenerit, l. Dabimus in fi. ff. de priuileg. cred. l. Surdo, &

& l. Fatuo. ff. de poſtul. Sic & Maieſtatis Reus, atque item repetundarum. l. fi. C. Ad legem Iuliam maieſtatis, & l. Ex iudiciorum. ff. de accuſa. Et quando Prætor alienationem impedit, etiam actiones exerceri non patitur, eſt enim abſurdum ei, cui alienatio interdicitur, permitti ut actione experiatur, ut Labeo ſcribit: Iuxta. l. Ait Prætor. §. Quid ſit autem. ff. de Iure deliberandi. Vxorem inter & maritũ ultro citroq; actiones famoſæ locum non habent, præſertim matrimmonio conſtante. l. Diuortij. C. Rerum amotarum. & l. 1. ff. eo. Proinde filius fa. ab ag. lo repellitur, ſi non patris conſenſus accedat. C. de bonis quæ lib. l. fi. Niſi fortè abſens ſit pater, turpisue perſona, aut demens. l. Cum filiusfa. ff. Si certum peta. condict. Vel actio iniuriarum, uel quod ui aut clam. depoſiti, uel commodati inſtituatur per. l. filiusfa. ff. de actio. & oblig. Adeo autem pater filiofa. agenti adſenſum præbere debet, ut etiam in graui præiuditio per Iudicem compellendus ſit ad conſenſum illum, ſi non iuſta cauſſa eum tueatur per. l. Huiuſmodi. §. fi. ff. De legatis, & latius eſt uidere apud Vbertum, & alios.

Banniti quoque à principe, (quos nonnulli proſcriptos dici putant, licet non propriè, ut Bannitus qui s.

quos deportatis quodammodo comparamus, per Cy. in l. 1. C. de hæred. Inſt. dd. in §. Relegа. l. ſti. Quib. mo. ius pat. po. ſol.) quia à iuris ciuilis præſidio exploſi ſunt, ab agendo ſubmouentur. l. Amiſsione §. Qui deficiũt. ff. de capit. demi. et l. Certa forma C. de iure fiſci. lib. 10. A præſide autem, uel Republica Bannitus, ad ea ſolùm inhabilis redditur, quæ Iuris ſunt municipalis, atque ſtatutarij. Bar. & dd. in l. Ciuis qui. ff. de Teſta.

Exceptione ſpolij agens repellitur.

Neq; actionem quis exercere permittitur, pro ea re qua Reum conuentum per uim deſtituit, atq; ſpoliauit, ſed ſpoliationis exceptione propoſita ad reſtitutionem prius tenetur, non ſolùm rei, ſed & fructuum, damni dati, & impenſarum. Etiamſi & ipſe prædo ſit aut ſpoliator, qui exceptione utitur. l. Domum C. de rei uend. l. 1. §. Qui à me ui poßideat. ff. de ui & ui arma. c. Grauis de reſtitut. ſpo. & l. Plane. ff. de peti. hæredi. c. Antiquitus. c. Omnes leges, & c. Nullus. 2. q. 2.

Exceptio excõmunicationis.

Obſtat etiam in foro ciuili excommunicationis obiectio, quæ lite quoq; conteſtata, & in nulla non Iudicij parte fieri permittitur, quaſi ſic diris deuotus, ut putridum membrum omni tam Iuris, quàm conſuetudinis humanæ ſit beneficio exuendus. c. exceptionem, de except. Cle. Vna. de

de exceptio. c. Omnis Chriſtianus 11. q. 2. & c. Si quis à Catholica Eccleſia. 24. q. 4.

Monaſterium quoq; ingreßi, quia omnes eorum res ad iura eiuſdem Monaſterij pertinere eſt cōſtitutum, ut ſic Deo dicati, mundo pro mortuis habeantur, ſuo nomine, & citra ſuperioris autoritatem agere non permittuntur, niſi fortè in ſpoliationis cauſſa, & ſuperiore abſente, quando uix Monaſterij nominē etiam audiuntur, ut cui Cuculla eius, accepta quoq; eſt ferenda in Auten. ingreßi. C. de ſacroſ. Eccleſi. l. Deo nobis. C. de Epiſco. & Cle. in Nouella, de monach. §. Illud quoque. c. non dicatis. 12. q. 2. & c. de præſentium 16. q. 1. Monachi in ſua cauſſa res pelluntur.

Sed & fideiuſſor, quia eo ipſo quòd fideiubet mandatum ipſi quoque uidetur, ut ſoluat, quod debetur, priuſquā ſoluerit, aduerſus Reum debendi non experitur mandati, niſi debitor bona ſua dilapidare incipiat, aut ut prius conueniri poßit, ſit fideiuſſum, aut ceſſet ſoluere, unde fideiuſſori aliquid periculi & detrimenti contingere poßit, quibus caſibus ut liberetur agere permittitur. l. Indebitam. ff. de condictio. indebiti. l. Si pro ea. C. Mandati. & gloß. & Bar. in. l. Si quis mandato. ff. de nego. geſtis. Fideiuſſor quando cōtra debitorē non agit.

Exceptio præpoſterationis. *Exceptio præpoſterationis ſeu ordinis, quam ὕςερον πρότερον quãdoq; dicimus, agenti quoque obſtat, ueluti qui familiæ herciſcundæ, aut communi diuidundo prius agere inſtituit, quàm hæres eſſe permittatur, uel dominus, quo caſu oportet hæres declaretur ante omnia, uel dominus, & deinde Iudicio diuiſorio erit locus. l. 1. ff. famil. herciſ. & l. Fundi quem. ff. de exceptio. & l. Non poſſumus. ff. Si pars hæredi. peta.*

Prohibemur & ante tempus adeoq; prematurè experiri, ut pupillus uniuerſalem rationem exigens, antequam tutela finiat, adultus cura nec dum ceſſante, debitor ante oblationem, uel debiti ſolutionem pignoraticiam inſtaurans, & ultra quartam hæreditatis partem exigens, uxore patris adhuc prægnante. l. Niſi finita. l. Si tutor §. fi. ff. de tutel. & ratio. diſtrah. & l. Soluatur §. fi. ff. Quib. modis pignus uel hypoth. ſoluitur. & l. 1. §. Interdum. ff. Si pars hæredi. petatur. Et. l. Sed ſi reſtituatur. §. fi. ff. de iudi.

Qui contra proprium factum uelitat, repellitur. *Similiter ab actione repelluntur quicunque contra proprium factum niti uolunt, ut Venditor legem dedit, ne cõtra uicini fundũ piſcatio exerceatur, quia bona fides contractus legem*

gem ſeruare poſcit, non ſolùm ipſæ, ſed & perſonæ in'ius eius ſuccedētes, hac lege obligantur. l. Venditor. ff. Communia prædiorum. Item Iudex poſteaquam ſemel dixit ſententiam, ſiue bene, ſiue male, functus eſt officio, & Iudex eſſe deſinit, ſi cauſſam refricare uelit exceptione ſubmouetur. l. Iudex, ff. de re iudicata, Niſi fortè à mera eius uoluntate factum pendeat, ut in Teſtamento etiam per iuſiurandum facto, quia reſilire & reuocare illud nihilominus ualet. per gloß. & dd. in c. ultima uoluntas. 13. q. 2. Aut etiam in contractibus contra legis prohibitionem initis, & ipſo iure nullis. l. Sicut. C. de actionib. & obliga. l. Quemadmodū. C. de agricol. & cenſi. & l. 1. C. de liberal. cauſſa.

Iudex officio functus.

Præterea non auditur qui propriam ſuam turpitudinem detegit, atque allegat. l. Tranſactum finita. C. De tranſact. c. Inter dilectos de donatio. Niſi hoc fieret contra ſeipſum, ut in eo qui delictum confitetur. Inde Neratius § fi. ff. Ad legem Aquiliam. Aut ab alio prius fuiſſet detecta. in. l. Iuſiurandum § fi. ff. de Iureiu. Reliqua apud Felinū ſunt. in. c. Tertio loco. de præſumptio.

Propriā turpitudinem allegans non auditur.

Item exceptio compenſationis ſiue liquidæ,

Exceptio compenſationis. ſiue ex continenti liquidandæ, ſubmonet Actorem, ſed tunc demum ſi ultrò citroq; propoſitum factum, compenſationem admittat. l. 2. ff. de compenſatio. l. Viro. ff. Soluto matri. l. fi. C. de compenſat. & l. Cum fundus. §. Seruum tuum. ff. Si certum petatur condict.

Creditor quādo repellitur. Sic & creditores quib. in diem uel ſub conditione debetur, licet ſtatim debeatur, petere tamen id non permittuntur, priuſquam dies uenerit, uel conditio extiterit. l. Item quia conuentiones. ff. de pactis. ff. Quando dies lega. cedit. l. Vna. & Inſti. de uerbo. obligatio. §. In diem & §. Sub conditio. Si tamen debitor ſuſpectus redderetur, aut ad inopiam declinaret, ex iuſta cauſſa creditori licebit, etiam antecedentem diem pro ſufficienti cautione agere. l. In omnibus. ff. de Iud. Et in l. Si creditores, ubi dd. ff. de priua. crede.

Actio pœnalis remiſſa. Neque auditur qui alterum furti uel iniuriarum poſtulat, actione per pactionem, tranſactionem, uel diſsimulationem remiſſa. l. Si tibi 10. §. Quædam. ff. de pactis. §. fi. Inſti. de iniurijs. l. Non ſolùm. Et. l. Eum qui nocentem. ff. de iniurijs.

Haud diſsimiliter ſubmoueri poteris, quando

Rem

Reus conuentus negat, ſe rem quam uendicas, poßidere, aut etiā ſeruū noxali iudicio petitū, & fortè alium deſignat, qui poßidet. l. Qui petitorio. ff. de rei uendicatio. l. Noxalis autem actio. ff. de noxalib. actio & l. Qui ſe obtulit. ff. de rei uendi. Vbi monendi ſumus, cùm qui de mendacio hoc caſu eſt conuictus, poſſeßionem amittere, & petitoris partes officio iudicis, ſubire cogendum. l. fi. Vbi dd. ff. de rei uendi. & l. Quoties § 1. ff. Si ex noxa. cauß. agatur. In ius uocatus qui rem nō poiſidet.

Reus conuentus ſi debitum confiteatur, ſeq; ſatisſacturum aſſerit, non cogitur Iudicium ſubire, etiamſi inducias ad ſolutionem petat, quæ & quadrimeſtres ipſi ſunt dandæ. l. Si debitori. ff. de iudicijs. l. debitorib. ff. de re iudi &. c. Quod ad conſultationem, de re iudica. Reus debitum cōfiens iudiciū deuitat.

Quibus adde in ius uocatum, etiam lite cōteſtata, ſi Actori ſatisfecerit, Iudicis officio abſoluendum eſſe, licet ab inicio in ea cauſſa fuiſſet, ut condemnari deberet, & ita ſimiliter actio exſpirat, obligatione, per ſolutionem eius quod debetur, ſublata, eſt textus Inſtitu. de perpe. & tempo. actio § fi. &. Quib. modis tollitur obliga ab exordio.

Proinde Creditores ſubmouentur qui debi-

Creditor à fideiuſſore repellitur. tore non excuſſo fideiuſſorem, mandatorem, uel pignorum poſſeſſorem conueniunt §. Sed nec. in Nouell. de fideiuſſo. et Auten. Sed hodie.C. de actionib. & obliga.

Feriæ etiam agentibus obſtant. Sed & certi dies ſunt feriati, quib. fori ſtrepitum conquieſcere eſt ſancitum, ad quos ſi Reus in ius uocetur, exceptione nefaſti diei ſe tueri poterit, niſi res controuertenda tẽpore ſit interitura, uel actionem dilatione peremptam iri conſtet, quando & furtum, damnum iniuria datum, & ipſas iniurias atroces perſequi non prohibemur, id quod tum in ferijs meßium, Vindemiæ ex Oratione diui Marci conceditur. l. 1.C. de ferijs & l. 1. & l. Solet etiam. ff. de ferijs & dilationibus.

Idem reſpondemus quando actio nimium generalis, ambigua, confuſa, aut inepta proponitur, quod & ipſum agenti obſtat, donec in melius reformetur, iuxta ea quæ tractantur in l. 1. ff. de edendo. l. Si in rem. ff. de rei uendi. l. fi. Vbi Bal. ff. de lib. agnoſcen & gloß. ſingularis, Inſtitu. de obliga. ab exordio.

Similiter non auditur alleg. ns contraria, ueluti qui mandantibus ſeruis ſuis ex pecunia tua aliquid te ignorante comparauit, uel mandati

actione

actione à te conueniri poterit, uel conditione furtiua, ſed utramq; actionem cumulare non permitteris. Porrò agendo mandati probas ſerui factum, ſed agendo furti improbas, quæ ſibi inuicem aduerſantia ſunt, quare non coniungentur. l. 1. C. de furtis. Id tamen quod fallit quando contrarietas, uel ex aduerſarij facto prouenit, uel ex probabili errore apud Bar. *et alios in l. edita. c. de edendo,* Inno. *in c. Conſtitutus de in inte. reſtitu.* Contraria allegans actionibus cumulatis.

Quibus addi poterunt reliquæ cumulationes, in uno libello propter actionum diuerſitatem parum benè comprehenſæ, ut abundè ſatis uidere eſt apud Ang. Areti. *&* Iaſonem *in §. Curare. Inſtitu. de actionibus* Bar. *in d. l edita. C. de ede. Canoniſtas & præſertim Marianum, Soccinum in c. 2. de lib. obla.*

In pœnalibus autem iudicijs non permittuntur accuſare, Mulier, Pupillus, Adultus, Miles ſtipēdia faciens, Infamis, Is qui meri imperij habet autoritatem, Eiuſdem criminis Reus, Lenones, Ludicram artem ſectatus, Præuaricator Turpiliani. S. C. Reus abolitione non impetrata, Fratres, Liberi, Liberti, Domeſtici et familiares, quos domi enutriuimus. l. Hi omnes. ff. de accuſ. l. Iniquum. C. de ijs qui accuſare non poſſ. In pœnalibus iudicijs qui non poſtulant.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Vbi præterea maritum non poſſe uxorem, uel adulterum iure mariti accuſare poſt 60. dies utiles, ſed bene extranei iure intra 4. menſes utiles, modo quinquennium non excedant. l. Iure mariti. C. ad legem iuliam de adul. l. Si maritus ·§· Extraneis. *l. Mariti lenocinium* ·§· *ſex menſium. &* ·§· *Quinquennij ff. de adulte.* Et *generaliter nullum crimen poſt uiceſimum annum utiliter poſtulatur. l. Quærela* C. *de fal.* Reliqua *apud Gādinum uidere eſt, in de maleficijs.* Rubrica. *Qui accuſare poſſunt.*

VT REPELLVNTVR QVI *alieno nomine agere præſumunt.*

CAPVT VII.

PRæterea Iuris eſt recepti eos, qui rebus ſuis ipſi ſupereſſe uel nolunt, uel propter morbum, ætatem, neceſſariam peregrinationē, aliasq́; occupationes probabiles non poſſunt, ſaltem per alios poßint, uel agere, uel conueniri, unde & διοικητῶν, ſeu procuratorum uſus per quàm neceſſarius eſſe cœpit. Vlpia. in l. 1. ff. de procura. & Iuſtinia. in ·§· Et quia. Inſt. de ijs per quos age. poſſu. Rectè factum eſt, quòd & illi legitimis modis apud tribunal comparere debeant, aliàs eadem facilitate repellentur, qua ſeſe Iudicijs ingerunt.

Submo-

Submouetur autẽ procurationem ſuſcipiens uarijs ex cauſsis. Primò quia minor.25.annis eſſe dicitur, aut ſeruus στρατιώτης, *addictus militiæ, Clericus, Curialis, Medicus, Redemptor litis, Criminis poſtulatus, & qui non eſt conſtitutus. l. minor. ff. de procura. l. Militem C. de procu. § aliud. in Nouell. de ſanctiſs. Epiſcop. Et. l. Seruum quoq;. l. Si quis procuratorem. C. de Curialib. lib. 10. l. Placet. C. de Epiſco. & Cle. l. Si remunerandi § Maurus. ff. mandati. l. Si pupilli § fi. ff. de nego. geſtis. l. Reum criminis. & l. Litem te redemiſſe. C. de procu.*

Secundò eius intuitu à quo eſt conſtitutus, ut quia minor 25. annis, ſeruilis conditionis, deportatus, Bannitus, ſententiam paſſus, Maieſtatis reus, aut cauſſæ controuertendæ non eſt dominus, aut mandatum ante Litis conteſtationem habetur reuocatum, & in ſumma, qui ipſe non habet legitimam perſonam iudicio ſiſti, aut actionem exercere, nec alium nomine ſuo conſtituere poteſt. Cùm nemo plus iuris in alterum transferre poſsit, quàm ipſe habeat. l. Nemo plus iuris ff. de regu. iuris. Vide. l. Ante litem ff. de Procura. l. Neque tutores. C. de Procu. Atque id genus alia iura uulgaria magis quàm ut opus ſit ea toties inculcari.

Tertiò

Ob cauſſam qui alienis negocijs repelluntur.

Tertiò repudiamus Procuratorem, quòd propter cauſſam tractandam non poßit alieno nomine Iudicium exercere, ut qui ad ueniam ætatis maſculo impetrandam ſit datus, uel quò iniuriam publicam, aut ius publicum proſequatur, actionem popularem alterius nomine inſtituit, uel cauſſam liberalem contra ſerum exerceat, uel ut interdictũ de liberis exhibendis, educendisq; proſequatur. l. Omnes adoleſcentes. C. de ijs qui ue. æta. impetra. l. accuſare. ff. de publicis Iudi. l. Licet in popularibus. ff. de procu. l. 1. C. de aſſeſſorib. l. Illud ⅌ *Si talis. ff. de mino. & l. Non ſolùm* ⅌ *fi. ff. de procu.*

Procurator in rẽ ſuam datus excepti ſubmouetur.

Quartò excipitur aduerſus procuratorem in rem ſuam conſtitutum, hoc eſt, qui & commodi, & damni particeps eſſe debet, quòd titulum non habeat ſatis firmum. Porrò ut traditio ſine cauſſa in rebus corporalibus facta, dominium non transfert, ita & traditio actionis neq; directam, neq; utilem præbet. l. Nunquam nuda. ff. de acquirendo rer. dominio & l. Planè. ff. fa. herciſ. Similiter ſi actio quæ ceſſa eſt in dubium uocetur, ut puta per dominum antea in iudicium deducta ceßio non ſubſiſtat, uſque adeo actio de qua lis eſt, in alium neque donationibus, neque emptionibus, neque ceßione, neq; alijs pactionibus transferri ab eodem Actore

debet.

debet.l. Lite pendente.C. de litigioſis, & .l.fi. ff. de alie.iudi.mut.cauſſa facta. Taceo hic Procuratorem etiam in rem ſuam datum, potentia atque item dignitatis ergò, ut qui tenuiores facilè concutit, atque abſterret, à patrocinio repelli.l. diuinæ.& .l. Si cuiuſcunq;.C. Ne liceat potentioribus.

Sed & quibus permiſſum eſt corpus habere collegij, ſiue ſocietatis, eorum nomine propriũ eſt habere res communes, arcam communem et procuratorem, per quem tanquam in Republica, quod communiter agi, fieriq; oporteat, agatur & fiat. Eum Caius Iuriſconſultus Actorem ſiue σύνδικον appellat in l. 1. §. Quibus. ff. Quod cuiuſq; uniuerſi.no.uel contra eum agatur. Quem & ipſum obiectis exceptionibus retundimus, maximè ſi dicatur à duabus collegij partibus nequaquam datus.l. Nulli, ubi gloſ. et dd.ff. Quod cuiuſq; uni. nomine. Aut diſſoluta ſit uniuerſitas, cuius nomine agere inſtituit, & ſic corpus deſyderatur, Iuris enim eſt expediti, principali ſublato, quod accedit amplius non ſubſiſtere.l. Pater filium §. Tuſculanis.ff. de lega. 3. Aut quia inhabilis ad litem exercendam, quando nihil refert, aliquid non fiat, aut non eo modo, quo fieri debebat. Aut etiam ſi mandati decretum in dubium uocetur, & neq; ratum

Contra Syndicũ.

σύνδικος.

ratum illud fore cauere, neque collegium recon uentione impetitum defendere contendit. l. 1. §. Et quidem. Vbi gloſ. & l. Item eorum. §. Sed interdum. & §. Actor. ff. Quod cuiuſq; uniuerſi. nomine.

Contra turores & Curatores.

Neq; Tutorum & Curatorum functio tam firma eſt, quia ſi minorum nomine experiri uelint, legitimis quandoq; modis conuelli queant, ut quia ante initam adminiſtrationem ſolenne repertorium, ſeu inuentarium nō confeciſſe dicantur, neque id in Teſtamento ſit remiſſum. l. Tutor, qui repertorium. ff. de admi. tutorū. Et l. fi. C. Arbi. Tutelæ. Aut fortè extra Teſtamentum uel inquiſitionem dati, ſatisdationem dare detrectant, ratam rem pupillum uel adultum habiturum, aut non præſtiterunt idoneam ſatisdationem, rem pupilli ſaluam fore. l. Si Tutor. C. in quib. cauſ. in Integ. reſti. non eſt neceſſ. & l. In dubium non uenit. C. de Tutore et Cura. qui non ſatisda. Præter hoc ſi mutus ſit, uel ſurdus, uel cæcus, uel nō iuraſſet de rebus fideliter adminiſtrandis, qui minoris nomine litē exercet, exceptione ſubmouetur. l. 1. §. Mutius. & l. Cum plura. ff. de tutelis. & l. Luminibus. §. Qui dare Tutores. C. de Epiſco. audiend. Et ut ſemel dicam, ex quacunq; cauſſa Tutor non ſubſiſtit, ex eadem à Iudicij quoq; tractatione fit alienus. Inſuper

Inſuper ubi negocia pupilli uaria & ſparſa ſunt, & Tutor per dignitatem, ætatem, aut ualetudinem iudicio interuenire non poteſt, alius per pupillum Tutoris autoritate, apud Prætorem interpoſito ipſius decreto, aut per ipſum Tutorem atque item Curatorem, lite iam conteſtata ordinari poteſt, qui Iudicium exerceat, quem Actorem uocamus. l. Singulari. C. de Actore, à Tutore ſeu Curatore dando. §. fi. Inſti. de Curaroribus, & l. Actor ff. Rem ratã haberi. & l. Neque C. de Procura. & l. Decreto. ff. De adminiſtratione Tutorum. Cui poterit obijci, ut non ſit periculo Tutoris, uel Curatoris datus, neque Iudicis decreto, aut iuſta, aut per legem expreſſa cauſſa interueniente. Contra Actorẽ.

Sed & furioſis & prodigis, qui neque tempus, neque finem expenſarum habent Curatores præſtituuntur, & plenam rerũ adminiſtrationem habent, adeoq; cauſſis controuertendis adhibentur, quib. imputatur quòd repertoriũ non fecerint, uel extra paternum Teſtamentũ dati, non ſatisdederint, res furioſi, aut prodigi ſaluas fore, uel quòd iureiurando nõ aſſeruerint, ſe utilia promoturos, curaturosq;, et inutilia prætermiſſuros. l. fi. §. Si tamen antiquitas C. de cura. furioſ. & l. Conſilio. §. Memis. ff. eo. Aduerſus Curatores furioſorũ.

Aduer-

Vt curator uentri datus repellitur.

Aduerſus curatorem uentri datum obijcitur, mulierem uel non eſſe prægnantem, ſed per calumniam immiſsionem petijſſe, uel abortionem fecisse, uel eum partum edidiſſe, qui ſucceßionis non ſit capax. l. 1. §. Prægnantem, & §. fi. & l. Sed & ſi eum. ff. de uentre in poſſeß. mittendo. & l. 1. §. Et hoc edictũ. ff. Si mulier. uent. nomine.

Contra bonis datum curatorem.

Curator bonis datus (quod ſit ære alieno urgente, & ſi mora Creditorib. damnum ſit allatura. l. 1. ff. de Cura. bon. dan.) repellitur, quaſi à Prætore datus, aut maiore creditorum parte non conſentiente, aut quia inuitus, aut etiam uolens ſit constitutus, ſed citra magnam exigentium rerum neceßitatem. l. Neque. & l. 2. §. Quod ſi peregrinationis. & §. Queritur. ff. de cura. bon. dand.

DE SATISDATIONE PROcuratorum, atque Accuſatorum.

CAPVT VIII.

Qvandoquidẽ eorũ tractationẽ, habuimus, qui aliena negocia procuraturio nomine proſequuntur, et ſæpenumero ſit, ut mãdatum conſtitutionis uel deſyderetur, uel ex parte aliqua ſit mancum, uidere eſt num quando

do data cautione ſuffulciri poßit, ut negocij nihilominus ſit aliquis progreſſus. Et *quia ſatisdando (ut Gaius inquit) aduerſario noſtro ita cauemus, ut eum hoc nomine ſecurũ faciamus, non abſurdum eſt uiſum, et ad hunc modum admitti, qui alterius cauſſam apud tribunal procuret, atque gerat.* Cautio de rati habitione.

Id *tamen quod ſic accipiendum uenit, aut Actor eſt cuius nomine alteri litem inferre contendis, & neque ſufficiens mandatum aqud acta inſinuatum eſt, neque dominus in Iudicio præſens te confirmauit, ſed incertum eſt an tibi negocium datum ſit nec ne, & cauere cogeris, quidquid geſtum fuerit, dominum ratum habiturum, aliàs nulla daretur actio, & conſequens eſſet ut nõ permittereris experiri. l. Singulari. ubi dd.* C. *de ſatisdando. l. Si pupilli* §. *fi. ff. de nego. geſtis. Quod propterea introductum eſt, ne quiſquam pro libidine ſua ad inquietandum alterum temerè admittatur, oportet itaque ut prius umbram quandam mandati talis exhibeat, quàm pro Actore audiatur, et hoc uel per* Epiſtolam, *uel præſentem teſtem, uel quia conſueuit eius nomine lites inſtaurare, atque exercere, nam & ijs modis mandatum quidem habere non uidetur. Cæterùm* Iudicem *ſubdubitare de ipſo facit, quare cautione ſuf-* Procurator actoris ut ſatisdat.

fulciendum eſt de rato, per quam non ſecus admittitur, atque ſi mandatum idoneum exhibuiſſet. Niſi fortè ſint coniunctæ perſonæ, quæ aliena negocia procurant, uti ſunt liberi, parentes, neceſſarij, affines & liberti, etiamſi conſtet negocium mandatum non eſſe cum ſatisdatione, abſque eo ut iuſsionis ueſtigium aliquod ſit, ad inferendam litem utique adceſſum habent. l. Vbi gloſ. & dd. maximè Bal. C. de procura.

Rei procurator ut ſatisdat.

Aut Reus conuentus non eſt præſtò, & quiſpiam ſine mandato defenſionem eius apparare non grauatur, qui tunc demum auditur, ſi ſatiſdet, idoneúe caueat, iudicatum pro rei, qua de agitur, uel litis æſtimatione ſolutum iri, uſq; adeo nemo alienæ litis, abſq; ſatisdatione, defenſor idoneus habetur. l. Qui proprio, & l. Non uidetur. ff. de procura.

Quibus ſatisdationibus ſic præſtitis elabi poterit, qui procurationem abſque pleno mandati ſepimento ſubit, ne exceptione aduerſarij ſubmoueatur, & dominus ſeu Clientulus, uel ſumptus illius dici, uel grauius incommodum pro rei exigentia, deuorare cogatur.

Et licet huiuſmodi ſatisdationes ſint prætoriæ, ut ſic fideiuſſoribus, aut pignoribus uallari debeant,

debeant. l. 1. § Stipulationum, & l. Prætoriæ. ff. de prætorijs ſtipula. & l. Pomponius. § Ratihabitionis. ff. de procu. Vſu tamen per dicaſteria quodammodo receptum eſt, ut nuda promiſsione Iudici pro tribunali ſedenti quandoq; præſtentur, neque uel fideiuſſores, uel pignora paſsim dare ſemper ſit neceſſe. Cùm & ſatisdationis uerbo, nuda promiſsio quandoq; contineatur. l. Satisdationis. ff. de uerb. ſignifi. Inſti. de ſatisda. § Sed hodie. Eſt gloſ. in uerbo, fideiuſſorib. l. 1. ff. Qui ſatisda. cogantur. & apud Felinũ in c. Ad noſtram. in glo. 2. de iureiurando.

Satisdatio procuratoria

Sunt etiam aliæ ſatisdationis ſpecies, quarũ nomine litigaturis, ante Iudicij ingreſſum, non ſemel fit negocium. Iudicio ſiſti uidelicet, & iudicatum ſolui. Porrò qui alteri litem inferebat, nouo iure ſatisdare compellebatur, ſe uſq; ad litis finem iudicio hoc permanſurũ (id quod iudicio ſiſti dicimus) & conuictum, decimam partem eius quod in libello comprehenſum eſſet, pulſato, expenſarum ſumptuumq; nomine redditurum, iuxta Nouellam conſtitutionem de litigioſis. § Ad excludendas. Et eſt repetita in Auten. Generaliter. C. de Epiſco. & Cleri. & 3. q. 2. c. Induciæ. § Offeratur. & eſt nõnihil, in l. 1. ff. In ius uocati. Quæ cõſtitutio, quãuis ad cõpeſcendã multorũ temeritatẽ Reipub.

Satisdatio iudicio ſiſti.

non modò utilis,ſed & neceſſaria eſſet, nullius tum uſus eſſe cœpit, inq; conſiſtorijs ab ea eſt. itum,id quod pleriſq; feneſtram aperit, ut pro libidine ſua, & abſq; actionis iure tribunalia quotidie moleſtent, & bonos uiros inquietare non ceſſent,hac ſpe freti, etiamſi turpiter ſuccumbant,nihil tum præter ſumptus ſibi incommodatum iri.

Similiter is,qui conuenitur ſiue in rem, ſiue in perſonam,iudicio ſiſti,hoc eſt, quod in iudicio,quo ad finiat permanere uelit,pro qualitate perſonæ, uel ſatisdando, uel iureiurando, uel nudè promittendo cauebat, niſi fortè immobilia bona poßideret, litis æſtimationem æquantia.l. Sciendum.ff. Qui ſatisda. cogantur,&. l. Si plurium §. Qui alienum, ubi Bart.ff. de noxalibus actionib. Quod & ipſum nouitas per uſum ſecus eſt amplexa, & factum, ut non modò Actor, ſed & Reus conuentus, pro ſua perſona nullam cautionem dare compellatur.

In quibuſdam tamen Municipijs uſurpatum eſt,ut Actor ſi alienigena ſit,aut circumforaneus,& ſtatum domicilium non habeat,ad antiquitatis inſtitutum modò de litis æſtimatione, uel eo, quod Rei propterea intereſt, ſatisdet, ne per ſententiam naulum uictor quoque perdidiſ-

ſe

ſe uideatur, & demum non ſit, qui ſumptus ipſos reſarcire uelit.

His adde Accuſatorem, qui alterum maleficij poſtulare contendit, iuris rigore ad hoc teneri, ut ſeſe eandem pœnam ſubiturum inſcribat, ſi maleficium non probaſſet, quam is qui accuſatur conuictus ferre cogeretur. Eam talionis pœnam noſtri appellant. l. in cauſis C. de accuſa. & inſcript. & l. Libellorum. ff. de accuſa. text. in c. Tuæ. de procu. & c. Super ijs. de accuſa. Sic eſt Exodi 21. & Leuit. 24. Inſcriptio.

Proinde carceribus accuſator detineri poſſet, donec crimē probarit, ſententiaq́; eſſet prolata. l. fi. C. de accuſa. l. 2. ff. de exhiben. reis c. Si quis. c. 2. q. 8.

Cæterùm uſu factum eſt, ut inſcriptio ad talionis pœnam hodie non exigatur, per Bar. in. l. Si cui. & d. l. Libellorum. ff. de accuſa. Et pro eo quod carceribus accuſator mancipari deberet, ſatisdare per fideiuſſores poterit in hunc modum, ut ſi accuſationem ſuam non ſatis probaſſet, aut Reus factus indicia purgaſſet, quod non ſolùm litis impenſas reſarcire, ſed etiam iniurias ipſi per iniuſtam poſtulationem illatas, & intereſſe ad ciuilis & ordinarij iudi- Satisdatio accuſatoris.

tis arbitriũ redimere uelit. Quod & in Caroli 5. proceſſus criminalis ordinatione eſt ſancitum. cap. 12. & 13.

Niſi igitur is, qui accuſationem inſtaurat, uel carceribus interim detineatur, uel ſatisdet, exceptione ſubmouetur, & iudicium remoram patitur.

QVO ORDINE EXCEPTIONES *ante iudicium proponuntur, & ut* Iu*dex recuſari poßit.*

CAPVT IX.

EX *multis, quæ contra perſonas* Iudicijs *interuenientes ſubinde inducuntur, aliqua ſaltem expoſuimus, ſupereſt ut de exceptionibus quoq; nonnihil commentemur, quæ etiam rei propoſitæ ergò, Iudicij ingreſſum remorantur, quam tractationem tunc rectè adſequeris, ſi ordinem defenſionum, & quem in locum ſingulæ ueniant collocandæ, cognoueris.* Ex quo *enim exceptiones ſunt comparatæ ad defendendum eum, qui cum agitur, ut licet ipſa perſecutio, qua Actor experitur, ſit iuſta, iniquum tamen uideri poterit eum, cui lis infertur, propterea condemnari, allegatione opus erat, qua ius illud actionis reſolui, excludi, uel ſuſpẽdi poßit.*

Sunt

Sunt exceptionum aliæ dilatoriæ, quæ ante litis ingreſſum ſemper obijci poterunt, quas & temporarias nuncupamus, ut quæ intentionem Actoris, etiam priuſquam Iudex negocium diſceptet, modò perpetuò modò ad tempus excludunt. Perpetuò quidem *cuiuſmodi ſunt rei iudicatæ, tranſactæ, & iureiurando, uel aliàs finitæ, & priuilegiatæ dicuntur, apud Inno. in c. 1. de litiscontesta. in 6.* Ad tempus *uerò repellitur Actor per exceptionem fori declinatoriam, procuratoriam, aliasq́ue contra perſonam tam iudicis, quàm litigatoris propoſitas, de quibus iam pridem eſt tractatum, & Martinus Fanenſis abundè exponit.* Dilatoriæ exceptiones perpetuæ

Aliæ *peremptoriæ dicuntur, atq; perpetuæ etiam ſunt, ut quæ agentibus ſemper obſtant, eorumq; intentionem reſoluunt & perimunt, ideoq; deuitari non poterunt, quales ſunt præſcriptionis, pacti ne petas, ſolutionis, acceptilationis, compenſationis, doli mali, quòd metus cauſſa, & id genus aliæ, quarum multas Innocentius* Io. Oldendorpius, Lanfrancus, Orianus, & Ne*pos Montealbanus colligunt.* Peremptoriæ exceptiones.

Et *ſecundum* Iuris Regulam *poſt litiſconteſtationem opponuntur, in d. c. 1. de litiſconteſt. in 6. gloſ. et dd. in l. Exceptionem. C. de proba.*

&. l. Peremptorias C. Senten. *reſcin. non poß.* Eſt *tamen ut etiam ante* Iudicij *ingreſſum tales exceptiones obijciantur, modò notoriæ ſint, uel in continenti & citra altiorem indaginem probari poßint.* Porrò *ex quo dirimendarum litium cauſſa ſunt introductæ, perinde eſt ante* Iudicij *ingreſſum, & in ipſis foribus illud fiat, an media cauſſæ diſceptatione. l.* Fratris. C. *de tranſact. arg. l.* Terminato C. *de fructibus & lit. expenſis.* Bar. *in. l. Cùm quærebatur. ff.* Iudica. *ſolui.*

Anomalæ exceptiones. *Sunt et exceptiones, quas ἀνομάλους, id eſt, uarias & reliquis dißimiles uulgò appellant, eò quòd uel ante litiſcontestationem, uel poſt, adeoq; in qualibet* Iudicij *parte locum ſibi uendicant, uti eſt falſi procuratoris, excommunicationis intra octauum diem probandæ, & quæcunq;* Iudicium *retrò nullum reddunt. l.* Licet. C. *de procu. c.* In *noſtra, de procura. & in* Cle. 1. *de except. & l. Sunt qui. ff. de* Iudi. Vbi *de ea allegatione eſt, ne quis conueniatur niſi quatenus facere poterit, Sic & excußionis exceptio anomola dici ſolet, fideiuſſori competens, ut prius debitor principalis conueniatur, etiam ad excußionem bonorum, quàm ipſe fideiuſſor. gloß. &* Bar. *in. l.* Exceptiones. *ff. de exceptio.*

Mistas

Miſtas quoque exceptiones plæriq; faciunt, præſertim quando obligatio conditionem annexam habet, ut qui 10. promiſit, ſi Pamphilus Lucretiam duxerit, incertus eſt, pecuniam illam daturus ſit, nec ne, facit ut allegatio quoque ſit modò dilatoria, modò perpetua. Etenim ſi ſpes ſit Pamphilo Lucretiam nuptum iri, exceptione petitionem differre poterit, donec eueniat conditio. Licet enim 10. debeantur, peti tamen non poſſunt ante exiſtentem conditionem. Si uerò defuncto alterutro, conditio non ſit euentura, Peremptoria eſt allegatio, & perpetuò obijci poterit, quod & ad perimendam cauſſam poſt litem conteſtatam conuenientius ſit, licet ſint, qui ante Iudicij ingreſſum, in morem, reliquarum exceptionum peremptorialium id faciendum contendant, quare & in peremptoriarum numerum eas collocari non foret abſurdum, uide Guilielmum, in ſpeculo, de exceptio. §. Eſt quoque & alia. Miſtæ exceptiones.

Inter eas tamen allegationes, quæ dilatoriæ ſunt, & ante litis ingreſſum opponuntur, quarum plures quidem habentur, etiam certa ordinis ratio eſt. Nam quæ Iudicis perſonam, aut tribunal ipſum concernunt, ante omnes alias in medium ſunt producendæ, ne illis poſthabitis, ſi ſuper alijs diſceptare incœperis, in Iudicem Exceptio declinatoria inprimis opponenda.

tacitè aſſenſum præbuiſſe, forumq; utrumq; incompetens agnouiſſe uidearis. Eſt in c. Monaſterium ubi Inno. Tancedus. Cardi. & Panor. de re iudica. & Bar in l. Quidam conſulebant. ff. de re iudi. in l. Sed & ſi ſuſceperit. ff. de Iudicijs.

Neque refert modò hanc, modò illam exceptionem allegare, aut etiam quaſcunq;, ſed disiũctim, maximè dummodò inuicem nõ pugnent, ut qui Iudicem refugere non potuit, contra Actorem, eiuſúe procuratorem exceptionem apparare non prohibetur. Ita etiam qui adſerebat ſolutionẽ debiti petiti factã, poſtea nõ fuerit abſurdum præſcriptionem quoq; allegare. in l. Is qui, & l. Nemo prohibetur. ff. de exceptionibus l. Nemo ex ijs. ff. de regu. Iuris gloß. in c. inter dilectos § Cæterùm. uer. Quod meum, de fide inſtru. & c. Nullus pluribus. Vbi Dynus, de reg. Iuris in 6.

Et licet prædictæ illæ allegationes rei iudicatæ, tranſactionis, & litis finitæ, ante Iudicij ingreſſum, ne quod actum eſt, rurſus agatur, obijci præ alijs, ut ſuo loco poſſint, Vnde & priuilegiatæ uulgò habentur, Attamen etiam poſt litiſconteſtationem ad cauſſam maturius periendam eas opponi, nihil eſt quod obſtet,

Et

Et conuenientius eſſe multi putant, exceptiones peremptorias poſt litem conteſtatam demum obtrudere, quando oportet Actorem *prius intentionem ſuam probare, quàm defenſioni tuæ incumbas.* Expediti *ſiquidem* Iuris *eſt,* A*ctore non probante* Reum *abſoluendum, etiam ſi nihil præſtiterit.* Q*uapropter ſi & propoſitam defenſionem non oſtenderis, adhuc tamen* A*ctor niſi, quod intendit, demonſtrauerit, herbam non porriges.l.* Peremptorias*.C.* Sen. *reſcind. non poß.c.1. de ordi. cogni.c.* C*ùm uenerabilem, de exceptionibus, gloß. in l.* Siqui*dem.C.de excepti.*

Exceptio perēptoria poſt litis cōteſt. rectius opponitur.

Præterea qui exceptione uſus eſt, non uidetur ſtatim fateri, et A*ctoris petitioni cōcedere, ut ſi, quod obijcit, minus fuerit demonſtratum propterea ueniat condemnandus, maximè quã do per exceptionem abnegas factum in libello propoſitum, & ſic ius* A*ctoris, ut contra petentem depoſitam pecuniam, ais, nullam pecuniam penes te depoſitam eſſe, longè abeſt, ut per hãc allegationem ius aduerſarij tui adferatur, ſed in probatione pergat neceſſe eſt.l.* Ei *qui dicit. ff. de proba. l.* Q*ui accuſare.C. de edend. & l.* A*ctor.C.de probat.* S*in uerò excipiendo abnegas, inficiaſq́; is ius ex facto deſcendens, agenti competere, ueluti ſoluiſſe te, quod petitur,*

Exceptionem obijciēs quando nō fateri uidetur.

aut

aut præſcripſiſſe obijcis, aut compenſatione æquandum, & licet ſint, qui putant Actoris petitionem hiſce modis quodammodo fundari, id quod Reo non ſit abſq; periculo, non probata exceptione, ueluti Io. And. in c. exceptionē, de reg. iur. in 6. & Vbertus de Bonacurſo, in practica ſua. Titu. de except. uer. Eſt enim, et Accurſ. in Auten. de exhibend. Reis ✠ Sancimus. uer. Suſcepto. Attamen uerior erit ſententia eorum, (quæ & communiter probatur) qui excipientem non fateri Actoris intentionem adſerunt, iuxta l. Non utiq; ff. de exceptio. c. Cùm uenerabilis, ext. eo. & c. exceptionem obijciens, de reg. Iuris in 6.

Vt per exceptionē non uideris confeſſus.

Vbi deliberatius eſt, & propter deuitandas diſputationes minus periculoſum, exceptionem peremptoriam non per omnia purè, ſed ſub conditione opponere, in hunc maximè modum. Aio te pecuniam illam, quam petis haud numeraſſe, quod ſi non conſtiterit te feciſſe, dico me eandem tibi ſoluiſſe, uel accepto latam, uel pactū, ne petas, interpoſitum eſſe, quam excipiendi rationem Dynus quoq;, Petrus de Ferrarijs, Anto. Piſanus, & plæriq; omnes probant.

Et ſunt qui ad exceptiones, ante Iudicij ingreſſum obiectas, maximè in ciuilibus cauſſis pertra-

pertractandis, conteſtationem litis quoq; exigunt, quando oporteat aduerſarium eis reſpondere, ut ſic negatæ probentur, quod ſine litis conteſtatione fieri non debeat, niſi proceſſum ceu nullum peſſum ire uelimus, ut apud Specu. in tit. de litis conteſtatio. § pe. & tit. de exceptio. § 2. Et Ottonem Senonenſem, de Iudicijs poſſeſſorijs. Tit. de officio Iudicis, & de poſitionibus. Sed quia iure non eſt cautum, litiſconteſtatione in taliſmodi exceptionibus poſthabita proceſſum conuelli debere, receptum eſt, ut etiã citra litiſconteſtationẽ ad probationes taliſmodi ſit aditus. Eſt elegans gloſ. in c. prudentiam. § Sexta. in uerb. ex cõfeſſione. Vbi Felinus de officio Iudicis delegati. Præter hoc, quod per litiſconteſtationem Iudicium ordinatur. Sed per exceptionis obiectum deſtruitur, atque impeditur, modò una res contrarios effectus non producit, per textum in c. fi. de litiſcõteſta. in 6. Vbi gloſ. & dd.

Poſtremò quod ad uſum huius rei pertinet, qui exceptionem dilatoriam obijcit, animo recuſandi Iudicem, dicat, cùm periculoſum ſit, & plerumq; triſtiſſimum euentum ſortiri ſoleat, coram Iudice ſuſpecto litigare, ſe, citra contumeliam, Iudicium eius ut ſuſpecti recuſare, cauſamq;, ſuſpicionis coram arbitris Iuris (quos unà cum Exceptio recuſatoria.

cum aduerſario eligere paratus ſit, uel ſi inter ipſos minus conueniat, talem atq; talem pro ſua parte nominet,) ſe probaturũ, de quo latius in l. Apertiſſimi. Vbi gloſſ. ſuper uerb. libello. c. de Iudi. & in c. ſuſpicionis. de offi. delegati. c. Speciali. de Appella. & c. Ab arbitris. de officio delega. in 6.

Et licet ſecundum Iuris ciuilis obſeruationem recuſationis cauſſa non proponatur, niſi apud Arbitros. Per gloſſ. in l. Apertiſſimi, & ibidem dd. & gloſſ. in l. Item ſuſpectus. ff. de procuratoribus, Canones tamen in hac re præualuerunt, ut hodie quæcunque ſuſpicionis cauſſa coram Iudice recuſato ueniat proponenda, & apud Arbitros probanda: Refert, Io. Fabri. in d. l. Apertiſſimi. Auſredus in tractatu recuſationis & ad Vbertũ, in de exceptionibus ✠ de recuſationibus.

Cauſſæ propter quas etiam Iudex ordinarius recuſatur, 18. fermè per dd. numerantur, in c. Legitima. de appella. in 6. & apud Vbertum de bo. in de exceptionibus. Rubrica. Quibus modis examen Iudicis ordinarij declinatur. Ex quibus præcipuæ habentur: Si litigaturo inimicus capitalis ſit Iudex optimo iure poterit recuſari & alius quæri, cùm naturæ quodammodo

do ſit aduerſum, negocia controuertenda illic Iudicio committi, ubi iydem ſunt inimici, qui & Iudices. Et in c. Quod ſuſpecti. 3.q 5 dd. in d. l. Apertiſsimi.

Aut quando in cauſſa propria, uel ea, cui ſimilem controuertit, ius dicere intendat, idque contra ſanctiones principum. C. Ne quis in ſua cauſſa, & l. Iulianus §. Alius Iudex. ff. de Iudicijs.

Similiter recuſatur eius Iudicium, qui eandem cauſſam tutatus ſit, eiuſue patrocinium Aduocatus egit. per l. Solet ff. de Iurisdictione om. Iudi. & dd. in c. ult. de appella.

Proinde refugimus Iudicem, qui de re uel ob magnitudinem, uel ex ſui natura, ad eius Iurisdictionem non pertinente, & cognoſcere, & iudicare præſumit. l. Placet C. de peda. Iudi l. 1. ff. de off. eius cui manda. eſt Iurisd. l. Non diſtinguemus §. Iulianus ait. ff. de arbi. & in Auten. de defenſo. ciuita. §. Et iudicare.

Neque pater in cauſſa filij, neque filius in cauſſa patris ius dicet. Neq; is qui Actori præcipua familiaritate, aut conſuetudine eſt addictus, ut ſunt domeſtici & commenſales, niſi fortè

expedit, autore Quintiliano; Iudicis animum ſtatim ab initio præparare magis, atque beneuolum reddere, quàm ijs modis exaſperare.

Ideoq; ut & huius rei prouidentiam quodammodo adumbremus, rectè conſtitutum eſt, ne Iudex temerè repudietur, ſed ad id, quod uir bonus de ipſo iuſtè & meritò quem ſuſpicari arbitretur. Quiſquis igitur Iudicem ordinariũ, uel delegatum, qui unus eſt, ut ſuſpectum recuſare uelit, cauſſam ſuſpicionis, & eam probabilem allegare debet, idq; medio iureiurando, quòd citra calumniam hoc faciat, & unà cum aduerſario Iuris Arbitros (ita enim uocantur) deligere, qui de ſuſpicionis obiectu arbitrium habeant, legitima ſit nec ne, Sin uerò aduerſarius non ſit, Iudex qui recuſatur arbitros ipſe deligat, terminumq; præſtituat, intra quem eos arbitrari conueniat de ſuſpicionis cauſſa, quæ ſi non ſit uiſa legitima, Iudicis eſt cauſſam porrò diſceptare, et inchoatum iudicium proſequi. Si autem legitima, atque iuſta fuerit reputata, tunc Iudex ipſe ſuſpicionis inſimulatus negocium controuertendum, uel ad ſuperiorẽ Iudicem remittet, uel ad recuſatoris conſenſum alteri committet. in c. ſpeciali. Vbi dd. de appella. Sed & recuſatore neq; ad arbitros properante, neque ipſos eligente, iudex ſuſpi-

Vt ordinarius Iudex recuſatur.

tionis inſimulatus non prohibetur cauſſam, alteri uel committere, uel delegare, qui munus habeatur ſuſpectus, eſt in c. Si quis contra Clericum, de foro compe. Quod ſi huiuſmodi quoq; ſurrogatus, demum recuſetur, cogendi ſunt litigatores alium deligere, cui cauſſa diſceptanda committatur, & hoc ne ſub recuſandi prætextu procraſtinationes litiũ magis quàm legitimæ expeditiones quærantur, quæ omnia Panormitanus affatim explicat, in c. Inter monaſterium. de re Iudi.

Et quamuis olim Iudex ordinarius utcunq; ſuſpectus, de iure ita paßim nõ poſſet recuſari, ſed Epiſcopus loci, ut uir ab omni ſuſpicionis labe alienus, uel demũ uir bonus alius, ſicut uſu receptum, ipſi adiungeretur, cuius præſentia Iudicem quoque à ſuſpicione eximeret, per Auten. Si uerò contigerit, ubi Bal. & dd. C. de Iudi. Iure tamen Pontificio eſt comparatum, ut & ipſius ordinarij recuſatio, ad eum modum quem retulimus, nunc quoque locum inueniat, non ſolùm apud Reum, ſed etiam ſi ab Actore inſtauretur, & hoc ſtatim priuſquam eius Iurisdictio agnoſcatur, niſi fortè etiam Iudicio iã ſuſcepto, id fiat, & ex ea cauſſa quæ poſt oboriatur, per. l. Apertißimi. C. de Iudicijs. c. Inſinuante. de offi. delega. & gloß. in c. ſtatutum §. Cùm autem uer. Recuſet. de reſcript. in 6.

ſemium

ſentiunt Bal. Iaſon *& dd. in adducta* Auten. *Si uerò contigerit.*

Sed delegatus, ab Actore ut per reſcriptũ impetratus, unde ipſum approbaſſe uidetur, nõ poterit recuſari, niſi ex cauſſa poſt reſcripti impetrationem ſuperueniente, ſunt in c. Inſinuante *de offi delegati. & in gloß. ſuper uer.* Abſentia.*c.* 1. *de electio. in* 6.

Proinde *in delegatis recuſandis hoc diſcrimẽ fermè obſeruamus, ut ſi plures ſint* Iudices, *quibus negocium diſceptandum committitur, ſimpliciter dati, aut unus tantùm, & in uniuerſum recuſentur, tunc ſuſpicionis cauſſa non ſecus atque in ordinario, apud recuſatum proponenda eſt, at coram* Arbitris *deducenda erit atque probanda.* Habetur *in c.* Si contra unũ. *uer.* Vbi uerò *non eſt dicta clauſula, de officio delegati in* 6. *Ab* Epiſcopo *autem* Iudex *datus ſi recuſetur.* Epiſcopus *de ſuſpicionis cauſſa cognoſcet, non arbitri, quod & ipſum in c.* Si contra ℣. *Cùm autem eſt conſtitutum.* Delegati quomodo recuſantur.

Haud diſsimiliter quando à delegato Iudicis *dati arbitrium, propter conceptam ſuſpitionem declinamus, ipſe delegatus ut ſuperior, & à quo coguoſcendi autoritatẽ accepit, de cauſa* Subdelegatus recuſatur.

Ex pluribus diuiſim quoque delegatis ſi quiſpiam repudietur.

ſa recuſationis notionem habebit, niſi quidquid autoritatis quo ad hoc negocium habuerat, in ſubdelegatum transfudiſſet, quando æquè ad Iuris Arbitros recurritur, iuxta c. Super quæſtionum § Quē uerò. & § ſi. ubi dd. de offi. delegati. Ex pluribus autem coniunctim & diuiſim (hoc eſt, ſi omnes negocio controuertendo intereſſe non poterunt, reliqui, aut etiam ſinguli id expediant) delegatis, ſi aliquis ut ſuſpectus repudietur, tunc reliqui eius collegæ, aut etiam unus, ſuſpicionis non inſimulati de recuſationis cauſſa, ſi legitima ſit cognoſcunto, ſunt in allegato. c. Si contra de offi. delega. in 6.

Ab arbitris Iuris appellatur.

Poſtremò licet ab Arbitris partium conſenſu receptis, ſecundum Iuris regulam non appelletur, ab ijs tamen qui de recuſationis cauſſa cognoſcunt, quandoquidem ex Iuris præſtituto, adeoq; neceßitate quadam eliguntur, unde & Iuris Arbitri cognominantur, ſi iuſti tramitē arbitrario ſuo egreßi fuerint, prouocare utique permittitur in c. de arbitris; Vbi gloß. & dd. ad finem de offi. delegati. lib. 6.

Reliquæ dilatoriarum exceptionum ſpecies.

Nulla autem exiſtente ſuſpicione, propter quam Iudex poßit recuſari, diſpiciendum eſt, an ne aliæ exceptiones nō minus dilatoriæ, proceſſus iudiciarij obſtaculum ſuppeditent, & ne litem

ſitem conteſtari cogaris, proſint. Cuiuſmodi habentur quæ intuitu Iudicis, fori, cauſſæ & litigatoris obijciuntur, in quibus etiam ordine procedendum eſt. Sic dicimus Iudicem infamia notatum, ſiue ea ſit iuris, ſiue facti, quare à Iudicandi autoritate alienus habetur, ut cui dignitatum portæ non debent patere. l. Infamia. C. de decurio. lib. 10. l. Iudices. de dignitatibus l. 12. & c. Infamibus. Vbi Dynus, de regul. Iuris. in 6. Item minorem 25. annis, ſurdum, mutum, furioſum, ſeruum, diris deuotum ſeu excommunicatum, & alioqui multis modis non ferendũ, de quibus paulò antè mentionem fecimus.

Actor rei forũ ſequitur.

Etiam non tenetur Iudiciũ ſuſcipere, qui nõ ad ſuum tribunal in ius uocatur, quando Iuris ordinem ſubuertit, qui poſtulat, ut non Actor Rei forum, ſed Reus Actoris ſequatur in. l. Iuris ordinem. C. de Iuriſdictio. omn. Iudic. & l. fi. C. ubi in rem actio. c. Nouit de Iudicijs. et c. Cùm ſit de foro competen. Inſuper Actor ſeruus eſt, aut aliàs legitimam perſonam ſtandi in iudicio non habet, & Iudicium ipſo cogente ſuſcipere haud cogeris, cuius teſtimonia ſuperius promptiora, quàm ut hic rurſus inculcari debeant, induximus.

Exceptiones ex cauſſa ſumptæ.

Tum cauſſæ ergò Iudicia remoram accipiunt, ut cuius nomine patrocinatus eſt ipſe iudex

aut propria habetur, aut maior, quàm ut taliſmodi Iudicis autoritati ſit ſubiecta. l. Solet. ff. de Iurisdict. om. Iudicum. Codicis Iuſtinianei ſingulari titulo. Ne quis in ſua cauſſa, &. l. 2. C. de peda. Iud. Idem Iuris eſt ubi alter litigatorum Iudicem hæredem inſtituit, ſiue ex aſſe, ſiue ex parte, quo caſu uterq; tam Iudex quàm litigator propter affectionem impedimento ſunt, ne Iudicium inculpatè procedat. l. Iulianus. ff. de Iudicijs, & latius apud Vbertum de exceptionibus. Rubrica. Quib. mo. examē Iudi. ordi. declinatur.

Iudex prius incompetēs quàm ſuſpectus dici debeat.

Sunt tamen qui in proponendis exceptionibus dilatorijs, eum ordinem obſeruari malint, ut prius de Iudicijs incompetentia diſceptent, et ubi id nō proceſſerit, Recuſationis exceptionem opponant, cuius ſententiæ Petrus de Ferrarijs quoque eſt, in Rubrica, de declinatione Iurisdictionis. Aut etiam utramq; exceptionem ſimul proponentes dicunt, Iudicem parum idoneum, incompētentemue, atque etiam ſuſpectum, quod Dynus probare uidetur in c. Nullus pluribus. de regul. Iuris in 6. In qua re nemini præiudicare uolumus, ſed quemq; in ſuo ſenſu abundare permittimus, tametſi per compendiū ego ſemper malim negocio proſpici, quàm ut longis ambagibus exerceatur. Etenim qui ſuſpectus

ſpectus agitur Iuriſdictionem ſuſpendat oportet, donec de cauſſa recuſationis per arbitrium liqueat,

At ſi incompetens dicatur, ipſe de Iuris dicundi autoritate interloqui poterit, & ubi ſe idoneum pronunciauerit, demum de altera exceptione, puta recuſationis, negocium ſubeundum erit, quod prioribus ſumptibus utiq; compenſari potuiſſet. Iudex qui incõpetens di catur.

Quòd ſi Iudex, neque ob ſuſpicionem, neque ob incompetentiam moueri poterit, ſed eum ferri interim oporteat, uidere eſt, num alia ratione effeceris, ne iudicium ſuſcipere, & moleſtias illas forenſes deuorare cogaris. Et quibus modis Actorem retundere debeas, ſuperius me ſcribere memini, quem ſi propoſitæ rei parum reſpondere inueneris, perinde atq; reſponſo non ſit dignus, reijciendum petas. Quapropter oculatus debet eſſe, qui iure experiri inſtituit, ut quod controuertendum eſt diligenter examinet, ſi in tempore uindicari, peti, aut actione perſtringi poſſit, tum ſi aduerſarius id inuicias ire pergat, ut pro iure ſatis adſeri probariq; ualeat. Poſtremò ut eo actionis genere includatur, quod propoſitæ rei per omnia reſpondeat, numeriſq; ſuis conſtet, in qua parte ſæpius in- Vt libellus exanclandus.

uenire eſt, quæ etiam doctos fallunt, & ne in hoc cuiuis detur adire Corinthum, faciunt. Quod cùm prolixiorem tractationem deſideret, quàm quæ compendio, breuiq; noſtri inſtituti Methodo comprehendi poſſit, ad titulos Pandectarũ et Codicis Iuſtiniani de edendo, de libelli oblatione, in decretalium libro 2. Vbi interpretes id abundè docent, ad Roffredum, Gulielmum durandi, Odofredum, Placentinum, Petrum Ferrarienſem, & pleroſq; alios etiam recentiores Iuris proceres, qui formas atq; rationes Actionum ſingulis fermè rebus conuenientes, modò ex ipſo iure, modò ut conſuetudine recipiuntur ad amußim & doctè per omnia, oſtendunt; Tyrones qui ad hanc Iuris partem formari uolunt, remittimus.

Formulas actionum non negligendas.

In quibus orationis ſimplicitas, non ſemel etiam Barbariei proxima, iuuenẽ elegantioribus literis imbutum fortaßis retinere poſſet, ſed tempore negocioq; ab ijs tractato (Qui licet dictionem ſuam ad Ciceronis maieſtatem, leporemq; polire neglexerint, pro tribunali tamen ita ſunt uerſati, ut non infœliciter ſuam operã nobis impendiſſe uideri debeant,) id magis accepto eſt ferendum, quàm temerè ſugillandum. Non quòd propterea Iuuenem politioribus literis educatum, huiuſmodi autoribus perpetuò inhærere,

Libelli exceptio quando: que ex formularis petẽda.

hærere, adq; eos, non ſecus atque Syrenios ſcopulos conſeneſcere uelimus, ſed potius ut iam aliquod Iuris fundamentum adſecuti, ex formularijs illis ordinem quodammodò, & rationem Iuris in foro tractandi, quaſi per tranſennam compendio quodam oſtenſam, petant. Nam ſi longis uſibus edocto, ut Ouidij uerbo utar, credere non graueris, minore labore, ad formam præoſtenſam, libellum conceperis, quàm ut ipſe, tot Iuris uoluminibus diſquiſitis, deliberes quemadmodum formari, atque edi debeat. In quo citius ille impingit, uteunq; etiã eruditus uideri contendat, qui in foro nõ eſt tam uerſatus, & ſatius fuerit rebus ſic exigentibus, cortice natare, quam ſe expertum mari committere, et temerario auſu, etiam non ſine maximo Clientulorum damno, & ſuiipſius dedecore, periculo committere.

Multis itaque nominibus libellus impugnari poterit, & niſi propter deuitandum Rabularum cauillationes permiſſum eſſet, ne (modò rem ipſam & cauſſam petendi comprehendat) temerè aut facilè reijciatur, ſæpenumerò Iudicum dentibus dilaceraretur, per. l. 1. ff. de off. adſeſſ. Vbi dd.

Excipitur itaq; contra libellum eum eſſe in- Libellus impugnatur.

compoſitum, generalem, incertum, dubium, contraria includentem, & obſcurum, quaſi in eo cauſſa petendi, maximè in actione perſonali non ſit expreſſa, uel res in eo petita confinibus ſuis non declaretur, adeoq; ineptum, Iurisq; ſolennitatibus deſtitutum, ut Reus ex eo non poſſit certior fieri, aut deliberare, quid reſpondere tutò debeat. Quapropter petas ipſum reijci, tantùm abſit ut ad eum reſpondere debeas. Bald. in. l. Exceptiones. C. de probationibus. Diſpiciendum tamen eſt, ne is Libellus, etiã pro non impugnante admittatur, quia per omnia ſi ineptus, et petitionem rei propoſitæ conuenientem non habeat, quando neque lis ſuper eo conteſtari, neque ſententia proferri poßit. per Bal. in. l. Edita. C. de edendo.

Cautela. Sunt tamen qui hac in re te prouidum eſſe uolunt, ne in ſpecie oſtendas, ubinam libellus ſit generalis, aut incertus, & hoc modo Actorem inſtruas, uulnusq; oſtendas, quod ipſum inueſtigare, et τῷ καταφλάσματι impoſito ſanare oportet, ſed excipiendum duntaxat, libellum generalem, obſcurum & ineptum eſſe, ſentiunt. Specu. in tit. de libell. conceptio. § fi. Alex. & Paul. Caſt. in l. 1. ff. de eden. Auto. Butria. in c. fi. de libell. oblat. & Iaſon in. l. Edita actio, C. de edendo.

Exci-

Excipimus quoque de cauſſæ continentia nõ diuidenda, ut & ſic alio iudicio interim moleſtari non debeamus, aut eiuſdem cauſſæ diuiſionem admittere per l. Nulli C. de iudicijs. & c. 1. & 2. de ſequeſtranda poſſ. Exceptio. cauſſæ cõtinentiã non diuidendam.

Eſt præterea exceptio, & ipſa dilatoriarũ numero, puto ſolutionis, uerbi gratia Titius à quo 10. petuntur, adſerit ſolutionem illam ante tempus peti, & hoc per uiam exceptionis, animo impediendi litis ingreſſum, quod fiet, ſi probauerit ſolutionem nec dum faciendam eſſe, ſub conditione enim debetur, cuius euentus nondum eſt, aut in certum diem, qui nequaquàm ceſſit, quo caſu, quia plus tempore petitum eſt, induciæ ad ſoluendum, ex Zenoniana quoque conſtitutione, duplicandæ ueniunt. Eſt in ♣ *Hodie autem, Inſti. de excepti. & in. c. Exceptionem, de exceptionibus, ubi d. Panor. et dd. c. 1. de plus pet. & l. Exceptionem. C. de probationibus.* Exceptio dilatoria ſolutionis.

Deſideratis iam dilatorijs, ad peremptorias exceptiones recurrendum uenit, omnium tamẽ promptiſſimæ habentur, treis illæ, quarũ antea mentionem fecimus, rei Iudicatæ, tranſactionis, & litis finitæ, quas propterea priuilegiatas, & præiudiciales appellant, quòd ante litiſcontestationem allegatæ, Iudicij impediunt ingreſ- Except. priuilegiatæ.

ingreſſum,uſque adeo quæ per ſententiam ſunt iudicata,tranſactione,aut iure iurando finita, non debent inter eaſdem perſonas , in controuerſiam reproduci, & refricando uulneri anſam præbere,ſed iudicata,expedita , & finita manere.ſunt in c. 2. Vbi dd. de litiſconteſta. in 6. & .l. Cùm queritur. cum l. Poſt rem iudicatam.ff. de re iudica. & .l. Fratris.C. de tranſactio. & .l. 2. ff. de iureiurando.

Exceptiones peremptoriæ quando ante litiſcon. opponi ualent.

Et quanquam natura ſit aliarum exceptionum,quæ merita cauſſæ,adeoq; intentionem aduerſarij,elidere ſolent,unde peremptorias uocamus,ut lite conteſtata, & ubi iam de agentis iure quodammodo liquet,proponantur:per dd. gloſ. in l. Exceptio. C. de probationibus. l. Peremptorias. C. Senten. reſcindi non poſſe. & .c. Exceptionem de exceptio. Sunt tamen caſus in quibus taliſmodi exceptiones peremptoriæ,etiam ante litiſconteſtationem obijci,et Iudicij ingreſſum impedire poſſunt, quorum primus eſt,Si quando fuerit indubitata,nam in notorijs diſceptatione opus non eſt, in .c. Quoniam. de fil.presby. Secundus quando incontinenti, aut promptè probatur , maximè per inſtrumentum ,quod Actor refellere non poteſt, ſentit. Io. And. in add. Specu. in tit. de excepti- Dicto . uer. an Reus. Tertius caſus eſt, ubi

ubi exceptio peremptoria Actori ius petendi adimit, puta. 10. quæ Titius ex me petit, dico me ſoluiſſe, aut mihi accepto eſſe lata, et lis inſuſpenſo erit, donec de exceptione cognoſcatur. Si enim Ius aduerſum me Actori, propter ſolutionem, & ſublatam obligationem minus competit, nõ eſt ut Iudicio ſim moleſtandus, quãdo nemo ſine actione expetitur in. l. Si pupilli. ff. de nego. geſtis. accedit. Bar. in. l. Cùm quærebatur. ff. Iudicatum ſolui.

Sed & præſcriptionis exceptio, ſicut quælibet alia, quæ Actoris perſecutioni obſtaculũ præbet, modò promptè, aut incontinenti poßit probari, iudiciarium proceſſum impedire ſolet, adeo ut quibuſdam inter priuilegiatas habeatur, ad litis finitæ exceptionem referenda. per Bar. in d. l. Nam & poſtea. ff. de iureiurando. Iacob. But. in. l. Omnes. C. de præſcripti. 30. uel 40. annorum. Bar. in d. l. Cũ quærebatur. ff. Iud. ſol. patrocinatur. l. Poſt rem iudicatam. ff. de re iudi. & . l. Eleganter. ff. de condictio. indebiti. Exceptio præſcriptionis ante litẽ conteſta.

Ex quibus hoc diſcrimen exceptionum colligere poteris, quòd aliæ tantùm dilatoriæ ſunt, atque temporales, ut quæ contra Iudicem, Actorem, Procuratorem, & reliquas perſonas Iudicium

dicium ingredientes, item contra libellum & tribunal obijciuntur: Aliæ uerò peremptoriæ, atque perpetuæ dicuntur, quæ Actoris Ius intercipiunt & elidunt, atqui dilatoriarum numero habentur, quando litis ingreſſum remorantur.

Exceptio dilatoria in cauſa appellationis nō proponitur.

In hoc rurſus cōſiderandæ, quòd dilatorijs tantùm ante litiſcontestationem ſit locus, niſi in certis facti ſpeciebus, in c. Inſinuante, per gloſ. in uerb. effectus, de off. delegat. quodam modo expreſsis. Et cùm effectus litiſcontestationis in cauſſa principali factæ, producatur quoq; in cauſſam appellationis, non poteſt opponi in ſecunda inſtantia per l. Ita demum. C. de procurato. c. exceptionem, de exceptio, & c. per tuas de appellat. Sed quas peremptorias diximus, ſi in cauſſa principali, minus tamen inſidiosè omittantur appellationis Iudicio proponi utiq; ualent & rectè. Ita enim non propoſita proponuntur, & non deducta deducuntur. l. Per hanc diuinam. C. de tempo. app. gloſ. in c. Inter Monaſterium, ſuper uerbo. confirmantes, & ibi Hoſtien. atque Panor. de re iudi. & gloſ. in c. Ad audiendum. ſuper uerbo. In irritum, de reſcript. Qui plures huius farinæ exceptiones habere uelit, Martinū de fano quoq; legat, de exceptionibus impedientibus litis ingreſſum,

Exceptio peremptoria in cauſa appell. proponitur.

greſſum,& d. Nepotem de Monte Albano. de exceptionibus utriuſq; fori.

Prædictæ exceptiones ad litis ingreſſum impediendum,ſi Reo uel non ſint, uel propoſitæ non releuent, quin Iudicium ſuſcipere cogatur, tunc diſpiciendum eſt, an ne & ipſe actionem habeat,aduerſus eum,à quo in ius trahitur,ut aut urgentem urgeat, aut ad negocium ultrò citroq; facilius tranſigendum,uiam ſternat, præparetue.

Reconuentionem itaq; pro eo, quod ipſi è regione debetur,inſtituat, quod apud eundem Iudicem,ubi conuenitur, facere poterit, ſiue is ordinarius ſit, ſiue delegatus, per naturam ſiquidem eſt ut cuius in agendo quis obſeruat arbitrium, eundem contra ſe habere Iudicem non detrectet.l. Cùm Papinianus. C. de ſenten. & interlocutionibus om. Iud. & 3. q. 8. Cuius in agendo, coram arbitris tamen ab utroque litigatorum receptis, reconuentioni non eſt locus, (niſi in hoc recipiantur) ut quorum autoritas non ex iure, ſed partium conſenſu procedit. c. Cum dilectus. de arb. Reconuentio.

Et ſecundum Iuris regulam reconuentio ante litiſconteſtationem fieri debet, apud eum etiam Reconuētio ante litiſconteſtat.

etiam Iudicem, qui reconuento non eſt ordinarius, ſed per delectionem impetratus, quare ab ipſo etiam non recuſatur. Eſt in Auten. Et conſequenter. C. de ſente. & interlocu. om. iudi. & c. 1. Vbi Card. & Panor. De mutuis petitio. & c. diſpendia de reſcript. in 6. Poteſt *tamen fieri, etiam poſt litis ingreſſum, ſed ad interpoſitam proteſtationem, & priuſquam longus ſit proceſſum.* Sentit Hoſtienſis, *qui non tã improbatur quoque, in citato c. 1. de mutuis petitio.*

Reconuẽtio prorogat Iuriſdictionẽ. *Accedunt ſimpliciter reconuentioni, quòd Iuriſdictionem prorogat contra Actorem quoque, ut eum Iudicem quandoque habere cogatur, qui alioqui Iudex non eſt, non tamen paſſim, & ad quamlibet rem, ſed ad eam tantùm, ſuper qua idem adſentientib. litigatoribus cognitionem habere poſſet.* Sentiunt. Bar. contra Accurſium in d. Auten. Et conſequenter per. l. Si idem cum eodem. ff. de Iuriſdict. om. Iudi. c. Tuam de ordi. cog. Inno. Hoſt. Panor. & dd. in. c. 1. de mutuis peti.

Conuentio & reconuentio pariter diſceptantur. *Tum quòd unà cum principali, & conuentionis cauſſa (quem ſimultaneum proceſſum, & paribus paßibus currentẽ) diſceptatur. Porrò lite ad conuentionem conteſtata, eſt ut ad reconuentionem*

"conuentionem quoque prius lis conſteſtetur, quàm ad alios actus Iudiciarios fiat progreſſus, & ſic deinceps, donec in utraq; cauſſa fuerit concluſum, & cognitio, quantum opus eſt, habita. Ita tamen ut Actor ſemper prius audiatur, quia primò ad Iudicium prouocauit, & qui prior eſt tempore, iure quoque potior eſſe debet, & qui prius appellat, prius agat. l. Qui prio. ff. de Iud. gloß. et Panor. in d. c. 1. de mut. pet. & Spe. in Titulo, de reconuentione §. Videndum.

Deinde, una ſententia expediri, definiriq; utraq; cauſſa, tam cõuentionis quàm reconuentionis, debet, id quod magis ad tempus referendum uenit, aut etiam Actum, quã ad rem ipſam. Primò enim in negocio conuentionis ſententia profertur, pòſt eodem tempore & actu in reconuentione, quare duas eſſe ſententias hinc apparet, quòd ſententias tot eſſe dicimus, quot ſunt rerum ſpecies, atq; capita, de quibus pronunciatur. Eſt in c. 2. de ordi. cogni. l. Scire debemus. ff. de uerbo. obliga. l. de pupillo §. Si in pluribus. ff. de no. ope. nunciat gloß. in c. Cùm dilectus. ſuper uerb. eadem ſententia de ordi. cogni. Vnde conſequens eſt ſi alterutra cauſſa altiorem indaginem requirat, alteram quieſcere debere, atq; ſuſpendi, donec de alte-

Quomodo una ſententia utraque cauſſa expediatur.

ra etiam liqueat (Et ad hunc modum induciæ quoque deliberatoriæ ſiue ad reſpondendum articulis reconuentionalibus, ſiue ad reliquos Actus iudiciarios peragendum, debent dirigi atque indulgeri) ut ſic uno pronunciato demũ terminentur, uide Panor. & dd. in allegato. c. 1.

Quod & ipſum non eſt perpetuum, etenim ſi petitorium & poſſeſſorium coniungantur, et de poſſeſſorio promptius conſtet, de illo, quia pro natura ſua feſtinã expeditionẽ requirit ſtatim et nõ expectato petitorio pronunciari debet, per c. ex conqueſtione, de reſtitu. ſpolia. & tradit Io. And. in c. 2. de ordine cognitionum.

Reconuẽtioni quã do nõ ſit locus.

Non tamen adeo latum eſt reconuentionis Iudicium, ut quamlibet rem paßim perſtringat. In caußis ſiquidem pœnalibus, criminalibusq; non habet locum. Bar. in d. Auten. Et conſequenter c. 1. de ſen. & interlo. omnium Iudic. & l. Tutor qui repertorium. ff. de admi. tuto. per l. Neganda. C. Qui accuſare non poß. In cauſſa appellationis quoque non admittitur reconuentio, Sali. & dd. in citata Auten. Et conſequenter. & Bal. in l. per hanc diuinam. C. de tempo. app. Similiter momentanea poſſ ßio non diſceptatur per reconuentionem

nem. l. ſi. C. qui legit. perſo. ſtan. in iud. hab. Item cauſſæ præiudiciales, ubi de ſtatu hominis, uel partu agnoſcendo agitur, iuxta § *Præiudiciales actiones.* Inſti. *de actio. de quibus iudex ille alioqui non cognoſcit, nequaquam producuntur in recouentionem c. ſi. de ord. cogni. gloß. & Bar. d. Auten. Et conſequenter. Quod & in cauſſis matrimonialibus reſpondent, Tancredus, & Vincentius.*

Reliqua huius generis inueſtigare eſt apud interpretem & dd. in citato c. ſi. de ordine cog. & magis abundè Bartho. Socci. in conſil. 167. incipi. Non inutilis. 2. parte.

IOANNIS FERRARII MONTANI, DE IVDIciorum præexercitamentis, Liber Secundus.

DE LITISCONTESTATIOne, & quemadmodum committitur.

CAPVT I.

IGITVR nullo exceptionis fulcimine, neq; cõtra Iudicem, neq; contra Actorem, neque contra libellum, neque aliàs ſuffragante, quo ſubterfugiendi iudicium facultas detur, ad litiſconteſtationem, quod eſt totius Iudicij fundamentum, & quaſi διαμαρτυρίας, adcedendum uenit. Non enim ſatis eſt rem controuertendam ſimplici poſtulatione proponi, uel actionis ſpecie, Reo cognitam fieri, ſed oportet ita in Iudicium deducatur, ut Iudex de ea & cognitionem habere, & pronunciare poſſit, id quod per litis fit conteſtationem. Et lis tunc uidetur conteſtata, cùm Iudex per narrationem Actoris, & reſponſionem Rei, negocij cauſſam audire, & diſceptare cœperit. l. 1. C. de

Litiſconteſtatio quare introducta.

de litiſconteſtatione.l. Cùm & Iudices.C. de iu reiur. propter calumniam. & l. Rem non nouam. § Patrem C.de Iudicijs. Veteres enim cõtradictione ad Actoris narrationem facta, dicere ſolebant: Conteſtes aut teſtes eſtote. quaſi teſtibus & probationibus, porrò ſit opus ad negocium expediendum.

Rectè itaq; M. Varro litem dici ait, ſi quibus res in controuerſia ſit, quapropter & antiquitus res litigioſa erat, ſuper qua lis conteſtata eſſet, quod hodie etiam ante litiſconteſtationem iudiciaria conuentione tantũ mota, precibúſue principi oblatis fieri, eſt conſtitutum, Auten. Litigioſa res eſt. Vbi Bal. & alij C. de litigioſis, &. c. 1. Cum gloſſ. de alie. Iudicij mutan. cauſſa facta. Tametſi in iudicijs mixtis, quæ tam in rem, quàm in perſonam ſunt expoſita, res litigioſa nõ fiat, niſi per Litiſcõteſtationem. l. 1. c. Com. diuid. Vbi Bar. & dd. Regulariter tamen in actione reali res fit litigioſa per libelli oblationem, in perſonali autem lite conteſtata. Sed per Canones, ſola citatio litis prudentiam facit, & rem litigioſam, quæ ob id alienari nõ poteſt. Auten. litigioſa. & l. 2. c. de litigioſ. Cle. 1. Vt lite pendente & l. fi. C. de litigioſ.

Res litigioſa quã do dicatur.

Neq; tamen qualibet narratio & reſponſio

ad litem conteſtandam eſt ſatis, ſed oportet ea rei propoſitæ reſpondeat, & ea intentione fiat, ut iudici negocium ſubijciatur. Vulgò autem in hæc uerba Iudicijs nos ſubmittimus: Dico narrata, pro ut narrantur, non eſſe uera, & petita ceu petuntur, fieri non debere, animo litem conteſtandi negatiuè, petens me ab impetitis abſolui, uel; Dico narrata uera, animo litem conteſtandi adfirmatiuè. Quo caſu plerumq; exceptione ſe tueri contēdit, qui fateri petita nō uetur, alioqui ſtultum eſſet ſe iudicio ſubmittere, qui uel reſtituendo, uel ſoluendo, quod petitur abſolui utique poſſet.

Litiſconteſtatio quibus uerbis.

Quod ſi moribus apud conſiſtorium non ſit receptum, ut adijciatur animo litem conteſtandi negatiuè, uel adfirmatiuè, etiam præter hanc adiectionem, litem rectè conteſtamur, quando præſumptio eſt animo litem conteſtandi, id factum eſſe per l. Rem non nouam. C. de Iudi. & c. 1. ubi Panor. de litiſconteſta. uſque adeo ad ſolam conuentionem, narrationem ſeu petitionem in iure propoſitam, & reſponſionem congruè factam de iure litiſconteſtatio committitur.

Litiſconteſtatio quid.

Vnde litiſconteſtationem, dicimus fundamentum Iudicij petitione in iure propoſita, eiuſq; reſpon-

reſponſione ſecuta animo litem conteſtandi factam, apud Hoſtien. & Io. And in c. 1. de litiſcon. In qua tamen re, ne uerborum aucupia quæramus, exactam illam rationem in uulgo non exigimus, ſed ſatis erit, ubi reſponſio actui, & reitractandæ conueniat, quapropter, ſi quæ per Actorem proponuntur, credas, uel non credas, quia de eo, quod præcipuè opinaris, et credis, ſicq; de ueritate reſpondes, litem pro conteſtata habemus, per Bar. in l. 1. C. de litiſcon. & Guliel. de Cu. in Auten. Offeratur eo.

Ex quibus rurſus eſt conſequens (id tamen quod multis ſcrupulum iniecit) per poſitiones & reſponſiones, quæ ſingulariter fiunt, litem non conteſtari. In poſitionibus ſiquidem factum duntaxat comprehenditur, & non petitio. Quibus ad probationem uia ſternitur, atq; progreſſus habetur. Præter hoc quòd pro una cõtrouerſia, una litiſconteſtatio fieri debet, uerũ ad ſingulas poſitiones, ſingulæ dantur reſponſiones, totq; fierent litiſconteſtationes, quod abſurdum foret, & iuri contrarium, eſt textus, gloſ. & dd. in d. c. 1. de litiſconteſta. Ad poſitiones & reſponſiones lis non conteſtatur.

Et quamuis expediti iuris eſſe uideatur litiſconteſtationem præſente utraque parte fieri debere, altera petitionem ſuam proponente,

altera autem ad eam reſpondente. Vt ſic per narrationem Actoris, & reſponſionem Rei cõuenti iudicia aperiantur, qui per hoc etiam quaſi contrahere, & Iudicis diſceptationi, καὶ τῇ διαγνώσει ſeſe ſubmittere incipiũt, uſu tamẽ fermè pro tribunalibus receptum eſt, ut oblato libello per Reum duntaxat lis, quandoq; etiam ſcripto, conteſtatur: In qua re non modò quod iure ſit præſcriptum, ſed etiam quod interim moribus eſt introductum, obſeruari oportet.

Lis quandoq; ſcripto conteſtatur.

Diſpiciendum tamen præ omnibus, ut Iudicij fundamentum per litiſconteſtationem ponatur, alioqui quidquid inædificaueris corruet, & proceſſu ludificato, poſt omnia naulum quoq; perdes. Iudex enim, ea prætermiſſa, neq; ad teſtium receptionem, aut legitimam cauſſæ cognitionem, neque ad ſententiæ prolationem procedere ualet. in l. Prolatam. C. de ſen. & interlo. om. iudicum. c. Quoniam, & c. Accedens, Vt lite non conteſtata.

Proceſſus ſine litiſconteſtatione nullus redditur.

Præterea ſunt & aliæ commoditates litiſcõteſtationis, ut per quam is, qui procuratorio nomine cauſſam exercet, dominus litis redditur, aliumq; in ſuum locum ſurrogandi, aut ſubſtituendi autoritatem conſequitur. Quod etiam in Tutoribus & Curatoribus reſponde-

Effectus litiſconteſtationis.

mus, qui ante litiſconteſtationem Actorem quidem conſtituere poſſunt, ſed non procuratorē. l. Neque tutores, & l. Procuratoribus, cum l. Nulla dubitatio eſt. C. de procurato. & c. Quamuis procurator. de procu. in 6.

Itē perpetuat actionē, ut pro rei conditione finita, etiā inſtantia, modò in longū, modò in lōgißimū tēpus duret, refricariq́; poßit, excepta doli mali actione, ut quæ intra biennium expediri debeat, & poſt litem conteſtatam actio in factum competit, in id quod ad Reum peruenit, atque item ea, quæ pro in integrum reſtitutione datur. l. fi. C. de præſcrip. 30. Bar. in l. fi. C. ſi Tutor, uel Curator. l. fi. C. de dolo. & Card. in Cle. 1. de reſtitu. in integrum. q. 22. Item litiſconteſtatio interrumpit præſcriptionem, etiamſi coram receptis arbitris fiat. l. More. ff. de reiuendica. l. Sicut. C. de præſcript. 30. anno. Bar. & Bald. in l. Cùm antea. C. de arbitris. Præterquam in Iudicio ad exhibendum, l. Iulianus. § Proinde ſi poſt litem conteſtatam. Vbi gloß. & Bar. ſuper uerbo. intentionem. ff. ad exhibend.

Itē ubi ex delicto quis poſtulatur, & litiſconteſtatio ſit facta, Reo defuncto, hæredem eius modò in ſolidum, modò in id, quod ad ipſum peruenit, conueniri, condemnariq́; Iuris eſt ex-

Actio ex delicto proficiſcens per litiſcō. in hæredes tranſit.

pediti, et hoc ne ex alieno ſcelere diteſcat. in l. 1. Vbi gloß. & Bar. C. Ex delictis defunctorũ in quantum hæredes conue. l. Omnes actiones. ff. de reg. Iuris. l. furti ff. de furt. & §. Non omnes. Inſti. de perpe. & tempo. actio. Id tamen quod in publicis criminibus non procedit, ut quæ nec lite conteſtata, aduerſus defuncti hæredes inſtaurantur. l. Ex Iudiciorum. ff. de accuſa & l. fi. C. Si Reus, uel Accuſator mort. fue. Quod idem in actionibus pœnalibus accipimus, quæ uel ex legibus priuatorum delictorum deſcendunt, ut Bar. quoq; ſentit. in d. l. Ex Iudiciorum, unde rurſus colligere eſt, Actionem ex delicto deſcendentem, ciuiliter inſtauratam demum contra hæredes defuncti competere, Iudicio per litiſconteſtationem confirmato (ne ex alieno delicto quis locupletetur) à quibus turpia lucra etiam extorquenda ueniunt. l. In hæredem. ff. de calum. l. Videamus. ff. Quod met. cauß. & Bar. in d. l. 1. C. ex delictis defunctorum.

Poſtremò facit, ut ab inferiore Iudice delegatus, ſi Iudicium apud ipſum per litiſconteſtationem ſuſceptum fuerit, poßit alium ſubdelegare, qui de cauſſa cognoſcat, c. Cùm Bertoldus, de re iudicata.

Reliquos

Reliquos eſſectus commoditateſq; litiſconteſtationis uidere eſt apud Specula. in de litiſcon. § fi. ut alios Iuris interpretes ſilentio prætercam.

Quandoquidem diximus litiſconteſtationem quoque adfirmatiuè fieri, obſeruare eſt non omnem confeßionem ad hoc patrocinari, etenim qui libello necdum oblato, ad ea pro quibus per Actorem etiam apud tribunal interpellatus eſt, ſtatim confitetur, non intelligitur litem conteſtari, quia petitio ſeu narratio ad hoc apta non præceßit, ut ad eam ſententia poßit proferri. Cæterum, quia confeſſus quodammodo ſua ſententia damnatur: pro iudicato eſt, quādo Iudex executioni tantùm poterit intentus eſſe, eique iubere, ut intra certū tempus ſatisfaciat. l. 1. ff. de confeßis. & l. 1. Vbi gloß. & dd. C. eo. & l. Sicut. C. de repud. & abſti. hæredi. dd. in c. 1. de litiſcon.

Quando per adfirmationē inducitur litiſcon.

Si uerò oblato libello fueris confeſſus ea, quæ narrantur, aut petuntur, tam litem conteſtatus eſſe uideris, & per ſententiam poteris cōdemnari, idq; citra aliam diſceptationem, niſi fortè exceptionem oppoſueris, ad ius illud perſecutionis, qua Actor iuſtè te urgere uidetur, elidendum. Puta, fateris te obligatum quidem,

Per cōfeſſionē ur litis fit cōteſtatio.

quidem, ſed uel pactum de non petendo interueniſſe, uel ſolutioni nec dum locum eſſe, quia conditionis euentus deſideretur, uel dies haud tum ceſſerit, aut id genus alijs modis te aduerſus perſecutionem Actoris, quæ iuſta quidem ab initio, & citra exceptionis obiectum eſſe uidetur, ſi eam neq; inficias iueris, defendis per l. 1. C. de litiſcon. l. Cũ & Iudices. C. de iureiurando propt. calum. Io. An. in c. 1. de litiſcon. & Spec. in tit. de Litiſcon. § Sequitur.

Reſponſio cum proteſtatione, de non conſ. teſt. litẽ.

Sunt etiam qui dum, non obſtante exceptione propoſita, reſpondere iubentur, cũ proteſtatione id faciunt, ſe uidelicet non ſuſcepturos Iudicium niſi in quantum de iure teneantur, quàm uel in ſingulis porrò Actibus repetitam uelint, aut etiam expreſſim repetunt. Et hoc ſi uicti fuerint, quò proceſſum illum citius conuellere, & ceu nullum, peſſundare ualeant.

Reſponſio ad Iudicis iuſſum.

Alij reſpondent ad narrata, proteſtantes, ſe animo litem conteſtandi, id non facere, quando uidentur Iudicem magis uelle inſtruere de iure ſuo, quàm ut Iudicium ingrediantur. Sin autem facta proteſtatione, Iudex reſpondere iubeat, & ſtatim reſpondendo pergant, citra aliam proteſtationem, tunc lis pro conteſtata habetur, ex quo enim ad Iudicis iuſſum reſpondetur,

tur, animo litem conteſtandi hoc feciſſe ſunt intelligendi, & cum Actore quaſi contraxiſſe, iuxta Auten. de exhibend. Reis § Illud. colla. 5. annotatur in Cle. 1. de dolo. & contu. et apud Panor. in c. 1. de litiſconteſta.

Et quanquàm Cy. et Bar. cum pleriſq; alijs opinentur per obiectum exceptionis peremptoriæ, ut pacti ne petas, ſolutionis, acceptilationis, et aliarum litem conteſtatam uideri, etiam ſi ad narrationem necdum ſit reſponſum, Verius tamen eſt, ex quo is qui excipit, neque adfirmat, neque negat, ſed ponit quod à libello prorſus eſt ſeparatū, hoc caſu non conteſtari litem. in c. Exceptionem de reg. Iuris. in 6. & ſentit Panor. in d. c. 1. de Litiſcon. Per exceptio. peremptoriam nõ induci litiſconteſta.

Regulariter autem litiſconteſtationem in omni re controuerſa exigimus, in qua facti διάγνωσιν ſeu diſceptationem haberi oportet, ſiue ſint iudicia poſſeſſoria, ſiue petitoria. Ex delicto, uel quaſi delicto, ut eſt etiam in cauſſa reſtitutionis, quando principaliter intentatur, Bal. in Auten. Omnes. C. Si ut ab hæredi. ſe abſti. & in l. Naturaliter § Nihil commune. ff. de adqu. poſſ. Bar in l. fi. C. de edicto. d. Adria. toll. Litiſconteſtatio in quibus requiritur.

In petitione hæreditatis quoque utilis eſt litiſcon-

tiſconteſtatio, nam facit ut bonæ fidei poſſeſſor quodammodo in mala fide conſtituatur, ſicq; ad res quæ extant, uſuraſq; pecuniarum, quas percepit, atque item fructus quibus locupletior eſt redditus, obligetur. l. Item ueniunt §. Præter hæc & § Eos autem. ff. de petiti. hæredit.

In iudicio finium regundorum quoque litem utiliter conteſtamur, gloſſ. & dd. in l. Si quis C. finium regundorum.

Similiter quando delicta perſequimur, quapropter expoſitum eſt Reo poſtulato poſt litiſ conteſtationem defuncto, hæredem ſæpenumero in ſolidum teneri, referunt etiam Bar. in l. Senatus. ff. de offi præſid. dd. in l. 1. C. ex delicto defunct. & Alex. in l. Abſentem. ff. de pœnis. Idem in cauſſis iniuriarum reſpõdemus, atque etiam damni iniuria dati. Actiones enim pœnales, ſi ab ipſis principalibus perſonis fuerint conteſtatæ, & hæredibus dantur, & contra hæredes, & rectè Vlpianus ait, Actionem iniuriarum in bonis noſtris non computari, antequã litem conteſtemur § Pœnalis. Inſt. de perpe. & tempo. actio. l. Iniuriarum ff. de iniurijs & Archid. in c. Cùm olim, de iniurijs & damno dato.

Cæterùm in cauſſis quas ſummariè & de

plane

plano controuertimus (uti eſt reſtituendæ dotis Card. in Cle. 2. de iudicijs, cauſſa alimentorũ. l. de alimentis. ubi dd. C. de tranſact. & l. 2. ff. de ferijs, & modici præiudicij, quod & propter ſummæ tenuitatem dicimus, quæ plerumque ex ſtatutis æſtimatur, quemadmodũ in Heſſiæ principatu ad 20. aureos eſt redacta) non ſemper idem obſeruamus. Porrò quando princeps, uel pontifex maximus cauſſam ſimpliciter & de plano; aut ſine ſtrepitu & figura iudicij diſceptandam committit, id quod ad ſummarium proceſſum referimus, iudex neque libellum, neque litiſconteſtationem exigere neceſſariò debet, ſed litem, quantumcunq; poterit, breuiorem faciat, eſt texus ubi & gloſſa, et dd. in Cle. Sæpe, de uerbo. ſignificat. Alioqui *in ſummarijs iudicijs licet breuiores termini breuioresq; dilationesq;, atq; etiam probationũ nõ tantæ obſeruationis ſit proceſſus (unde et cauſſæ breues dici ſolent) adeò ut etiam libellũ offerre non ſit neceſſum perpetuò, ſed qualis qualis petitio, eaq; rei conueniens, fieri poßit, litis tamen conteſtatio, non debet omitti, ut quæ ad ſubſtantiam iudicij pertinet, ſine qua, nec etiam ſummariæ cauſſæ rectè expediuntur, quo fit ut in actione ad exhibendum, quæ & ipſa ſummaria eſt, litem conteſtemur. in l. In hac actione. §. Sciendum eſt autem. ff. ad exhiben-*

In ſummariis cauſsis quandò litem nõ conteſtamur.

Cauſſæ breues unde.

bibendum. Vide Bar. in l. Ne quidquam §. de plano, ff. de offi. Proconſ. & in cõſtitutione. Ad reprimendum. Quomod. in crimine læſæ maieſt. proced. & in l. Si conſtant. ff. Sol. matri. & Bal. in Autcn. offeratur. C. de litiſcõteſta.

Litiſconteſtatio etiam apud arbitros.

Adeò autem litiſconteſtatio in controuertendis cauſſis neceſſaria eſt, ut non modò apud Iudicem ordinarium, ac delegatum, uerum etiam coram receptis arbitris fieri debeat, niſi et ipſa arbitria ludificari uelimus. Bar. in l. 1. C. de arbi. & Petrus de ſuſ. in l. 1. ff. eo titulo.

IVSIVRANDVM PROPTER *calumniam ut & à quibus præſtandum.*

CAPVT II.

TAmetſi calumniari, quod Græci διαβάλλειν dicunt, ſit falſa crimina intendere, apud Marcellum in l. 1. ff. ad S. C. Turpilianum, in ciuilibus tamen cauſſis dicitur calumniari, qui alterum litibus inconſultò & temerè uexat, quod etiã citra iniuriã haud ita fieri ſolet. » Cicero. Exiſtunt ſæpè iniuriæ, calumnia quadam & nimis callida neq; malitioſa iuris interpretatione. Cumq; alienum ſit ab humana ſocietate alterum alteri calumniæ cauſſa negocium faceſſe-

ſaceſſere, rectè cautum eſt non modò prætoris edicto, ſed etiā principū conſtitutionibus, in eū, qui, ut per calumniam negocium cui uel faceret, uel non faceret, pecuniam accepiſſet, intra annum in quadruplum, poſt annum uerò in ſimplum eius pecuniæ, quam accepiſſe dicitur, actionem in factum competere. Id quod in publicis criminibus locum quoque habere Pomponius ſcribit, et Antoninus in eum conſtituit, qui Iudicem data pecunia corruperit, ſordidiſq; concuſſionibus ad ſiniſtram declinare fecerit. l. 1. ff. de calumniatoribus. & l. 1. C. de pœna Iudi. qui malè iudi.

Ad noſtrum autem inſtitutū quod pertinet; quia iudicia candidè exerceri oportebat, & magis propter Reipublicæ tranquillitatem cōſeruandam, quàm ut alter alteri inſidias ſtrueret, ac inquietudini feneſtram aperiret, Iuſiurandum de calumnia introductum eſt, cùm ut Sacramenti religione contentioſa litigantium temeritas compeſcatur, tum ut rectius ad facti ueritatem inueſtigandam pateat acceſſus, quando Actor iurat, non calumniandi animo ſe litem mouere, ſed quòd exiſtimet cauſſam ſuam bonam eſſe, & iure uti, Reus autem quòd putet ſe ex iuſta cauſſa ad reluctandum ueniſſe. l. 1. & l. 2. C. de iureiurando propter calumniam. Iura. de calumnia quare introductum.

Ex quibus apparet non modò eum calumniari, qui ſciens iniuſtam litem mouet, uerum etiam qui iniuſtè reſiſtit, quorſum ſi procraſtinationes illas immodicas, atque nundinationes Iudiciorum prætextu quæſitas retuleris, tot calumniatores hodie apud tribunalia inuenire eſſet, quot Rabulas.

Iuſiu. de calumnia poſt conteſtatã litem.

Quod Sacramentum ſecundum Iuris Regulam, ſtatim poſt conteſtatam actionem, seu in primordio litis, iurari debet, ut periurij timore litigantes per calumniam negocium cui ſucceſſere poſthabeant, & ijs tantùm præſidijs nitantur, quæ iure ſubſiſtere haud dubitant. Etenim qui iure ſuo utitur, (modò callida atq; inſidioſa eius interpretatione id non faciat:) iniuria alterum non adſpergit. Eſt in l. 1. & l. 2. § Sed prædictum Sacramentum. C. de iureiu. prop. Calum. & c. 1. ex. eo. Sin autem hoc ſit fieri ſit poſt habitum, quia de ſubſtantia ordinis iudiciarij non eſt, ab initio litis huiuſmodi ſacramentum præſtari, in qualibet Iudicij parte, atque etiam Iudice exigente ad ſententiæ tempus, id eſt, poſt concluſionem in cauſſa habitam, iurari poterit. Eſt conſtitutum in c. 1. de iuramento calum. in 6. habet. Io. And. in c. 2. eo. & An. Butriarius in c. Cæterũ de iura. calum.

Ante litem tamen conteſtatam de calumnia nemo

nemo iurare cogitur, niſi cauſſa ſummariè, & ante Iudicij ingreſſum expediri poßit, quo caſu uim conteſtationis quodammodò habet, ut quæ uiam exceptionibus dilatorijs intercludit, & notioni habendæ feneſtram aperit. Si tamen Sacramentum hoc ſit prius præſtitum, quàm lis conteſtetur, propterea non uitiatur ſententia, aut Iudiciarius ordo, cùm & in eo loco calumniantium temeritati obſtaculo eſſe poßit, præter hoc, quòd etiam in totũ omitti ualet, cũ non ſit de ſubſtantia Iudicij, maximè non petitum. l. cũ et Iudices. § Sed quia ueremur. Bar. in l. Prolatam, uer. modo ad propoſitum. C. de ſen. & interlocu. om. Iudi. Specul. de iura. calumniæ. § 1. Vbi Bal. in additionibus. Iuſiurand. de calũmnia quãdo ante litis conteſtatio-nem locũ habet.

Proinde qui alteri iuſiurandum de ueritate auſit deferre, prior de calumnia iurare debet, ſi hoc exigatur. apud Vlpia. in l. Qui per ſalutem ſuam. § Qui iuſiurandum. ff. de iureiurand.

Cumq; Iuſtiniano ſanciente conſtitutum ſit, quem non ante ad probationem admitti, quàm ſanctè iurarit, ſe nõ cauſſa procraſtinandi negocij allegationes ſuas propoſuiſſe, conſequens eſt, ſuper qualibet exceptione iuſiurandum de Calumnia exigi poſſe, quod in ijs quæ ante cõ- Super qualibet excep. ante litẽ cõteſtatã iuratur.

Poſt litẽ conteſtã. ſemel iuratur.

teſtatam actionem fiunt, accipimus. Alioqui poſt ſuſceptum iudicium, licet ad quamlibet allegationem aut probationem iure conſtitutionum quoque præſtari ſolebat, per nouellas tamen ſanctiones id remiſſum eſt, ut ſi ab initio quis iuraſſet, nihil calumnioſè in toto negocio controuerſo ſe quæſiturum, hoc propter generalitatem uniuerſam cauſſam adficere, & in qualibet Iudicij parte repetitum uideri. l. 1. & Auten. Hoc Sacramentum, ubi Bar. C. de iureiur. propter calum. Niſi fortè præſumptio ſit eum qui iurauit, needum à calumnia abſtinere, tunc enim repeti, iterumq; exigi ualet: Neque ſolùm iuris emendationem curare debemus, uerùm etiam ne fraudi ea ſit, ob oculos habere. Inno in c. Cùm dilectus, de electio. & Bal in Marga. uer. Iuramentum.

Iuſiurand. de calũ. in quib. cauſsis.

Hoc Sacramentum in quacunq; cauſſa, modò non ſit notoria, aut ſpiritualis, (ut uocant) præſtari conuenit, ſiue ciuilis ſit, ſiue pœnalis, ſiue appellationis: Similiter coram quouis Iudice, excepto Arbitratore, apud quem neque Iudicium eſt, nec quaſi iudicium; ſed magis ut negocium inter partes pro autoritate ſua componat, receptus uidetur. Bar. in l. 1. & l. 2 §. Quod ſi Actor. C. de iureiu de calum. l. Societatem §. Arbitrorum. ff. pro ſocio. Baptiſta

ſta de S. Blaſ. in de arbitro, & arbitratore. q. 31.

Proinde ab omnibus perſonis præſtari debet, qui lites mouēt, ſiue ſuo, ſiue alieno nomine id fiat. Vti ſunt Actor, Reus, Procurator, Perſona cōiūcta, Tutor, Curator, Syndicus, Adminiſtrator, Defenſor, & qui ſe in poſſeſsionem mitti petit. Vide Specu. in de iura. calum. & Bar. in l. 2. C. eo. Aduocati quoque conſtitutionum rigore iurant, à quo per conſuetudinem alicubi eſt itum. gloſ. in § Vtriuſque. inſti. de pœ. te. litiga.

Vbi hoc diſcrimen obſeruare eſt, Procuratorem, cui id mandatur, & in animam principalis litigatoris, & ſuam ipſius iurare. Sin autem generaliter ſit conſtitutus ad cauſſam, etiam Eccleſiæ, tunc in ſuam ipſius animam iurabit. Quod & de Syndicis, Tutoribus & Curatoribus, reſpondemus c. In pertractandis. de iurá. calum.

Vbi aduertendum eſt, Sacramentum hoc nō paſsim exigi, ſed & cauſſæ, & principalium perſonarum qualitate demum conſyderata. Porrò ſi principalis litigator honeſtioris ſit uitæ, & Procurator uilis, atq; rimarum plenus, Procuratores ut iurant.

Quando dominus iurare cogitur. *aut cauſſæ ſit neſcius, ipſe dominus iurare debet. Sentit etiam* Inno. *ex l. fi. C. de procuratoribus.* Id tamen quod Io. And. *in reſpondendo per Iuſiurandum ad poſitiones magis uerũ eſſe contendit, & hodie frequentatur, niſi fortè in hoc conſtitutus ſit, ut poſitionibus, & ſinguláriter tali, atque tali reſpondeat, cui &* Bar. *ſubſcribere uidetur in l.* Qui *bona fide. ff. de damno infecto.*

Procurator ut mãdatũ iurãdi habeat. *Cæterùm ut procuratori ad iurandum de calumnia locus pateat, oportet ſpeciale ad hoc mandatum habeat, (olim ſiquidem principales perſonæ ſolùm iurabant) præſertim in certa et expreſſa cauſſa, ſecundum* Iuris *præſcriptum, niſi fortè in rem ſuam quoq; fuerit procurator, quamuis moribus apud quoſdam habeatur introductum, ut ſatis ſit mandatum eſſe de calumnia iurare, quod etiam non tam improbatur. c. fi. de iura. calum. in. 6. & l 2. §. Sin autem abfuerit.* Vbi *gloß. ſuper uer. ſubeat. C. de iureiu. propter calum.*

Et *quamuis Sacramentum hoc paucis uerbis exprimi poßit, uidelicet animo calumniandi ſe, neque litem mouere, neque reluctare, tamen ne per ignorantiam* Tyro *impingat, & uel in* Capita iuramenti de calumnia. Conſtitutionis *fraudem aliquid machinetur, ued ad periurij facilior aditus ſit, in aliquot*

capita

capita eſt diſtinctum, partim ad Actorem, partim ad Reum, deinde ad utrumq; pertinentia. Actor itaq; primùm iurabit ſe animo calumniandi litem non mouere, Reus autem, quòd exiſtimans bona ſe uti inſtantia ad reluctandum uenerit, unde & hoc Iuſiurandum credulitatis eſſe Iuſtinianus uoluit. Sed uterq; iurabit, ſi de negocio interrogetur, quòd ueritatem celare nolit, neq; petiturum ſe dilationem litis procraſtinandæ gratia: Poſtremò quòd pro hac cauſſa nihil uel Iudici, uel cuiquam promiſerit, uel dederit, exceptis ijs perſonis, quibus per legem dari permittitur, cuiuſmodi ſunt aduocati, procuratores, & nuncij, aut executores: Quibus adijcitur, nullam probationem, quæ ſit inſidioſa, falſáue, petitum iri, de quo ſatis abundè eſt uidere in l. 2 ¶ Quod obſeruari. Vbi gloß. et dd. ſuper uerbo. Exiſtimat, cui etiã uerſus illi capita huius Sacramenti quatuor cõprehendentes, inſerti, uulgò circumferuntur. Ad Auten. Principales. C. de iure. propter calumniam & c. 1. Vbi gloß. ad uerbum calumniæ iuramentum. ex. eo. refert Spe. eo. tit ¶ Nunc dicamus.

Quapropter oculati ſint iudices, ne dum et Actorem et Reum, eorumúe procuratores, hoc iuſiurandum ſimul præſtare permittunt, ab initio ſtatim capita promiſcuè proponant, ſed primũ Actori deferãt, ut iuret ſe animo calumniãdi

Vt iura. de calumnia deſertur.

ſitem non mouere. Poſthac Reo quòd exiſti-met ſibi iuſtam reſiſtendi cauſſam eſſe, deinde quæ reliqua ſunt, ut utriq; cõmunia capita, con iungere poterunt, & una deferre. Niſi fortè quenquam per ſe, atque iſthoc ad ſingula capita ſcorſim exhibita, potius iurare uelis, in qua re dicaſteriorum receptæ conſuetudini plerumq; morigeramur, quando procuratores nõ nunquam ſe iurare de calumnia, cum omnibus capitibus & clauſulis in hoc iuramento comprehenſis, breuitatis gratia, ut de omnibus uſu ſunt edocti, narrant.

Induciæ deliberatoriæ ad iurandũ. Vbi quæſitum eſt, an illi qui iuſſus ſit ſacramentum hoc præſtare, induciæ ueniant dandæ, ſi petat ſuper hoc deliberare. Et magis eſt ut dentur, idq; ad Iudicis arbitrium, ne cogatur temerẽ hoc ſuſcipere, uel audere, quod deliberatò potuiſſet refutare, & citra periurij periculum fugere, atque poſthabere. Cynus & interpretes in l. 2. §. Quod obſeruari. & §. Sin autem Reus. C. eo. & Bar. in l. Iuſiurandum. ff. de iureiur.

Iura. calum. remitti nõ poteſt. Quandoquidem Iuſiurandum de calumnia publicæ utilitatis gratia eſt introductum, ne cui fraudi ſit iure agere, uel cauſſæ ſuæ defenſionem apparare, et ſiue à parte fuerit petitũ, ſiue

ſiue à Iudice exactum, præſtare debet, alioqui proceſſus nihili fit, & in ſpongiam cadet: Tantum abeſt, ut expreßim remitti poßit, & colluſione ultrò citroq; facta, conſtitutio ludificari debeat. Tacitè uerò, hoc eſt, ubi neque petitum, neque exactum ſit, utiq; remitti uidetur, & Iudicia ſubſiſtunt.

Quando Iudicis eſt officium ſuum exhibere, & proſpicere, ne ueteratores illi forenſes etiam religione contempta mutuum ſcabant, ſacramentumq; alto ſilentio prætereant, ut interim non modo Clientulis ſuis, uerum etiam Iudicantis ſimplicitati, uexatione inani imponant. Quamprimum itaq; ſubodorari cœperit, negocium uel ab altero, uel ab utroque parum candidè exerceri, iuramentum hoc exigere non ceſſet, ut periurij religionisq; metu temeritatē refrenet, atq; tribunal illud ſuum à fraudationibus purum illæſumq; conſeruet. Eſt in l. Cùm & Iudices. §. Sed quia uetemur. Vbi gloß. & interpretes ſuper uerbo remitti. C. eo. l. De pupillo. §. Qui opus. ff. de noui ope. nunciatione. l. Iuſiurandum. §. Qui iuſiurandum. ff. de iureiu. & c. 1. §. Propter omiſſum, de iura. calum.

Et quamuis inducias petenti tribuendas dixi

Iura. calumniæ nõ recuſatur ſalua cauſa.

mus, ad habendã deliberationẽ iurare uelit nec ne, recuſare tamen hoc ſacramentum ſalua cauſa non permittitur. Porrò ſi Actor ſit, qui iurare recuſat, ab agendi iure cadit: Sin uero Reus, pro confeſſo habebitur, & condemnationi ſubiacebit. Nam & hoc inſtituto comparatum eſt, ut ſubdolæ, & in Iure parum ſuffultæ altercationes, ſacramenti quoq; timore apud bonos, et pietatis amantes uiros, finem ſtatim accipiant, & inquietudini modus fiat. l. 2. § Quod ſi Actor. C. eo. & c. Imperatorum & c. ſi. § Pœna. ex. eo. & Auten. ut litig. iure, in exordio. § Si autem. coll. 9.

Poſtremò ſumus monendi, eum qui per calumniam litem mouiſſet, decima litis parte mulctatum eſſe ueteribus, id quod in deſuetudinem abijt: E regione Iuſiurandum de calumnia à legiſlatore introductum eſt, cuius intuitu improbus litigator & uictus, cùm damnũ, tum impenſas litis aduerſario ſuo reſarcire cogatur, iuxta § Oportet autem in Nouellis. de Iudicibus.

Iura. calumniæ quare nõ excuſat ab expenſis.

Cùm itaq; illatio impenſarũ litis, in locũ decimæ illius partis ſurrogata ſit, ſunt qui propter præſtitum iuſiurandũ de calumnia, ab expenſis huiuſmodi excuſationem eſſe utique putant, quibus & interpres ſubſcribere uidetur, in citata Auten, oportet, & in Auten, Generaliter

liter.ſuper uerbo, miuſtè. C. de Epiſcopis, & Cle. Verum quia Iuſiurandum hoc à præſumpta iniuria tantùm, non aũt ab euidenti, quenquam excuſare ſolet, et impenſæ litis propterea ueniunt, quod temerè ſit litigatũ, utcunq; exiſtimatum ſit cauſſam non malam eſſe, haud profuerit iuraſſe hoc ſacramentum, quin temerarium litigatorem, aut eum qui uel mouendæ actionis, uel defendendi ſui, iuris cauſſam tã iuſtam non habuiſſet, uictori in expenſis & litis ſumptibus condemnari oporteat, cùm, ut in ſeparatis fieri ſolet, aliud ſit temeritatis, aliud uerò calumniæ inſimulari. l. Eum quẽ temerè. ff. de iudicijs. Et l. Qui ſolidũ. §. Etiam ubi Bar. eleganter. ff. de lega. 2. c. calumniã, de iudicijs, et c. finẽ. litib. de dolo et cõtuma. Vide Bar, in l. 1. uer. Quæri poteſt. ff. ad S. C. Turpilia. et Bal. in l. Non ignorat. C. de fructibus & litium expenſ. Cætera ad hunc locum de litium expenſis inferendis pertinentia, ſuo loco, & quando de ſententijs tractandum uenit repetemus.

Quibus adde, procuratorem ipſum, qui uel per obiectum exceptionis, uel alijs quibuslibet modis calumniatus eſt in expenſis, alijsq; numarijs multis condemnandũ eſſe, et non principalẽ litigatorẽ, niſi ad hoc negociũ ſic controuerten dũ aut eludendũ, ſpeciale acceperit mandatum. Nam ex eo quòd generaliter eſt cõſtitutus, non debet

Procurator ob calumniam ipſe in expenſis cõdemnandus.

debet prorumpere ad delictum, aut calumniæ neſaniam, quemadmodum contumacia, aut remanentia procuratoris, qui ius dicenti non obtemperauit, domino obeſſe non debet. Quod *& in Tutore & Curatore*, Vlpianus, *ad Edictum proconſulis, obſeruari reſpondit, in l. 1. §. Si Procurator. & ibidem Bart. ff. Si quis ius dicenti non obtemp. l. Si procurator. Vbi Bar. uer. Et per iſtum textum. ff. de condictio indebiti. l. non eſt ignotum. C. de Adminiſtra. Tuto. Quæ ſi pro tribunalibus, ut ſaluberiter ſunt ſancita, hodie cuſtodirentur, minus inſidiarum, & plus expeditionis, candoriſq́; Iudicia, adeoq́; Reſpublicæ, haberent.*

Magiſtratus ut teneatur ad ſumptus temerarios. *Et ne quis idem procedere per omnia exiſtimet, in Magiſtratibus & Reipublicæ adminiſtratoribus, qui citra aliud mandatum ea, pro officio ſuo gerere debent, quæ publicè ſunt utilia, tantum abeſt, ut temerè incōmodare ipſis per omnia ſit impunè, quandoquidē, ſi uel ſumptus fecerint, ubi ratio litigandi non fuerat, uel damnum aliquod etiam uſurarum ex mora ſecutum ſit.* Reſpondet Papinianus Rempublicā *quidem id præſtare cogi, ſed ab Adminiſtratoribus ſartiendum, reſtituendumue eſſe, quaſi ignauiam ſuam prætendentes, audiri non oporteat. l. Qui ſolidum. §. Etiam reſpublica. Vbi Bar. & dd. ff. de lega. 2. & apud Vlpianum*

in l. Ciuitas. ff. de reb. cred. & ſi certum petatur. Reliqua ad iuramentum propter calumniam pertinentia, uidere eſt apud Franciſcũ Curtium in tractatu ſuo, de iſthoc ſpeciatim ſcripto.

VT AD PROBATIONEM FIat progreſſus, & de poſitionibus.

CAPVT III.

NE autem aliquid ſuo loco adeoq; appoſitè in hac noſtra tractatione referre poſt habeamus, ſupereſt poſt iuſiurandum de calumnia, rationem probationis Tyronibus ciuilis prudentiæ, ad eius exercitationem adſpirantibus, ob oculos ponere, ut ſic rectà & per compendium quoddam ſacra conſiſtoriorum limina adcedere diſcant. Cæterùm ſunt quibus παρασκευή aliqua, aut præparatio ad eam fit, operæprecium nos facturos duximus, de his prius commentari. Porrò qui more Iudiciorum aliquid adſequi contendit, probandi neceßitate oneratur, Iudici enim factum aperiri debet. Vnde Gaius ait: & rectè, longè comnodius eſſe eum qui deſtinauit rem petere, ipſum poßidere, & aduerſarium ad onera petitoris compellere, quàm alio poßidente petere: l. is qui deſti-

Vt præparamur ad probationem.

Ad probationem ut poſitiones *deſtinauit. ff. de rei uendi. & l. Poſſeßiones. C. de probat.*

Cùm itaque legitima probatio ſuum onus habeat, & neceßitatem quandam, Actore enim non probante, qui conuenitur obtinebit, etiam ſi nihil præſtiterit, quando & per rerum naturam, factum negantis probatio nulla ſit, inuenta eſt ratio, qua onus illud aliquatenus leuari, et intra ſuos terminos, atque ſepta cohiberi debeat, quod tunc fit, quando ſingulæ partes eius, quod controuertitur, per circumſtantias ſuas poſitionibus incluſæ, expenduntur, unde demũ appareat, quidnam earum aduerſarius, uel neget, uel fateatur. Etenim *demonſtrare ea, quæ confitetur, non eſt opus, ſed in ijs pro conuicto habetur, quæ tamen propter, cum non ſem per totam cauſſam reſpiciant, oportet te ad probandum negata adcingi, alioqui* Reus *abſoluetur. l.* Actor. C. *de proba. l.* Qui *accuſare.* C. *de edendo. c. 1. §* Cùm *enim.* Vt *Ecclef. benefi. & c. 2. de confeß.*

Interrogatoriæ actiones. Et *ſic rem teneas, ueteri iure comparatum erat, ut ante litiſconteſtationem Actiones interrogatoriæ proponerentur, in factum, ad quas conuentus reſpondere cogebatur, puta, an hæres ſit, &, qua ex parte, etiam qualiter hæres ſit.*

ſit. Item, an ſua ſit quadrupes. Item, an poſsideat ædes quæ petuntur. Item, an rem teneat, cuius nomine conuenitur, & pro qua parte, ut latius uidere eſt apud Caliſtratum, in l. 1. ff. de interrogatorijs Actionibus. Vbi gloſ. ſuper uerbo. damni, alijsq; locis. Cùm autem nemo ante Iudicium de ſuo iure reſpondere cogatur, taliſmodi Actiones minus frequentari cœperunt, inq; deſuetudinem abierunt, & factum ut ad interrogata in iure reſpondere conueuetum, Iudicis officio oporteat, quod & prætor edicto ſuo cauit. Inſuper ubicunq; Iudicem æquitas mouerit, autore Vlpiano, æquè poſſe fieri interrogationes dubium non eſt, quòd non tam in iure, quàm extra ius Magiſtratui eſt permiſſum, ut quandoq; ſine Iudiciorũ tædio, petitor quod ſibi debetur conſequi poſsit. l. Vbicunq;. Vbi interpres. ff. de interroga. actio. c. Iudicatũ. 30. q. 5. gloſ. in c. 2. uer. Item interrogare. de officio Iudi.

Interrogationes in iure.

Cæterùm interrogationes illæ, quià non tam Actoribus in probando adminiculum præbere ſunt uiſæ, ſed magis ne in actionibus ſuis inſtituendis impingerent, quodammodò etiam ab ijs eſt itum, & longæuus uſus poſitiones, ut uocant, in locum earum ſurrogauit, (earum licet quidam ex iure Pandectarum, apud Paulum in l. Oſſidi-

Poſitiones in locũ interrogationum.

l. Offidius.§. Ex diuerſo, in uerbo. Pone inquit, in credit. ff. de legat. 3. orignem repetant, id tum quod parum reſpondere, locus ipſe argumento eſt) Gregorius tamen nonus, & porrò reliqui Iuris pontificij conditores, ipſas receperunt, approbaruntq;. c. dudum. 2. de Electio. c. 1. de litiſcon. & Cle. Sæpe. de uerbo. ſignifica. gloß. in c. 1. de confeßis, in 6. Bal. in l. Generaliter.§. Sed iuramento. C. de reb. credit. & Abb. in c. Cum cauſſam, de iura. calum.

Poſitiones quando exhibentur.

Poſitiones igitur, cùm probationis quodammodò pars ſint, ut per quas Actor ab onere probandi, quo ad confeſſa, releuatur, facilius enim eſt, intentionem ſuam ex aduerſarij confeßione elicere, quàm teſtium examinatione conniti, regulariter lite iam conteſtata fiunt, tam ſuper negocio principali, quàm ſuper exceptionibus, et replicationibus, ad perimendũ cauſſæ merita, uel ad iuuandum, in iudicium prolatis. Proinde ante litis ingreſſum poſitionibus eſt locus, ſed tunc, quando probationes inſtaurare poterunt, ſiue per Actorem, ſiue Ream. Eſt in c. Quoniam.§. Sunt & alij caſus. Vbi dd. ut lite non conteſt.

Fieri interim debent poſitiones ſuper ijs, quæ in libello ſunt comprehenſa, & rem diſceptan-

ptendam, per ſingulas eius partes complectuntur, quod ſi peregrinæ ſint, atque ex libelli uiſceribus nõ proſiſciſcantur, impertinentes dicimus, & ut probationi nihil opitulamenti conferunt, ita quoq; aduerſarius eis reſpondere non cogitur. Extra cauſſam ſiquidem tales habentur, utpote ad facti propoſiti cognitionem, demonſtrationemq; haud quidquam conferentes, niſi forte factum illud ad ſarciendam cauſſam pertineat, utcunq; alienum ſit, & tertiam perſonam reſpiciat, nam & tunc poſitioni reſpondendum uenit, etiam inducijs impetratis, quibus ſe ad inſtruendum, de facto alieno reſponſurus, præparare poßit, accedit l. fi. ff. pro ſocio. et l. Marcellus. ff. de reiuendi. Io. And. in addi. Spe. de poſitio § 7. & Archidi. in c. ponderet. l. de ſt. & Anto. Butria. in c. In pertractandis. de iura. calum. Vt ex libelli uiſceribus poſitiones procedant.

Ex quibus facile liquet poſitionum neq; uſum, neque in hanc ſignificationem nomenclaturam fuiſſe apud ueteres, ſed ab eo dici potcrũt, quod qui libelli partes, atque intima ſic explicat, ea intentione id facit, ut quod ponit indubitato ita eſſe uel ſciat, uel credat, quare etiam medio iureiurando, præſertim credulitatis, poſitiones illas ſuas adferre debet, quo aduerſarius haud diſsimiliter ad eas præſtito Sacramen Poſitio nobis recens uerbum.

to reſpondere cogatur. Vnde & θέσεις quodammodo dici poſſent, quaſi rei diſceptandæ ſitus, quibus ad probandam facti ſpeciem commodè et diſtinctim ueniri poſſit.

Poſitio quid.

Poſitionem noſtri breuem uerborum formulam uocant, intentionem ponentis præ ſe ferentem, quæ ad facti propoſiti ueritatem eliciendam concipitur. Eſt gloſſ. in c. præſentium. de teſtibus & c. 1. de confeſſis. in 6. Bal. in l. Generaliter. § Sed iuramento. C. de reb. cred.

Libellus articulatus.

Vbi monendi ſumus, in multis dicaſterijs ſingulari iure, ſiue id ex moribus, ſiue ſtatutis, cõparatum eſſe, ut libellus in ſuas poſitiones articulosq́; diſtinctus (quem propterea articulatũ uulgò appellant) ab initio ſtatim offeratur, quo facto non eſt opus, ut ſecundum poſitiones fiant, uerum lite conteſtata, loco poſitionum et articulorum, repeti poteſt, idq́; iuramento, ſi exigatur, ad hoc præſtito, quibus etiam aduerſarium ſigillatim reſpondere per uerbum, Credo, uel, Non credo, eſt receptum. Neq; refert antè quoque libello illi in litiſconteſtatione eſſe reſponſum, id quòd ueritatis ergò eſt factũ, quando narrata non eſſe uera dicimus, aliud ſiquidem eſt propoſita in libello non uera dicere, aliud ad eum, ceu in membra, quibus conſtat, adeoq́; poſitiones diductum, ſigillatim per uerbum

bum Credo,uel Non Credo reſpōdere, quod nō tam iure ſcripto,quàm ipſo uſu adſequi datur.

Et quamuis poſitiones,atque articuli pleriſque coniunctim ac promiſcuè circumferantur, quaſi ab initio idem eſſe ſint exiſtimandi, cùm tamen non ſolùm origine, uerumetiam effectu, & demum quo ad finem,ingens diſcrimen habeant. Porrò ad hoc fiunt poſitiones,ut ex aduerſarij reſponſionibus manifeſtetur, in quibus Actor à probandi onere eximi debeat:Articuli autem (quos iure pontificio introductos eſſe non eſt ita remotum) ad ea referuntur, quæ negata oportet probari, quia & capitula appellari ſolent: Vt ſic poſitiones fortè dixeris, donec ad eas per confeßionem aduerſarij reſpondeatur,Articulos uerò, ſi quando negatis poſitionibus,opus eſt, ad eos probandum tete adcingas. Petendum itaq; eſt ad poſitiones reſponderi,& articulos probari,ne dum ὁ θεωρητικὸς ex Papiniani auditorio tribunal primùm accedis,à ueteratoribus illis, uſu duntaxat edoctis, ob uerbum nihili riſu excipiaris, neſcis enim, quantùm faſtuoſi Rabulæ illi forenſes, ut indoctiores ſunt, ita magis uel bonis illudant, & quemlibet etiam doctum, ſi uel uerbo formula exciderit,naſo ſuſpendere auſint. Differunt poſitiōnes & articuli.

Igitur ſic formandæ ſunt poſitiones,ut inten-

tionem agentis ſtabiliant, uſq; adeo in ijs, neque deſiderari quidquam debet, neque ſuperuacaneum eſſe, quod is rectè obſeruauerit, qui tantam iuris cognitionem adſecutus eſt, ut ſciat quibus modis in rem uendicare, mutuum obtinere, poſſeßionem ſibi ablatam recuperare, & quodlibet ſecundum ſuæ actionis naturam perſequi poterit.

Porrò qui in rem agit, cuius nomine multas actiones habemus proditas, potißimum ob oculos habere debet, quomodò adſerere, atq; probare poßit quod intendit. Sic qui rem uendicare deſtinauit, duo probare debet: Primò quòd dominiũ eius, uel quaſi, aut iure gentium, aut iure ciuili adquiſitum habeat, apud Paul. *l.* In rem actio. *ff. de reiuendi. & l.* 1. *§.* Sed cur *traditionis. & l. uel donationis, cum multis alijs. ff. publiciana. Secundò, eum qui conuenitur rem poßidere, uel deſijſſe dolo malo poßidere: Vſq; adeo in in rem actio poſſeſſorem eius afficit, contraq; ipſum datur. l.* 1. *Vbi interpretes abundè, C. de alie. Iudi. mutant cauſſa facta, quæ probatio dominij cùm nonnihil difficultatis habeat, & multa ipſi intercedere queant, rectè Iuriſconſultus monet, commodius longè eſſe, ut interdicto aliquo poſſeßionem nãciſcaris, aduerſariumq; ad onera petitoris cõpellas,*

In reiuendicatione duo probanda.

Cõſultius poſſeſſorio quã petitorio agere.

pellas, quàm ut alio poſſidente, ipſe petas. In l. Is qui deſtinauit. ff. de reiuend. l. 1. § Huius autem interdicti. ff. Vti poſſi. § Retinendæ & § Commodum autem poſſidendi. Inſti. de interdict.

Modò uarias eſſe cauſſas, quibus dominium proprietatémue alicuius rei conſequimur, nemo eſt qui ignorat. Etenim quandoque ex iure gentium ortum habent, unde occupamus rem quæ nullius eſt, feras beſtias, & uolucres etiam in fundo alieno capimus, et cuſtodia noſtra coërcemus, apes in aliena arbore conſidentes alueo incluſas, noſtras facimus. l. 1. l. Quod enim nullius, & l. Naturale. ff. de adquir. rerum domi. et Inſtitu. de rerum diuiſio. Vbi reliquas huius generis ſpecies etiam eſt uidere. Quandoq; iure ciuili dominium rei adquirimus, puta ex Empto, Hæreditate, Commodato, Mutuo, Stipulato, Vſucapione, alijsq; multis modis in Iuris libris paſſim proditis.

Dominiũ ex iure gentium.

Dominiũ ex iure ciuili.

Quapropter ſi ex empto dominus ſis, ſic ad probationẽ ſuffulciendam themata, uti & uulgò receptum eſt, conficies, (id tamen quod libello ob oculos poſito, citius & magis expeditè fiet) Pono et probare intendo, agrum Seianum in tali confinio ſitum, à Sempronio legitimè, &

Poſitiones in rei uendicatione.

pro ſuo poſſeſſum, mihiq́; per eundem diuenditum precio 20. aureorum. Item, Sempronium 20. aureorum ex me recepiſſe, Agrumq́; illum tradidiſſe, & ſic dominium eius, uel quaſi in me translatum. Item, Titium agrum illũ iniuſtè occupare & poßidere. Item de hiſce omnibus & ſingulis publicam eſſe uocem & famã. Illæ uero actiones, quæ ex contractu naſcũtur, tametſi perſequendæ rei gratia comparatæ uideantur, in perſonam tamen ſunt expoſitæ, quam & tibi ex cauſſa propoſita obligatam eſſe adſerere debes, ueluti quando mutuam pecuniam ex aliquo petimus. Vbi ſic poterunt formari poſitiones aut θέσεις: Pono probareq́; cõtendo, Titium 20. aureos mutuo ex me recepiſſe. Item, eundem Titium promiſiſſe 20. illos aureos ſe Calendis Martijs currentis huius anni redditurum ſoluturumq́;. Item, Calendas Martias, adeoq́; tempus ſolutioni deſtinatum iamdudum elapſum eſſe, præter hoc, quòd etiam ad multam interpellationem mihi nec ſatisfeciſſet. Item, de omnibus hiſce et ſingulis publicam eſſe uocem, & famam.

In actione in rem mutuæ uidelicet poſitiones.

Iudicia poſſeſſoria propterea dicũtur, quòd poſſeßionis ergò exercentur, ex Prætorum Iurisdictione proficiſcentia, ſiue ea adipiſcendæ, retinendæ, ſiue recuperandæ poſſeßionis cauſſa

ſa

ſa ſint comparata, in quibus & fructuum ratio eſt habenda, quandoq; ab eo tempore, quo ſunt edita, aut iudicijs incluſa. Verum in interdicto Vnde ui. & Recuperãdæ poſſeßionis, ab expulſionis die reſtituuntur. l. Interdictorum §. Hæc autem interdicta, quæ ad rem familiarem ſpectant. & l. Interdictis. Vbi gloß. & dd. ff. de interdictis. & §. Sequens diuiſio. inſti. eo.

Et quod ſubinde frequentatur ad eliciendã probationem, & poſſeßionis, & deſtitutionis in recuperandæ poſſeßionis interdicto, cuius loco in factum magis actio uſurpatur, ſic poteris propoſitam actionem in ſuas θέσεις ſigillatim diducere. Inprimis pono Seium Actorem pratum Sempronianum, per ſua confinia deſignatum, poſſediſſe. Item, pono & probare intendo, Seium Actorem Calendis Februarijs, anni, poſt redemptum orbem Chriſtianum, ſeſquimilleſimi, quinquageſimi tertij. per L. Titiũ ab eius poſſeßione ui pulſum atque deiectum. Item L. Titium pratum illud, ab eo tempore, quo Seium poſſeßione ſua pepulit, deſtituitq;, occupare non eſſe ueritum, Seioq; ſpoliato reſtituere, unà cum fructibus perceptis, & ijs qui exinde percipi potuiſſent, hactenus detrectare. Item de ijs omnibus & ſingulis communem eſſe uocem atque famam.

In poſſeſſionis recuperandæ iudicio poſitiones.

Viden' ex his formulam quandam (ut breuibus perſcribi poterit) poſitionum, quæ in actionibus nonnullis in rem, in perſonam, atque in Iudicio poſſeſſorio fieri poſſunt, ut, quibus probatis, iam intentionem fundatam, natura actionum oſtendat. Non quòd ſic paucis ſemper theſibus cuncta ueniant includenda, ſed quandoq; alijs, alijsq; adminiculis, probationem ſuffulciri oportet, uti in præſumptionibus, uarijsq; rerũ circumſtantijs fieri ſolet, ad quæ pro iuuanda adſertione, ubi omnium non recta fuerit demonſtratio, ſæpius eſt confugiendum. Quibus tamẽ modum adhibendum eſſe, & non ſemper pro libidine exſpatiandum, negocium ipſum controuertendum facilè argumentum præbet. Ea ſiquidem poni debent, quæ probata intentionem fundant, quod illi citius obſeruarint, qui eò in Iuris cognitione progreßi ſunt, ut ſciant, quidnam, & ad proponendam, & adſtabiliendam quamuis actionem, quò legitimè conſequantur quod ſuum eſt, requiri ſoleat.

Poſitiones quãdo ex præſumptionib. & circumſtãtijs ducuntur.

In qua Actorum parte uigilantiorem te eſſe conuenit, ne inſtitutam operam perdas, inſcitiæq; inſimuleris, ubi uagaris, & ea quæ etiam multis ſumptibus probata, nõ patrocinarẽtur, corradere, atq; poſitionibus tuis adſuere, eaq; ſubinde omittere, quæ neceſſaria ſunt, non ceſ-

ſas;

ſu: Præter hoc, quòd inanem quoque contentio nem, cùm in clientulorum diſpendiū, tum in Iudicij procraſtinationem, ex ſola Cauſidicorū oſcitantia, imperitiaq́;, non ſemel pariunt.

Porrò ut poſitiones, uel ad Iuſiurandum de calumnia, uel ad ſpeciale ſacramentum credulitatis, ad hoc introductum, ſunt oblatæ, ita neceſſum eſt eis ſigillatim ſub pari iuramento diſertè reſponderi, alioqui ſi iuſſus ſis reſpondere, & id facere, abſq; legitima & probabili cauſſa, detrectes, iam pro confeßis habeatur, et ex his non ſecus, atque ſi probatæ fuerint, condemnandus eris. c. præſentium, de teſtibus. c. fi. de confeß. lib. 6. Adeò tamen non, quin, ſi prius moriatur, quàm ſententia illa ſit prolata, hæredes quoque ſuos afficiat, quibus nihilominus ad reſpondendum locus erit, per Bar. in l. Eius qui delatorem. ff. de iure fiſci. & in l. Maieſtatæ. ff. de iureiur. Non reſpondens eſt pro cōfeſſo, & quando.

Cauſſæ autem, quæ non reſpondentem excuſant à pœna confeßi, ſunt uariæ, ut pote ſi poſitio crimen adſperſum habeat, ad quod ſi reſpōdendo cogeris famam tuam traducere: Item, ſi impertinens ſit, nihilq́; ad rhombum faciat, ueluti, Imperatorē Romæ eſſe: Item, Iuris (quod ex ſcripto eſt, quia certum habetur, & proba- Cauſſæ propter quas poſitionibus nō reſpōdendum.

ri non debet) poſitio non recipitur. l. Ornamemorũ. ff. de auro & argen. lega. Conſuetudo tamen,(quæ & ipſa Iuris eſt ſpecies, interpretationiq́; eius deſeruit) & in poſitiones redigi, & probari poteſt, quod idem in ſtatutis quoque reſpondemus, per Bar. in. l. præſcriptione. ff. Si contra Ius, uel utile. publi. Item, quod de facto alieno ponis, reſponſionem non meretur. Idem in ea, quæ contrariam ſibi aliam habet poſitionem, obtinet. Ad captioſam quoque poſitionem non reſpondemus, propter periurium, quod facilè ex tricis illis incurrimus, deuitandum, per. l. Qui iuraſſe. § Si pater. ff. de iureiu. Bar. in l. Marcellus. ff. rerũ amotarum. Reliquæ ſpecies poſitionum, quibus reſpondere non tenemur, ſunt apud interpretem in c. 1. & c. 2. de confeſſ. in 6. uti eſt Generalis, Multiplex, Impoſſibilis, Negatiua et Alternatiua.

Ex quibus facilè colligere poteris, qua ratione poſititiones illæ exceptionis obiectu impugnari queant, atque retundi, quas ita formatas ſemis, ut reſponſione non habeantur dignæ, quando Iudicis interlocutionem expectare permitteris, pœnam non reſpondentis interim deuitaturus.

Vbi etiam oculatum opórtet eſſe Iudicem, ne, dum poſitiones examinat, reijciat niſi imper timentes, & quibus aduerſarius ex probabili cauſſa reſpondere non ſit cogendus. Ideoq; *in dubio tutius eſt, non releuantes quòque admittere (non quòd & illæ probandæ ueniant, cùm nemo probare quicquam admitti debeat, niſi quod ſit profuturum) quàm eas, quæ commodãt etiam repellere, quapropter admittere eas ſolemus iure impertinentium ſaluo, Eſt notatum, in c. per tuas. de teſtibus, & ca. 2. de confeſſ. lib. 6. c. Cum ſpeciali. § Porrò. de appel. & refert Specul. de poſitio. § 7. uer. Si uerò certum eſt.*

Quando poſitiones iure impertinentium ſaluo, admittuntur.

Poſtremò ſi procurator leuis ſit & rixoſus, ut quí neque periurijs admodum moueatur, neq; ut negocium, candidè exerceat, ſollicitus, ne, Actor ab hac expiſcandæ probationis commoditate, per temeritatem eius impediatur, urgere poterit apud Iudicem ut principalis litigator (modò grauioris ſit uitæ, cauſſámue ipſam magis ſibi compertam habeat) poſitionibus ipſe reſpondeat, quod & facere eſt cogendus, apud Bar. Bal. Alex. *de* Imol. *in l. fi.* C. *de procu. gloſſ. in c. 1. de Iudicijs in 6. & gloſſ. in c. 2. ſuper uerb.* Abbate. *de teſtibus, in 6.*

Principalis litigator quando reſpõdet poſitionibus.

De

DE PROBANDI RATIONE, ET *ut interrogationes ad eam fiunt.*

CAPVT IIII.

Rectè Alphænus Iuriſconſultus dixit, Ius in cauſſa poſitum eſſe, niſi enim Iudici de facto conſtet, eiusq; cognitionem aſſecutus ſit, de iure non facilè ſtatuerit, quam Rhetores κρινόμενον, Cicero iudicationem appellare uidetur, licet alia ratione quæſitam, quàm nobis uſuueniat: Et tribus modis contingit, rei euidentia, confeßione, et legitima probatione. Rei euidentiam tunc dicimus, quando factum rei euidentia adeo notorium eſt, ut nulla tergiuerſatione negari poßit, adq; conuincendum Reum maximam uim habet, non ſiquidem eſt opus, ut porrò negocium præpoſitum diſceptetur, ſed Iudicis eſt pronunciare de eo, executioniq; mandare, quod per ſe manifeſtum habetur in c. Manifeſta. Vbi gloß. Tametſi ſint qui diſcrimen faciunt inter manifeſtum, quod multis notum dicunt: Notorium autem quod omnibus, promiſcuè tamen accipiuntur. Vbi Bar, & Alex. tradunt in l. Si uerò ꝟ. Quia pro rei qualitate ff. Qui ſatisd. cog. & Spe. in de notorio crimine ꝟ. Iam de notorio. Sic notorium apellamus rectè, quod nulla eget probatione, ſed per ſe adeò eſt manifeſtum, ut uel inficias iri non poßit. Id quod in delictis ſæpius locum habet

Rei euidentia.

Notoriū. Manifeſtum.

bet, apud Specu. de notorijs criminibus, alijsq́; rebus quæ per Magiſtratum, aut Albo propoſito, aut publica denunciatione per præconem cuiuis inſinuantur, ut ſic nemini non liqueant. Inno. in c. Sicut de cohi. cle. & mulie. Bald. in Marga. uer. Notorium, & in l. Ea quidem C. Qui accuſa. non poſſunt. Sic qui in ipſo homicidio deprehenditur, non opus eſt ut teſtibus conuincatur, ſed flagrans maleficium rem manifeſtam facit. Proinde Clericus aut Sacerdos quando mulieri ſuſpectæ cohabitat, quia contra quàm prohibitus eſt facit, inceſtus fornicationiſq́; ſtatim condemnari poterit, ut porrò eius ſacrificium, precesq́; deuitentur, c. Nullus, &. c. Interdixit, diſt. 32. & c. 1. & c. Veſtra. de cohabi. cle. & mulierum. Similiter furem manifeſtum dicimus & αὐτόφωρον, qui in ipſo furto eſt deprehenſus, ſiue intra, ſiue extra locum ſit, in quo id perpetratur modò eò nec dum peruenerit, quò rem uel deferre, uel deponere deſtinaſſet, apud Vlpianum in l. fur eſt manifeſtus. l. Siue. & Paul. in l. Quò deſtinauerat. ff. de furtis. & § Manifeſtus fur eſt inſtitu. de obligationibus, quæ ex delict. naſcuntur. Flagrans delictum.

Inſuper monendi ſumus de ea facti euidentia in præſentiarum tractari, quæ omnium oculis ſeſe exhibet, & tam Iudici, quàm alijs eſt nota,

ad

ad quam Iudex citra ullam aliam diſceptatio- nem, indagationemq́; aut Iudiciarij ordinis pro greſſum, pronunciare poterit. in c. probiben- tur. §. *fi. & c. Manifeſta. & c. Quæ Lothari- us Rex & c. de Manifeſta. 2. q. 1. Alioqui &*

Notoriū Iuris. *notorium Iuris dicunt, puta in eo qui crimen confeſſus eſt, quod cùm aliquando probabiliter negari poterit, probatione ſuffulciri debet, c. Sicut de ſen. & re iudi. c. Ex tuarum. de Sortileg. Poſtremò eſt notorium præſumpti- onis, ut quando Stichus Sempronij filius habe-*

Apud Homerum. Mater me eius fi l. ū. dicit. *tur, quod licet probabile ſit, quia non ita pro- bari promptè ualet, eum alterius filium eſſe, nō tamen ſemper pro indubitato eſt, quare conie- cturis incumbendum uenit. l. Lutius. ff. de con dit. & demonſtra. notatur in c. Michael &. c. Quoniam. de filijs præſbyterorum.*

Confeſſus pro iudicato habetur. *Probatio etiam ex confeſſione eius, quem cō- uenimus hauritur, ad quam ſimiliter opus non eſt longiori diſceptatione, ſed Iudex ad ſenten- tiam proferendam ſe adcingere poteſt, maxi- mè ſi in iure ea ſit confeſſio facta, de quo apud Speculatorem de confeſſionibus, ſingulari tra- « ctatu. Sic enim Imp. Antonius reſcribit. Con- « feſſos in iure pro iudicatis haberi placet, qua- « re ſiue cauſſa deſideras, recedi à confeſſione « tua, cum & ſoluere cogeris. l. Singulari. C. de confeſſ.*

confeſſ. Quem locum non ſic accipere debes, quaſi in confeſſum executio ſtatim apparari, etiam ſine condemnationis ſententia, debeat, ſed quia in iure confeſſus eſt, hoc eſt, lite conteſtata, non eſſe opus ulterius negocium, ad inſtruendum Iudicem de facto, uentilari, ſed ob propriam confeſſionem à Reo profectam (quæ certiſſima fermè probatio) adeò condemnationi ſubiectum eſſe, ut pro iudicato quodammodo ſit habendus, condemnari itaque poteſt, ſentit etiam Bar. in eundem locum. & Inno. in c. Cùm ſuper. de confeſſis & Bal in l. Mercalem. ff. de condict. ob turpem cauſſam. Aliàs ad iudicis interrogationem extra iudicium confeſſus iubetur duntaxat præſtituto termino, præſertim 10. dierum ſatisfacere, quod & præſtare cogitur, alioqui uel captis pignoribus, uel ſi deſiderentur, uinculis adigitur æs alienum ſoluere, id quod & paſſim frequentatur. Eſt in l. Si debitor. ff. de iudicijs, & Panor. c. Quod ad conſultationem. de re iudi.

Non tamen paſſim illud in cauſſis pœnalibus obſeruamus, ut quiſpiam ſtatim condemnetur, uel furti, uel homicidij, uel alterius criminis, quod eſt confeſſus, ſed diligens & æquus Iudex inueſtigare debet, ſi etiam ita ſit ut eſt confeſſum. Etenim qui confitetur furtum, interrogari debet,

In pœnalibus ex ſola cõfeſſione Reus nõ eſt condemnandus.

debet, cuius res fuiſſet, quando ablata, & ubi locorum ſit. Sic homicidium confeſſus ſignificare debet, quis ſit, quem interfecit, ubi id factum, & quo in loco poſitum ſit corpus, tum quando flagitium commiſerit: Quibus ſic indicatis Iudex pro officio ſuo indagare debet, an ita ſit, uti confeſſus eſt, nec ne, & ſi ex circumſtantijs diligentiq; inquiſitione, inuenerit ueriſimilem eſſe confeßionem, & uera quæ indicarit, demum ad condemnationem, iuſticiæq; executionem pergere poterit, aliàs nõ, ſiquidem quæſtionibus, & pœnæ metu pleriq; coguntur id fateri quod ne patrare unquam in animum ſuũ duxerunt, tantum abeſt, ut commiſerint, adeo, quòd etiam, ubi ultimo ſupplicio tales affecti ſunt, nõ ita rarò produntur, qui delictũ commiſerunt, cuius exempla noſtra quoque ætas ſuppeditaret, niſi ſint manifeſtiora, quàm ut hic inculcari debeam, uide Ange. in l. Certùm. ff. de confeßis. Bal. in c. At ſi Clerici. de iudi. & omnium copioſißimè Paridem puteanum, in de Syndicatu § *Confeßio.*

Poſitiones pro expiſcanda confeſſione proponuntur. *Ad hanc aũt confeßionem eliciendã in probationis ſubſidiũ, ſiue ex parte ſiue ex toto relatum, poſitiones habemus introductas, quibus quaſi artificio quodã compoſitis, modò ex hac, modò ex alia cauſſa circumſtantiarum, ſatagimus*

mus id reſponſum ab aduerſario expiſcari, unde ſua ſponte fateri, atque prodere cogatur, quò per obliquum manifeſtetur, quod alioqui rectà non eſſet confeſſus, qua in parte Rhetores uerſari, & controuerſiarum adſertiones non ſemel collocare ſolent, cuius induſtriæ, ſagacitatiq; Hortenſium Cicero commendare uidetur, in prima oratione in Verrem, ſimul atq; in Bruto.

His adde adſertionem iudicationemq; facti propoſiti quandoq; ex alijs rebus duci poſſe, ut pote ex fama, rumore & communi opinione. Famam, quæ & uox communis dicitur apud Inno. in c. Inquiſitionis de accuſa. appellamus, quæ à certis autoribus de re quadam fando in Vulgus ſpargitur, id autem quàm repente fiat Ouidius eleganter deſcribit in 12. lib. μεταμορφώσεως. Verùm ad noſtrum inſtitutum quòd pertinet, fama ortum habere debet ex probabili cauſſa, & in rebus modici præiudicij probare quoque conſueuit. Bal. in l. Proprietatis. C. de proba. & in l. Vbi adhuc. C. de Iure dotium. Alioqui fama coadiuuat probationes noſtras, & ſemiplenè tantùm, idq; in ciuilibus, probat, adeo ut ſi alijs probationibus cõiungatur, cæteris, quæ fama non muniuntur, ueniat præferenda, quapropter uſu cõparatum Fama ut probat.

tale quid audiuiſſe, præſertim ab illo, & illo. Et ſi ultra hominis memoriam petita ſit, quidã addunt, nec ſe ab ullo contrarium audiuiſſe, aut percepiſſe. gloſ. in l. 3. §. Eiuſdem quoque. ff. de teſtibus. Bar. d. l. de minore. ff. de quæſt. & l. Si Arbiter. ff. de teſtibus. & Inno. in c. Veniens. de uerbo. ſignificat.

Communis opinio ex fama publica initium capit, & maximè ſi quæ hominis memoriam ſuperat, probationẽ efficit firmam: Vt cùm omnium hæc eſt opinio, nec audiuiſſe, nec uidiſſe, cũ aliquod opus fieret, neque ex alijs percepiſſe, qui id uidiſſent, uel audijſſent, rectè probatur hoc opus manu ab antiquo factum, per quod aqua pluuia, alterius quoque agro nocere poſſit. Eſt apud Labeonem. in l. Si arbiter. ff. de probationibus, & l. In ſumma. §. Apud Labeonem. ff. de aqua pluuia arcen. Qua ratione probamus conſuetudines, priuilegia, immunitates, ſeruitutes, & id genus alia iura, præſcriptione ſupra hominis memoriam quæſita. Communis opinio.

Cuius ſingulare eſt ut admittat teſtes de auditu alieno etiam deponentes, uidelicet, Se neq; audiuiſſe, qui audierint, rem ſe aliter habere, atque propoſitum ſit. Et tunc maximè locum habet, ſi iure ſit expreßum, talem præſcriptio- Teſtes de auditu alieno quando locum inueniunt.

nem ab eo tempore, de quo non ſit hominis memoria, locum habere c. ſi. de priuilegijs. & l. Quid per nouale. de uerbo. ſignifica. Alioqui, *& ſine hiſce circumſtantijs, in ijs, quæ memoriam hominis excedunt, non probatur* communis *opinio, atque fama, teſtante aliquo ſe ſcire, quia publicè dicitur.* Bar. *in l.* Labeo.*ff.de ſupellectile legata. & in l. ſi. de probatio.* Bal. *in l.* Teſtium. C. *de teſtibus.* Spe. *de proba. uer.* Vltimo *queritur, &* Felinus *in c.* Cùm *oporteat, de accuſa.*

Rumor. *Rumor minus eſt quàm fama, ut qui faciliùs naſcitur, atque etiam citius perit, repentinus ſiquidem eſt, & incerto autore, quare falſior eſt ſæpè, quàm uerus, ut non ſemel rumor ſparſus erat* Paulum Pontificem *maximum* Deo *naturæq́; conceßiſſe,* Innocentio *itaque uocum obſtrepentium multitudo dicitur, in c. ad petitionem, de accuſa.* Spe. *de noto. criminibus* §. Nunc *de rumore.* Bal. *in* Rub. *& l.* 1. C. *de proba. & idem in* Margarita *ſua. uerb.* Rumor. *& c. olim. de elect.* Rumor *autē quæ particularis eſt adſertio, ſola ſuſpitione prouenιēs minus probat quàm fama, neque plenè, neq; ſemiplenè; ſed qualem qualem ſuſpicionem dißipans, homini nōnihil uel addit, uel detrahit.* Habet *etiā d.* Amadeus, *in de* Syndicatu, *uer.* 38. *&* Spe. *de noto. crimi.* § 4.

DE INSTRVMENTOrum Vſu.

CAPVT V.

QVandoquidem ſi quod iudicio ſuſceptū eſt, necdum ut euidens Iudici fidem induxit, tunc oportet domi tuæ quærere, quibus intentionem corrobores, atque opus illud tuum ruinæ proximum, magis ſubfulcias. Ex quibus maximæ autoritatis habentur chartacea documenta, quæ & Inſtrumenta dicimus, ab eo quòd cauſſam inſtruunt, factumq; oſtendunt: Tametſi Paulus Iuriſconſultus, omnia quib. cauſſa inſtrui poteſt, cuiuſmodi ſunt tam teſtimonia, quā ſcripturæ, inſtrumentorum nomine ſignificari reſpondeat. l. 1. ff. de fide Inſtrumentorum, quamobrem Vlpia. rectè ait, Inſtrumentorum appellatione quæ comprehendantur, perquàm difficile erit ſeparare. in l. Notionem §. Inſtrumentorum. ff. de uerbo. ſignifi. Inſtrumenta.

Sed ut in præſentiarum eius uſus eſt, dicitur ſcriptura, ad rei inter homines geſtæ memoriā perpetuandam, teſtimoniumq; facta: Et propriè appellamus inſtrumentum, quod uel propter perſonam Tabellionis, & teſtes requiſitos, ſuis numeris ſolennitatū conſtat, fidemq; præ alijs rerum geſtarum præbet, quod propterea & in- Inſtrumētū quid. Inſtrumē publi.

ſtrumentum publicum apellamus, à Tabellione *puto, qui perſonam publicam in iſtiuſmodi rebus conficiendis, firmandiſq́; pro autoritate ſua gerit, uti ſunt* Teſtamentorum *tabulæ, rerum dotalitiarum, emptionum & uenditionū, donationis, mandatorum,* Iudiciorū*, aliarumq́ue rerum inter homines geſtarum monumenta, quæ etiamſi, neq;* Tabellio*, neque* Teſtes *coràm ſint, quib.* Actus *ille adſeratur, ex eo quod uel leges, uel conſuetudo, uel etiam* Magiſtratus *modum probat, quo eſt confectum, autoritatem fidemq́; recipiunt: quod propterea* αὐθεντικὸν *quoque appellatur.* Ad cuius formam. *hæc requiruntur.* Abinitio *nomen* Dei opt. max. *inuocatur.* 2. *Annus à nato uel incarnato Chriſto, ut uſus loci eſt, inſeritur* 3 Indictio *Romana.* 4. *Dies menſis quo geſta eſt res,* 5. *Nomen imperatoris.* 6. Locus. 7. *Rerum geſtarū ſeries.* 8. *Nomina teſtium rogatorum adhibitorumq́;.* Poſtremò *tabellarij nomen, qui inſtrumentū conficit, adſcribitur, qui ſignum quoq; ſuum apponere longo uſu eſt edoctus, ut ſi opus fuerit, ex ſigno ipſo collationis ratio promptius admittatur, & res fidem inueniat. c. cùm dilectus de fide. inſtru. arg. l.* Ne arbitris C. *de receptis arb. c. 2. de fide inſtru* §. Oportet *autem.* Nonnihil *in gloſ. c. finalis de regul.* Iuris *in 6, & magis abundè apud* Specu. *de* Edit. *inſtrument.*

Quibus partib. inſtrumentum conſtat.

ſtrument. & Lanfr mcum Orianeũ, de fide in ſtru. & productione, & Auten. ut præponatur nomen imperatoris.

Et ut huiuſmodi inſtrumentum fidem habeat, oportet teſtes adhibeantur ſecundum rei geſtæ naturam, atque conditionem: Porrò pro teſtamentis ordinandis ſeptem teſtes, qui et ſubſcribant, & ſigna ſua apponent, rogantur, adhibenturq́;, per l. hac conſultiſſima C. de teſta. Plerumq́; ſufficiunt duo, qui tunc fidem faciũt, ſi quando lege aliud non ſancitum, l. 1. §. Quanquam & l. Vbi numerus teſtiũ. ff. de teſtibus. Teſtes quod adhibendi.

Proinde oportet Notarius rei, quæ peracta eſt, interſit, ut ſic, quæ teſtari debeat, uiderit, audieritq́;, eorumq́; omnium annotationem quandam concipere, conſcribereq́; debet, ne ut geſta ſunt, excidant, quã ob id πρωτόκωλον, hoc eſt, primam concinnationem & ſcripturã raptim confectam, appellant, quæ extenſionem, melioremq́; compoſitionem citra tamen ſubſtantialiũ immutationem, ſi opus ſit, deſiderat. Nõnulli ἀπὸ τοῦ κόλλου, quod gluten eſt deriuãt, quaſi primam conglutinationem uocantes. Annotauit Barbarus ad Plinium ſecundum, eſt gloſ. in §. Vlti. Auten de tabellio. & Bar. in l. Gallus. §. Idem credendũ, ff. de lib. & poſth. πρωτόκωλον quare cõcipiendũ.

Cumq́; πρωτόκωλον ſuccincta ſit annotatio. Vulgus abbreuiaturam quoque appellat, & probare non ſolet, niſi omnia contineat, quæ ad ſolenne inſtrumentum requiruntur. per Albe. ad l. Contractus. C. de fide inſtru. & Bal. ibidem, in Rubricam.

Inſtrumẽti fides unde.

Quia uerò inſtrumentum propterea fidem facit, quòd à perſona publicam autoritatem habente ſit conſcriptum, qui iis quæ geſta ſunt interfuit, & ſuas ſolennitates adhibuit, ſi poſtmodum deſcribatur, inq́; exemplum tranſſumatur, maximè per alium Tabellionem, uel Scriptorem, illud non probat, niſi exemplatio illa accedente Iudicis autoritate, fiat. Porrò qui cõuenitur non ex Iudice & exemplo alicuius ſcripturæ, ſed ἐξ τοῦ ἀπογράφου, καὶ αὐθεντικοῦ, conueniendus eſt. Iulianus in l. Quicunque. ff. de fide inſtru. l. Procurator. C. de edendo, Authen. Vt ſponſalitia largitas. § Et hoc inſuper, coll. 9. Et licet exemplar nonnunquam pro exemplo accipiatur, hoc tamen uulgò diſtant, quòd exemplar pro originali habemus, uel ea ſcriptura, unde exemplum tranſumitur. Bar. in l. Sempronius. ff. de lega. 2. & Bal. in l. Humanitatis. C. de Impub. & aliis ſubſti. Exemplatio autem ut fiat, & quod exemplo ex iudice deſcripto non ſit fides, eſt apud

ἀπόγραφον deſcriptum.

pud Bal. in l. fi. C. de precib. Imp. offerend. & in Authen. Si quis in aliquo. C. de edend. per l. Sancimus. C. de diuerſ. reſcrip.

Porrò ſi inſtrumentum quod ad probandum aliquid uſuuenire debet, non tutò per longinqua deferri metuis, impetrare poteris, ut uel illius loci Iudici, uel tabellioni, uel aliàs autoratæ perſonæ id deſcribere committatur, atque etiam ſi penes alium fuerit, qui tum literis compulſorijs, ut uocant, ſpeciatim emißis adigi debet, ut illud deſcribendum ædat, eiuſq; copiam commiſſario faciat. Et tunc rectè ac ſub plena fide exemplatur, ſi aduerſarius quoque uocatus tam ſcripturam, quàm ſigilla originalis inſtrumenti inſpexerit, atque agnouerit. Et demum non ſubſtantia uel ſenſus, ſed de uerbo ad uerbum, adeoq; totus tenor eius tranſumi atq; deſcribi, & Iudici uel ſub rotula, uel alio modo fideliter incluſum, inuolutumq; tranſmitti debet, quem id, utroque litigatore præſente, aperire, & petenti copiam eius facere conuenit, ut uerſantibus apud tribunalia magis eſt compertum. Inſtrumẽtum ut plena fide deſcribi poßit.

Quibus adde, licet obiter, ſi ab aliquo petatur edi ſcriptura, cuius plura ſunt capita, totã quidem ſcripturam Iudici exhibendam eſſe, ſed Quando pars inſtrumenti editur.

p̃temi id tantùm, quod ad ipſum ſpectare Iudex diſcreuerit. Sic illi, qui à Tutore Inuentarium exhiberi contendit, ea ſolùm particula æditur, quæ ipſum tangit. per c. contingit, de fide inſtru. & refert Bal. ut ſingulare in d. l. fi. C. de precibus Imp. offeren.

Contractuũ ſcripturæ. Eandem fidem habent inſtrumenta, & ſcripturæ contractuum, tranſactionum et id genus aliarum rerum inter paciſcentes geſtarum, ubi ſigillo alicuius Magiſtratus, Iudicis, Officialis, eiuſue qui publicam autoritatem eò loci habet, ſint munita. Non enim ſemper Tabelliones ad manum ſunt, quare uſurpatum eſt, atq; obtinuit, ut uel Iudicis, uel alterius publicam eò loci functionem habentis autoritas adhibeatur, cuius tum ſigillũm indicio eſt. l. Tribunus. § 1. de teſta. mili. Bar. in l. Procuratorem abſentem. ff de procu. Bal. in l. Hac conſultiſſima. C. Qui teſta. fa. poſſunt, et Io. And. in c. 2. de foro competen.

Acta iudiciaria. Similiter acta iudiciaria ſemel ædita, adeoq; in publica monumenta translata, perpetuam firmitatem atque fidem habere Imp. reſcribũt. in l. fi. C. de re iudicata. Vbi dd.

Econtrario inſtrumentũ priuatum dicitur, quod

quod ſola ſcribentium aut contrahentium autoritate ſit, atque conſenſu, abſq; eo, ut forma eius à legibus, conſuetudine, uel iudice ſit approbata, quare etiam ſcriptura talis priuata, uulgò appellatur, apud Card. Zabarell. in c. 2. uer. Quæro quæ dicitur, de fide inſtrumento. Inſtrumētum priuatum.

Cuiuſmodi ſunt Chyrographa, ἀποχὴ, ἀντάποχὴ, cautiones, libri rationum, epiſtolæ, et id genus ſcripturæ. In hoc ab inſtrumentorum publicorum fide diſtantia, quòd niſi alijs probationum adminiculis iuuentur, non tam exactam fidem habeant, præterquàm aduerſus eum, à quo ſcribuntur. Auten. de inſtru. cautela §. Sed & ſi quis. & l. Generaliter. C. de non nume. pecu. & l. Inſtru. C. de proba.

Contra alium uero inſtrumentum priuatū fidem ita nō inuenit, niſi alioqui illud approbaſſet, agnouiſſetq́;, Vnde receptum eſt, ſigilla inſtrumentorum exhibitorum coram iudice recognoſci, idq́; ſi ſponte non fiat, medio iureiurando, ne ſi temerè negentur, producens ea uel probare cōgatur, uel inſtrumentorum ius quodammodo periclitetur. per l. Publia. Vbi dd. ff. depoſiti. c. 1. de fide inſtru. Inſtrumēta ut recognoſcenda.

Scriptura priuata iudicialiter producta. ſi

nihil

Scriptura priuata quando probat. *nihil contra eam excipiatur, tacitè recepta uideatur, & probat, per Anto. Butria. atque Hoſti. in c. Quoniam contra. de proba.*

Et ut ſcriptura priuata probet, oportet cauſam habeat inſertam, unde obligatio capiat ortum. Bar. in l. Nuda. ff. de proba. Alex. Conſil. 1. 82. 2. parte. & Feli. in c. 2. de fide inſtru.

Scripturæ Mercatorum. *Mercatorum quoque ſcripta cauſſam continentia, contra ipſos rectà probant. Alioqui coniecturas faciunt tantùm. Bal. in Rub. C. de fide inſtru.*

Inſuper libri antiquo & ſcripturæ, lapidibus, ære, aut columnis inciſæ, quodammodo probant. iuxta. c. Cùm cauſſam, de probat. & c. peruenit. 30. q. 1. & l. 1. ff. de albo ſcribendo.

Libri Mercatorum. *Mercatores quandoq; negocia ſua libris inſcribere ſolent, quos domi cuſtodiunt, recepta, & expenſa, aliaq; in quibus negociantur continentes. Vnde rationes ſuas petere ſolent, qui & contra ſcribentem, & inter ſocios plenè probant, maximè de ijs quæ ueriſimilia uidentur, et rebus geſtis connexa ſunt, id quod ex Iudicis*

arbitrio

arbitrio pendet. l. Quædam. §. Numularios. ff. de æden. l. Rationes. Vbi Bal. C. de proba. Io. And. in addi. Spe. de inſtru. edit. Niſi fortè ex collegij ſtatuto, ipſaúe conſuetudine loci, aut etiam ſtatuto ſit receptum ut plenè probent, apud Bal. in l. Comparationes. ff. de fide inſtru. uer. Ego addo ſeptimam ſcripturam. & Feli. in c. Scripta. de fide inſtru. & plenè. Spec u. in Tit. de inſtru. edit. §. Compendioſè, uer. Sed nunquid de conſuetudine: De quibus omnibus uidere eſt, abundè apud Iaſonem in repetitione. l. Admonendi. uer. Tertius principalis caſus. ff. de iureiurando.

Sed ſcriptura ex Archiuo deprompta ob cuſtodiam illam publicam, plenè probat non ſecus, atque ſi publicum eſſet inſtrumentum, deficientibus etiam annis domini, Indictione, & alijs ſolennitatibus, uti ſunt libri cenſuales rationum, ſtatutorum, priuilegiorum, conſuetudinum, & in quibus annuæ contributiones, ſeu onera patrimonialia, atq; item exactiones, et collectæ extra ordinariæ habentur ſcriptæ. Qui & Italis Aeſtimi, & Cataſtri nomine ueniunt, apud Petrum de Vbaldis, in tractatu collectarum. Conſilio primo. Eſt in Auten. Ad hoc. ubi Bar. & dd. C. de fide inſtru. & Bal. ibidem. in Rub. Alex. in conſi. 138. parte 1. Et dicitur Archi- Scripta ex Archiuo petita. ἀρχεῖον.

Archiuum librorum armarium, ſeu publicum receptaculum, ſiue principis, aut Magiſtratus, ſiue Reipublicæ alicuius ſit, alias γραμματοφιλάκιον, *repoſituram, atque Tabulariam appellamus. Vlpianus in l. Moris. ff. de pœnis.*
» *Solet & ſic. Ne eo loci ſedeant, quò in publico*
» *inſtrumenta deponuntur, Archeio fortè, uel*
» *Grammatophylacio.*

Diximus inſtrumento publico per omnia fidem adhibendam, uerùm quia nullũ monumentum adeo firmũ poteſt fieri, ut nõ quandoq; autoritas eius conuellatur, & ſæpius ab ijs, qui cuncta inquietare, non ſine temeritatis auſu haud deſinunt, quibus obuiando receptum eſt, ut monuimus, uſurpaturq; in Auditorijs Iudiciorum, ut is contra quem inſtrumentum profertur, urgente Actore cogatur ſcripturam, ſigillum, ſignum Notarij, aliaq; ad fidem eius facientia, quæ Iuſtiniano cautelæ inſtrumentorum appellari uidentur, extrinſecus recognoſcere, etiamſi opus ſit, ad præſcriptum Iuriſiurãdi, quo caſu ſanctè iurare cogitur, quòd propoſitum inſtrumentum eiuſque ſigillum credat, uel non credat eius eſſe, cuius dicitur. Quod ſi recognoſcendo dicat ſe credere ſcripturã eius eſſe, aut ſigillum, cuius nomen præ ſe fert, plerumq; adijci ſolet, per hoc ſe tamen non agnoſcere

Vt ſigillorum ſit recognitio.

ſeu recipere, tenorem inſtrumenti, uel quæ in eo continentur, ne citra omnem controuerſiam uideatur uictus, et porrò non permittatur ſcriptum impugnare, quamuis ad cautelam id fieri plurimum ſoleat, non ut multum momenti habeat: Sin uerò ad præſtitutum iuſiurandum instrumento uiſo, eiusq́; ſigillo, uel ſigno conſiderato,(debet enim proferri, ipſiq́; colluſtrandum coràm exhiberi) reſponderit, ſe non credere illius eſſe, cuius dicitur, tunc producenti, & inſtrumento ad roborandam inſtruendamq́ue cauſam uſuro, incumbit quicquid non creditum eſt, probare, tantum abeſt, ut inſtrumẽtũ, & ſigilla, neque cognita, neque probata, fidem faciant. per Inno. *c.* I. *de fide inſtru.* Bar. *in l. Si procuratorem ff. de procura. & l. Cũ ab initio. Vbi gloſ. ff. Quemad. teſta. ape. et Spe. de Inſtru. edit. §. Reſtat. uer. Sed quid ſi producitur, cum ſimilibus.* Inſtrumẽtum quãdo probãtum.

Quare teſtibus opus eſt, qui producendi ſunt ad deponendum, dato iureiurando ſuper recognitionibus, & approbationibus ſigillorũ, ſcripturarum, ſeu αὐτογράφων, *Notoriorũ, iurium, & monumentorum in præſentiarum exhibitorum. Qui teſtes non de credulitate, ſed de ueritate teſtimonium ferre debent, idq́; utraque parte tam Actoris, quàm Rei præſente atq́; audien-*

Inſtrumẽta & ſigilla ut teſtibus probantur.

audiente, in hunc modum. Noui ſigillum, et ſcio id illius eſſe, cuius eſſe dicitur: Et *ſi de cauſſa ſcientiæ interrogetur, reſpondere debet: Quandoquidem me præſente, & uidente tale ſigillum appoſitum eſt,* Vel: *Sæpè uidi illius, cuius eſſe fertur, ſimile ſigillum:* De *inſtrumento approbãdo ſic dicat:* Noui *illum, qui ſubſcriptionem fecit, quem utiq; ſcio* Notariũ *publicum eſſe:* Cau*ſa autem ſcientiæ, quia eius in hoc uſus eſt publicus, & me præſente, atque uidente hoc inſtrumentũ cõfecit:* Vel *quia non ſemel uidi inſtrumẽta, eadem eius manu ſcripta, eodemq; ſigno munita.* Bar. & Paul. *de caſtro. in citata. l.* Pro*curatorem. ff. de procura. & l.* Cùm *ab initio.* Vbi *gloß. ad finem. ff.* Quemadmodum *teſta. aperiuntur. c. 1. & c. 2. de cle. peregri.* No*ſtri in l. Solam.* C. *de teſtibus* Anto. Butria. *et* Panor. *in c.* Quod *ſuper his, de fide inſtru.* Ta*bellio quoque publicus eſſe probatur, ſi priuilegium ſuæ functionis, ſeu* Notariatus *in publica & legali forma exhibeatur. dd. in l.* Barbarius. *ff. de offi. prætoris.*

Tabellio ut publicus appareat.

Inſtrumẽtum externum.

Vbi *uerò inſtrumentum aliquod, neq; cancellatum, neque abolitum, aut raſum, ex longinqua regione, utpote* Italia, Francia, Anglia, Dania, *alijſue peregrinis locis afferatur, cuius neque notarius, neque ſigillum commodè agnoſci, uel*

probari poterit,& interim negatur: Licet Speculator in Titu. de inſtru. edi. tunc ei fidem adhibeat,ſi producens ſit probæ fidei, & famæ illibatæ, & iuret inſtrumentum eſſe uetum atque à publica perſona confectum, quarè & Azo in ſumma de fide inſtru. Inſtrumentis ſtandum tradit Tamen magis tutum eſt,& diſputationibus non tam expoſitum, ut is qui inſtrumento ex longinquis uti uelit, etiam in rei fidē Teſtimoniale ſcriptum ſecum adferat, publico aliquo ſigillo munitum, per quod teſtificetur, eum qui inſtrumentum illud,talem rem compréhendens,ſcripſit,publicum Notarium,atque légalem, eiusq; id ſignum eſſe. Bal. & Sali. in l. Comparationes C. de fide inſtru. Salicetus in l. Si qua per calumniam.C. de Epiſcop. & Cléri.& Io. de Imo. in c.1. de fide inſtru. & Ludo.Rhoma in ſingula. in uerbo. Inſtrumentū. uer. Cùm inſtrumentum producens non ſit ſuſpecta perſona.

Antiquum tamen inſtrumentum & ſupra hominis memoriam porrectum, indubitatam facit fidem;modò ſit ſolenne, & ex omni parte illæſum, & hoc propter tabellionem, atque etiam teſtes deſideratos, quibus mortuis, quia corrūpi amplius non poterunt, plus fidei adhibetur, quàm uiuentibus;Et publicè utile eſt,admodum Antiquis inſtrumentis creditur.

dicare poſſunt: Quod tunc ipſis facere licet, ſi prius Iuſiurandum præſtiterint, quòd neque lu cri cauſſa, neque ullis inimicitijs, neque gratiā capti, literarum comparationem facere ambiant.

Neue adhuc impoſturis feneſtra aperiatur, Comparationem illam non ex qualibet ſcriptura, quam fortè urgens eam fieri proponit, petere eſt permiſſum, ſed ante omnia ab inſtrumento publico, ſi caſu exigente fieri poſsit, ad itidem publicum, uel priuatum in comparandis literis ſit progreſſus, & collatio. Deinde ab inſtrumento priuato ad publicum, aut etiam priuatum: Vtq; ex priuato ſcripto uti eſt, Chirographum comparatio literarum recipiatur, oportet ut prius ſit probatum, uel per aduerſarium agnitum: Probatur autem & tertiò ex trium teſtium ſubſcriptione: Idem reſpondemus ſi ſcriptura Iudicialiter ſit facta, quam ob id forenſem Iuſtinianus uocat, cuiuſmodi ſunt acta Iudiciaria, per Tabellionem conſcripta, nam & ex ijs ſumitur comparatio literarum, ad eiuſdem Notarij inſtrumentum, aut ſcriptum probandum. Quartò ad hoc ualet ſcriptura inſtrumenti, quo aduerſarius in iudicio eſt uſus. Quintò ex Chirographo aduerſarij prius cōtra me producto & agnito, atque etiam ex

Comparatio ex quibus literis petenda.

charta,quæ ab Archiuo publico ſit deprompta. Sextò ut ex ſcheda ſuper contractu in ciuitate, excedente librā auri, celebrato, literarum cōparatio peti poßit, in caſu quo negatur, oportet teſtes accedant deponentes, Se uidiſſe ſchedam per Aduerſarium, contra quem ſit comparatio, ſcribi, etiamſi contractui non interfuerint. Quæ omnia expreßim conſtituuntur, in l. Comparationes. & Auten. Adhæc, & Auten. At ſi contractus. C. de fide inſtrumentorum. Lanfrancus de Oriano, in de Inſtrumento. fide. §. addite prædictis.

Et huiuſmodi literarum comparatione in caſſum fiat, quandoq; plenè probat, ut ſi quando ſcriptura, ex qua ſumitur comparatio, non ſolùm eſt approbata, ſed etiam ſubſcriptionibus teſtium ſuffulta, & hoc propter multorum adminicula, quorum ſingula fidei non ita per omnia patrocinantur, & tandem coniunctā, plenam faciunt. per l. 1. C. Qui tu. tutel. tenent. Fran. Accurſ. & Iacob. de Beluiſo. per l. Scripturas. C. Qui potio. in pig. hab. Semiplenam facit probationem, quando ſubſcriptionem teſtium non habet, & ſic Teſtimonio plurium ſcripturarum à pluribus perſonis ſumptarum deſtituitur, uniuſq; teſtis loco erit: Aut etiam ſi ſubſcriptiones habeat, ſed in cōparationem ſola

Comparatio literarum ut probat.

ſa principalis ſcriptura eſt producta, & non etiam ſubſcriptiones. Vnde altero teſte, uel iureiurando delato, iuuanda ſuffulciendaq; eſt probatio, ut fiat plena, uti notatur in l. Admonendi. ff. de iureiur. & in l. In bonæ fidei. C. de iureiu.

Eſt etiam quod comparatio literarum, neq; plenè, neque ſemiplenè probet, ſed indicium ſaltem, & qualem qualem præſumptionem inducat, quod tamen in pœnalibus locum ſibi potiſsimum uendicat. Porrò qui dicitur libellum famoſum ſcripſiſſe, & id negat, poteſt cogi, ut præſentibus teſtibus τὸ αὐτόγραφον edat, unde comparatio literarum ſumi poßit, tantùm abeſt, ut in hoc negocio curemus, quid in ea ſcriptura contineatur, unde comparationem petimus, ſed duntaxat inueſtigare eſt, ſi ab eodem ſit ſcripta, contra quem producitur. ſentit eleganter Barthol. Salicet. in d. l. Comparationes literarum. C. de fide inſtru. Si tamen per teſtes probatum aliud deinceps fuerit, quàm ex comparatione literarum conſtabat, teſtium depoſitionem præponendam Iuſtinianus ſtatuit, in Auten. de Cautel. & fide inſtru. §. Si uero.
Comparatio literarũ quãdo indicium ſaltẽ facit.

De exceptionibus contra Inſtrumenta illa, non tam certi aliquid ſcribi poteſt: Nam ut ua-
Vt exceptiões parandæ cõtra inſtrumenta.

vlæ ſunt res, quæ per inſtrumenta perpetuantur, ita quoq; non una eſt ratio illa impugnandi, aliter enim Tabulas Teſtamentarias, *aliter codicillos, alter inſtrumentũ emptionis et uẽditionis, aliter donationis, aliter aliorũ cõtractuum monumẽta ſubuertimus, quod is cõmodè atq; rectè faciet, qui ex iuris cognitione eò eſt progreſſus, ut ſciat, quibus modis, quibus formis, ſingula debeant conſtare,* Vnde *ſi in forma, ſubſtãtialibus ſolennitatibus, alijſue* Ceremonijs *aliquid deſiderari uiderit, iam promptè haberi poterit, per quod impugnetur.* Nam *qui inſtrumentum ſolenniter factum confitetur, aut Chirographum agnoſcit, aut quamuis aliam ſcripturam, ut producitur ita ſeſe habere, uel non, it inficias, uel teſtibus aut literarum comparatione conuincitur, non ſtatim etiam admittit contenta in eò ſic eſſe, & ad probandam rem controuerſam aliquid momenti adferre, ſed oppoſitis exceptionibus oſtendere poterit, per hoc non eſſe indubitatò probatum, quod proponitur, cùm is dicatur probare, qui fundamentum ſuæ intentionis iacit, tantùm abeſt, ut dubia probatio releuet. l.* Neque Natales. C *de proba. et l. pe.* C. *Vnde cognati, c. In præſentia de proba. &* Abb. *in c.* Bonæ, *de* Electio. *Nõ ſecus atq; ſi contra teſtis perſonã, propter fidei excellentiam nihil obijciatur, dictũ tamen eius quaſi rẽ*

contro

controuerſam non ita probans, conuelli poteſt. **Formalia inſtrumentorum.**

Ad formam inſtrumenti pertinet, quòd negocio, ſuper quo conficitur, ut legibus, conſuetudine, uel ſtatuto introductum eſt, reſpondeat: Rerum enim uarietas facit, ut formæ inſtrumentorum quoq; uarient, aliter enim concipitur ſcriptum, in contractu Emptionis & Venditionis, aliter in cõtractu Permutationis, Locationis, Mutui & Conducti, Diuiſionis, Familiæ herciſcundæ, Teſtamenti, Codicillorum, Appellationis, Renunciationis, Inueſtituræ, Emphyteuſios, Societatis, ac aliorum, quæ taliter ædi oportet, ut nihil in ijs deſiderari poßit, quod ad contractus ſpectat, de quibus ſingula conficiuntur. Eorum formas qui habere uelit, apud Speculatorem ſunt, in tit. de empt & uendit, de rerũ permutatione, de locato, alijsq; locis ubi iſtiuſmodi negocia rerum, contractusq; docemur, ut alios Interpretes prætercam, qui ſparſim, & ut res tractanda ſe offert, idem oſtendunt.

Subſtantiam inſtrumenti ſolennitates conſtituunt, quas diximus eſſe in nominis Dei opt. max. inuocatione, ut nomen Imperatoris, dies, locus & id genus alia adſcribantur, ex quibus ſic coniunctis maiorem fidem inueniat. In quib. omnibus etiam loci conſuetudinem ob oculos habere debemus, quæ à Iuris ſcripti obſeruatione quandoq; deſciſcit, ſic quamuis conſtitutio **Subſtãtialia inſtrumenti.**

ſeptem exigat teſtes, ad confirmandas Teſtamenti tabulas, per l. Hac conſultiſsima. C. de teſta. tamen priuilegio, ſtatuto, uel longæua cõſuetudine fieri poteſt, ut Teſtamentum paucioribus teſtibus ſubſiſtere queat. in l. Si non ſpeciali priuilegio. C. eo. Vbi Bald. Sali. & dd.

Exceptiones ut cõtr instrumentũ parantur.

Ex quibus non fuerit difficile exceptiones adornare, ut inſtrumentum, etiamſi de ſcriptura, notario, ſigillo, alijsq; cautelis nihil ſit quæſtionis, modò propter ea quæ ex formalibus, modò quæ ex ſubſtantialibus deſiderantur, conuelli poſsit, quæ etiamſi omnia ſubſiſtant, in hoc iam rei cardo uertetur, ut expendas, nunquid intentionem Actoris inſtrumentum indubitatò, atque uti conuenit, probet: Ex quo tum potiſsima pars demoliendi inſtrumenti petetur, quòd in fundanda intentione Actoris, uel eius qui Actoris partes ſubit, nonminus conueniens eſſe debet, & releuans, atque teſtes, utroque ſiquidem modo factum, ſeu cauſſa ipſa præſtari debet, apud Calliſtratum.in l. Si res.ff. de Inſtru. & eſt in l. In exercendis. C. eo. titu. & c. 1. Vbi gloſſa de cenſibus. lib. 6. quã probationem, & neceſſariam illationem dicere ſolemus. ne obijciatur, Non probat, hoc eſſe quod ab hoc contingit, abeſſe. l. Neque natales. C. de proba.

Poſtre-

Poſtremò ſunt & aliæ cauſſæ, unde probationes petuntur, utpote antiqua monumenta inſcriptionum, literarum, armorum, confinium, ſepulchrorum, aliaq́; id genus, quorum multa apud Aemilium Probum, aliosq́; antiquitatum inueſtigatores eſt inuenire. Scripturæ ſiquidem in lapides, in muros, in æs, aliâmue rem etiam ebur inciſæ, ex partium uoluntate, indubitatò probant. ſcribunt. Bar. in l. 1. ff. de bo. poß. ſecundum tabul. Bal. in l. 1. ff. de albo ſcribendo.

Alioqui nonnullis in dubium uocantur, propter l. Monumentorum inſcriptiones. C. de religioſ. & ſumptib. fu. ſed fruſtra cùm ibidem inſcriptio erat. Mihi, liberis, libertisq́; meis. Sed libertis nulla contingit traditio. Cæterùm liberi occuparunt, monumentum, tamen magis eſt, ut iſtiuſmodi monumenta antiqua in ſuo probationis genere fidem faciant, citra aliquod præiudicium eius, qui iuſtam poßidendi cauſſam habet. Bar. in l. 1. & l. Monumentorum. C. de religioſ. Vbi Bald. adſerit, taliſmodi antiquitates notoriũ quoddam inducere, per l. In teſta. ff. de conditionib. & demonſtra. Inno. in Rubri. de conſecra. Eccleſ. uel alta. Felinus in c. Cùm cauſſam. de proba. & c. Ex parte. de reſcript. Sic quandoq; in probandis monetis ad

Scripta in lapidib. muris etc.

" " "

antiquum nomiſma recurritur, quod alioqui appellatione argenti uenit. Bar. in l. Quintus. §. 1. ff. de auro & arge. lega. de qua re apud Fran. Curtium. Fabianum de monte. S. Sabini. Io. Reguaudi Auimonenſem. & Io. Aquilam, qui de monetis ſcribunt.

Fines quibus oſtenduntur.

Proinde in quæſtionibus finalibus, ubi de finibus regundis, uel diſcriminandis agitur, uetera monumenta ſequenda eſſe Papinianus reſpõdet. In l. In finalibus. ff. Finium regundo. quorum multa eſſe, Aggenus Vrbicus, in Iulium Frontinum, de controuerſijs ſcribit, his uerbis. » Finis enim multis documentis ſeruabitur, termi» nis & arboribus notatis, & foßis, & uijs, & ri» uis, & uepribus, & ſæpè normalibus, &, ut cõ» peri, aliquibus locis, inter arua marginibus qui» buſdam, tanquam puluinis, ſæpè etiam limitib. » Item petras notatas, quæ in finibus ſunt, pro ter» minis habebitis: Si arboribus notatis fines obſer» uabuntur, uidendum quæ partes arborum no» tatæ ſint. Notæ enim in proprijs arboribus forâs ponũtur, ut arbores liberas, in parte à nota » derelinquant. Si communes ſunt Arbores, me» diæ notantur, & ad utrumq; pertinent.

Et hæc ſunt adminicula atque indicia, quibus confines fundorum antiqui etiam probantur, &

& ijs ſtatur donec probentur alij, aut noui. de quo in c. Cùm cauſſam. Vbi gloß. de proba. & l. iudicia. C. de reiuendi. gloß. in c. Si Papa. in uerbo. probata. de priuileg. in 6. & l. om. Vbi gloß. Bal. & dd. C. finium regundorum.

DE TESTIVM EXAMINATIONE.

CAPVT VI.

NOn minus frequentatur teſtimoniorum uſus, in hoc oneroſior, quòd inſtrumenta alioqui agnita & rectà probantia, minori ſumptu atque tædio proferuntur. Atqui in teſtibus, ut inquit, Modeſtinus, fides, dignitas, mores, & grauitas examinanda ſunt, tunc enim teſtimonium eſt admittendum, ſi careat ſuſpitione, propter perſonam à qua fertur, quæ honeſta ſit: uel propter cauſſam, quòd neque lucri, neque gratiæ, neque inimicitiæ ergò fiat l. In teſtibus. & l. Teſtium fides. ff. de teſtibus. Vſus teſtimoniorũ à quibus ſumendus.

1 *In quibus examinandis non minimus teſtimoniorum ſucceſſus conſiſtit, quare Iudicis eſt eos recipere, atque examinare, & non id cuilibet aſoto, aut tabellioni, qui uix unum, aut alterum inſtrumentum, etiam ab alio compoſitum, tranſcripſit, committere, ſed ijs potius, qui eruditione,* In teſtib. examinãdis quid obſeruandum.

ſtione, fide, & morum conſtantia ſunt eminentes, qui magis ſcire poterunt, iuxta reſcriptũ diui Adriani, quanta fides habenda ſit teſtibus, qui, & cuius dignitatis, & cuius æſtimationis ſint, & qui ſimpliciter uiſi ſunt dicere: Vtrum unum eundemq; præmeditatum ſermonem attulerint, an ad ea, quæ interrogati erant, ex tempore ueriſimilia reſponderint, in cita ta l. Teſtium § Eiusq;. ff. de teſtibus, & elegantiſſimè apud Ciceronẽ in oratione pro L. Flacco. uer. Quod ſi teſtium ſtudium. Bar. & Paul. de caſtro. in l. Lucius. ff. de infamibus, & fuſiſſimè Franciſ. Curtius. in de teſtibus. Concluſ. 10. et c. Quieſcamus. 42. diſti. c. Si qui teſtium. de teſtibus. & c. 1. de teſtib. cogen. Ex eo enim quod teſtimonium ueriſimile non eſt, inconueniens dicitur, & falſo proximum habetur, quẽadmodum & Pontifices teſtimonium aduerſus Ieſum quærebant, ut eum morti traderent, nec inueniebant. Sic Marci 14. πολλοὶ γὰρ ἐψευδομαρτύρουν κατ᾽ αὐτοῦ, καὶ ἴσαι αἱ μαρτυρίαι οὐκ ἦσαν.

Interrogatoria ut danda.

Pro qua re etiam interrogatoria per eum, contra quem ſit examen, dantur, & hoc ſecundum cauſſæ, & perſonarum, teſtium circumſtantias, quæ duobus nominibus inſtaurantur, partim ut teſtimonium ſuſpectũ reddatur, partim

tim ut exceptionibus inſtruendis feneſtra aperiatur, in hoc enim pro utraq; parte debent deponere, niſi ſuper uno duntaxat capite recipiantur, per c. Licet de proba. c. per tuas, de teſtibus. & c. Præſentium. de teſtibus lib. 6. habet Spe. de teſti. §. Iam de interrogatorijs. uer. In ſumma, & in Auten. Sed iudex. C. de Epiſcop. & Cle. l. Teſtium & l. Si quando. C. de teſtib.

Cæterùm ad conficiendum iſtiuſmodi interrogationes, in Auditorijs Iudiciorum uſu comparatum eſt, ut probandi articuli Reo exhibeantur, qui pro examinatoris informatione, primò generales quæſtiones proponit, uidelicet de ætate, ſtatu, fama, conditione, fortunis: Item, ſi datum aliquid ſit aut promiſſum; ſi odio uel gratia ſit inductus, ut teſtificetur: Item ſi aliqua neceſsitudine producenti ſit coniunctus, familiaris, aut domeſticus: Item ſi inſtructus ueniat, aut cum reliquis ſuis collegis de teſtificandis contuliſſet, & demum utrum cupiat Actorem ne, an Reum uictoria potiri, quæ omnia generalium interrogatoriorum nomine ueniunt, adeò ut etiam ſi nullæ interrogationes per Reum ſint propoſitæ, Iudex ipſe, uel examinationi deſtinatus, pro ſagacitate, & prudentia ſua, de his & ſimilibus, teſtes, ſigillatim tamen, debeat interrogare, inq; acta referre, nam perſonã reſpiciunt: Deinde ad ſpeciem deſcendendum Interrogationes generales.

eſt,

eſt, & ſingula capita, ſuper quibus fit examinatio. Vbi ex rei probandæ circumſtantijs quæſtiones ſumuntur. Ad teſtimonium ipſum (etiã ſi perſonis teſtium nihil deſideretur) conuellendum. Quemadmodum in probando emptionis ac uenditionis contractu, ſi articulum uel caput aliquod uerum dixerit teſtis, quærendum unde id ſciat, ſi contractui interfuiſſet, & quibus præſentibus, ubi locorum contractus ſit celebratus, quantum ſit precij, uel cuius monetæ, et id genus alia, quæ conuentionibus illis accedere ſolent. Ex quibus facilè exceptiones aduerſus teſtificationem & peti, & inſtaurari poterunt, ea ſiquidem iſtiuſmodi quæſtionibus ex teſte uenari licet, quæcunq; ueritatem (cuius ſimplex eſt oratio) manifeſtare, & quod falſum eſt detegere ualent. in c. Cùm cauſſam. de teſtibus. Specu. de teſti. §. Iam de interrogatorijs. & Cymon. in l. 1. C. de confeßis.

Interrogatoria ſpecialia.

Quia uerò huiuſmodi interrogationes ad hoc potißimum fiunt, ut in propatulo ſit, quid cenſendum de perſona, atque item de dicto ipſius teſtis, unde exceptiones Reo, & Actori confirmationes, atque fulcimenta parari queant, ea propter olim per litigatores ipſos interrogabantur: Sic apud Ciceronẽ in Oratione pro L. Flacco. Accuſator interrogat teſtes, cuius hæc

Olim litigatores ipſi teſtes interrogabant.

hæc ſunt uerba. An quiſquam teſtis eſſe poteſt, "
quem Accuſator ſine cura interrogat, nec me- "
tuat, ne ſibi aliquid, quod nolit, reſpondeat? Sic "
in poſtulatione occiſi Clodij Annius cõtra Milo nem Reum, teſtes unà cum M. Cicerone, & M. Marcello interrogaſſe, Aſconius quoq; Pedani us ſcriptũ reliquit. Sed ne teſtes præſentia Liti gatorum, aut non tam liberè & candidè deponant, aut aliò flectantur, introductum eſt, ut ſinguli ſeorſim per Iudicem, aut eum, cui examen cõmiſſum eſt, tàm ex parte Actoris, quàm Rei, interrogentur, idq; ad exemplum Danielis Prophetæ, qui ſacerdotes illos contra Suſannam teſtificantes, ſigillatim ſeparatimq; examinauit, falſosq; eſſe comperit. Daniel. 3. & gloſ. in c. 2. Super uerbo. Audite, de teſtibus.

Teſtes iurati deponunt.

Atqui magnum eſt, quod in controuerſo negocio teſtibus creditur, puto, ueritas rei, ne teſtimonia temerè recipiantur, & alter alterum ex inſidijs circumueniat, rectè eſt conſtitutum, teſtes, priuſquàm examinentur, iuriſiurandi religioni adſtringi, ut de ueritate totius cauſſæ, quam ipſi nouerint, etiam pro utraq; parte dicant, & nihil falſi interſerant, aut à ueritate deſciſcant, Item, quod neque lucri, neque gratiæ, neque amoris, neque odij cauſſa id faciant, & quod Durandus adijcit, ſe dictum ſuum nemini

mini reuelaturum, id quod examinator poſt teſtificata exigere ſolet. l. Iuriſiurandi. C. de teſtib. c. fraternitatis. Vbi gloſ. ſi de teſti. Auten. de ſa. Epiſcop. §. Nulli uerò. l. Præſbyteri. C. de Epiſcop. & Cle. & c. Hortamur. 3. q. 9.

Iuramentum teſti poteſt remitti.

Tantum abeſt ut teſtis non iuratus inueniat fidem, utcunq; etiam magnæ exiſtimationis, utcunq; religioſæ ſit uitæ, niſi fortè ab utraq; parte, præſertim Reo, ipſi ſit iuſiurandum remiſſum, quod accipimus, quò ad corporalem præſtationem, alioqui non ſecus atque ſi iuratus, candidè & ſinceriter teſtificabitur. in c. Nuper. & c. Tuis, de teſtibus gloſ. in l. 1. ff. de ferijs, & gloſ. Cùm dd. in citata l. iuriſiurandi.

Et quamuis poſt litiſconteſtationem ad teſtium examen, ſecundum iuris regulam procedi debeat; ſumma tamen æquitatis ratione factum eſt, ut quandoq; ante Iudicij ingreſſum id quoque fieri poſſit, eo inſtituto, ut intra annum oblato libello litigaturus iure experiri, eandemq; cauſſam apud tribunal diſceptare non deſinat.

De teſtib. ad perpetuam rei memoriam.

Porrò teſtes tunc ad perpetuam rei memoriam recipiuntur, quando uel ob decrepitam ætatem, corporiſq; ægritudinem mortalitati proximi eſſe iudicantur, uel ob longam peregrinationis abſentiam ſuo tempore haberi non poſſint, ut ſic ueritati teſtimonium perhibeant. Quo caſu,

ſi

ſi futurus litigator, ſiue Actor is ſit, ſiue Reus, huiuſmodi teſtatione opus habeat, iudicem illius loci, quem teſtes agnoſcunt, adire debet, eiq; articulos probatorios, unà cum teſtium nominibus, offerre: Et *ex quo ſibi negocium ſit cum* L. *Titio controuertendum articulis hiſce comprehenſum, cuius teſtes deſignati ſint conſcij, ſed tamen quòd ſenio, corporisq; ualetudine aduerſa detineantur, uel diutina peregrinatione ſint abfuturi, ut, demum morte præuenti, longâue abſentia impediti, ſuo tempore haberi commodum nõ poßint, ne, deſiderata taliſmodi probatione, iuris ſui diſpẽdium ſubire cogatur, ſupplex petat, ut teſtes illos pro officio ſuo euocet, adq; perpetuam rei geſtæ memoriam & recipiat; & pro diligentiâ ſuâ examinet : Id quod & Iudicem, propter teſtium mortalitatem, diutinámue abſentiam facere oportet, citato ad hoc aduerſario, cui & articulorum ſeu capitũ probandorum copiam exhiberi conuenit, pro interrogationibus, ubi fuerit uiſum; ſuper his conficiendis proponendisq;. Quod examen porrò apud iudicem remanere, et occultari debet, partibus in termino probatorio id petentibus demum communicandum.* Eſt in c. Quoniam frequenter. *Vbi gloß.* Inno. & dd. *ut lite nõ contesta.* l. *fi.* Vbi Sali. C. de uſuris pupill. gloß. & dd. in Auten. de teſtibus. in uerbo.

Præſentem. coll. 7. Spe. de teſt. §. Nunc tractemus, & Ferrarienſis eleganter in practica ſua. Quand. teſtes prod. ad æter. rei memoriam.

Teſtes die iuridico producendos.

Et ne ignores, quia Actus ille recipiendi teſtes iudiciarius eſt, diebus feſtis, aut ijs quibus cauſſarum ſtrepitus ſilent, non ſunt iureiurando onerandi, ſed quando dicundi iuris eſt facultas, Iurati uerò quocunq; tempore, etiam diebus altiſsimæ Maieſtati dicatis, examinari potè runt, id quod extra Iudiciũ fit. gloſ. & Paul. de caſt. in l. 1. ff. de ferijs. dd. in l. Omnes. C. de fe. & gloſ. in c. Quia propter in uerbo. ſecretè. de electione.

Vt & teſtes & litigatores citentur.

Teſtis non debet ſe obtrudere ſua ſponte, ſed per Iudicem uocari, poteſt tamen fieri, ut probaturus teſtem ſecum adducat, quem ſi Iudex receperit, utique teſtificari poterit.

Vbi tamen neceſſarium eſt, ut utraq; partium citetur, quò interſit teſtium iuramento, atque receptioni, alioqui proceſſus irritabitur, niſi fortè probaturus, (quia teſtes adducit per ſe) etiam non uocatus, adſit, ut ſæpenumerò fieri ſolet, in Auten. de teſtib. §. ... colla. 7. Spe. in de teſt. §. Qualiter. uer. Iudex ergo. c. In nomine

nomine domini, de teſtib. & gloß. in l. Si quando. C. de t. ſtibus.

Probaturus autem dilationes ſuas atque inducias, habet quibus teſtimonia expediuntur, quæ ex ſtatuto & nonnunquam moribus iudiciorum præſtituuntur, quod ſi non, conſtitutionibus tempus definitum eſt, intra quod uel inſtrumentis, uel teſtibus probationes fieri debeant, quod ipſum non facilè amplius, quàm ſemel eſt tribuendum: Porrò ſi ex ea prouincia, ubi lis agitur, uel teſtes, uel inſtrumenta petantur, non amplius quàm tres menſes indulgentur, ſi uerò ex contin: ntibus prouincijs, ſex menſes: In trãſmarinis autem dilationem nouem menſium dari eſt reſcriptum. in l. 1. C. de dilationibus, & eſt repetitum c. induciæ ꝟ. Spacium uerò. 3. q. 3. Induciæ ad probãdum.

Eas inducias Iudex, rebus exigentibus, abbreuiare quidem poterit, ſed non producere aut extrahere, niſi probabilis emerſerit cauſſa, propter quam plus temporis oporteat indulgere. Secundum Iuris enim regulam, quia intereſt publicè quoque, ut negocia inter ciues controuerſa, maturè expediantur, non niſi ſemel, maximè in cauſis pecuniarijs, aut ciuilibus tri- Dilatio una datur.

bui dilatio debet. apud Paulum *in l. fi. ff. de ferijs & dilationibus.*

Quia uerò artem & inſidias extrahendi tempus illud, Legislator impedire uoluit, & ne legi fraus ſtruatur prouidere, Iudici non eſt facilè permiſſum inducias illas prorogare, ſed tūc demum, quando legitima & probabili cauſſa mouetur. Adeo, *ut priuſquam prima detur dilatio* Iudex *articulos probatorios exantlare debeat, ſi ſint releuantes, ne calumnioſè inducias poſtulet ad probandum id, quod etiam probatum neque prodeſt, neque releuat. l. neq; natales.* C. *de proba. & c.* Cùm contingat. Vbi *gloſ. de offi. delega.*

I. Dilatio probatoria.

II. Dilatio.

Secunda uerò dilatio tunc poterit concedi, ſi Iudex *uiderit iuſtum eſſe, quod impedimentum interceſſit, & iureiurando (quo præſumptam maliciam, ceſſationisq; culpam purgat) id obſtitiſſe, fuerit probatum.* Patrocinatur *l.* Scire oportet. *§.* Sufficit. *ff. de excuſatio. tuto. gloſ. & dd. in l. fi. ff. de ferijs.*

III. Dilatio, ut interponitur.

At, *qui ſecunda dilatione probare impeditus eſt, non auditur amplius, niſi ad maximam cauſſæ cognitionem, oſtendi ſiquidem debet fuiſſe obſtaculum in ſecunda dilatione, propter*

quod

quod non fuerit permiſſum probare, quod ſi te-ſtibus quoque corroboratur, iam tertia dilatio indulgebitur. per Bar. *in l. fi. ff. de ferijs.* Paul. *de* Caſtro. *in l.* Oratione *quidem. d.* Marci. *co. titu. & Anto. de* Butrio. *in c.* Vltra *tertiam. de teſtibus.*

Cæterùm quia probationes non debent coan-guſtari. l. Generaliter. Vbi *Bal. C. de reb. credi. qui in tertijs* Inducijs *legitimè eſt præpe-ditus, aut teſtimonia ſint ſubtracta, ne & tunc ueritas ſub opaco maneat, quartam dilationem petere ualet, ſed cum ſolennitate legali, & hoc expreßim.* Eſt *autem ſolennitas legalis, ut ſan-ctè iuret, neque per ſe, neque per* Aduocatum, *aut* Procuratorem, *Amicumue teſtificata eſſe, aut didiciſſe, quidnam, aut qualiter teſtes, de-poſuerint.* Proinde *quòd neq; dolo malo, neque arte aliqua mala, aut machinatione hanc dila-tionem petat, ſed quia teſtes quos nunc produ-cere deſiderat, prius habere non potuerit.* Eſt *in* Authen. *de teſtib.* § *Quia uerò. & referunt* Hoſti. Panormita. Cardinal. Zarabell. *cum a-lijs, in d. c.* Vltra *tertiam. de teſtibus.* IIII. Dilatio cum ſolenni-tate. Solenni-tas legalis

Quæ ſi Iudices, *& tribunalium præſides ſe cundum* Iuris *conſtitutionem obſeruarint, & promptiorem rerum expeditionem haberent,*

& minus laboris, ſumptuumq; litigatores deuorare cogerentur.

Quando dilationes aliæ petantur.

Quibus adde, currentibus adhuc prioribus inducijs, ulteriores poſcendas, ut qui ſecundam dilationem petiturus eſt, intra prioris ſpacium, & qui tertiam, intra ſecundæ terminum id faciat eſt neceſſum, & ſic deinceps. Proinde ad eos ſolùm teſtes producendum induciæ prorogantur, qui propter contumatiam, aut emanentiam, aliámue legitimam cauſſam, hactenus non poterant haberi: Ad illos uerò repetẽdos, quos ſocors interim abſq; legitimo impedimento uocari neglexit, nulla amplius datur dilatio, ſed imputet ſibi, quòd iuris beneficium neglexit, & rebus ſuis in tempore non proſpexit, per Sali. et dd. in l. 1. C. de dila dd. in d. c. ultra tertiam. dd. in l. Admonendi. ff. de iureiurando. & Paul. de Caſt. in l. Si ita ſtipulatus ſum. ff. de uerb. oblig.

Teſtium multitudo cohibenda.

Diximus propter eos teſtes aliam aliámque dilationem peti, quos in priori dilatione commodùm habere non poteramus: Id tamen, quod temperamentum recipit, ne teſtium multitudo, & hoc colore, effrenata, ad uexandos homines magis protrahatur, quàm ut rei ueritatem, toties prætextam, quærat: Etenim quò quiſque

cauſſa

cauſſæ minus confidit, tantò plura ſubſidia quærit, ut eam quouis etiam modo ſuffulcire queat, & non fruſtra, cùm ueritatis ſimplex ſit oratio, oportebat cauſſam non bonam, utcunque palliare, & ut in aliquo numero eſſe uideatur, multorum teſtium periculo committere. Iudicis itaque eſt eum teſtium numerum admittere, quem neceſſarium eſſe duxerit, ad ſactum adſeuerandum. Pro ſuperuacaneis, neque unam, neque plures dilationes probatorias concedere debet. Arcadius in l. 1. §. Quanquàm. ff. de teſtibus. in c. Significarunt & c. Cùm cauſſam. de teſtibus.

Et quia in litibus properè peragendis ſolliciti eſſe iubemur, præter hoc, quod uigilantibus Ius ciuile ſcriptum eſſe, Serbedius Scæuola *dicere ſolebat, ſi quis ad inducias per conſtitutiones, aut iure ſingulari præſtitutas, teſtes ſuos nõ produxerit, amplius nõ audietur, ſed negligentiæ ſuæ accepto feret, quòd uia probandi occluditur, id quod in teſtibus procedit. Inſtrumenta ſiquidem, ut in quibus nullum periculum eſt ſub ornationis, etiam poſt illas dilationes, utcunq; publicatis teſtificationibus, uſq;, dum in cauſſa fuerit concluſum, inferri atq; exhiberi poterũt,* in c. Cùm Ioan. de fide inſtru. Hoſti. & Card. in c. Vltra tertiam. c. fraternitatis, & c. ſeri- Inſtrumẽta uſque ad concluſionẽ producuntur.

es. de teſtibus. & Bal. in l. Si ex falſis inſtrumentis. C. de tranſactio.

Teſtes cogi quoq; debent. Teſtis per edictum euocari debet, atque indicta mulcta, aut Eccleſiaſtica cenſura, ſecundum fori qualitatem, cogi, ut apud Iudicem teſtificando, ueritati patrocinetur, eamq; detegat, ſiue iudicium ſit ciuile, aut pecuniarium, ſiue pœnale, nullis in uniuerſum exceptis, niſi decrepita ætate, & ſenſuum hebetudine, aliáue legitima officij cauſſa, excuſentur. c. Cum ſuper cauſa. & c. Contra Magiſtrum, & plæriſq; alijs locis. de teſtibus cogend. uel non. Vbi etiam Interpretes & l. inuiti. cum alijs. ff. de teſtibus.

Teſtes qui per commiſſarios examinantur. Sunt tamen qui iure eximuntur, ne ad Iudicis conſpectum accedere ſint cogendi, utpote principali dignitate choruſcantes, Epiſcopi, Matronæ honeſtiores, et aliæ perſonæ egregiæ, reuerentia ſingulari excipiendæ, in quorum numero & Iuris profeſſores, eorumq; familia, habentur. Similiter qui ualetudine impediuntur, ſic & ſenio confecti, aut paupertate depreſſi, ad quos idonei uiri ſunt tranſmittendi, qui & iuſiurandum domi ab ipſis exigant, & teſtificationes excipiant, Paul. in l. Ad perſonas egregias. ff. de iureiur. Autē. ſed Iudex. C. de Epiſco.

& Cle. l. Medicos ubi Bal. C. de profeſſoribus, & c. Si qui teſtium. de teſtibus. Idem reſpondemus de eo teſte, qui à tribunali eſt remotus, qui per eius ipſius Iudicem ſæpenumero ad literas imploratorias mutuiue cõpulſus (ut uocant) recipitur, examinaturq́;, in Auten. de teſtib. § Et quoniam ſancimus. colla. 7. Reliqua ſunt apud Iaſonem in repeti. l. Admonendi. ff. de iureiurando. Teſtis in remotis per Iudicem ſuũ examinatur.

Sed & is contra quem teſtimonium inducitur, ſolers eſſe debet, ut publicatis teſtificationibus, modò teſtetur, modò dicta ipſorũ legitimis exceptionibus conuellere non ceſſet, ut negocium ſuſpectum reddere, & examen ipſum, ſi non ritè habitũ ſit, impugnare poſſit. Quod uti liberius faciat, proteſtari debet, tempore productionis ſe quidem admittere, ut teſtes recipiantur, ſaluis tamen exceptionibus tam contra ipſorum perſonas, quàm teſtificationes, alioqui porrò nõ audietur, niſi iureiurando præſtito, adſeruerit ſe citra ullam malitiam id facere, uel oſtenderit, ea quæ contra perſonas dicturus ſit, poſt adteſtationes publicatas, demum ipſi contigiſſe. At qui producit, perſonam non poteſt improbare, aliquando tamen ea, quæ teſtificatus eſt, eleuare permittitur. in c. præſentiũ. Vbi gloſ. & dd. de teſtib. in 6. Proteſtatio.

QVIBVS MODIS TESTES *impugnantur.*

CAPVT VII.

CAEterum, quia & in hac rerum parte, fraudibus uia, ut homines ſunt, facilè ſternitur, & quæſiti teſtes multa arte præparantur, ne & ſic cui tacitè incommodetur, permiſſum eſt, defenſiones inſtaurare, atque oſtendere teſtimonium illud, aut non legitimè datum, aut excipientis iuri non obeſſe.

Exceptiones contra perſonas teſtium.

Inprimis autem, ſi examen ſit ritè habitum, & conuelli non poßit, exceptiones apparantur contra perſonam teſtis, quia ſit domeſticus, ex parentum, uel liberorum numero, particeps litis, & ſic in re ſua teſtis. l. etiam iure ciuili. l. Parentes. & l. omnibus. C. de teſtibus. Item, qui propter crimen ſit inteſtabilis, puta, latro, fur, raptor, repetundarum damnatus, periurus, aut aliàs infamia notatus. c. Teſtimonium. c. Sicut nobis. cum ſimilibus, de teſtibus. l. Repetundarum. ff. de teſtibus. & l. Teſtium fides. § Lege Iulia. ff. eo. gloßa in l. Quod ait prætor. Super uerbo. Sacramento. ff. de ijs qui notantur infa.

Cõtra teſtium dicta.

Deinde dicta teſtium impugnantur, quia in hic

bis ſunt ſingulares,et alter alterum non iuuat, quando quidem unus teſtis plenè non probat. l. Iuriſiurandi. C. de teſti. Et tunc *locum habet, ſi ad concordiam reduci, & conciliari non poſſint,quia neque initium, neque finis eius rei, de qua deponunt, inuicem reſpondent, ubi uel de tempore quæſtio, uel etiam de loco:* Diuerſa *enim,non ſecus, atq; pugnantia, teſtificationem peſſundant in c.* Cùm *tu. de teſtibus.* Bar. *in l. Inter ſtipulantem* §. *1. ff. de uerbo. obliga. quod maximè obtinet ubi pauci ſunt teſtes.* Singulares conciliantur.

Atqui *inter multitudinem teſtium, non eſt opus conciliatione,ſed qui plures ſunt numero, & rectà teſtificantur, reliquis ſunt præferendi,& ad probationem ſeliguntur ſtabiliendam, licet non ſit abſonum,etiam inter ipſos conciliationem fieri.* Inno. *in c.* Cùm *contingat. de offi. delega.* Bar. *in l. 2.* §. *fi. ff.* Si *certum peta. gloß. 1. in c.* In *noſtra. &* Anto. Butria. *in d. c.* Cum *tu. de teſtibus,* Ex quib. teſtib. meliores probant.

In *hunc autem modum concordes fiunt, ut articuli, in quibus cardo rei controuerſæ uertitur,ordine & ſigillatim proponantur,& omnium teſtificationes ad ſingulos articulos collatæ, ſi duo,tres,uel quatuor, aliquem rectà probent, is pro ſtabilito habetur, & fundato.* Teſtes ut concilian tur.

Poteſt etiam Iudex teſtem, qui obſcurè depoſuit pro officio ſuo, non tamen ad partis inſtantiam, repetere, ut ſe declaret, ne & ad teſtimonium eius diuinare cogatur, & ſuper re incerta pronũciare l. Vbicunq;. ff. de interroga. actio. & in c. graue 11. q. 3. dd. in c. per tuas. & c. Cùm clamor. de teſtibus.

Teſtis uarians. Similiter teſtem, qui ſuper una re diuerſa teſtificatur, non recipimus, ut qui dicit Sempronium. L. Titio centum dediſſe mutuo, idq; iam Francofurti, iam Argentorati, id quod per interrogatoria facilè expiſcamur, ſi aliter ad ea, aliter articulos reſponderit. Inno. in c. præterea. de teſti. Sic & teſtem qui ſibiipſi contradicit.

Contrarius ſibi. Porrò ſi primò dixerit contractum Marpurgi celebratum, deinde interrogatus reſpondet ea, quæ planè ſunt cõtraria, Videlicet, partes tempore contractus non fuiſſe Marpurgi. Haud diſsimiliter ubi teſtis non poterit dicti ſui certam cauſſam reddere, per ſenſum corporeum, unde huiuſmodi rationes ſumuntur, quæ probabiles ſint, & teſtificationi fidem faciant. per Bal. in d. c. Præterea, & eſt in c. Ex tenore, de teſtibus, & in l. optimam. C. de contrahen. & commit. ſtipula.

Vacillans. Vacillans quoq; teſtis modicè probat, hoc eſt, qui non ſimpliciter eſt uiſus dicere, ſed ceſpitat in deponendo, fortè,

te, quòd uel aliquid dicere ſatagit, ſed neſcit quippiam certi adſerre, uel remoratur periurij timore, ne præmeditatum ſermonem ſic liberè effundat, quod cùm ex uerbis, & nonnunquam ex corporis uultusq; aſpectu obſeruari detur, in acta diligenter eſt referendum, quonam modo uiſus ſit uacillare, per Inno. in citato c. Præterea. & in c. Quoniam contra falſam. Vbi gloß. de fide inſtru.

Falſi quoque teſtis nulla eſt fides, ſiue mendacium dicat, ſiue ueritatem occultet, quia ille nocere deſiderat, hic autem prodeſſe, etiam iuſſus, non uult, & uterq; Reus eſt, c. 1. de crimine falſi. Vbi gloß. & dd. Falſus teſtis.

Poteſt etiam fieri, ut teſtis de eo, quod negatur teſtificari auſit, quod Iuris regula non permittit, cũ per rerum naturã non ſit probatio negantis factum. l. Actor quod adſeuerat. C. de proba. gloß. & dd. in c. Bonæ memoriæ, de electio. Quapropter non eſt tutum, ſi teſtes ſuper negocio deponentes, dicant, ſe aliter non ſcire, ut cunque addant, ſe aliter neque uidiſſe, neque audiuiſſe, ſed debent ſimpliciter dicere, & dicti ſui cauſſam reddere. Sin autem negatiua eius ſit facti, quod tempore & loco aliáue qualitate, unde uerum eius indicium haberi poßit, Negatiua ut ſit probabilis.

com-

comprehendatur, tunc probari poterit: Vt purgaturus furtum, quod negat ſe feciſſe, probat eo tempore, quo dicitur commiſſum, ſe alibi locorũ, uel gentiũ fuiſſe: Natura enim nõ eſt permiſſum, ut quis eodem tempore in diuerſis ſit locis. Sic probaturus pecuniam ſibi mutuo non eſſe datam, poterit oſtendere ſe tunc temporis alibi fuiſſe, quàm ubi dicitur pecuniam eam corã recepiſſe. Aut quòd teſtes adſerant, ſe eodem tempore, eodemq́; loco apud Reum fuiſſe, idq́; nec uidiſſe, nec audiuiſſe tunc fieri, quin ipſis conſcijs. Eſt elegans gloſſa, ubi & dd. in c. Bonæ. de electio. Cy. in l. 2. C. de erro. aduo. in c. Series. & c. ex tenore. de teſtibus. Reliqua uidere eſt apud Martinum de ſano, in eleganti tractatu de negatiua probanda. Et eſt temperamentum ad gloß. in l. Diem proferre. §. Si plures. Super uerb. Vnde quæritur. ff. de recept. arbit. quando dicit, duobus teſtibus adſerentibus affirmatiuam propoſitionem potius credi, quàm decem negatiuam adſtruentibus: Quod de pura negatiua accipiendum eſt.

Nemo ſibi teſtis eſt.

Proinde iura non permittunt aliquem in re propria, dicendi teſtimonium præſumere facultatem. in l. Omnibus. C. de teſtib. & l. Nullus. ff. eo. & c. Nullus 4. q. 3. Sic uenditor, qui emptori obligatus eſt euictionis, ſuper hac re, quod ipſius

ipſius intereſt, controuerſa, idoneus teſtis non eſt, per gloſ. in citata. l. Omnibus. Vbi quæſitum eſt de bonis uniuerſitatis, ut Collegiorum, *Ciuitatum, Eccleſiarum, aliarumq́; communitatum, nunquid ſinguli de uniuerſitate, ueritati teſtimonium in iſtiuſmodi rebus perhibere admittantur:* Et *diſtinguendum eſt, aut enim id de quo eſt quæſtio, ad uniuerſitatem præcipuè pertinet, ut ſunt theathra, prætoria, ſtadia. &c. & ſinguli de uniuerſitate teſtes erunt, cũ cauſſa ſit omnium, & non ſingulorum, aut propria.* Aut *uniuerſitatis quidem negocium eſt, ſed priuatorum commodum, atque utilitatem inprimis reſpicit, & ita ſingulos afficit, ut ſi controuerſia ſit de nemore, paſcuis, aquis, unde quilibet poterit ſibi commoditatem quærere ſingularem, cædendo ligna, paſcendo, & piſcando, & tunc quia ſingulorum quodammodo cauſſa eſt, illi qui de uniuerſitate ſunt, non habentur idonei teſtes, licet (ut præſumptionem qualem qualem iuuandi alios teſtes gratia, faciam) uulgò admittãtur, ſed rectà non probant. Eſt apud* Bar. *in l.* In *tantùm* § *Vniuerſitatis. ff. de rer. diuiſi. & in l.* Sed *ſi hac* § Qui *manumittitur. ff. de in ius uocando.* Aug. *in citata. l.* Omnibus. *C. de teſtib. & dd. in c.* Inſuper. *de teſtibus. & c.* Super *prudentia. 14. q. 2.*

Singuli de uniuerſitate quãdo teſtimonium præbent, uel non.

Quibus

Familiares quando idonei ſunt teſtes.

Quibus adde, ſi quis uel ex domeſticis tuis familiaribus, uel ex ijs, qui id facere pro officio ſuo conſueuerunt, alteri frumentum, uinum, aut penſionem, quam annuò ſoluis, aut alioqui uendidiſti, attulit, & id negatur, æquitatis contemplatione eum in teſtem uocare poteris, & plenam fidem facere uidetur: Exemplo legatoriorum, qui utcunq; iuris ſucceſſores non ſint, à teſtimonio tamen, pro tabulis exhibendo, non prohibentur, in § Legatorijs. Inſti. de teſta. et hoc ne probãdi facultas intercipiatur. Licet Bar in l. Deferre. ff. de iure fiſci, in re propria id teſtimonium datum uideri, ad exonerandum ſe ab eo quòd ex mandato eſt obligatus, arbitretur: Cui tunc magis locus eſt, ſi mandati contractus interuenerit, quod in iſtiuſmodi perſonis non eſt, ſed iuſſæ id faciunt, quod & dominis ſuis debent, & pro functione ſua facere ſolent.

Reliquas cauſſas ex quibus teſtium dicta reprobantur, hîc propterea præterimus, quòd apud Iuris Interpretes ſunt protritæ, maximè autem tractantur Stephano Aufrerij, in tractatu de reprobationibus teſtium.

Veruntamen non eſt ſatis, uel perſonas, uel dicta teſtiũ impugnare uerbis tantùm, niſi quoque idipſum, ſi opus ſit, dilucidè probetur, nam

&

& is agere uidetur, qui exceptione utitur, uſq; adeò & Reus excipere ſuo fit Actor, & probationi ſe ſubmittit. Vlpia. in l. 1. ff. de except. Teſtes ad hoc producti, dicuntur reprobatorij eorum, qui ad probandum erant euocati, & cõtra perſonas teſtium facilè admittuntur. Sed ubi teſtimonia uolueris reprobare, & hoc per articulos directè contrarios, oportet illud fiat priuſquam teſtificationes ſint publicatæ, ne ſubornationi anſa detur, per Auten. At qui ſemel. Vbi dd. C. de proba. Vnde ſi Actor contendat probare, editis poſitionibus contractum Calend. Februarijs Marpurgi celebratum, oportebat Reum contrarium probaturum, teſtibus nec dum publicatis, ponere & adſeuerare ſe tunc temporis non Marpurgi, ſed Argentorati uel alibi gentium fuiſſe. Sin uero locus & tempus non fuiſſent poſitionibus & articulis incluſa, & interim teſtes depoſuerint contractum Marpurgi celebratum, quia non poterat præſciri, ſed ex teſtium dictis iam manifeſtatis id tandem Reus didicit, per alios & reprobatorios teſtes permittitur docere, alterũ ex contrahentibus, uel etiam teſtes, tunc temporis Argentorati, uel alibi fuiſſe, & ſic per Iudicem recta contrarium probare non uetatur, atque teſtes falſum depoſuiſſe oſtendere, per Inno. in c. ex tenore de. teſtib. & Salicetum

Teſtes reprobatorij.

Contrarium ut probatur

eleganter in l. Si quis teſtib. C. de teſtib. & l. Optimam. C. de contrah. & committ. ſtipula. & Specu. de teſt. §. Sæpe.

PROBATIONEM EX PRAEſumptionibus, atque coniecturis, etiam peti.

CAPVT VII.

Probationem etiam ex præſumptionibus petimus, quæ & ipſa habet uim teſtium, atque confeßionis: Quapropter onus probandi contrariū transferre ſolet in aduerſarium. l. Si qui adulterij. C. de adulterijs. & l. Non eſt ueriſimile. ff. Quod metus cauſſa, quare in pandectis eodem titulo, & præſumptiones, & probationes promiſcuè tractamur.

Et referri magis poterit ad probationem artificialem, quam Ariſtoteles in de arte Rhetorica, τὴν ἔντεχνην propterea uocat, quòd ex cauſſa ipſa trahitur, & Fabius Quintilianus in 6. Inſtitut. oratio. Cap. 1. atque 8. eruditè, & quantum futuro Oratori ſatis eſt, tradit.

Cæterùm ut præſumptio aliquid conducat, neceſſum eſt eam in iudicio proponi, & libello, uel

uel exceptione includi, ut ſic uſus eius alioqui ſopitus, uigetus fiat, atque operari incipiat. per Bar. *in l. Cùm quid. ff. Si certum petatur. & in l. Si adulterium cum inceſtu* §. *Pollioni. ff. de adulte.*

Dicimus autem præſumptionem, coniecturã in rebus dubijs, ex argumentis per rerum circumſtantias frequenter euenientibus, collectam. Cuius inſigne exemplum eſt Salomonis 3. *Reg.* 3. *dum iuſsit ſibi gladium afferri, quo infans diuideretur, & deprehendit, eius eſſe, quæ deprecabatur ne id faceret.* Et *eſt repetitum in c.* Adferte *mihi gladium, ext. de præſumptio.* Præſumptio quid

Præſumptionum differentia ex ui ipſarum ſumitur, eſt enim alia alia efficiacior, & in adſeueranda re potentior. Vnde *quo ad comparationem earum, modò minor, modò maior dici poßit,* Interpretes *tamen aliter diſcriminant, & faciunt modò præſumptionem hominis, conceptum uidelicet quendam in hominis mente ex coniectura aliqua collectum. per l. Continuus* §. *Cùm ita. ff. de uerbo. obliga. Quæ, ſi probabilis fuerit, recipitur. Sin autem temeraria, ut quæ ex ſola ſuſpicione priuatóue adfectu ducatur, & rei non ita incumbat, modici eſt effectus, licet ſuſpectum quempiam faciat.* Eſto Præſumptionis diuiſio.

enim popularis quiſpiam eſſe uideatur, non tamen propterea in Magiſtratum moliri aliquid, eſt exiſtimandus.c.1. 2.q. 1. & c. Oues.6.q.1.

Præſumptio Iuris. Et *præſumptionem Iuris, quam rurſus duplicẽ faciunt: Aut enim Iuris ſanctio facit, ut aliquid credamus factum, quod expreſſum nõ eſt, haud tamen adeò, ut contrarium probari non poſſit, & dicitur præſumptio Iuris tantùm, ut in l.1. C. de contrahen. & committen. ſtipula. Vbi, qui abſens ſcribit ſe redditurum pecuniam, quam promiſit, creditur præſens ſtipulanti promiſiſſe: Aut lex ipſa præſumit aliquid certi, contra quod, propter Iuris autoritatem, contrariæ probationi non eſt locus.*

Præſumptio Iuris & de iure. *Quam præſumptionem iuris, & de iure uulgò appellant, quaſi ex medio iure, ſuper re planè certa, proficiſcatur, tametſi & ipſa Iuris præſumptio non ineptè dici poßit. ut in l. Manifeſtè.ff.de iureiurando. Vbi quis Iuſiurandũ delatum neq; præſtare, neque referre contendit, temerarius litigator, adeoq; pro conuicto habetur. Proinde pro adipiſcenda fundi poßeßione, non eſt opus, ut totum per omnes eius glebas circumambules, ſed ſufficit quamlibet eius partem introire, & ſic intelligeris totius poſſeßionem adquiſiuiſſe, niſi animo contrarium proteſtatus ſis.l. poßideri. ff. de adq. uel amit. poſſeß.*

Quòd

Quòd autem diximus hanc præſumptionis ſpeciem, non admittere probationem contrariam, regulare eſt, & fit, quòd ex iure ipſo, quod ſuper certo per indubitatas coniecturas præſumit, proficiſcatur, per Bal. *in* l. Ea *quidem* C. *de accuſa. &* l. Non *ignorat.* C. *Qui accuſare non poſſunt.*

Sed cùm nulla fermè iuris ſit definitio, quin exceptionem admittat, quandoq; fit, ut contra Iuris illam indubitatam præſumptionem contrarium adſeuerare poßis. Inprimis *ſi per Iudicē fuerit permiſſum,* Io. *de Graßis (quem Guido Papæ quoque allegat) in c. Quanto. de præſumptionibus.* Secundò, *per confeßionem litigatoris præſumptioni contrariam, apud* Cy. *& notata. in* Auten. *Sed ideo neceſſe.* C *de dona. ante nup. & §. 1. in* Auten. *de æqua. doti.* Tertiò *per facti euidentiam in d. c. Quanto. per* Io. *de Graß.*

Cōtra Iuris præſumptionem quādo probatio.

Vulgò autem ad præſumptionem recurrimus, ubi alia probatio non ſit, uel non tam potens, quapropter indirecta uocatur probatio. Sic *apud* Vlpia. *in* l. 2. §. Si *ſimul. ff. ad legem* Iul. *de adulte. Quando maritus & pater ad poſtulandum adulterum ueniunt.* Maritus *ante patrem eſt audiendus, ut qui propenſiori iure,*

Per præſumptionem probatio indirecta.

& maiore dolore, atque adfectu, perſecuturum accuſationem ſit credendus. Id cùm natura duce ius pro indubitato habeat, recta probatione haud nitimur.

Cumq́; exempla huius loci non ſolùm ſint ſcitu digna, ſed etiam iucunda, & ad quotidianum Iuris uſum ualde expoſita, libet nonnulla maximè eorum, quæ ex iure depromuntur, huic tractationi adijcere, & rem comparabilem facere. Et *ſumitur præſumptio ex quibuslibet rerum circumſtantijs, Vnde aliquid coniecturari licet, niſi fortè in facto conſiſtant, iuri non ita conſentaneo, quod non ſic præſumitur, ſed debet probari.* L. Q*uod contra.* & L. Q*uod nõ ratione.ff. de legibus.* & *l.* 1. C. Q*uæ ſit longa conſuetu.*

Inſtrumẽtum debiti, penes Reum debendi.

Cæterùm qui inſtrumentum cautionis ſuper debito penes ſe eſſe oſtendit inciſum, ſeu cancellatum, debitum ſoluiſſe intelligitur. L. Q*ui Chirographum. ff. de proba.* T*ametſi ſint qui putant quinque teſtibus probari debere inſtrumentum illud à creditore eſſe redditum, qui tamen permittunt magnam eſſe præſumptionem pro debitore cautionem tenente, ut qui eam non intelligitur ſubtraxiſſe, per gloß. &* S*alicetũ.*

in l. 1 ¶. Ille autem nouiſsimus. C. de latina libert. tollend.

Item quando cohæredes aut fratres bona aliqua hæreditaria ſeparatim poſſederunt tempore 10. annorum, intelliguntur ea pro diuiſo habere, eſt gloſ. in l. Si maior. C. Communi diuidendo. argu. L. Cùm de in rem uerſo. ff. de uſur. Qui bona ſeparatim poſſident.

Id tamen quod in iudicio familiæ herciſcundæ, & communi diuidendo maximè locum habet. Sed ubi de dominio eſt quæſtio, & ſic maiori præiudicio cardo uertitur, longa hæc poſſeſsio rei, non tuetur conuentum, ſed oportet titulum oſtendat, unde ius poßidendi queat fulciri. per Bar. & dd. in d. l. Si maior. accedente L. Nullo. C. de reiuendi.

Item ancilla libera eſſe iubetur ſi primùm pepererit marem, & uno utero marem & fœminam eſt enixa, & incertum ſit, neque per ſubtilitatem iudicialem manifeſtari poterit, quem prius edidiſſet, quia in ambiguis rebus humanio rem ſequi ſententiam conuenit, prius maſculum editum præſumimus, ut tam ipſa mater libertatem cõſequatur, quàm filia eius ingenuitatem, id quod & ratione naturali non caret, natura Ancilla maſculū & fœmellam enixa.

honeſtis muneribus abſtinere debet. c. ex ſtudijs. Vbi Oſeæ Prophetæ. c. 8. refertur, de præſumptio. l. Si plures § Si parens. ff. de admiuſtra. tuto.

Item uoluntas ſemel declarata ſiue in teſtamento ſit, ſiue in donatione, ſiue in alia re, perpetuò durare intelligitur, niſi mutata probetur. l. Eum qui. ff. de proba. Quod enim non mutatur, quare prohiberetur ſubſiſtere? per Iuſtinianum. in l. Sancimus. C. de teſta. Sic licet donatorem facti ſui, & liberalitatis pœnitere poßit, cùm ambulatoria ſit hominis uoluntas, uſque ad uitæ ſupremum exitum, ſi tamen illud ſit in obſcuro, procliuior eſſe debet Iudex, ad comprobandam donationem, quàm ut eam peſſundet, apud Vlpianum in l. Cùm hic ſtatus. ff. de donationibus inter uirum & uxorem.

Voluntatē mutatam eſſe probari debet.

Item, qui facinus aliquod committit, præſumitur dolo malo id facere, quare niſi dolum illum purgare, atque abolere, & ſeſe propoſito non tam malo id feciſſe probauerit, condemnationi ſubiacebit, etiam ſi maleficium non ſit perfectum. in c. Sicut noxius. de præſumptio. & l. 1. C. ad legem Iul. de ſica. & l. Si non conuicijs. C. de iniurijs.

In delictis præſumitur dolus.

Rectè itaque eſt factum, ut qui propter cri-

Vt purget quis delictũ et famã conſeruet.

men aliquod diffamatur, ſeſe purgare debeat, atque innocentiam ſuam manifeſtare, Porrò qui famam ſuam negligit, crudelis eſt, & ſusq; deq; ferens unam iniuriam, aliam inuitare uidetur, Ita ſiquidem uiuere in ciuitate legibus adornata debemus, ut non ſolùm coram Deo, ſed etiam corã hominibus, honeſti appareamus ſic diuus Paulus, ſecunda ad Corinthios 8. προνοούμενοι καλὰ οὐ μόνον ἐνώπιον κυρίου ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων. Auguſti. in
» ſermone de communi uita Clericorum. Duæ
» res ſunt, conſcientia & fama, conſcientia neceſ
» ſaria eſt tibi, Fama proximo tuo. Qui confidens conſcientiæ negligit famam, crudelis eſt. Vnde multa habemus beneficia Iuris, & præſidia quibus imputatum facimus, & conuicium poterimus purgare, & dolum malum retundere, ut ſingulari titulo, de purgatione canonica. c. Nolo. 12. q. 1. l. deſertorem. § Si ad diem. ff. de re militari. & l. diffamari. Vbi Bal. & Salicetus. C. de ingenuis manumiß. Et huc pertinet illud Iulij Pauli. Maleficia, uoluntas & propoſitum delinquentis diſtinguunt. in l. Qui iniuriæ. ff. de furtis. Adeo etiam furtum ſine affectu furandi non committitur. Inſti. de obliga. quæ ex delicto naſcuntur. § Furtum autem.

Item.

Item, qui aliquid inſoliti, atque in hominis, uel legis fraudem conuentioni, uel actis adijcit, pro nullo erit, quia in fraudem id factum intelligimus. l. Si quis ſub conditione. ff. de conditio. inſtitu. & Bal. in l. Quæ ſunt. ff. de condictione indeb. Quorſum etiam attinet, quod nonnulli uenditionibus, ſaluo iure redimendi, inſerunt, ut precium, quandocunq; uoluerint, ipſis reſtituatur, id quod uſurarium eſt, & in legis fraudem fit, adeoq; nullius momenti, ubicunq; enim cauſſa lucri clauſula inſeritur, non adtento, quod alteri incommodat, de dolo eſt facilis præſumptio. l. Eleganter. Vbi dd. § ſi ff. de dolo malo. Clauſula inſolita pro redimendis rebus.

Item, mulier quam quis domi ſuæ pro uitæ conſuetudine diu retinuit, neque uicinia ſecus uidit, aut credidit, quàm ut coniux eſſet, pro legitima uxore habenda eſt. Cùm matrimonium ſit maris & fœminæ coniunctio, indiuiduam uitæ conſuetudinem retinens, quod uiuendi propoſitum inuicem fuiſſe ius hoc caſu præſumit. c. Illud quoque, de præſumptio. Inſti. de patria poteſtate, ab exordio. & 27. q. 2. § 1. Mulier domi retenta pro uxore habetur.

Item, ſi quando pater & filius una acie ceciderunt, præſumptio eſt patrem primò occubuiſſe. Et ſic mater rectè uendicat ſibi bona, con- Patrē ante filiū occubuiſſe.

tra

tra agnatos patris heredes, ſicut & diuus Adrianus credidit apud Triphonem Iureconſultum. in l. Qui duos §. Quum in bello. ff. de rebus duob.

Triũ annorũ ſolutio, præteritorũ indiciũ.

Item, debitor qui annuò præſtare aliquid eſt obligatus, ſi oſtenderit ſe tribus annis proximis ſoluiſſe, præteriti quoque temporis præſtationes eſſe factas credimus. l. 2. Vbi gloſ. C. de iure Emphyteutico.

Vxor quãdo omnia bona intelligitur in dotem adtuliſſe.

Item, ſi mulier quæ uiro denupſit, abſq; eo ut de certa dote ſit cõſtitutum, intelligtur omnia bona ſua, dotis nomine adtuliſſe, & mariti bona hypothecæ nomine eatenus obligantur, per gloſ. in l. Mulier bona ſua omnia. ff. de iure dot. Vbi etiam dd. Quod tunc procedit, ſi traditio acceſſerit. Vnde fit quòd nomina debitorum, quia creduntur tantum, & non traduntur, extra hanc ſunt præſumptionem per l. fi. C. de pact. conuent. & ſenſit Bal. c. 1. An maritus ſucced. Vxo. in beneſi.

Porrò, ſi uniuerſa bona per fœminam marito in dotem coſtituantur, de futuris id non intelligimus, niſi ſit expreſſum, quenam in diſpoſitionem illam translatiuam non ueniunt. l. Nulla lege prohibitum eſt; Vbi Bald. C. de iure dot.

Item,

Item, qui armatus aſtitit percuſſori, auxilium præſtitiſſe intelligitur, ſic & qui committenti furtum aut aliud maleficium adſtitit, eiuſdem criminis fit Reus. Inno. in c. Contumacia. de Cleri. percuſſore, & ſcribit Angel. Areti. *de maleficijs* §. *dicto malefico ſemper aſtitit.* Armatus aſsiſtens percuſſori.

Similiter qui paulò antè cum percuſſore eſt locutus, quàm homicidium commiſit, intelligitur mandaſſe. gloß. in l. Si uentr. §. *fi. ff. de priuileg. credi.*

Item, inter eos qui arma conſeruerunt, aggreſſor uenit ille præſumendus, qui eſt uulneratus, cùm in dubio defendendi animo intelligamus ſumpta, potius quàm ut offendamus, & per naturam magis eſt, ut defendamus nos, quàm ut offendere quem uelimus. in l. Si ex plagis §. *Tabernarius ubi gloß. in uerbo. Niſi data. ff. ad legem Aquiliam & Albericus in l.* 1. *C. Vnde ui.* Vulneratus intelligitur aggreſſor.

Item, qui loculum ſigillatum aperit, præſumitur pecunias ibi incluſas ſubtraxiſſe, & iuratur contra eum ſuper quantitate & æſtimatione pecuniæ in litem, ſecundum ea, quæ ſunt in l. Si quando, C. Vnde ui. inno. in c. ſuper. de eo qui mitt. in poß. cauſ. rei ſeruandæ. Loculum ſigillatũ aperiens.

Item,

Cum teſtamento nemo naſcitur. Item, ut qui adſerit teſtamentum eſſe factum illud oſtendere debet, Ita quoque dicens aliquẽ inteſtatum deceßiſſe, intentionem fundatam habet: Homo enim non præſumitur cum teſtamento naſci, ſed eſt ut ſit puber, antequam eius factionem habeat. l. Qua ætate. ff. de teſta. & §. præterea. Inſti. Quibus non eſt permiſſum fac. teſta. Vnde Bar. in l. Is qui putat. ff. de adqui. hæredi.

Allegans indebitũ ut probat. Item, cum qui fatetur ſe pecuniam recepiſſe, ſed debitam, aduerſarius uerò indebitam eſſe contendit, præſumptionem pro ſe habere nemo dubitat. Qui enim ſoluit, nunquam ita reſupinus eſt, ut facilè ſuas pecunias iactet, & indebitas effundat. Quocirca qui indebitam ſolutã adſerit, id probare compellendus eſt. Sin uerò ab initio negaſſet ſe uel pecuniam, uel rem inſolutam accepiſſe, & conuictus ſit, probationib. oſtendere debet, ſe debitam recepiſſe, apud paulum in l. Cùm de indebito quæritur. ff. de proba. & præſumptionibus.

Solutio allegata arguit debitum. Item, allegans ſe ſoluiſſe, pro debitore accipitur, adeò ut niſi ſolutionem etiam probarit, ſuccumbere cogatur, tradit Bar. in l. decem. ff. de uerbo. obligat. Quod obtinet ubi debito

haud

haud negato exceptionem ſolutionis purè oppo-ſuit, ſecus quando ſub conditione.

Item, qui reliquator eſt, & ex publica admi-niſtratione recens aliquid debet, atque etiam ex præterito, quod ſoluit, pro anteriori debito diluendo intelligitur dediſſe, & non pro recen tiore. Scæuola in l. creditor § *Valerius. ff. de ſolutionibus & l. In ijs eo. tit.*

Cauſſa famoſa præſumitur redempta.

Item, ſi quis debeat ex cauſſa famoſa, atq; itē ex cauſſa non famoſa, in dubio ſolutum uide tur, quod famoſum eſt. Sic & qui ex cauſſa iu-dicati, & non iudicati debet, quod dedit, in iu dicati cauſſam ſoluiſſe creditur, quod & Pom-ponius probat apud Vlpianum in l. Si quid ex famoſa. ff. de ſolutio.

Quando adiacentia intelliguntur feudalia.

Item, niſi Emphiteuta, aut Vaſallus, domino iuſtè ignoranti oſtendat fines rei Emphyteuti-cæ, uel feudalis, quicquid bonorum, uel Emphy-teuſi, uel feudo adiacet, pro pertinentijs accipi-tur, & rebus illis accedit, tradit Hoſti. in ſum-ma de feudis § *Quot modis. uerb. Quid ſi Va-ſallus, allegans. l. Item, Mela* § *Sed ſi plures. ff. ad legem Aquiliam, accedit l. de ætate* § *Qui tacuit. ff. de interroga. actio.*

Item,

Retrò debitũ quãdo cõſanguineo remiſſum.

Item, qui ſæpè cũ cõſanguineo ſuo rationem iniuit, pecuniamq́; ſibi debitam accepit, præſumitur hoc quod retrò deberi contendit, remiſiſſe, aut condonaſſe. in l. Procula. ff. de proba. & præſumptio. Quæ præſumptio ex ſanguinis neceßitudine, taciturnitate longi temporis, & quod debitor non ſemel fecerit ſolutionem ducitur, per notata in l. Libertus. §. 1. ff. de ali. lega.

Fideiuſſor quando priorem contractũ ſoluiſſe credítur.

Item, qui plurium nomine eſt obligatus in diuerſis ſummis, unamq́; ſummam dederit, & nõ eſt actum cuius nomine, illud ſoluiſſe intelligetur, quod eſt in antiquiori obligatione. Vnde ſi 10. Titij nomine debet, deinde etiam Seij cauſſa in 10. obligatur ſi 15. ſoluiſſet. 10. Pro Titio et 5. pro Seio. dediſſe eſt accipiendus. Vlpianus in l. Vbi fide iuſſor. ff. de ſolutionibus.

Contenta in territorio eiu dẽ Iuriſdictionis cenſeri.

Item, quidquid eſt intra alicuius territorium comprehenſum, intelligitur eiuſdem eſſe dominij, & Iuriſdictionis, niſi contrarium uel ſit in propatulo, uel luculenter probetur argu. c. Quo iure. diſt. 8. accedit. l. Lutius Titius ff. de fundo inſtructo. dd. in c. Cùm Epiſcopus. de offi. ordi. in 6. & habet Nicolaus Euerhardi. in de locis legalibus. A toto ad partem. uer. Et iſtud eſt utile.

Item,

Item, eos qui effractis carceribus effugerũt, ſupplicio adficiẽdos diui fratres reſcripſerũt. Quod accipimus de eo ſupplicio, quod crimini præſtitutum eſt, propter quod in carcerem detruſi erant. Nam propter illam eruptionem, & fugam pro confeßis habentur; etiamſi delictum probatum non ſit, cùm ſi innocentes ſint, ſitu carceris id teſtari potuiſſent, ſi nõ fortè probabilem cauſſam effugiẽdi habeant, quæ ut benignius excipiantur, facere poteſt. Cæterum Saturninus putat eos capite puniendos, propter uim fortè in publico carcere commiſſam. Niſi per commentarienſium aut custodum negligentiam euaſerint, tunc enim mitius puniendos cenſent. l. 1. ab exord. ff. de effractoribus. l. in eos. Vbi gloſſa ſuper uerbo Puniendi. ff. de cuſtodia reorum. Io. de Anania. *Conſilio 1. incipit. Circa modum. uerb. Deinde aduertendum eſt, &* Ludo. Bolog. *in eius additionibus. uerb. ſucceßiuè, & habet* Angelus Aretinus *in tractatu Maleficiorum ſuper uerbo. quod Fama publica.* Carceris eruptor præſumitur Reus.

Similiter ubi carcere mancipatus aufugit, præſumptio eſt contra carcerarium ſeu Commentarienſem, niſi ferro aut alia ui effractis clauſtris aut ianuis, aliáue arte euaſiſſet, alioqui probare debet Cuſtos diligentiam ſuam: Præſumitur cõtra cuſtodem carceris.

Quòd ſi in culpa leuis ſit repertus, ad damna ſaltem creditoribus, reliquiſue carcerarijs tenetur: Sin uerò lata interuenit culpa, acrius punitur, præter hoc, quod ſi eius ope, atque immißis inſtrumentis ad effringendum commodis, id fiat, tum capitale eſſe p'æriq; ſentiunt. Vide Paridem Puteanum in de Syndicatu §. *An ſi plures carcerati, longè hæc tractantem.*

Partus. 7 menſibus perfectus. *Item, partus ſeptimo menſe inchoato .i. qui ex ſexto menſe & uno etiam die editus, pro perfecto eſt, & mariti eſſe dicitur, in cuius domum uxor, et mater interea temporis eſt introducta, per l. Septimo menſe, ex Hippocratis autoritate in 7. Epidi. Apho. 31. apud Paulum. ff. de ſtatu hominum. Inſuper quod defuncto marito poſt decimum menſem, hoc eſt, undecimo incepto ex uidua naſcitur, inter poſthumos non habetur, ſed ex alieno uiro eſſe intelligitur, & ad legitimam defuncti hæreditatem non admittetur. Eſt in l. Gallus ab exordio. Vbi gloß. quoque, & Bar. eleganter, in uerbo, Quæro quid ſi Nepos. ff. de lib. & poſthu. l. Inteſtato* §. *poſt decem menſes mortis natus. ff. de ſuis & legit. hæredibus, & in Authen. de reſti. & ea quæ in 11. menſe poſt mortem uiri parit* §. *Quamobrem colla. 4. Quamuis gloß. alicubi quorundam Phyſicorum autoritate nitens.*

Poſt 10. menſes partus non eſt legitimus.

tens, diem unum atque alterum huic adijciat tempori. in d. l. Septimo menſe. & l. Inteſtato. ſuper uerb. Secundo die, quæ & repetitur in l. Gallus. Verùm Cynus. dum l. Septimo menſe interpretaretur, conſuluit in hac re Gemilē de Fulgineo inſignis eruditionis Medicum, qui reſpondit poſt decimum quoque menſem, & paucos deinde dies legitimum edi partum. Proinde poſſe fieri ut in 12. atq; etiam 13. menſe mulier partum edat, quod, quia rarum eſt, Iuriſconſulto non recipitur, ſecundum Bartolum in d. l. Gallus. Vbi etiam de eo partu diſſerit, qui, dum mater, aliquot diebus, à morte prioris mariti, alteri nupſiſſet. 10. menſe eſt editus, cuiuſnam mariti eſſe debeatur? Et rectè, quia lex non de ijs, quæ nō ita rarò, uerùm quæ ἐπί τό πλεῖσον, accedunt, eſt lata. l. Iura. ff. de legibus.

Cùm alioqui illuſtres ſint & Medici, & Philoſophi, qui 11. menſe, atque item. 12. & 13. hominem poſſe naſci non obſcurè ſcribunt, uti ſunt Plinius lib. 7. c. 5. Cenſorinus de natali die, ad Cerellium. capit. Pythagoræ opinio de partu. Ariſtoteles lib. 7. de natura animalium, cap. 4. & Aulus Gellius lib. 3. cap. 16. Vbi Maſſurius Autor eſt l. Papyrium prætorem ſecundo hærede agente, bonorum poſſeßionem contra

eum dediſſe, cùm mater partum ſe 13. menſibus tuliſſe diceret. Quoniam nullum certum tempus pariendi ſtatum ei uideretur.

Ex duab. ſcripturis duas præſumi quãtitates.

Item, ſi cui 10. in teſtamento ſint legata, atque item in Codicillis poſt ſcriptis 10. quia petitor duas ſcripturas pro ſe oſtendit, intelligimus duas quoque ſummas eſſe legatas, quod ſi hæres 10. ſolùm relicta contendat, poſteriorem uerò Codicillorum *ſcripturam inanem eſſe, Iudici id probare debet* l. *Quinquaginta. ff. de probationibus.*

Adſerens ſe ultra dimidiũ iuſti precij deceptũ probare debet.

Item, nemo intelligitur ualorem rerum ſuarum, aut facultatum ignorare: Quare reſcindere cupiens contractum ob precij uilitatem, quia ultra dimidium iuſti precij ſit deceptus, id quod intendit, probare debet, per ea quæ notãtur, in l. Rem *maioris precij.* C. *de reſcinden. uendit.* Alioqui *res uiliori precio per maiorem natu uendita, quàm dimidio, minus repetitionis copiam non largietur, cum rei familiaris uires merita, atque emolumenta ſcire ante debuerat uenditor. l. Quis maior. c. de reſcinden. uendit. & c. ab excõmunicato ubi gloß. ſuper uerbo. de facto. de reſcript.*

Item, colonus qui exacto tempore locationis

fundum

ſundum retinuit, in eadem locatione permanere, eamq; tacito conſenſu renouaſſe creditur, adeò ut nec ex præterito, nec ex præſenti anno plus cogatur præſtare, quàm per conductionis legem erat conuentum. Intelligitur enim dominus, cùm patitur colonum in fundo eſſe, finito conductionis tempore ex integro locaſſe, & quia huiuſmodi contractus nudo conſenſu conualeſcunt, ſi dominus finita iam locatione furere ceperit, uel deceſſerit, locationem redintegrari (propter deſideratum conſenſum) ſic tacitè non poſſe Marcellus reſpondet, apud Vlpianum. in l. Qui ad certum tempus. ff. Locati. & l. Legem quidem conductionis. C. eo. Colonus locatione nunquam renouare creditur.

Prædium ſi deterius fieri ceperit, coloni negligentiæ imputatur, & niſi probarit arbitratu boni uiri, atq; ad conductionis legem ſe illud colere, expelli poterit, etiam ſi tempus conductionis, nec dum ſit exactum, Paulus in l. Si in lege. § *Si domus, uel fundus, & accedit. l. Si merces* § *Conductor. ff. Locati. Bal. & dd. in l. diuortio.* § *Si fundum. ff. Solut. matri. Habet Alex. in conſil. 122. Parte 2. quo caſu tenetur ad præſtationem, etiam temporis nec dum elapſi, Paul. de caſtro. in l. Diem functo. ff. locati & cond.* Prædio deterius reddito pellitur colonus.

Fructus fundi pro penſione obligantur.

Item, quod contra reſupinos eſt Colonos: Fructus qui in prædijs Ruſticis naſcuntur, tacitè pignori eſſe intelliguntur, domino fundi locati pro annua præſtatione, etiamſi nominatim id non conuenerit. Quod & de ijs rebus accipimus, quæ prædijs ſciente domino ſunt illatæ, uti porrò apud ea maneant donec reditus, iuxta initas pactiones, ſoluantur. Pomponius in l. *In præſidijs. ff.* In quibus cauß. *pignus uel hypotheca tacitè contrah. & l.* Si non inducta. C. *eo. tit.* Vbi *&* Salicetus.

Res inquilini pro penſione domus.

Similiter non modò res quas inquilinus in domo conducta habet, uerum etiam quæ ſunt inductæ, uel illatæ quamuis alienæ, pignoris iure pro pēſione obligantur, in l. Certi iuris. §. Quādo autem domus. C. de locato. Vbi *gloß. ſuper uerbo.* Nam *ea quoque, argu. l.* Aliena res. *ff. de pigno.* actio. quam d. Iaſon *etiam probat, ut ſingularem in* §. Item Seruiana. Inſtitu. *de actio.*

Maiores uſuras dependens.

Item, qui cùm maiores uſuras ſibi annuò dari ſtipulatus eſſet, minores 10. uel 20. annis accepit, puta 5. aureos numos pro centum, penſionis nomine, conſecutus eſt, quia nec maiores ſibi dari poſtulauit, ac per hoc, à minorum præſtatione, pacto receſſum eſſe non poteſt probari,

ri, rectè debitor, quaſi tacita interuenerit pactio, ne maiores petantur, exceptione ſe tueri aduerſus creditorem poteſt, & ad eas ſolùm penſiones, uel uſuras porrò obligatur, quas accipiendi hactenus dependit. Eſt in l. Aduerſus creditorem. & l. Quamuis. C. de uſuris. & l. Qui ſemiſſes uſuras ff. eo.

Item, uenditione intelligitur comprehendi illud ſaltem de quo ultrò citroq; interuenit cõſenſus, quapropter uendito gallo, ſi annulus, uel gemma in uentre eius inueniatur, non cenſetur emptoris eſſe, ſed uenditori cedit, quemadmodum arbor inſcio domino tranſplantata, ſi radices in alieno ſolo non egerit, uel coaluerit, prioris eſt domini per l. Sed ſi ex meis § *Arbor. ff. de adqui. rerum do.* Habet Angel. *in quodlibeto ſuo. uerbo.* Venditio. & *refert* Fabianus. *de monte. in de empt. & uendi.* § *Circa ſeptimum membrum.*

Item, unuſquiſq; in eo loco contraxiſſe intelligitur, in quo ut ſolueret, ſe obligauit, ubi etiam qui abeſt defendendus eſt, et præſens non ſecus, atque in loco domicilij conueniendus. Vlpianus in l. Contraxiſſe. ff. de actio & obliga. & Gaius in l. Heres abſens § ſi. ff. de iudicijs. Contractum in loco ſolutionis intelligimus.

Bona ſub judice cõtractus etiam ueniunt.

Similiter bona alicuius ſub eius Iudicis autoritate ueniſſe exiſtimantur, atque diſtracta, ubi uel domicilium habet, uel ut ſolutio fieret, eſt contractum, apud Gaium in l. 1. & l. 3. ff. de bo. auto. Iudicis poßiden. ſeu uenundandis.

Tranſactio de cogitatis.

Item, tranſactionis pactum ſuper fundo Seiano interpoſitum, etiam eo adiecto, ut nihil amplius petas, de fundo Seiano tantùm intelligitur, & non de eo quod præterea tibi debetur. Tranſactio enim de ijs tantùm fieri creditur, de quibus inter conuenientes, ut fieret, placuit adeò ut de ijs, de quibus non eſt cogitatum, non accipiatur, quare etiam generalia eius uerba, ad rem atq; cauſſam reſtringuntur, ſuper qua uel lis erat, uel fieri poterat. l. Si de certa re. C. de tranſactio. Vlpianus in l. Qui cum tutoribus ſuis § *Tranſactio. &* § *Ei qui. ff. eo. titu. &* Ludo. Rho. *in conſil. 293. incipit præſuppoſito quod dictum legatum. uerbo. Reſpondetur.*

Minus etiam nihil includit.

Item, is quoque minus efficere intelligitur, qui nihil facit. Sic quando conueniſſet, ut qui minus currat, cœnam aut uini aliquid dare debeat, Is quoque dato, qui fixo pede ſtans nihil currit. Sic etiam minus ſolutum eſſe dicitur, quando

quando nihil ſoluitur. Paulus in l. Minus ff. de uerbo. ſignifi. & l. illud §. Minus. ff. de tribu. actio. eſt gloß. in l. 1. §. Hæc uerba. ſuper uerbo. Ratio. ff. Si cui plus quàm legem falcid. licuerit, & Iaſon in l. uinum. ff. ſi certum petatur.

Item, qui pecunias ſuas in neceſſariam ædiũ refectionem crediderit, quia reſtauratæ ex ea putantur, ipſas ædes ſibi tacitè impignoratas habet, & prioribus, creditoribus anteferitur. l. Interdum. ff. Qui potio. in pigno. hab. Aes in ædium reſtaurationem creditum.

Item, ſi quis negociatori pecuniam pro mercibus certis comparandis mutuam dederit, & illæ merces apud debitorem extent, pecunia illa emptæ intelliguntur, ideoq́; pignoris loco eſſe debent, & inter creditores potioris eſt Iuris. l. Cùm quis, ff. de priuilegijs credito. Iaſon in l. Creditor, qui ad reſtitutionem. ff. ſi certum petatur. Alioqui in merces pecuniam credens, abſq; eo, ut certa ſpecies fuerit nominata, nullũ exigendi priuilegium habet, cùm pecunia in merces ſit translata, & alterius dominij facta, quare is qui ex creditoribus prior eſt tempore, potior quoque iure eſſe debet. arg. l. Quidam fundum §. Cùm boues. Vbi etiam gloß. in uerb. Condemnari. ff. de in rem uerſo. Pecunia mercatori mutuò data.

Partus in fructu nõ eſt.

Item, ancilla propter uentrem, quem gerit, non reputanda eſt precioſior. Nam partus non dum æditus, ut homo, in fructu non rectè fuiſſe dicitur, cùm abortione impediri poterat, ne ſal nus in lucem prodiret. Idem reſpondemus de uacca, ſi poſt emptionem uitulum producat, qui ut in fructu eſſe intelligatur, non ius, ſed cor pus demonſtramus apud Papinianum in l. In lege Falcidia placuit. ff ad legẽ Falcid. Paulus in l. Si prægnans ancilla, & Iulianus in l. Vaccæ. Vbi Bar. & dd ff. de euictionibus. & in ⁋ Partus uero ancillæ. Inſti. de rerum diuiſione.

Honeſta nomina pueris im ponenda.

Item. præſumitur quiſque eò magis niti, quò per nomen ſibi impoſitum quodammodò duci ſignificatur. Magnum itaque eſt & pulchro, & honeſto nomine uocari, atque è regione ſuſpectum, ſi nomine aliquid ignominiæ, atque inhoneſti præ ſe ferat, uti eſt. Dauus, Stigus, Syrus, Thais, Venus, Belial, Iudas, et id genus alia, quapropter ſi plures ſint deprehenſi, qui furti inſimulentur, æquè ſuſpecti, tunc de eo primum quæſtio eſt habenda, qui turpius habet, nomen, quaſi ex hoc propenſior ad delicta exiſtimetur. Sentit Petrus Gerardi de petraſancta, in ſingulari 75. ad ea quæ tradit Bar. in l. ff. de quæſtio. Adniti propterea parentes debent, ut filijs ſuis pulchra & honeſta imponant. Vnde

Turpe nomen ſuſpectũ reddit.

poſthumus

poſthumus patris ſui nomine uocatus, defuncti filius creditur. per l. uxorem. ff. de manumiſſ. teſtamento, quod & Baldus probat in c. Tuam de ordi. cognitio. Proinde Io. And. in c. Grauis. de depoſit. commendat uxorem ſuam Conſtantiam, quæ dicere ſolebat: Pulchra nomina filijs emi debere, modò alicubi uenderentur. Et rectè, nam & Iulianus ait: Prætorem exigere ut honeſti nominis conditio impleatur, non autem ea quæ famoſæ ſit, & turpis nomenclaturæ. in l. Facta. §. Si in danda. ff. Ad S. C. Trebellia. Vbi Accurſius quoque ſuper uerbo, conditio. de ſuo nomine oppidò gloriatur. Accurſium uidelicet (quod eſt honeſtum nomen) dici, quia occurrit, & ſuccurrit contra tenebras Iuris ciuilis. Et pulchrum eſſe honeſto celebriq; nomine appellari, abundè ſcribunt Cy. Salice. & alij in l. Cunctos populos. C. de ſumma Trini. & fide Catholi. quam & ipſam inter alias, cauſſam eſſe Pon. Max. in coronatione ſua mutare nomen. Abbas ſcribit in c. Cùm ſecundum de preben. Nec fruſtra monent Io. And. Paul. de Cardi. & Flo. in d. c. Grauis cauendum eſſe, ne illis fidem adhibeamus in deponendis rebus, aut contrahendo quos turpes nomenclaturæ ſuſpectos reddunt, ut quibus ipſis ueluti ſupremè negligentibus, imputandum eſt, ſi decipiantur, quaſi per naturam quodammodò ſit,

Accurſius de ſuo nomine gloriatur.

ſit, cum alteri citius inſidiari, quem fallax & ſuſpecta appellatio punire quoque leuiorem indicat, atque è regione ſinceriorem uideri, qui honeſtiori nomine uocetur. Quemadmodum et Xenophon in libro, quem de uenatione inſcripſit, canibus breuia nomina imponenda ſuadet, ut quibus & facilius uocari poßint, & ad celeritatem adſuefieri, quorum ipſe quoque multa in capite de nominibus canum enumerat, plærumq; ab effectu deriuata ſimiliter Ouidius in 3. Metamprph. lib. de Actæone.

Canũ nomina breuia.

Item, quod & ipſum elegans eſt, ſi bos uenditus intra biduum mortuus, iecur marcidum habere inueniatur, ob temporis breuitatẽ præſumitur morbo, ſub ipſo contractu, obnoxius fuiſſe, & redhibitoriæ actioni ex edicto locus eſt, ut tradit Io. And. in additio. Specul. de emptione. & uenditione § 1. uerb. A. dedit & uendidit B. Vnum bouem per l. Quod ſi nolit, § Si mancipium. ff. de ædilit. edict.

Bos uenditus ſtatim mortuus.

Item, quod confeſtim eſt faciendum, prò facto nonnunquam habetur, ſic filiusfa. æqueſtri militia exornatus, & cingi confeſtim iuſſus, teſtamentum de peculio caſtrenſi non ſecus facere poteſt, atque ſi iam ſtipendia miles faciat. Porrò pro cincto habetur, qui ſtatim eſt cingendus, in

in l. Filius familias. Vbi etiam gloſ. ſuper uerbo confeſtim. ff. de militari teſtamento. Ita quoque Licentiati quibus eſt facta copia recipiendi inſignia profeſſoria, in ijs, quæ fauoris ſunt, doctorum priuilegijs gaudent, adeoq; à collationibus, atque muneribus publicis tàm perſonalibus quàm patrimonialibus ſunt immunes. Sentit Bal. *in l.* 1. *(quamuis alibi maximè in d. l. filiusfa. aliud ſentiat) &* Alex. *in l.* Mulier. §. None*ſt dubitandum. ff.* Ad S. C. Trebell.

Item, mortuus qui citò reuiuiſcit (quia inclu ſo ſpiritu defeciſſe uideri poterit ſecundũ Me*dicorum placita) cuius nonnulla etiam exempla noſtri ſeculi eſſent, quorum tum multa habentur apud* Plinium *lib.* 7. *cap.* 52. *non intelligitur mortuus fuiſſe. c. diuortium, de peni. diſt.* 1. Et *quia in nullis rebus eſt deſtitutus, reſtitutione non eſt opus, ceſſante enim cauſſa effectus quoque ceſſare debet,* Cæ*terùm ſi uerè extinctus fuiſſet, & reſuſcitetur, quia diuino muneri id adcepto ferendum, nulla legum conſtitutione iuuatur. Sed ut uitam, ita rerum quoque dominium perdidit. l.* Fraternitatis. Vbi Card. Zabarell. *& alij. uerb. Inducitur ipſe textus, ad quæſtiones de frigid et maleficiatis.* Angel. *&* Io. *de* Imol. *in l. Si marito. ff. Soluto matri. quo caſu ad principis reſolutionem aut definitio-*

Mortuus reuiſcens.

Vt de Lazaro traditur.

ſtionem eſſet recurrendum per l. Si de nouo. & l. Humanum. C. de legibus & conſti. & eſt apud Stephanum de ſedericis, de interpreta. legum, ab exordio, poſtremæ partis. gloß. tamen in l. Ex ijs. tu Bartol. in l. Nam ad ea. ff. de legibus, repetente opinionem Guiliel. de Cumano, arbitratur ſic uitæ reſtitutum omnia recuperare, ſiue ſunt bona, ſiue liberi, ſiue ius rumpendi teſtamentum, ſiue dignitatem, ſiue monachatū, Porrò ſi princeps potens eſt omnia reſtituere, magis eſſe ut Deus Opt. Max. & principum princeps, id cum uita ipſa reſtituta facere poſſit. Vxorem tamen, quæ ſemel per uiri mortem à uinculo matrimoniali erat diſſoluta (c. fi. de ſecund. nupt. & habet Diuus Paulus. 1. Corinthio. 7.) non recuperat, niſi conſenſu redimegretur matrimonium, ad ſimilitudinem eius qui poſtliminio eſt reuerſus. l. Cum duæ ſpecies. ff. de poſtli. reuerſ.

Hic plauſtra exemplorum poſſent inſeri, quibus præſumptiones ex ipſa lege, alijsq; rerū circumſtantijs ſumuntur, niſi quorundam tantùm meminiſſe placeret, unde tironibus Iuris ad reliqua progreſſus daretur, & hæc probandi ratio comparabilior fieret.

Reliquum eſſet ut de ea præſumptione tractare-

ſtaremus, quam hominis eſſe diximus, ſed quia illa iuuat tantùm probationes noſtras, non autem plenas ſuppeditat, à Rhetoribus eſt petenda magis, quibus coniecturalis hæc quæſtio expenditur, quæ in ueriſimilibus & in proprijs, rerum notis eſt poſita. Veriſimilia autem ſunt in perſonis, in locis, in temporibus, in factis, in euentis, in rerum ipſarum, negociorúmque naturis, quæ omnia per Ciceronem in libro partitionum eleganter exponuntur. Sed unum ſit exemplum apud Venuleium Iuriſconſultum in l. Continuus. §. Cùm ita ſtipulatus. ff. de uerbo. obliga. ubi ſtipulationi, Ephesi dari tempus ineſt. Sed quod accipi debeat, ad Iudicem, hoc eſt, Virum bonum remittimus, qui æſtimet, quanto tempore, diligens paterfamili. efficere poßit, quod facturum ſe promiſit, qui Epheſi daturum ſe ſpoponderit, ut neque diebus & noctibus, adeóque duplomate ita continuare cogatur, habita ratione temporis, ætatis, ſexus, & ualetudinis, cùm ſufficiat maturè eò peruenire, id eſt, eo tempore, quo plerique eiuſdem conditionis homines id facere ſolent. Nam ante illud tempus pecunia ſic promiſſa, non rectè condicetur, quod tamen tranſacto eo, etiam alibi fieri poterit, nam quod in diem debetur, antè ſolui poteſt, licet

Præſumptio hominis cōiecturalis unde.

antè

ante peti non poßit, quæ omnia coniecturis ad ſequi licet, unde & hominis præſumptionem naſci non ſemel eſt relatum, quam ex quibuſuis rerum circumſtantijs ſumere permittitur, non tamen cuilibet, ſed Iudici duntaxat, ut bono uiro, qui ex bono & æquo ad ueriſimilia coniectu rari ſolet. Sic ante omnia teſtium fides diligenter eſt examinanda. Ideoq́; in perſona eorũ exploranda erunt, inprimis conditio cuiuſque utrum decurio, an plebeius ſit? an honeſtæ an inculpatæ uitæ? an uerò notatus quis ſit, & reprehenſibilis? An præmeditatum ſermonem adtulerit? an uerò ad ea, quæ interrogatur, ueriſimilia reſponderit, ut ſic uel recipiatur, uel ut ſuſpectus, dicti fidem non inueniat, quod & ipſum nullo certo modo ſatis definiri poteſt, uti Diuus Adrianus reſcribit, ſed rei ueritas per Iudicem deprehendi debet, & coniecturis inueſtigari, apud Calliſtratum in l. Teſtium fides. de teſtibus, quibus unà cum alijs documentis de ſideratis, ad præſumptiones recurrendum erit.

DE IVREIVRANDO.

CAPVT VIII.

SAepenumerò fit ut nõ quidem ius, ſed probatio in Iudicijs nos deſtituat. Verùm ne et tunc,

tunc, quod tuum eſt aſſequi non poßis, alia ratio per legislatorem oſtenſa eſt, qua iuueris: Nimirum ſi neque teſtibus, neque inſtrumentis, neque præſumptionibus, atque coniecturis ueritas rei cõtrouerſæ in propatulum ſit deducta, atque Iudici probata, ad Iuriſiurandi religionem, præſidium ſtatuimus: Vnde quibuſdã probatio Sacramentalis appellatur, quam & ipſam maximum expediendarum litium remedium quotidie ſuppeditare Gaius noſter ſapienter, ut omnia, tradit. Cæterùm quàm ſanctè atque inuiolatè Iuſiurandum ueteres, etiam uana gentilitate corrupti, pro eruenda non ſolùm ueritate, ſed etiam pro fœderibus, reliquisque mortalium negocijs ſtabiliendis præſtari uoluerint, indicio eſt, quod Rhadamantus apud Cretenſes, delato iureiurando litigia ipſa hominũ, Platone autore, dirimebat, quod etiam in Germaniæ nonnullis prouintijs maiores noſtri ex parte uſurparunt, inſtituto non tam malo, ſi hominum plæriq;, ut nunc ſunt, non minus periurium, atq; ipſam religionem facerent. Quod cùm antiqui præcauere ſatagerent, omnem lapidem mouebant, quò à peieratione quiſq; arceretur. Cuius intuitu tot formæ, tot modi iurandi, atq; item præſentiſsimæ pœnæ ſunt (præter hoc quod Deum quoque ultorem habent) quib. peierantes excipiebantur. De quibus omnibus,

Probatio ſacramentalis.

Alexander Neapolitanus in 5. genialium dierũ libro, abundè ſcribit. Quapropter & qui litiũ dirimendarum rationem oſtenderunt, commodùm fieri putabant, per iuſiurandum interpoſitum, negocio nec dum Iudici ſatis probato, definitionem apparari, qua de cauſſa etiam deciſorium appellatur, ſic fore rati, ut litigatores religionis metu nihil diſsimularent, cùm Iuriſiurandi contempta religio ſatis (etiam præter aliam pœnam) Deum ultorem ſit habitura, & Iudices eò tutius pronunciare de iure poſſent, ut Inſtitu. de pœna temerè litigantium, ab exordio quodammodò tractatur.

Deciſorium iuſiurandum.

Iuriſiurandi autem, cuius in præſentiarum eſt uſus, duæ ſunt ſpecies, Alterum enim à litigatoribus inuicem defertur. Alterum à Iudice, modò Actori, modò Reo iurandum decernitur.

Iuramentũ quod à parte defertur.

Quod pars defert parti in Iudicio uoluntarium, quoque dicimus, quod niſi præſtetur, uel referatur, ſuccumbere cogitur is, cui eſt delatum. Sed quia recuſari etiam poterit, magis eſt, ut Iudiciale dicatur, ceu iudicialiter delatum, teſte. gloſ. in l. 1. ff. de iurc. & in l. 1. Super uerbo. Niſi ſpecialiter. C. eo. quia in Iudicio exigitur. Et deferri poterit in quacunque litis parte, ſiue in principio, ſiue in medio, ſiue

ſiue paulò ante ſententiam id fiat, ita tamen ut Iudex quoque id probet, Non tamen omnibus perſonis, ſed ijs tantùm, qui ſe uel ob ætatis lubricum, uel concilij imbecillitatem, iuriſiurandi delatione ludificatos, conqueri non poſſunt. Cuiuſmodi ſunt minores 25. annis, prodigi, furioſi, & cæteri omnes, quibus rerum ſuarum et adminiſtratio, & alienatio non ſic paßim eſt cõceſſa, apud Vlpianum in l. Iuſiurandum, & ad pecunias. §. Pupillo. ff. de iureiurando. Quibus Iuramentum non defertur.

Similiter qui rerum ſuarum alienationem non habent, Iuſiurandum alteri deferre non ita permittitur, ſed replicatione ſubmouetur, quia rerum adminiſtrandarum ius ei non eſt datum, quo per ſacramenti dilationem, quæ alienationem ſuppeditare dicitur, aliquid aduerſario cedat, & è bonis ſuis eximat. Paulus in l. Iuſiurandum, quod ex conuentione. §. Pupillus. Vbi Alexander, & dd. ff. de iureiurando. & in l. Tutor pupilli. §. Prodigus. ff. eo. Vbi ab eo tamùm defertur, qui eſt habilis. & l. Si ad excludendum. C. eo. Qui iuramentum non deferunt.

Procurator quoque quod detulit Iuſiurandum, ratum non eſt habendum, niſi uel ad hoc nominatim ſit autoratus, uel uniuerſorum bono rum adminiſtrationem ex mandato ſuſtineat, Procurator quando defert iuſiurandum.

uel in rem ſuam omnemq́; euentum Procurator ſit, in d. l. Iuſiurandum quod ex conuentione. ⸿ ſi.

Deferens Iuſiu. prius de calumnia iuret.

Et ne quiſpiam temerè, & per calumniam alterum delato iureiurando grauare moliatur, exigens Sacramentum, prius de calumnia iurare debet, ſi hoc petatur, ſe candidè & citra calumniam id deferre. in d. l. Iuſiurandum & ad pecunias. ⸿ Qui iuſiurandum defert. Vbi gloſſa quoque notatu digna.

Iuſiurandum refertur & quādoq; recuſatur.

Sed et, ſi is cui defertur Iuſiurandum, id præſtare grauatur, delatori hoc referre poterit, aliàs pro confeſſo habetur, & per ſententiam ſuccumbet, cùm turpe ſit nolle, nec iurare, nec Iuſiurandum referre. l. Manifeſtè. ff. eo. Niſi fortè temerè ſit delatum, tunc enim Iuſtiniano conſtituente, recuſari ualet, idq́; ex cauſſis legitimis de quibus apud Bar. quoque in d. l. Manifeſtè. & Cy. in l. Generaliter C. de iureiur. quod ſi Iudex præſtandum illud quoque eſſe decreuerit, in contumacem non ſecus pronunciare facultas eſto, atque ſi ipſe Sacramentum detuliſſet, appellationis tamen beneficio ſaluo. in l. Generaliter ⸿ Sin autem is. & ⸿ Iudex autem. C. eo.

Sunt tamen rerũ ſpecies, in quibus Reus Sacramentum ab Actore delatũ iurare cogitur, & relationi non eſt locus, quando ad abolitionem delicti, cuius inſimulatur pertinet: Sic, in actione rerum amotarum, Aduerſario defertur Sacramentum, ut iuret nihil diuortij cauſſa eſſe amotum. in l. Marcellus. § Qui rerum amotarum. ff. de actione rerum amotarum. Similiter qui iniuriam intuliſſe dicitur, delatum Sacramentum, ſe iniuriam non feciſſe, iurare, delictumq́; abolere debet. in l. Lege Cornelia, de iniurijs. § Hac lege. ff. de iniurijs. Vt alios, & ſimilis farinæ locos, ſilentio prætercam. Quod iuſiurandũ non refertur.

Quibus adde hoc iuſiurandum ea facilitate qua defertur, etiam remitti poſſe. Sic enim qui detulit aduerſario iurare parato, eã gratiam facere poterit, ut cõtentus eſſe ſuſcepti iuriſiurandi uoluntate uelit, & perinde eſt, atque ſi iuratum eſſet. Paulus in l. Remittit. ff. eo. Iuſiurandũ à partibus remittitur.

Porrò hoc Sacramentum ſiue ſit iuratum, ſiue remiſſum Reo exceptionem parit, nam poſteaquam iuratum ſit, actio ad eius obiectum denegatur. Sin autem fuerit Actor qui iurauit, in factum actionem adquirit, in qua hoc ſolùm quæritur, an iurauerit dari ſibi oportere, uel cùm iurare paratus eſſet, iuſiurandum ſibi re- Iuſiurandum modò actioni modò exceptioni locum facit.

miſſum ſit, & id quod in iuſiurandum perdu-ctum eſt, conſequetur, Vlpianus in l. Ait *præ-tor, & eſt in l.* Nam poſteaquam *l.* Sed ſi poſ-ſeſſori*.ff. de iureiur. & in l.* Actori. C. eodem.

Iuſiurandum hoc non retractari.

Quamuis etiam Principum conſtitutionibus permittatur, interdum poſt Iuſiurandum cauſſam retractare, atque ex integro agere, id tamen in Iuramento per aduerſarium delato atq; præſtito, uel remiſſo, non habet locum, ut quod periurij prætextu retractari non poteſt. l. 1. C. de iureiurando. & l. Admonendi*. ff. eo.* Præterquàm *in cauſſa Teſtamentaria:* Porrò *qui ſibi legatum relictum exigebat, Sacramentum ab hærede propterea, & quaſi debeatur, delatum præſtitit, legatumq; recepit,* Deinde *uel tabulis Teſtamenti prolatis, uel alio teſtimonio conſtat, ex legati cauſſa nihil deberi.* Ne *iam cui ex periurio lucrum accedat, repeti illud poterit, aut etiam ſi debeatur, quarta per legem falcidiam detrahi, apud Iuſtineanum in l.* Cùm *quis legatum.* C. eo.

Ceterùm quando Iudex, ut bonus uir, uel in probationibus adductis deſiderari adhuc aliquid uiderit, uel coniecturis cò perducitur, ut alterius litigatorum cauſſam æquiorem eſſe arbitretur, ne tamen ſuper re non uſquequaq; cognita

gnita inconſultò pronunciet, ad officium ſuum recurrere, & à partibus adſeuerationem ſumere, conſcientiamq; ſuam roborare eſt permiſſum, quod itidem per Iuriſiurandi fit delationem, quod propterea neceſſarium appellamus, quia litigator neque referendi, neque recuſandi eius arbitrium habet, ſed oportet delatum uel iuret, uel ſuccumbat, eſt in l. In bonæ fidei. *Vbi Cy. Salice. & dd. C. de rebus credi. & c. 2. Extra. de proba.*

Iuramentū neceſſariū q̄d Iudex exigit.

In qua tamen re oculatū Iudicem eſſe oportet, ut boni uiri officium præſtet, & illum Iuriſiurandi religione oneret, qui ex bono & æquo id ſubire debeat, quapropter delectus eſt habendus inter litigatores, ut ſic cum cauſſæ cognitione deferatur, quatenus uidelicet uel probationum, uel præſumptionum ratio patitur. Inducens Iudicem, ut modò Actori, modò Reo Sacramentum deferendum tutius arbitretur, ne periurijs cauſſam præbeat Actori, quando defertur Iuſiurandum. Porrò ſi Actor aliquid probarit, non tamen exactè, tunc in ſupplementum ſuæ probationis, ſi alioqui famæ non ſit ſuſpectæ, poterit hoc, quod intendit, iureiurando ſuffulcire, & ſecundum eum iudicabitur. Eſt autem ſemiplena probatio, quæ fit per unū teſtem fide dignum, per ſcripturam priuatam,

Iudex cauſa cognita deferat Iuramentum.

domeſticámue, per literarum comparationem, & per unius teſtimonium. l. Inſtrumenta. *C. de proba* §. *Si uerò omnes moriantur. cum* §. *ſequenti in* Auten. *de fide inſtru. colla. 6. & l. 1* §. *Si unus teſtis. ff. Quemadmo. teſta. ape. & l.* Theopompus. *ff. de dot. prælega. Quod & probamus ſi iuraturus, perfectam rei controuerſæ ſcientiam habeat, & ſic ſuum ipſius factum cenſeatur, Cùm iniquum planè ſit, de alieno facto alium iurare, quando citius peierare, quàm uerum aſſerere poſſit, per* Vlpianum *in l.* Marcellus §. Rerum. *ff. de actio. rerum amotarum.* Proinde *oportet cauſſam ipſam modicam eſſe, in rebus enim magnis non eſt, ut* Iuſiurandum *expectemus, ſed probationibus innitendum eſt. l. Qui accuſare. C. de eden. l.* Actor. *C. de proba.* In *cognitione itaque huius* Iuramenti *deferendi, id uertitur, ut quodammodò* Iudici *ſit probatum, ut cauſſa ſit modici præiudicij, ut* Iuraturus *honeſtæ ſit exiſtimationis, & quaſi in propria re teſtis officio, hoc caſu, fungi poſſit, & ſic rem de qua eſt quæſtio, uerè ſciat, de quibus apud interpretem,* Bar. *& omnium copioſiſſimum* Iaſonem *d. l.* Admonendi. *ff. de iureiu.*

De ſuo facto quis iurare debet.

Actor nihil probans non iurat.

Cæterùm ſi Actor *neque probarit aliquid, neque eam præſumptionem pro ſe habeat, quæ*

Iudi-

Iudicem inducit, ut credat eius petitionem iuſtam eſſe, Iureiurando locus non eſt. Sacramentalis ſiquidem probatio cum cauſſæ cognitione, & per rationem legitimam uenit inſtauranda, & non paſsim, ſed Reus *tunc abſolui debet, ut qui* Actore *nihil præſtãte, potioris creditur eſſe conditionis, & contra petitorem iudicari ſolet.* §. Commodum *autem poßidendi.* Inſtitu. *de interdict. l.* Res *alienas.* C. *de reiuendi, & l. Siue poßidetis.* C. *de probatio.*

Neque etiam in omnibus cauſsis iuſiurandũ pro integranda probatione deferri ſolet, ſed in ciuilibus tantùm, & his non tam prægnanti bus, atq; etiam in criminalibus, ſed ciuiliter inſtitutis, niſi ſint fâmoſæ, uti iniuriarum, & aliæ. l. Prætor *edixit. ff. de iniurijs. l. Sciant.* C. *de proba.* Nam *in pœnalibus* Iudicijs *probationes apertißimas exigimus, tantum abeſt, ut accuſatori etiam plusquàm ſemiplenè probanti iuſiurandum deferri debeat.* Bar. *in l.* Maritus. *ff. de quæſtionibus. gloß.* Bald, Angel. & Salicet. *in l.* In *bonæ fidei contractus,* C. *de iureiu.* In pœnalibus cauſis nõ defertur Iuſiurandũ Accuſatori.

Sed & Reo *hoc Iuſiurandum defertur, cognitione eodem modo habita.* Porrò Actore *nõ omnino probationibus deſtituto, ſi* Reus *etiam quadamtenus, defenſionem ſuam uel oſtenderit,* Reo quãſdo Iuſiurandũ defertur.

uel præſumptionibus adcò iuuetur, ut Iudici probabiliorem, & quaſi ueriſimilem faciat, aut etiam ſi Actor ſemiplenam intuliſſet probationem, ſuſpecti tamen eſt nominis, & Reus non contemnendæ exiſtimationis, tunc ab ipſo Reo Sacramentum exigitur, ſed in cauſſa non tam magna. Eſt gloſ. in d. l. Admonendi ſuper uerbo, Exacto iureiurando. ff. de iureiu. Vbi etiam interpretes, maximè Iaſon, in repetitione ſua oppidò celebri.

Reo Iuſiurandũ per legem defertur.

Attamen ſunt rerum exempla, quibus Lex permittit Reo Sacramentum deferri, etiam ſi è regione nihil ſit probatum, quod tunc maximè fit, quando innocentiam ſuam ſuper delicto aliquo poſtulatus, legitima purgatione aut abolitione teſtatam facere debet. Iuxta. l. eos. §. fi. C. de uſuris, l. Is qui. ff. de publicis. Iudi. Auten. Nouo C. de de pœna Iudi. qui mal. iudica. Vide gloſ. Salic. & dd. in l. præſenti lege, ſuper uerbo, conſcientia. C. de ijs, qui ad Eccl. confugiunt.

Iudex qn̄ tenetur iuſiuran. deferre.

Et quia Iudicis eſt nihil intentatum relinquere, quo dirimendæ litis legitimam cauſſam habeat, quandocunque uiderit per probationis inopiam ad Iuriſiurandi religionem ſuppetias eſſe, eò animum intendere debet, & omnem lapidem

pidem mouere, ut controuerſia ſic decidatur, & ex iuſto atq; æquo finem accipiat: Quotieſcunque igitur rerum circumſtantiæ permiſerint, iureiurando opus eſſe, id deferre debet, maximè ſi alteruter litigatorum hoc antequam in negocio fuerit incluſum, urgere ceperit: Argu. *l. dies cautioni præſtitutus.* §. Hoc autem *iudicium.* Vbi Bar. *ff. de damno infecto.*

Et quia Iudices in dubijs, & non ita apertis cauſsis exacto iureiurando, ſecundum eum plærumq; iudicare ſolent, qui iurauit, Principum *conſtitutionibus permiſſum eſt, ſi noua inſtrumenta dicantur reperta, Iuſiurandum retractare, et cauſſam ex integro agere. Id tamen quod in Iuramento uoluntario non habere locum eſt relatum, quando inter partes negocium iureiurando tranſactum intelligitur, ut apud* Gaium *in l.* Admonendi. *ff. de* Iureiu. Vbi *gloß. & accedit. l. 1.* C. eo Similiter *& minor 25. annis ſi iurauerit, et noua cauſſa inducatur, reſcinditur ex iureiurando ſententia prolata. per gloß. in d. l.* Admonendi. *Super uerbo,* Noua *inſtrumenta.* Iuxta. *l. Si minor. 25. annis. ff. de minoribus.* Iuſiurandũ neceſſarium ut retractari poſſit.

Proinde eſt quod Iudex ei qui in cauſſa ſuperior fuerit, ſiue Actori, ſiue Reo Iuſiurandũ deferre Iuſiurandum pro taxandis expenſis litium.

deferre ſoleat, pro expenſis litium moderandis, quæ iureiurando probantur, uictum ſiquidem uictori in expenſarum cauſſa condemnandum eſſe, quantum pro ſolitis ſumptibus iurauerit, Iuſtinia. reſcribit in l. properandum. ❧ Siue autem alterutra. Et in l. Sancimus. Et eſt in l. Non ignoret. C. de fructibus & litium expenſ. l. Eum quem. ff. co. & in Auten. de defenſo. ciuitatum ❧ Et iudicare. coll. 4. C. de Iudicijs.

Eſt quoque Iuramentum, quod ad litem præſtatur (cuius materiam inuolutam eſſe, et à paucis tractatam Bartolus refert in fi. l. In actionibus) & ipſum à ſolo Iudice deferendum, adeò ut ſi alius id detulerit abſque ſingulari Iudicis mandato, neque religio erit, neque iuſiurandũ, uti Alexander cum Patre ſuo conſtituerunt, autore Vlpiano in l. Videamus ❧ deferre autem. ff. de in litẽ iurando. Vbi Bar. & nonnulli ſcribunt à parte quoque parti hoc poſſe deferri, ſi quæſtio ſit, pro quanto re illa carere uollet.

Ad quod recurrimus, quando de eo quod noſtra intereſt, aut etiam damno aliquo, propter rei conuenti moram & culpam controuerſia ſit, & id liquidò probari non poßit, quia tamen

præſumptio Iuris eſt contra Reum cōuentum, in Iudicis arbitrio erit. Iuſiurandum hoc deferre, ut Actor religioſè teſtetur, quanta pecunia potius carere mallet, quàm tale damnum ſubire: Id quod in rebus quibus adfectio nō adcedit (quare & adfectionis Iuſiurandum cognominatur) nequaquam locum habet. Sic qui pecuniam depoſuit, non iurat, quam iſua interſit eam non reddi, cùm certa ſit depoſiti æſtimatio, ſed bene poterit iurare, quanti ſua interſit, numos ſibi ſua die redditos fuiſſe, ut quos interim non ocioſos habere, ſed in commoditatem aliquam collocare potuiſſet, à quo cùm ſit impeditus, damni loco habetur, & pro eo, quòd ſua intereſt, petitur, inq; litis æſtimationem ceu legis pœnā cedit. Vlpianus in l. Numis depoſitis. ff. eo. Bar. in l. Sed mihi. §. In hac actione. ff. commoda. & Alex. in l. uinum. ff. Si certum petatur.

Quando in litē iuratur.

Ne tamen in infinitum quis iurare auſit, Iudex certam ſummam præfinire poteſt, uſque ad quam iuretur, & ſic taxationem atque modum Iureiurando dicere, quod & eius bonæ fidei, arbitrioq; congruit, & quia adfectionis Iuramentum eſt, uſque ad duplum intereſſe, communis æſtimationem porrigere permittitur, ad eandem Reus quandoque uenit condemnandus. Vlpia. in d. l. uideamus. §. Iurare autem in infinitum.

Iudex ſūmam præfinire poteſt.

finitum. Vbi Alexander. & l. In actionibus. ff. eo. Et in l. 1. Vbi etiam Bar. et dd. C. de ſen. quæ pro eo quod intereſt profe.

Quando in ſtrictis iudicijs iuratur.

In actionibus autem bonæ fidei, atque item in rem, & in iudicio ad exhibendum in litem iuratur, niſi fortè promiſſor hominis moram fecerit, donec deceſſerit, quia Iudex ſine Iuſiurandi delatione æſtimationem rei, quæ non extat, facere non poteſt. Aut quis in Ius uocatum ui exemit: Aut ſi non reſtituatur res in fraudem patroni alienata. Quibus modis in ſtricti iudicij quoque actione in litem iuratur. d. l. in actionibus § Planè. Vbi gloſ. & l. Si per alium § In eum autem. ff. Ne quis in ius uoca. ui exi. & l. tenetur § In hac actione. ff. Si quid in fraudem patroni.

Ob morã et culpam rei iuratur.

Iuratur demum, modò ob culpam Rei conuenti, modò ob dolum eius malum. In hæredem tamen eius non habet locum, niſi ex cauſſa doli mali, ab ipſo hærede, non à defuncto commiſſi, ſic & in tutelari iudicio, atque in non exhibitis inſtrumentis inter alia, maximè uſurpatur. Et dominus litis, non tamen inuitus, iurare tantùm ſolet, non alius. l. Vulgò præſumitur. l. in inſtrumentis. ff. de in litem iurando. l. Is qui l. Alio iure. & l. fi. C. eo.

Et adeò ratum eſſe debet Iuſiurandum in litem præſtitum, ut niſi magna ex cauſſa, puto repertis poſtea probationibus, retractari, & de periurio eius qui ex Iuris neceßitate iurauit, queri non debeat. l. Videamus. § Item uidendũ. & l. fi. ff. eo. Iuſiu. hoc quando retracta-tur.

Quandoquidem recepti iuris eſt, ut quis in caußis ciuilibus, uel per ſe, uel per procuratorem compareat, quod beneficium Iuris nemini eſt auferendum l. In pecuniarijs. C. de procura, eſt ut in litem etiam per procuratorem ad hoc ſpeciale mandatũ habentem iurari poſſit. Niſi fortè Iudici uiſum ſit, ipſum dominum tutius iurare, quod tum in ipſo edicto citationis ſignificari debet. Porrò quandocunq; dominus quid per Procuratorem ſuum expedire poterit, & ipſius perſona exigitur, citationis cauſa inſeri debet, propter quam ſeſe ipſe repræſentare debeat, puta iuraturus de calumnia, uel in litem, uel reſponſurus poſitionibus. Quæ res etiam feriarum tempore expediri poterit, in l. 1. ff. de ferijs. Vide gloſſam in c. 1. ab exordio. Vbi dd. quoq;. de Iudicijs lib. 6. Quando procura-tor iurat in litem.

Deſertur autem Iuſiurandum in litem ad actionem in rem, contra non reſtituentem, ut eum qui Iudicis mandato non paret, l. A poßidenti- In quib. cauſsis iu ratur in li tem.

bus

bus. Vbi dd. C. de rei uendi. & l. Qui reſtitue re. ff. eo. Bar. in l. Sed loci § Sed & ſi. ff. finium regundo.

Similiter in eum qui petitum inſtrumentum exhibere detrectat, quandoque Actori iurare permittitur quanti ſua interſit, eum proferri, Calliſtratus in l. In inſtrumentis. ff. eo.

In Tutorem quãdo iuratur.

In eum quoque Tutorem in litem iuratur, qui uel repertorium (uulgò Inuentarium dicimus) non fecit, uel confectum non edit, & hoc uel per adultum, uel eius Tutorem aut Curatorem. l. Tutor, qui repertorium. Vbi gloß. ff. de adminiſt. tuto. Bar. & dd. in l. 1. § 1 officio. ff. de tutel. & ratio diſtrahendis. Quod etiam fit contra hæredem tutoris, ſed tunc demum, ſi tutor ipſe priuſquam decederet, litem ſit conteſtatus, uel ipſe hæres in dolo malo latáue culpa deprehendatur eſt apud Impp. in l. Alio iure. & l. Licet C. de in litem iurando. & l. Videamus. ff. eo.

Sed et contra eum, qui de rebus ſeruituti ob noxijs interim reficiendis ad Iudicis mandatũ non ſatisdat, in litem iuratur. Bar. & Floria. in l. Harum ff. Si ſeruit. uen. & in l. Si prius ff. de no. ope. nunciatio.

Haud

Haud diſsimiliter ſi Iudex litem ſuam fecerit, iuxta huius iuramenti delationem æſtimatur. Tradunt Angel. *in l. dies* Cautioni. § In eum. *ff. de damno infecto.* Bal. *in l.* 1. C. *de ſen. ex part. recitand.* Litis æſtimatio per iuſiu. in litem fit.

Contra hoſpitem quoque, uel alium cui pera conſignata traditur cuſtodienda, ſi eam reſignatam reddat, in litem iuratur, apud Bar. & Alex. *in l.* In *actionibus.* eo. & Inno. *in c. ſi. quod metus cauſſa.*

Vbi aduertendum in bonæ fidei Iudicijs, ſi res petatur, æſtimationem litis, à tẽpore rei iudicatæ fieri, ſi uerò æſtimatio litis, tempus natæ obligationis inſpiciendũ. Sed in ſtrictis actionibus litis conteſtatæ tempus ſpectatur, ſecundum Vlpianum *in l.* Sed *mihi uidetur* § In *hac actione.* Vbi *gloſſa in uerbo.* Quanti. & Bar. *ff. commodati.* Aeſtimatio à quo tempore.

Et quia, ex hoc iuramento quoque actio in factum naſcitur, ideoq; tutum non eſt ad id ſententiam expectare, ſed ab eius delatione conuenit prouocari, quod & Bartolus *tradit. in d. l.* In *actionibus.* Vbi *pulchra eſt uidere. ff. de in litem iurando.* A iureiurand. in litem prouocari poſse.

Inſuper eſt Iuſiurandum *quod extra iudi-*

Iuſiurandum extra iudiciale. cium defertur, idq; ex conuentione quorundam ubi alter adſerit ſibi deberi aliquid, alter uerò negat: Quod propterea conuentionale appellamus, atque etiam uoluntarium, quia is cui defertur, neque iurare illud, neque referre cogitur, ſed in arbitrio eius eſt, hoc uel ſubire, uel contemnere: Iuratum autem non reuocatur, ſed uel actionem in factum, uel exceptionem parit, non ſecus atque de Sacramento neceſſario eſt relatum. Eſt apud Paulum in l. Iuſiurandum, quod ex conuentione. ff. de iureiu. & in l. 1. Vbi gloſſ. & dd. C. eodem titulo.

Iuſiurandū à morituro præſtito. Poſtremò eſt Sacramenti ſpecies, & ipſa probationi fidem ſuppeditans, quando paterfamil. uel quiſque alius ultimum uoluntatis ſuæ elogium condidit, & demum moriturus iureiurando adſeuerauerit eum eſſe facultatum ſuarum modum, quem in teſtamenti ſui tabulis ſit complexus, tunc non licebit apud Cohæredem, qui poßidet, plus opum quærere, aut inueſtigare, & defuncti, cum quo eadem quodammodò perſona eſt, præſtitum Iuſiurandum in dubium uocare, niſi fortè bonis illis & hæreditate prorſus exui, & carere malit. Eſt ſingularis conſtitutio Iuſtiniani in Auten. de iureiuando à morituro præſtito ✠ Sed ſi quidem, colla. 5. Iſthæc

de

de probandi ratione deguſtare ſaltem in animo fuit, Vnde Tyrones ad forũ quodammodo ſe præparare, & progymnaſmata quædam exercendi Iudicij, conſequi poßint.

DE EXCEPTIONIBVS ATque *defenſionibus, quibus cauſſa perimitur.*

CAPVT IX.

R*Elatum itaque eſt qua ratione Actor ſuam intentionem probationibus inductis roborare poßit, atque etiam his deſideratis, modò Iuris præſumptione, modò iuriſiurandi religione iuuari. Quandoquidem uerò controuerſia illa forenſis, ad ueræ pugnæ ſimilitudinem inſtauratur, ubi ut alteri permiſſum eſt ferire, ita alteri è regione ſeſe defendere per naturam haud denegatur. Tantum abeſt, ut Iudex ad ea quæ Actor ſolùm proponit, ad ſententiam prorumpere debeat, niſi & Reum ipſum audierit, ſed oportet alteram aurem accuſatori præbere, alteram uerò accuſato ſaluam occluſamq; cũ Alexandro Magno reſeruare, cuius etiam ſenariolus ille monet apud Lucianum in de calumnia.* μήτε δίκην δικάσῃς, πρὶν, ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς. *Neque itaq; Reus contemtus, cui & hoc beneficij datur, ut æquè au-*

Audiatur & altera pars.

diri debeat, inermis planè relinquatur, & ad Actoris impetum ſtatim concidat, diſpiciendum eſt, an ipſi quoque ſint arma, quibus ſe tueri, ad uerſariumq́; retundere poßit, quæ tum excepti ones ipſæ ſuppeditare ſolent, in hoc comparatæ, ſecundum Domitium Vlpianum, *ut id quod in intentionem, condemnationémue deductum et excludantur. Sæpe enim accidit, ut perſecu tio, qua* Actor *experitur, iuſta eſſe uideatur, iniqua tamen ſit, aduerſus eum, cum quo agitur.* Id *quod per exceptionem interpoſitam fit manifeſtum. l.* Exceptio. *ff. de exceptionibus, &* Inſtitu. *ab exordio. eo. tit. gloſſa in* Rubri*cam. tituli extra. de except. & ad eam* Rheto*rices partem ſpectare uidetur, quam depulſionem aut refutationem uocat* Quintilianus *lib. 3. cap. 11.*

Exceptio nes Reorũ arma.

In *quo* Iuris, *imò naturæ ipſius, beneficio ne impingas, exceptionem perpetuam atque peremptoriam dicimus, quæ totam cauſſam interimit,* Reumq́; *contra aduerſarium defendit, tutumq́; facit, cuius tantò maior eſt uſus, quantò aptiori in loco opponitur.* Porrò *ſi uideris* A*ctorem nihil probaſſe, non eſt opus defenſionem apparare, ut quo non probante,* Reus *uenit abſoluendus, etiamſi nihil è regione præſtiterit.* Quod *ſi qualem qualẽ induxiſſet probationẽ,*

Exceptio peremptoria locũ habet.

aut fortè Iuris præſumptione, Iudicis animum ad ſe pellexerit, unde uel ipſe delato iureiurando iuuari, uel tu probandi moleſtijs onerari facilè poßis, exceptionem opponere, & Actoris intentionem elidere conueniet, magis quàm durioris aliquid, prolata ſententia, expectare, eo tamen instituto, ne quid temerè, & negocij protelandi cauſſa appares, memor interim Sacramenti Illius, quod de calumnia, uitanda præſtitiſti, inducias procraſtinationesq; illas inſidioſè quæſitas, rectà inhibentis. Quapropter politicè *accipiendum eſt, quod uulgò circumfertur, Reorum eſſe fugere, catenus uidelicet, quatenus leges ipſæ permittunt.* Et *non ut quibuſcunque quæſitis cuniculis, fugæque modis,* Actorem *non ſecus atque bubalum perforatis naribus circumducas, & ueteratorum more, perpetuis litium moleſtijs inuoluas, irretitumq; teneas, quæ una fermè cauſſa eſt quod lites hodie, etiam lege toties prohibente, non ſine magna hominum inquietudine, ſunt immortales.* Et *multis ſatius eſſet eam rem, quam iudicio perſequi inſtituerunt, penitus contempſiſſe, quàm tot quoque ſumptus fruſtrà facere, & poſt omnia etiam naulum perdere, contra ſaluberrimam conſtitutionem.* l. Properandum. C. *de iudicijs.* Vt *alios locos prætermitttam.*

Exceptiones non procraſtinationis cauſa proponendas.

Quod Reipublicæ malum, peſtes illæ, Rabulæ, Veteratores, atque ijdem Aeruſcatores hominum, commouent, qui tribunalia pro quæſtu ſuo proſtituere non erubeſcunt, & dum ipſi nullius rei, quàm Iuris ſtudioſi minus ſint, alijs quoque mortalibus obſtant, ne & ipſi s uſuueni re poſſit. Idem facientes, quod canis in præſepi, qui cùm ipſe auena, non ueſcatur, etiam prohibet ne equis ſit pabulo, ut Lucianus aduerſus indoctum ſcribit.

Poſt plenã Actoris probationẽ excipiendi ratio.

Sin autem compertum iam ſit Actorem intentionem ſuam uel teſtibus, uel inſtrumentis, uel aliàs fundatam reddidiſſe, oculatiorem in proponenda defenſione Reum eſſe oportet, nimirum ut uel incontinenti ſe offerat ad eam probandam, uel inducijs ad hoc petitis adſeuerationem ad unguem faciat, alioqui expenſas propter temerariam remorationem factas, etiã reſarcire prius cogetur, quàm ſententia profe-retur, eſt eleganter in c. finem litibus, de dolo & contumacia, & ibi Card. quoque Zabarell. atque alij. Vbi rurſus circumſpectum eum eſſe oportet, qui exceptione utitur, ne poſt adteſtationes publicatas contrarium teſtibus quoque probare contendat, quod ante publicationem fieri oportebat, propter ſubornationis ſuſpicio

nem

nem ſubterfugiendam, cuius antea quoq; memini mus, ubi de teſtibus reprobatorijs eſt tractatū, & cauetur in Auten. At qui ſemel. C. de proba. & in c. Series. Vbi dd. quoque de teſtibus & adteſta. l. Exceptionem. Vbi gloſſ. in uerbo, exceptionem. C. de probatio. Exceptio ut poſt publicatas teſtiū cationes opponitur.

Quandoquidem uerò qui exceptionem obijcit, Actoris partes ſubit, in eo quod probare ipſum conuenit, quæ adſeuerat, in hoc tamen uero Actore liberior, quòd etiam ſi non probauerit, propterea haud ſuccumbet, niſi è regione ſit liquidum, quod in petitionem deducitur. Eſt in c. Cùm uenerabiles, de exceptio. Vbi Felinus, Et Dy. in c. Exceptionem, de reg. iuris in 6. et Bal. in l. Conuenticula. C. de Epiſcopis & Clericis. Reus exceptionē non probans, niſi actor probarit abſoluitur.

Vbi et hoc beneficium Reus habet, ut ſi hoc, quod excipienti non profuit, per actionis uiam proponere uelit, ſit audiendus. Cy. in l. Peremptorias. C. ſentent. reſcin. non poſſe. Bar. in l. 1. C. Quando prouo. non eſt neceſſe, & Bal. in Marga. uerbo. Exceptio compenſationis. Licet Inno. reluctetur in c. Super ſpoliatione de ordine cogni. Exceptio in actionem trāſfertur.

Et plures ſimul poſſe exceptiones opponi.

Plures exceptiones ſimul proponi poſſe. *etiam contrarias, ſed diſiunctim, eſt iuris expediti, uſque adeò pluribus uti defenſionibus nemo prohibetur, ex quibus unam probaſſe, & eam releuamem, eſt ſatis, niſi eius ſint naturæ, ut omnes probari oporteat.* Iulianus in l. Nemo. ff. de excepti. in c. Nullus. Vbi Dy. de regul. iur. in 6. gloſ. in c. Auditis. de præſcript. Bal. in Marga. Exceptio. *Eſt tamen quod Reus excipiens quandoque non cogatur probationem inſtaurare, ſed in eo, quòd* Actor *contrarium non probat, intentionem fundatam habet, & ſecundum eum uenit dijudicandum, maximè ſi exceptionem pecuniæ non numeratæ intra bienni-*

Quando Reus nō probat exceptionē. *um proponat, quando* Actoris *eſt oſtendere pecuniam eſſe numeratam, uti per* Iuſtinianum *latius conſtituitur, in l.* In contractibus. C. de *non numerata pecu.*

Excep. peremptor. regulariter poſt litiſconteſta. *De exceptionibus dilatorijs, atque item declinatorijs, hoc eſt, temporalibus in præſenti tractatione nihil adijcimus, ſed de ijs tantùm, quas peremptorias appellant.* Et ſecundum iu*ris regulam poſt litem conteſtatam, adeoq; actioni propoſitæ, non libello, opponuntur & conuenientius longè, ſi in propatulo ſit quidnam* Actor *probarit, ne ipſo deſtituto, inanes ſumptus faciat defenſionem ante tempus inducens.* Niſi *fortè ad impediendum litis ingreſſum id fiat,*

cuiuſ-

cuiuſmodi tres eſſe exceptionum ſpecies, in priori libro diximus, Rei iudicatæ uidelicet, trãſactionis, & litis iureiurando finitæ, quæ ob id modò priuilegiatæ, modò præiudiciales dicuntur, quòd probatæ etiam inſtauratis Iudicijs præiudicare, & litis ingreſſum præpedire ſolent. in c. 1. Vbi dd. de litiſconteſta. in 6. Bar. in l. Nã et poſtea. ff. de iureiu. & Iacob Butrinarius in l. Omnes. C. de præſcriptio. 30. uel 40. anno. Quæ & ipſæ poſt litem conteſtatam proponi ualent, ad hoc ut merita cauſſæ perpetuò fallant, perimantq́; per gloſſam. & dd. in l. Exceptionem. C. de proba. & l. Peremptorias. C. ſententiam reſcind. non poſſ. Exceptio priulegiata etiam poſt litẽ conteſtatam.

Proinde cùm exceptiones dirimendarum litium ergò ſint introductæ, quæcunq; etiã inter illas tres, ex peremptoriarum numero, ius in Actore deſiderari faciunt, ad impediendũ proceſſum ritè proponuntur, & hoc ſi incontinenti, atque promptè ualent probari, Vti ſunt exceptio præſcriptionis, ſolutionis, acceptilationis, & id genus aliæ. Vſque adeò ſine Actione, nemo experitur. l. 1. ff. de re iudi. l Si pupilli. §. Videamus. ff. de nego. geſtis. Bar. in l. Cũ quærebatur. ff. Iudicat. ſolui. Sin uerò promptè non poterunt probari, puta per inſtrumenta, quibus contra dici haud poteſt, reiue noti- Quando reliquæ except. peremptor. ante Iudiciũ proponuntur. Excep. peremptor. poſt litẽ conteſtatam.

tiam, ſed altiori opus habet indagine, tunc ante litis ingreſſum proponi quidem poterunt, ſed lite conteſtata demum, ad concluſionem, ac etiam ſententiam uſq; repetitæ, probantur, licet receptum ſit, ut poſt iudicium ſuſceptum taliſmodi exceptiones proponantur. Tradunt etiam gloß. & dd. in citata. l. Exceptionem. C. de proba. Archid. & Io. And. in c. 1. de litiſconteſta. lib. 6. & tractatur in d. l. peremptorias C. Sen. reſcin. non poſſe.

Vt exceptiones perempt. proponẽdæ.

Veruntamen oportet te prouidum eſſe in proponenda exceptione, ne dum purè id facis intentionem Actoris adſeuerare uidearis, & teipſum probandi neceßitate oneres (quod nonnulli arbitrantur) aut contentioſis diſputationibus anſam præbeas. Sic itaque, ut in medio, & tutius uerſeris. Exceptionem, intentione Actoris nec dum per omnia liquida, ſub conditione obijcere conuenientius erit, & magis hodie frequẽtatur, in hunc modum, Ad excludendũ ea, quæ proponuntur, dico Sempronium pecuniam illã centum aureorum mutuo mihi non dediſſe: Sin autem id conſtiterit, aut probatum fuerit, Aio eam ſolutam, aut accepto mihi latam, uel præſcriptionem obſtare agenti, pactúmue interpoſitum, ne petat, per l. Non utiq; fatetur; & l. Siquidem. C. de exceptio. Quod ſi purè propona-

ponatur, utpote: Pecuniam, quam Sempronius ex me petit dico me ſoluiſſe. Iam uideris Intentionem Sempronij confiteri, adeò, ut niſi exceptionem illam tuam ſolutionis, liquidam facias, ſis condemnandus: Sentit. Dy. in c. exceptionem. de reg. iu. in 6. Quandocunque enim ad poſitionem conſequentis, ſequitur poſitio antecedentis, tunc qui conſequens ponit, uidetur et antecedens permittere, atque confiteri, eatenus priuatio habitum præſupponit. l. Illud. l. Nec is. ff. de adqui hæredi. & l. Decem. ff. de uerbo. obliga. Excipiens ne cõfiteri uideatur.

Præterea ſunt exceptiones, quas Anomalas hoc eſt inæquales noſtri uocant (quas Interpres in l. Exceptiones. ff. de exceptio. Anormales quaſi irregulares cognominat) propterea quod partim ad dilatorias exceptiones, partim ad peremptorias referri ualeant, & ſic de utraq; nonihil participent, quando non tam ante, quam poſt litiſconteſtationem, adeoq; in qualibet iudicij parte, opponi ſolent, cuiuſmodi eſt apud Canones exceptio excommunicationis, ut, Vbi quis diris deuotus eſſe dicitur, quare ab Actione, & Iudicijs ſit repellendus, quod qui facit intra octiduum id probare debet, niſi in expenſis condemnari, ceu temerarius, uelit. Exceptiones Anomalæ.

per

per c. Pia. de except. Vbi gloſ. & dd. abundè in 6. & Cle. ſingulari. eo. titu.

Iuramentum malitiæ.

Et quia plærumq; exceptiones calumnioſè, aut per inſidias, & cogitatam malitiam obtruduntur, in foro præſertim Eccleſiaſtico, malitiæ Iuramento temerarij ueteratores, Iudiciorumq; procraſtinatores compeſcuntur. Quod Iudex in quacunque litis parte, ſi quando tale quippiam olfecerit, exigere etiam ab Aduocatis, & Patronis cauſſarũ poterit, & libidinem malitiamq; Aeruſcatorum coërcere, iuxta c. In appellationis § fi. Vbi etiam Canoniſtæ in 6. & Spe. de exceptio § Viſo. uerbo Item nota.

Ne quis, niſi in quantum facere poteſt, conueniatur.

Inter anomalas numeratur quoq; exceptio, Ne quis conueniatur, niſi in id, quod facere poſſit, cuiuſmodi ſunt, qui pro ſocio, ex cauſſa dotis, donationis cõueniuntur. In l. Sunt qui in id. ff. de re iudi. cum aliquot ſequentibus locis. Idem Gotfredus. de exceptio.

Item exceptio non numeratæ pecuniæ. Similiter non numeratæ dotis. Cy. in l. Exceptionem. C. de proba.

Item,

Item, exceptio ut prius conueniatur debitor principalis quàm ipſe fideiuſſor. gloſ. in l. Ex *ceptiones. in uerbo poſſunt. uerbo.* Item *dubitatur de illa. ff. de exceptio.* Vt prius debitor conueniatur.

Item, diuiſionis exceptio, qua fideiuſſores, mandatores, & conſtitores, qui in ſolidum obligantur, quandoq; obligationes inter ſe ex d. Adriani epiſtola diuidi contendunt, apud Gaium in l. Inter fideiuſſores. & Papinia. in l. cos. ff. de fideiuſſo. & mandato, quam, quia alij inter dilatorias, alij inter peremptorias referri contendunt, Anomala erit. Diuiſionis exceptio.

Idem reſpondemus in excuſsionis exceptione, quæ etiam poſſeſſori competit pro re obligata aduerſus creditorem, ut prius debitor conueniatur, & eius bona excutiantur, apud gloſ. in d. l. Exceptiones. *ff. de exceptio. & defenſio.* Excuſsionis exceptio.

Extra hanc ſpeciem nonnulli exceptionem miſtam faciunt (quæ & ipſa ſub Anomala comprehendi poſsit) ueluti ſi Reus debendi ſe pecuniam ſub conditione promiſiſſe obijciat. Puta. Si Pamphilus Glycerium uxorem duxerit. Etenim conditione, quæ per rerum naturam, euenire poterit, nec dum exiſtente, dilatoria erit Exceptio miſta.

exce-

exceptio, in euentum uidelicet conditionis conferenda: Sin autem conditio exiſtere non poſſit, peremptoriæ effectum habet, & poſt litem conteſtatam regulariter locum ſortitur in l. ſufficit. ff. de condictio. indebiti. tradit Specu. de except. §. 1. uer. Eſt quoque & alia. Vbi etiam ſunt, qui ante litis ingreſſum, eam proponendam eſſe putant.

Except. peremptor. quando poſt terminum probatur.

Receptum quoque eſt, ut exceptio peremptoria, die ad hoc præſtituto prebetur, ne ſi in alias, aliaſq; inducias differatur, extrahendi iudicij magis cauſſa uideatur quæſita, quàm ut inſtauratam actionem elidat, niſi fortè poſt terminum ſit oborta, & id citra Iuſiurandum teſtibus, uel alio modo legitimè probari poßit, Siculus in c. Paſtoralis de except. Card. in. Cle. conſtitutionem §. 1. de electio. & Alex. in l. Si Inſulam. ff. de uerbo. obliga.

Exceptio perempt. etiã poſt ſententiã opponitur.

Vnde fieri poteſt, ut perpetua exceptio, uſque ad ſententiam locum inueniat, atque etiam poſtquam ſit definitiuè pronunciatum, maximè per minorem, pro opponenda exceptione in integrum reſtitutionis, qui & ipſe poſt ſententiam, prætermiſſam defenſionem non inſtaurat, niſi ad eam fuerit reſtitutus. l. Peremptorias. C. ſenten. reſcindi non poſſe, gloß. & dd. in l.

1. C.

l. C. de Iuris & facti igno. Idem Iuris eſt in exceptione, quæ ſententiam non rectà impugnat, ſed modum ipſi præſcribit. Puta uictum quatenus, aut in id facere poteſt, ſolum teneri, ſic donator in ſolidũ condemnatus, actione iudicati, niſi in quantum facere poteſt, non tenetur, idq; conſtitutionis beneficio. Paulus in l. Neſennius. §. In ſolidum. ff. de re iudi. l. Qui id. ff. de donat. l. ex diuerſo §. ſi. ff. ſoluto matri. Niſi in ipſo iudicio taliſmodi exceptio ad hoc fuiſſet inducta, & ſuccubuiſſet, uſque adeò eidem quæſtioni in iudicium reuocatæ, obſtabit iudicatum, per Marcellũ in l. Duobus. Vbi not. ff. de exceptio. rei iudi. & eſt gloſ. in d. l. Neſennius, ſuper uerbo. Tenetur. uer. Et hoc ſi non fuerit.

Item, intereſt noſtra, ſecundum Pomponium potius non ſoluere, quàm ſolutum repetere. l. Ideo. ff. de compenſa. ſi Iudex rationem compenſationis non habuerit, ſalua eius manet petitio, & poſt ſententiam etiam per exceptionem obtineri poterit, nec res iudicata obſtabit. Paulus in l. Quod in diem §. Si rationem. ff. de compenſat.

Exceptio compenſationis.

Miles & Ruſticus poſt ſententiã exciplunt.

Item, ſi miles propter ſimplicitatem armatæ militiæ, aut Ruſticus, quia peritiores conſulere

ſulere non potuit, exceptiones peremptorias omiſiſſet, permittitur etiã ſi ex ſententiæ in factum actione conueniatur, defenſionibus ſuis uti, & prætermiſſas allegationes integrare. l. 1. Vbi gloß. in uerbo. Armatæ. C. de *Iuris & facti ignorantia. & l.* Regula. §. *Sed Iuris. ff. eod.*

Ceſsionis exceptio. *Item, ſi unus ex mandatoribus in ſolidũ condemnatus ſit, & iudicati conueniri ceperit, exceptionem ceßionis obijcere poterit, ut actiones ſibi aduerſum eos cedantur, qui idem mandarunt, quæ & ipſa allegatio ſententiam non impugnat.*

Exceptio Macedoniani & Velleia. *Item, exceptio S. C.* Macedoniani *(quo filijsfã. ſubuenitur aduerſus fœneratores, etiam ſi ſui* Iuris *ſint facti) poſt ſententiam opponi ualet.* Non *ſecus, atque S. C. Velleiani allegatio mulieri intercedenti quoque tunc competit. l.* Tamen *ſi non oppoſita. ff.* Ad S. C. Macedo.

Rei iudicatæ exceptio. *Item, obiectio rei iudicatæ, quæ ex inſidijs & dolo malo non ſit prætermiſſa, poſt iudicatũ interponi non prohibetur, ſentit.* Bald. *in addi. Specu. de apppell. uerbo. Super uno libello.*

Poſtre-

Poſtremò quacunq; allegatione iudicium retrò nullum contendimus, eam poſt ſententiam quoque ceu perpetuam prætextimus, ut quando Iudicem *incompetentem fuiſſe, aut ab* Eccleſia*ſtica communione alienum, uel aduerſarium iure experiri non potuiſſe, uel rem in hoc iudicium non fuiſſe deducendam, uel ſi ex falſis instrumentis iudicatum eſſe dicatur, & id genus alias, ut* C. *Quando prouo. neceſ. non eſt. &* C. *ſi non à competen. iudi. plenis titulis. l.* Si *fundus.* §. Si *pluris. ff. de pigno. gloſ. in d. l.* Tamen *ſi non. ff. ad* S. C. Macedo. *& gloſ. cùm* Bal. *& dd. in l.* 1. C. *de* Iuris *& facti ignorantia.*

Exceptio Iudicium retro nullum fuiſſe.

Quod etiam in exceptione falſi procuratoris reſpondemus, ut quo nobis ex inſidiis obtruſo, nec controuerſiæ dici ſolent, nec Iudicium *eſſe poteſt.* Impp. *in l. licet, in principio.* C. *de procuratoribus.* Vbi *gloſ. & dd.*

Falſus Procurator.

Quanquam autem exceptiones peremptoriæ modò defenſiones, modò allegationes Iuriſ*conſulto dicantur, noſtri tamen diſcriminant inter peremptoriam exceptionem, atque defenſionem. Quaſi peremptoria naturalem obligationem & non ciuilem tollat, ut ſic actionem ſolum elidat, & non in uniuerſum perimat, quare & eliſoriæ exceptiones dici poſſunt.* Vti *in*

Exceptionis & defenſionis diſcrimē.

Q

ſto minor ſeu pupillus ſine Tutoris autoritate contrahit, in his cauſsis, ex quibus mutuæ obligationes naſcuntur, ut in emptionibus, locationibus, mandatis, ipſe quidem, qui cum eo contrahit, obligatur, pupillus uerò iure ciuili non obligatur, ſed naturali tantùm, propter conſenſum, quare in id quo factus eſt locupletior ex eo contractu, tantùm ſit obnoxius. Inſtitut. de auto. tuto. §. 1. l. Pupillus obligari. § Pupillus. ff. de auto. tuto. & habet Bar. in l. Si non ſtatim. ff. de condict. indebiti. Item legatum ex teſtamento non ſolenni propter conſenſum, obligationem naturalem parit, Inno. c. Quia plæriq;. de immu. Eccleſ. Bar. in l. Nemo poteſt. ff. de lega. 1. & omnium copioſiſsimè. Bal. qui & uſum eius oſtendit. in l. Cùm quis C. de iur. & facti ignorantia. Sic omne pactum nudum, quod iure ciuili non eſt ueſtitum, naturalem parit obligationem, apud Interpretes in l. Iuris gentium. § Legitur. ff. de pact. & l. Stichum. § Naturalis. ff. de ſolut. Vbi gloſ. in uerbo Iuſto pacto. Apparet ergo quòd obligatio naturalis, per pactum introducta, ipſo iure per aliud pactum tollitur, ut cui ius ciuile ſuppetias ſolennitatum non fert.

Ciuilis autem obligatio ex ſolo iure ciuili, ſiue ſit ex ſcripto, ſiue non ſcripto naſcitur, abſ- Obligatio ciuilis.

que eo,ut naturalis æquitas accedat,calculúmue ſuum adijciat, quod ſic accipe: Sempronius promiſit Pāphil. 20. mutuo dare,eiuſq; recipit cautionem καὶ τὴν ἀποχὴν pro pecunia quaſi numerata: Cæterùm quia pecuniam eſſe mutuo datam non conſtat, naturalis æquitas obligationi non accedit, ſed quia cautionis ſcriptū iure probatur, Actio illa ciuilem tamùm obligationem parit, & per conſtitutiones Pamphilo eſt permiſſum, exceptionem non numeratæ pecuniæ,intra biennium(nam poſt biennium à cōtractu inito, cogeretur excipiens probare) interponere,quæ facit, ut Sempronius pecuniam ſe numeraſſe probare cogatur,per d. in l. In cōtractibus. C. de non numerata pecunia. & Cynum in l. Exceptionem. C. de proba.

Obligatio naturalis & ciuilis.

Cæterùm ſi conuentionem recipiat fulciatq; & naturæ æquitas & iuris diſpoſitio, tunc generatur obligatio, tam naturalis quàm ciuilis, in hoc omnium potentiſſima, quòd perfecta dicitur,& omnibus numeris abſoluta,uti in quibuſq; contractibus eſt uidere,ſiue bonæ fidei,ſiue alijs,qui & contrario actu diſſoluuntur. Sic uerborum obligatio, uerbis tollitur, nudi conſenſus obligatio,contrario conſenſu diſſoluitur, & in ſumma, omnis obligatio tollitur ſolutione eius quod debetur. Nihilq; tam naturale eſt, quàm

quàm eodem genere, quodq́; diſſoluere, quo eſt colligatum. Inſti. Quibus mo. tollitur obligatio. l. Prout. ff. de ſolutio. & l. Nihil tam natura le eſt. ff. de reg. iur.

Quæ omnia eò pertinere uidentur, ut promptiores reddamur, ad quærendum defenſiones, quibus intentionem Actoris modò retundere, modò perimere legitimè queamus.

Ex multis aliquot ſaltem exceptionum ſpecies Tyrocinium pro tribunali facientibus ob oculos poſui, ne uel ipſe plenos commentarios curioſè compilare, uel lectorẽ inueſtigandi ſtudio fraudare uideri poßim, ut quem non inuentis ſemper contentum eſſe oportet, ſed pro ingenij ſui fælicitate, atque ſucceſſu modò ſimilia adijcere, modò utiliora inquirere debet. Vnum tamen eſt, quod & ipſum uſus recepit, & iure fulcitur, nempe ſi fundata demum Actoris intentione, exceptionem peremptoriam Reus obijciat, ad eamq́; probandam non incontinenti, ſed indicijs petitis ſe adcingat, fruſtra tamen, ut qui in probatione ſuccumbit, quandoquidem non dextrè, ſed malitioſè exceptionem hoc caſu obtruſiſſe uidetur, confeſtim in expenſis propterea factis condemnari poterit, cùm aliàs, in exceptionibus cauſſæ merita principaliter con-

Deficiens in probãda exceptione qñ ſtatim expenſas luit.

cernentibus, deſiderata probatione ad definiti uam uſque ſententiam, ſumptus reſeruentur. per c. finem litibus. de dol. & contu. Vbi Io. And. & Panor. & l. 1. C. de ordi. cog. l. Quoties. C. de Iudicijs. & c. 1. de ordi. cognit.

Hactenus ut Reus Actoris intentionem excludere poßit, eſt relatum. Cæterùm fieri poterit, ut exceptio quæ prima facie iuſta uidetur, iniquè Actori noceat, ut quia pactus eſt cum debitore ſuo, ne petat, & ſubſiſtit exceptio. Poſtea uerò contrarium pactus eſt, ut ſibi petere liceat, iam alia allegatione opus eſt, ad reſoluendum ius exceptionis, ſuumq́; ſtabiliendum, quã replicationem dicimus. l. 2. §. Replicationes & l. Exceptio. §. fi. ff. de except. Eſt in l. Non exceptionibus. C. eo. & Inſtitu. de replica. eleganter. Quæ cùm ex ijſdem ſæpenumero principijs, atque argumentis colligatur, quibus & ipſa exceptio (unde & exceptionis exceptio noſtris dicitur) nouam tractatationem propterea non inſtauramus, ſed ad ſuũ locum etiã relegamus, quorſum & duplicandi, triplicandi, & id genus multarum plicarum, ratio pertinet.

Replicatio.

DE DISPVTATIONIBVS, ET *allegationibus, quæ ultrò citroq́; apud tribunal fiunt.*

CAPVT X.

Expoſuimus quodammodò & deſultoriè, quæ ad rei controuerſæ, adeoq́; facti notionem pertinent, ſine qua non eſt ut de iure quæramus, in cauſſa enim ius poſitum eſſe Alphenus Iuriſconſultus *tradit in* l. Si ex plagis. §. *in cliuo* ff. Ad legem Aquiliam *eſt in* l. Obligationum. §. Ex facto. ff. de obliga. & actio. & c. Cum Paulus. 1. q. 1. *Verumtamen & hoc frequentatur, ut modò factum ipſum, quaſi non ſatis liquidum in dubium uocetur, modò etiam ſi in propatulo eſſe permittatur, tamen* Ius *quod uel* Actor *proponendo, uel* Reus *excipiendo intendit, ex ipſo non oriri, aduerſarius acerrimè depugnat.*

Qui locus ad intentionem, & depulſionem apud Rhetores *pertinet, & diſputationes atq; allegationes noſtris dicuntur, quibus intentio litigatorum magis abundè explicatur.* *Diſputare ſiquidem, uel allegare dicimus intentionem ſuam per probationes in Iudiciū deductas oſtendere, eamq́; iuribus adſeuerare, aut coloratam* Allegare quid

quodammodò reddere, Cuius exemplum eſt, in c. inter dilectos. de fide inſtru. ſuper priuilegij inſtrumento diſputationibus, & allegationibus uitioſo oſtenſo. Et in c. conueniunt. § *Allegatur. 23. q. 8. Vbi D. Ambroſius diſputat, de Iure Cæſaris & Iure Sacerdotum. Nec minus elegans eſt diſputatio apud Marcellum in l. Proximè. ff. de ijs quæ in teſtamento delentur, ubi poſt longam concertationem ſuper tabulis Valerij Nepotis, in quibus hæredum nomina inducta erant, & propterea legata quoq; non deberi uidebantur. Antonius Cæſar ex deliberato » reſpondit. Cauſſa præſens admittere uidetur, » humaniorem interpretationem, ut ea duntaxat » exiſtimemus Nepotem irrita eſſe uoluiſſe, quæ » induxit. Cuiuſmodi exemplorum, libri Iuris noſtri pleni ſunt. Latiſſimum allegationis campū etiam doctiſsimis aperientium, in hoc aduertenda, quod rara eſt legis citatio pro tribunali, quæ diſputationi non ſubijciatur. Non ea propter, quaſi de legum certitudine dubitemus, ſed magis, quia uel uterq; legem allegatam pro ſuo iure accipi contendit, uel id non adſeuerare, ad quod Aduerſario citatur.*

Exceptionum tricæ.

Et propter has diſputatinonum tricas, exceptiones plærumq; in replicationes, duplicationes, triplicationes, quadruplicationes, interdumq;

terdumq́; ulterius pro negocij uarietate extra buntur, quod tolerabilius eſſet, ſi adſerendi litigatorum iuris gratia ſynceriter fieret, & nō magis, ut ueteratores clientulorum loculos egregiè æruſcare, & iudicia interim inſidioſè procraſtinare impunè gliſcerent.

Diſputatio autem modò de facto, modò de iure contingit: De facto, ſi quādo alter rei propoſitæ ueritatē ſatis ſe demonſtraſſe adſerit, alter ita eſſe negat. Vbi etiam artificio & induſtria opus eſt, ut factum coniecturis, circumſtantijs, alijſq; argumentorum ſedibus probabiliter illuſtretur, cuius cùm ex Rhetorica uſus ſit petendus, non tam ad Iuriſconſultum pertinet, ut qui de facti qualitate, non etiam de ipſius ueritate reſpondet. Idcirco quoties ad Gallum facti quæſtio deferebatur. Nihil ad nos, inquiebat, ſed ad Ciceronem, quaſi ad Rhetorem ſuper facti quæſtione conſulentes, remittendi ſint, non ad peritum Iuris, qui tunc demum de iure reſpondet, ubi de facto conſtat, niſi fortè facti ueritatem legitimè oſtenſam eſſe, præſumptionibúſue niti, ex iure ipſo diſputetur, quorſum tituli, de probationibus, teſtibus, fide inſtrumentorum, atque alij, id genus, pertinent. Quæſtio facti.

Alioqui ad facti nebulas depellendas, non po-

Ad factũ illuſtrandum certa non poteſt dari ratio.

teſt huic diſputationi certa forma, aut ratio per omnia præſcribi, nam quæ argumenta (ut d. Adrianus ad Valerium Verum reſcribit apud Calliſtratum in l. Teſtium. § Eiuſdem quoque principis. ff. de teſtibus) ad quem modum " probandæ cuiq; rei ſufficiant, nullo certo modo " ſatis definiri poteſt, ſicut non ſemper, ita ſæpè " ſine publicis monumentis, cuiuſq; rei ueritas de" prehenditur. Non ſolùm itaque in iure uerſa" tum eſſe oportet, ſed etiam in Rhetorum præceptis, Imo in ipſa Encyclopædia, qui de facti ueritate diſſerere, iudiciq; id indubitanter ob oculos ponere ſecum conſtituit.

Iuris quæſtio.

De iure autem diſceptatur, quoties propoſitæ rei ueritas in propatulo eſt, & indubium uocari non poteſt, ſed de eo quæritur, nunquid ex ipſo facto tale Ius oriatur, unde Actor adſequi poßit, quod intendit. Et licet Ius ſit definitum, generaliter tamen conſtituitur, omnes enim articuli ſigillatim aut legibus, aut Senatuſconſultis, comprehendi non poſſunt, ſed oportet et cætera, quæ tendunt ad eandem utilitatem, ut inquit Vlpianus, uel interpretatione, uel certa iuriſdictione ſuppleri, adeoq; ad ſimilia referri. l. Neq; leges, l. Non poſſunt & l. Nam ut ait. ff. de legibus, & S. C.

Leges generaliter cõſtituuntur.

Cæterùm articuli illi atque caſus legibus ſigillatim non comprehenſi, uarij ſunt atque indefiniti, neque confeſtim inter humanum ingenium, rem nullam perpetuò probans (uti Maximus Tyrius ſcribit) de interpretatione, ſimiliumq; relatione, conuenire ſolet, orta eſt interim diſputatio fori quæ ſtatim, legibus decéuiralibus compoſitis, & urbe Rhomana *ſtato iure fundata, prudentium quoque autoritatem deſiderabat, apud* Pomponium *in l. 2 §.* His legibus *ff. de origine* Iuris, *in hunc uſque diem adeò proſerpens, ut non ſolùm tribunalia implicet, & irrequieta faciat, ſed etiam* Ius *ipſum, utcunq; definitum, & ſuis ſeptis incluſum, per omnia uaſtum, & quodammodo ingentibus commentariorum plauſtris incomparabile, immenſumq; relinquat.*

Diſputatio iuris ex Interpretatione.

Hinc factum eſt, ut inductis iam probationibus, aut re, quæ controuertitur, alioqui manifeſta, Litigatores *pro adſertione ſua uindicanda,* Iuris *ſiue ſcripti, ſiue non ſcripti locos ex communi illo promptuario adducant.* Iudiciq; *(ut quem non ſemper contingit* Ius *illud, in quo etiam uerſatur, ſcire, ſuiq; fiduciam de eo legitimè reſpondendi habere) quid pronunciandū ſuggerant. Et quia* Aduerſarius *contendit locos illos, negocio propoſito intentioniq; agentis*

Diſputatio ut ex allegationibus oritur.

tis haud reſpondere, atque è regione ipſe allegat, hinc datur occaſio diſputationibus illis, ex iuris allegatione obortis, quas plærumq; uetera tores illi forenſes adeò in exceptiones, replicationes, duplicationes, triplicationes, & taliſmodi porrò inuolucra (quibus nominibus etiam inſcribuntur) in infinitum porrò extrahunt, ut non modò iudicibus moleſti ſint, nauſeamq; pariant, ſed etiam licet unquam terminari, contra ſaluberrimas principum cōſtitutiones, ægrè permittant.

Diſputatio ſuper quibus.

In qua parte (modò facti nulla ſit amplius quæſtio) diſceptatur uis atque poteſtas legum, quemadmodum propoſitis rebus opitulari debeant, tantùm abeſt, ut interpretatio ſit admittenda, quæ uitio ſubijci poßit, quapropter allegare leges non eſt uerba ipſa adducere, ſed uim earum atque poteſtatem adſequi, negocioq; coaptare, cuius gratia etiam leges benignius interpretamur, quò uoluntatem earum atq; mentem conſeruemus. l. Scire l. Benignius & l. In ambigua. ff. de legbus. Ita fit ut lex, quam pro aſtruenda intentione tua induxiſti, procedente Aduerſarij allegatione, iam nihil minus comprehendere uideatur, nimirum uerbis ſolùm obſeruatis, mentem atque uim eius poſthabuiſſe diceris, unde & opinionibus locus eſſe cœpit.

Porrò

Porrò in caſu, qui lege, ſecundum receptam interpretationem, ceu ſimilis, non uidetur comprehendi, ad eam doctorum opinionem, ceu probabilem arbitrationem, recurrimus, quæ luculentiori fulcitur ratione, adeoq; magis frequentatur, ut Bal. *colligit in l.* 1. *ff. de offi. quæſt.* Io. And. *in c.* 1. *de conſtitu. Quæ ſententia non ſolùm in iure ſcripto, ſed etiam non ſcripto, aut per conſuetudinem introducto, obtinet. Licet enim* Martinus Laudenſis, *cum quibuſdam alijs uiris non indoctis, putet fœminam per maſculum à feudi ſucceſſione haberi quidem excluſam, ſed defuncto maſculo, eam rurſus admitti, per tex. in c.* 1 §. *Quin etiam.* Epiſcopum *uel* Abbatem. *ad gloſſæ intellectum, quia tamen* And. de Iſer. Bal. Alua. Cald. Petrus de Ancho. *& multi alij prudentes melioribus nitentes rationibus, locum illum accipiunt, fœminam ſemel, per maſculi exiſtentiam, excluſam, perpetuò haberi excluſam, opinio hæc magis frequentari cœpit, & præponderat, uti* Franciſcus Curtius *tertiæ partis feudorum, parte prima, uer.* Vigeſimo *ſeptimo quæro, non minus doctè, quàm eleganter colligit, atque concludit.*

Quæ opinio dd. obſeruanda.

Fœmina ſemel excluſa ſemper habetur excluſa.

Quorſum pertinet quoque facti quamlibet ſpeciem exanclare, & ad ſuum genus referre, & hypotheſin Theſe, et rem tractandam regula aut

la aut lege generali includere, ne ex inepta inductione, quod legis uoluntati parum reſpondeat, uel quod abſurdum uideri poßit, committatur, quæ omnia fœliciter, & in ſuo loco diſceptare, ingenij eſt magis eruditi, quàm abſque ſolida ſcientia experti, & ad forum conſeneſcentis, quandoquidem legem perperam allegare, aut antiquatam, correctámue, ab inferis reuocare ut animi, ſi non doloſi, inconſiderati tamen eſt, ita eam retundere, & in ſuum locum cogere non tanti conaminis fuerit. Sed eam argumentationem, quæ ueri aliquid præ ſe fert, & colorem ſuum oſtendit, prodere, atque artificè diluere, hominis eſt prudentis, & in iure uerſati, qui non inciuilibus conuicijs omnia miſcet (quod illi Rabulæ ſolent, qui præter calumniãdi inſolentiam nihil didicerunt, & dum obiecta Iuris ratione propellere neſciunt, ad conſuetã conuiciandi artem recurrunt) ſed uero legis intellectu aperto, eam ab hypotheſi longo interuallo diſtare doctè oſtendit.

Eruditorum eſſe de iure diſputare.

Sophiſtarũ cauillationes nõ ſemper cõtemnendæ.

Sed & inſidiatorum cauillationes atque σοφίσματα contemnere non fuerit ſemper cõſultum, facilè enim eſt, ut diſputatione, ab euidenter ueris per breuißimas mutationes, ad ea quæ euidenter falſa ſunt, detorta, Iudicis parũ cauti animum capiant, & à cauſſa tua utcunq;

iuſta

iuſta et æqua auertant, ut quæ natura eſt cauillationis, apud Iulianum in l. Ea eſt. ff. de reg. Iuris & in l. Natura cauillationis eſt. ff. de uerbo: ſignifi. Ad quam deuitandam, Dialectica quoque, & colligendi arte opus habemus. Nam quid magis falſum eſt, quàm in hunc modum argutire? Fructus rei eſt pignori dare licere. l. ſi. ff. de uſufr. & l. fructus. ff. de regul. Iuris. Cæterùm omnis fructus pertinet ad uſufructuarium. l. 1. ff. de uſuf. fructuario. Igitur rem pignori dare licebit, contra Alexandri conſtitutionem in l. Intereſt. C de uſufructu. quam collectionem cauilloſam & Sophiſticam eſſe hinc apparet quod uerbum fructus in maiori propoſitione pro commodo & utilitate dicitur, quam dominus in ſua re habet. In minori autem pro iure utendi fruendi alienis rebus, ſalua rerum ſubſtantia. Et ſic interueniente uerbi fructus breui mutatione, quod euidenter falſum eſt, infertur propter ἀμφιβολογίαν illam, uocemq; ambiguam inſidioſe admiſſam. Potuiſſem plura farinæ exempla referre, ſi non rerum multitudo, tractandorum compendio obſtaret.

Qui de hoc genere diſputationis & allegationis legere uelit, Gulielmum Durandum in eximio illo ſuo opere, quod ſpeculum inſcripſit, ſub Rubrica de Diſputationibus, & allegationibus

nibus Aduocatorum, reuoluat, cuncta ordine quodam proſequentem. Inprimis quemadmodũ Actoris, ſiue etiam Rei excipientis, qui ſimiliter Actoris partes ſuſtinet, Patrono conueniat clientuli ſui cauſſam allegationibus iuuare, & non immeritò. Aut enim de facti probatione adhuc quaeritur, & repetendi ſunt teſtes ueluti omni exceptione maiores, eorumq; dicta adeò inter ſe conuenientia, ut ne ouum ouo tam ſimile, neque dictum dicto magis reſpondere, atque concors eſſe poßit. Deinde quae inſtrumenta, priuilegia, antiqua monumenta, aliaq; taliſmodi documenta, in uim probationis inducta ſunt, in memoriam Iudicis reuocet, atque ut hiſce omnibus, & ſingulis ea, quae in libello propoſita ſunt, habeantur probata, quàm poteſt diligentißimè oſtendat, idq; legibus, canonibus, praeſumptionibus, & uериſimilibus coniecturis, aut etiam conſuetudinibus, & ſtatutis, quibus probationes hoc caſu fulciuntur, allegatis, quorſum loci illi Iuris ſpectant, de probationibus, teſtibus, praeſumptionibus, fide inſtrumentorum, alijsq;, paßim expendendi.

Actoris patronus ut allegat primo ſuper facto.

Teſtes diſcordes reconciliandi.

Neque inutile fuerit ſi teſtium aliqui in deponendo non ita conuenerint, ut dicta ipſorum ad concordiam reducantur, Iudiciq; labor, & conciliandi teſtes, & deliberandi amputetur,

qui

qui etiamſi officij ſui quoque id eſſe ſciat, laboris tamen faſtidio, uel expeditionem remoratur, uel rem propter occupationes (quibus plæriq; omnes detinentur) non tam diligenter exanclat. Concordia uerò talis, & teſtatorum conciliatio, tunc non tam difficulter fiet, ſi tēpora, modi & qualitates in ſingulis diſtinguantur, quæ potiſsima interim ratio eſt conciliandi ſcripturas, & quandoq; leges, quibus τὶς ἀντινομία quoque ineſſe uideri poſsit. c. Si peccauerit. 2. q. 1. accedit. l. 1. C. de in offi. do. c. Cùm tu. de teſtibus & c. Periculoſè de pœnit. diſ. 1. & c. Regulæ. diſt. 29.

Poſt cauſſam ſic roboratam, probatamq; intentionem, ad Iuris quoque allegationes deſcendas, ut ex facti ueritate ob oculos poſita, appareat illud Iuris oriri, quò adſequi, quod intenditur poſsis, ad quod accedunt leges, canones, conſuetudines, ſtatuta, in ſumma Ius tam ſcriptum, quàm non ſcriptum, in hoc comparatum, ut unuſquiſque conſequatur, quod ſuum eſt, & æquabilitas ſit in humana ſocietate. Et ſi lex deſideretur, ſub qua caſus ille expreſsim contineatur, ad argumenta, ad ſimilium comparationem properandum eſt, donec quod proponitur etiam Iuris præſidio fundetur. Iudicemq; ad idipſum pronunciandum impellat, qua in re

Actor probatā intentione ut Iuris quoq; allegatione fundare debeat.

utile fuerit, neque uno, neque altero argumento contentum eſſe, ſed multa congerere, quorum licet ſingula fortè ſuffecerint, omnia tamen coniungi, in hoc præſtiterit, quòd Iudicis animum magis deuincire ſolent, ut ſecundum eum pronunciet, qui plures pro ſe leges, & rationes habere cognoſcitur. Quandoquidem quæ nõ proſunt ſingula, multa iuuant. l. Nec non. § Si quis ſæpius. ff. ex quib. caußis. l. 1. C. de iur. & fact. igno. § Si uero. Inſti. de adoptio. & c. Licet. de proba. & c. ſuggeſtũ. de iure patro. Vbi deterior eſt cauſſa eius, contrà quem plures militant rationes.

Aduocatus Rei quid allegabit contra facta.

Non minus ſollicitus eſſe debet Rei aduocatus, ut Actoris allegationes ſiue in facto ſint, ſiue in Iure, prudenter ſubuertat, ſuiq; clientis, uel defenſionem, uel intentionem, meliori iure muniat, Actoremq́; nihil probaſſe oſtendat, quo ex ſe Reus abſoluendus eſt, etiam ſi nihil præſtiterit. Ante omnia referre poterit factum non eſſe probatum, adq́; hoc inducendum; oſtendere neque ex teſtium dictis, neque inſtrumentis, neque præſumptionibus, neque exemplis, neque documentis, neque ullis modis id conſtare, & hoc, quia teſtes ſint ſingulares, uarij, aut mendaces, & uani: Item inſtrumentorum fides fluctuet, cùm ſint inepta & falſa. Item præſumptiones

elatas

citatas temerarias eſſe, et pumice leuiores, contrarijſque præſumptionibus ſublatas. Item exempla non gry quidem facienda, quando non exemplis, ſed legibus ſit iudicandum. l. Iudicium. C. de ſentent. & interlo. om. iudi. Singula autem Spe. ipſe exponit, in de teſte. de inſtru. edit. de præſumptionibus, et alijs locis rei noſtræ conuenientibus.

Deinde ut Iuris allegationes adtenuet, ſeſe adcingat, nimirum locos non reſpondere ijs quæ proponuntur, neque ſimiles inuicem eſſe, propter rationis diſsimilitudinem, quæ in eis inuenitur, cùm tamen ſimilitudo rerum & caſuum ex rationis identitate, ueniat petenda, apud Panor. in c. conſtitutus de appella. Archid. Præpoſ. & dominic. in c. Relatum. 37. diſt. & Bal. in l. 1. ff. de iuſti. & iure. Vbi aduerte ſecundum Spe. & Bal. in additio. ei incumbere probationem, qui negat ſimilia eſſe quæ inducuntur, maximè ſi colloratè id fiat expreſſa identitate, Præter hoc, qui ſimile aliquid eſſe negat, diſsimilitudinem è regione, licet implicitè, adſerit, ideoq; probare idipſum debet, autoritate l. Filius. ff. de proba. & c. ſuper hoc, de renuncia. Poſtremò tamen ſimile ſit uel diſſimile, quod diſceptatur, Iudicis arbitrium eſſe, ut Bal. monet.

Vt iuris allegationes è regione adtenuantur.

R 2

Iuris allegationes ſubuertuntur.

Subuertūtur inſuper iuris allegationes multis modis per interemptionem, ſeu ex ui uerborum, & literæ, in c. Quod autem 23. q. 7. Itē per alia iura, poſteriora uidelicet, aut noua. l. Non eſt nouum. ff. de legibus & l. fi. C. d. legibus & conſti. princip. Item per intellectum ueriorem. l. Scire leges. ff. de legibus. c. Quis neſciat. diſ. 9. Quod & per conſuetudinis rationem, qua interpretatio nititur, fieri poterit, nam & hoc modo repellitur. l. Si de interpretatione. ff. de legibus. & c. conſuetudo. diſt. 1. & c. Sana quippe ratio. diſt. 9. Item lex allegata rigorem continere dicitur, id uerò quod pro Reo inducitur, æquitatem communi utilitate ſic introductam. per l. Placuit. C. de Iudi. c. Abbate ſanè. §. fi. de re iudi. in 6. Cæterùm quibus allegationes impugnari, atque ſubuerti poſſunt paßim apud Iuriſconſultum, & pleraq; apud Spe. in iſthoc titulo §. Poſt hoc autem. eſt uidere.

Actoris iura labefactata rurſus erigenda.

Quod ſi Actor uiderit hiſce allegationibus intentionem ſuam labefactari, rurſus præparet ſeſe ad eam ipſam erigendam, ut euiratis, quæ ex aduerſo ſunt inducta, ſua reſtaurare ſatagat, nutantiaq; ſuffulcire. Quæ omnia expeditè facere, ingenij non eſt mediocris, nec inconſiderati, quando in hac diſputationis parte totius

tius negocij exitus, ſalus, aut internecio conſiſtit, quare ſegniter eam tractare & imperitè Patroni eſt uel indocti, uel parum fidelis. Porrò aduocatorum eſt omnia ſolerter & ſedulò peragere, qui ut humano generi magis prouideant, cauſſasq; eorum qui apud Tribunalia laborãt, circũſpectius agant, multisq; priuilegijs exemptionibusq; ab alijs muneribus honorantur, armatæ militiæ hominibus æquiparati. Aduocati quare priuilegiati. *Nec enim ſolos noſtro Imperio militare credimus illos, reſcribũt Imperatores, qui gladijs, clipeis, & toracibus nituntur, ſed etiam Aduocatos, qui dirimunt ambigua facta cauſſarum, ſueq; defenſionis uiribus ſæpe publicis in rebus lapſa erigunt, fatigata reparant. Militant nãq; cauſſarum Patroni, qui glorioſæ uocis confiſi munimine, laborantium ſpem, uitam & poſteros defendunt. l Aduocati. l. Quidquid & l. Sancimus, cum quibuſdam alijs. C. de aduocatis diuerſ. Iudi.*

Diximus in allegationibus forenſibus, omnia induci poſſe, quibus intentio litigatorum roborari ſolet, ſiue ex Iure ciuili hoc ſit, ſiue ex Põtificio, ſiue municipali, ſiue eo, quod moribus introductum eſt, ut quibus omnibus cauſſæ noſtræ uallantur, muniunturq;. Aduertendum tamen eſt, hoc procedere, quando alterum alteri non Vt Iuris in utroq; foro ſit uſus.

aduerſatur, tunc enim promiſcuè allegantur, et uincet qui pluribus modis ac rationibus nititur. Sin autem leges atque iura pugnent, his innitendum eſt, quæ uel poſterius promulgantur, uel ſunt in Reipublicæ uſu. Sic quando inter leges, & canones expreßim eſt ἡ ἀντινομία, in utroq; foro illud ius recipiendum eſt, quod controuerſum caſum comprehendit. Si uerò non expreßim pugnent, tunc quælibet lex, & conſtitutio in ſua foro retinēda eſt, niſi abſq; peccati labe legis in foro ciuili non poßit eſſe uſus, quando canones præualent, qui omnibus alijs conſtitutionib. hoc caſu, derogant. c. fi. de præſcript. Alioqui ubi canones deſiderantur ius ciuile eſt obſeruandum, quod & in conſuetudinibus reſpondemus longo uſu introductis, etiam feudorum c. Summoperè 11. q. 3 §. Strenuus, de feudi cogni. Bald. in proē. Feudorum §. Quarta diuiſio. uer. Caſus tamen. Reliqua Speculator tibi ob oculos ponit.

Quæ iudicis ſint partes inter allegādū & diſputandum.

Delibauimus quodammodò ut litigatores talismodi diſputationibus fori ſe habere debeant, uerum cùm in Iudicis præſentia, & pro tribunali id fieri conueniat, ad ipſum quoque ſpectabit nihil omittere, quod ſuæ ſit prouinciæ. Et quia ad cauſſæ cognitionem pertinet, quod tractatur, utrumq; animo patienti, & pro humanitate

te ſua audire debet, neq; uel uerbo, uel nutu intercedere, donec totius cauſſæ ſtatum, plenamq́; informationem ſit conſecutus, præſertim quo ad factum, & ſi fieri poterit, Iusipſum. Vnde cõſultius deliberauerit quid porrò definiendum. Vtq; rei qualitatem plena diſceptatione diſcutiat, utramq; partem ſubinde interrogare debet, án ne aliquid addi deſiderent. Iuxta l. Iudices. C. de iudi. & c. Iudicantem. 30. q. 5. & c. Super quæſtionum § Inuentionis, de offi. dele. Proinde ſi deſiderauerit aliquid in re ſibi nec dum aperta, aut cognita, inquirere non ceſſet, uti ſeſe habeat, maximè utroq; litigatore præſente, ne eam priuatim recipiat informationem, quam aduerſarius non ita admittat. Actis itaque cuncta ad cauſſæ merita pertinentia, inſeri, deſcribiq; debent, ſuper quibus pronunciationem ſuam fundare Iudex ſtatuit.

Cui etiam accedit, quod in iis, quæ ipſi ut Iudici in facto ſunt comperta (in Iure enim id fieri prohibet nihil) & fortè deſiderantur, ſupplere permittatur, iudicioq; & partibus curaſuſpitionis notam ſubuenire, uti in citatione, Exceptione, Interlocutione, probatione aliter facta atque à parte refertur. Quod & in iis quæ ad Iudicij ſubſtantialia pertinent, facere licet, ut cuius intereſt, ne proceſſu circumducto, Iudex ſupplet.

partes præter moleſtias illas etiam expenſis fru ſtrentur, totumq́; iudicium eludatur, & fabula fiat, de qua re latius uidere eſt apud interpretes quoque, in l. 1. C. Vt quæ deſunt aduocatis partium. & l. Is apud quem. C. de legibus. c. Conſtitutus. de app. & abundè apud Spec. in dicto titulo. § *Satis clarè. uer. Item ſi Aduocatus malam, uel falſam.*

Allegationum copia aduerſario danda.

Et huiuſmodi allegationes, quia pro cauſſæ notione faciunt, non modò actis Iudiciarijs inſeruntur, ut portio eorum, ſed etiam parti aduerſæ cōmunicātur, quæ ſi rurſus allegare, et ut inducta ad rem propoſitam pertinere, minimè uideri debeant, contendere cœperit, diſputationem rectè dicimus, ex allegationibus ultrò citroq́; factis, ortam.

Allegationes quæ poſt concluſionē inducuntur, parti non eſſe communicandas.

Sed et ſunt allegationes, quæ poſt diſputationē atq; etiam ipſam concluſionem induci poſſunt, ad Iudicis animum, ut Iuris ueritatem, informationemq́; conſequatur, parandum, quæ cùm extra cauſſam ſint, nam concluſione iam facta exhibentur, neque parti ſunt dandæ, neque conſultori neceſſariò tranſmittendæ cum Actis Iudiciarijs, ſed Iudici tantùm porriguntur, eo inſtituto, ut allegationum finis tandem ſit, & diſputationis aceruus prolixitasq́; deuitetur. Accedit.

cedit. l. Iudices. & Auten. Iubemus C. de Iudicibus. Vbi Bal. Et ad hoc diſcrimen facilè poteris tueri, atque conciliare. Specu. in tit. de diſpu. & allegat. ꝟ Porrò. uer. Et nota, & d. Iaſo. in l. 2. C. de edendo. ſentientes non modò inſtrumentorum, ſed etiam allegationum & cõſiliorum parti aduerſæ copiam exhibendam eſſe, nam de his intelligitur, quæ actis inſeruntur, eorumq́; portio habentur. Cum Io. And. in addi. Specu. Ludo. Rho. in ſingularibus ſuis 164. & Feli. poſt Imol. in c. per tuas. de teſtibus. Qui contendunt allegationum Iuris parti aduerſæ non eſſe copiam faciendam. Quod accipimus quando poſt concluſionem, extraq́; rem controuertendam diſceptandamq́; Iudici, ad eius animum in iure huius cauſſæ inſtruendum, duntaxat offeruntur, & tractat Henningus Godenus, Iureconſultus, in parte. 2. de proceſſu. Coram ordinario. Rubrica 28.

DE CONCLVSIONE, QVAE fit in cauſſa, & ut probationibus renunciatur.

CAPVT XI.

HActenus alter litigatorum intentionem ſuam confirmare, alter eam refutare, at

que depellere omnibus uiribus contendunt. Sed quia emulatio ingenia alit (ut Velleius patereulus in primo ad M. Viniciū libro ſcribit) et nunc inuidia, nunc admiratio, nunc ambitio ipſa atq; emulatio imitationem accendunt, facitq; ut difficilis in perfecto quoque ſit mora, ſequiturq; ut frequens & mobilis tranſitus maximum abſoluendi operis ſit impedimentum, oportebat modum quoque diſceptationi adhibere, & ſemel receptui canendo facere, ne lites reddantur immortales, ſimul ac ex quietudine illa atq; equabilitate, quam apud ſacroſanctum tribunal in humana ſocietate, ceu totius rei iudiciariæ ſcopum, intendimus, ſumma per moratorias ambages inquietudo concitetur inualeſcatq;.

Quare cō cluſione opus ſit.

Vnde fit, ut inductis iam allegationibus, diſputationibusq;, quantum controuerſiæ ſtatus exigit, ad concluſionem ceu perorationem quandā atque Colophonem totius cauſſæ properent litigatores, Cuius ratio noſtris magis in rebus poſita eſt, ut nunc ſunt cauſſe forenſes, atque in adfectibus, quam partem et Rhetores tractant, apud Quintilianum lib. 6. cap. 1. Vſque adeò ſanctius eſſe uiſum eſt, iudicem ſibiipſi relinquere, quàm orationis lenocinio modò in hanc, modò in illam partem mouere, & ut uel ad dextram,

Ab affectibus mouendis abſtinetur.

xtram, uel ad ſiniſtram exorbitet, declinetue, afficere, rapereq́;.

Concluſionem itaque dicere poſſumus repetitionem, aut ἀνακεφαλαίωσιν poſtremam, eorum quæ acta ſunt, qua memoriam Iudicis reficimus, & totam ſimul cauſſam ante oculos ipſi ponimus, ubi quæ repetuntur breuiſſimè, & per capita inducenda, numerandáq; ſunt, ut ſi ſingula non tam profuerint, turba ipſa & rerũ ſumma repetitio negocium magis ſuffulcire incipiat, & pronuciaturo quodammodo inculcare. Vbi, qui omnia longè, lateq́;, ut ſunt tractata, refricare uelit, præter hoc quod ineptum eſſet, & memoriæ, Iudicis quaſi diffidere, etiam ſuperuacaneum haberetur, & ueluti δὶς κράμβη poſita, faſtidioſum. Diſpiciendum itaque erit, ut quæque in tempore & ſuo loco tractentur, Sic tamen per capita decurrendum eſt, ne omittatur quod ad cauſſæ tuitionem facere arbitreris, maximè in depellendis ijs, quæ aduerſario recens ſunt inducta, ne & Iudice concludente, porrò non audiaris. Concluſio ſiquidem, ut hic exponitur, eſt quæ tam allegationes, quàm probationes excludit. Authen. Iubemus. C. de iudi. c. Significauerunt. c. Cùm cauſſam. de teſtibus, & Panor. in c. Cùm dilectus. de fide Inſtrumentorum.

Concluſio quid.

Cõcluſio eſt terminus excluſiuus probationis.

Si tamen aliquid recens obuenerit, quod ad cauſſam inſtruendam pertineat, & antea haberi non potuit, Iudiciq; fides facta eſt, rem ita ſe habere, conuenienter ad petitionem partis cõcluſionem reſcindere poterit, & permittere, ut id, ſiue inſtrumentum ſit, ſiue aliquid cauſſæ deſeruiens, profrat, et demum in negocio receptui canatur.

Huius opinionis etiã Gotfridus eſt.

Neque procedere admodum eorum ſententia uidetur, qui idem putant eſſe cõcludere in cauſſa, atque probationibus renunciare, ut quibus nominum ἐτυμολογίαι repugnat, etiamſi à fine debeant cenſeri, etenim qui renunciat dicendis, nihil planè repetit, quod Iudici in memoriam reducatur, ſed qui concludit, non eſt contentus reliqua Iudicis arbitrio committere, niſi quoq; cauſſam perorando ita ob oculos ponat, ut repetitis actorum capitibus, Iudicaturus facile moneri poßit eorum, quibus tota cauſſa inniti uideatur. Tantũ abeſt ut renũciare ad partẽ, concludere uerò ad Iudicem referatur, uti interpres quoque opinatur in Cle. Sæpe. de uerbo. ſignifica. Verùm hoc intereſt, quòd partes ultrò citroq; ſi induxerint, quæ ſibi patrocinari putant, tam probationibus quàm allegationibus quandoque (præſertim in Eccleſiaſticis auditorijs) renunciare ſolent, Ut ſic etiam cõcluſiſſe

Differunt renũciare & concludere.

cluſiſſe intelligantur, petereq́; ut Iudex quoq; pro officio ſuo concludat, et negocium pro per rorato habeat. Idq́; ad ſimilitudinem eius, quod Rhetores ad orationum ſuarum calcem adijcere conſueuerunt, Dixi. Quo peracto ad facti euidentiam ulterius produci nō ualet quicquam, ſed res Iudicis arbitrio eſt commiſſa, qui de iure pronunciabit, gloſ. & dd. in c. Cum dilectus. de fide inſtru. Inno. & Io. An. in c. Paſtoralis. de cauſ. poſ. & prop. & c. Quoniam. de proba.

Quod ſi alterutra partium negocium alijs, alijſq́; allegationibus procraſtinare, & in longum producere uelit, tunc Iudex pro arbitrio ſuo præſenti, cæterùm abſenti trium menſium, aut etiam ut ipſi pro rei exigẽntia uiſum fuerit, terminum ad producendum omnia, aut quicquid uoluerit, præſtituat, quo ſi ad huc lateat, adq́; concluſionem non properet, Iudex negocium pro peracto habere, ipſeq́; ex officio concludere poterit, & ſententiam ut conueniens eſt, proferre. Autent. Iubemus. C. de Iudi. §. Sed hoc præſenti, in Auten. Vt cum de app. cog. & ſpecu. in de dilatio. §. Et nota, quod ſi parte una. & c. de cauſſis, de offi. deleg. in quo termino etiam inſtrumenta & literarum monumenta produci, atque inferri poterunt, ac etiam

Terminus ad pducendū omnia.

etiam teſtes ſuper ſigillorum recognitionibus, probationibusq; , cũ alijs quibus cauſſam ipſam inſtrui atque muniri oportet. in c. Coram. Vbi gloſ. in uerbo munimenta. cum Hoſti. de in integ. reſti.

Non eandem ter-minorũ eſſe obſer-vationẽ.

Aduertendum tamen eſt, iſtiuſmodi terminorum obſeruationem in omnibus conſiſtorijs, & cauſſarum auditorijs non ex æquo haberi, aut neceſſariam eſſe, (niſi ab imperatore, aut Pontifice ſic obſeruari iubeamur, per c. Nolite, & c. fi. cum gloſ. diſ. 11. & c. Illud. diſt. 12.) ſed Iudex quilibet ſecundum ſui tribunalis morem, & conſuetudinem, tempus illud et præfigere, & obſeruare poterit, maximè in foro ciuili, utcunq; cauſſa plenaria ſit, & cum ſtrepitu expedienda. Neq; eſt quod conuelli debeat, quia ſecus proceſſum ſit, quàm uel in Curia Rhomana, uel Iudicio Imperiali, (dummodò ea quæ ad ſubſtantiam iudiciorum pertinent, non fuerint poſthabita, iuxta l. Prolatam Vbi gloſ. C. de ſen. & interlocutoriarum omnium Iudic.) quo caſu ſi is qui ſentẽtiã obtinuit, metuat, ne appellans iudicium, ex hoc peſſundare & irritum facere contendat, quod non ad aliorum amuſsim ſit obſeruatum, magis eſt atque conſultius, cum morem eſſe, & conſuetudinem Iudicij, à quo eſt prouocatum, etiam articulis & poſitionibus includere.

cludere, & negocium probare, teſtibus cauſam ſuæ ſcientiæ, etiam ſi non rogentur, adijcientibus. Bar. & dd. in l. Solam. C. de teſtibus. Proinde receptum eſt in cauſis pœnalibus conclusionem non exigi, ſed cognitione habita ſententiam illam, uel grauem, uel abſolutoriam pronunciari.

Poſtremò fieri poterit, ut ambiguitas ex libellis, exceptionibus, allegationibus, aliiſue inductis concipiatur, & quia uerba ab aliquo prolata Iuris ſunt largiſsimi, atque in fauorem producentis accipienda, etiam ad impropriam ipſorũ ſignificationem. l. Si quis intentione ambigua. & l. Solemus. ff. de Iudicijs. Ideò terminus ad declarandum præſtitui ſolet, maximè in foro Pontificio, in quo uel Actor, uel Reus conuentus id ſuum dictum poterit declarare, ne in diſpendium eius intelligere quis idipſum præſumat. Terminus ad declarandum.

IOAN-

IOANNIS FERRARII MONTANI DE IVDICIOrum Præexercitamentis.

Liber III.

DE CONSVLTATIONE IVdicum, Relationibus, atque remiſſione cauſſarum.

CAPVT I.

HVC VSQVE *facti quæſtionem tractauimus; & ut Iuris quoque ſepimẽto uallari debeat, quodammodò oſtẽdimus. Sed quia parum eſt Ius in ciuitate eſſe (ut inquit Pōponius) niſi ſint quoque qui iura reddere poſſint.* Id *quod ex tribunali* Iudicem *facere conuenit, quem ob id* Ius *animatum alij uocant,* Ari*ſtoteles* μεσοδικόν *quaſi medijuriũ, per quem uunſquiſq; quod ſuum eſt adquirere debet.* Eſt *ut* Iudicis *quoque officium hac in parte perſtringamus, qui negocio iam diſceptato & meritis cauſſæ inhibitis, non debet tumultuariè, atq; illotis manibus rem aggredi, aut ad ſententiam temerè*

Iudicis eſt antequàm pronunciet diſceptare cauſam.

temerè prorumpere, eamq́; præcipitare, ſed memor illius Pythagoræ σπεῦδε βραδέως, deliberatione habita ad pronunciandum feſtinet, & partium expectationi ſatisfaciat, idq́; haud incōſultò, ſiue Ordinarius is ſit, ſiue Delegatus. Et in primis Iudici id facere conuenit, in hoc dato, ut controuerſias ipſas pronunciatione, uel per Ius ſcriptum, uel non ſcriptum dirimat. Per ſe enim ſcire debet, quid iuſtum, quid iniuſtum ſit, & non aliunde iudicandi autoritatem quærere, aut per emendicata ſuffragia lites diſcernere. Vſq; adeò turpe eſſe Q. Mutius rectè Seruio Sulpitio reſpondit, patricio, et nobili uiro, Ius, in quo uerſatur, ignorare. l. 2. §. Seruius. ff. de origine Iuris, & in Auten. de Iudicibus. Iuſtè igitur quiſque iudicare debet, ſciens Dei Iudicium eſſe, quod qui uiolat, Deum Opt. Max. uiolat, & quemadmodum ipſe diiudicat, ita quoq; eum iudicatum iri. C. de Iudi. l. Rem non nouam. & eſt gloſ. in Nouell. de Iudicibus, & ut, & c. ad finem, in uerbo Iuſta. Etiam memor illius Diogenis Philoſophi: Neminem bonum Iudicem fore, niſi qui de ſe alium quoque iudicaturum ſciat.

Iudex ne Ius ignoret.

Et quamuis Iuſtinianus ijs ſolùm adſeſſores habere permiſit, qui prouincijs quoque adminiſtrandis præficiuntur, et Reipublicæ occupa-

Imperitus Iudex ad prudẽtum conſiliũ pronunciat.

tionibus quotidianis obruti ſunt, moribus tamẽ introductum eſt, ut Iudex imperitus, & Ius, in quo uerſatur, ignorans, cortice natare, & uel adſeſſorum ſuggeſtione, uel peritorum conſilio, ius dicere poßit.

Alicubi gentium inoleuit, ut litigatores ipſi deligant conſultores, apud quos, & allegationes & diſputationes, ultrò citroq; inferri poſſint, quem morem, quia ratione careat, Gulielmus Duranti, quoque in titulo. de requiſitione conſilij, exſtirpandum putat.

Iudex peritos non conſulẽs rogatus, punitur.

Cæterùm Iudices quia ſæpius non tam iuris cognitionem habent, & negocium controuerſum ad legum apices quodammodò uentilatũ eſt, atque diſcuſſum, ne perperam aliquid pronuncietur, poterit uterq; litigatorum petere, ut Iudex peritos quoque conſulat, eosq;, modò placitum ſit, deſignare, & cogitur tunc ad habitam conſultationem (modò iuri, atq; moribus reſpondeat) pronunciare. Alioqui ſpreta hac prudentium deliberatione, ſi aliquid perperã, & parum benè per imprudentiam, proferre ſit auſus, litem ſuam facit, eiusq; æſtimationem redimere tenetur. Syndicatum ſubire, cauſſamq; dicere quandoq; coactus. l. Humanũ. C. de legibus. l. Filiusfa. ff. de iudic. l. 1. et 2. C. de pœ. Iudi.

Iudi. qui male iud. Inſti. de obliga. q. ex quaſ. maleſi. & c. Cùm æterni. de re iudi. in 6.

Haud diſsimiliter ſi conſultor ipſe dedita opera; dolóue malo, aut etiam per ſordes, & munerum corruptelam perperam conſuluiſſe detectus fuerit, Iudicemq́; ut iniquè pronuncia ret, impuliſſe, neq; hoc ei impunè erit, ſed ad id quanti intereſt tale conſilium non fuiſſe datum, conſulenti obligatur, ut uerum eſſe appareat illud Heſiodi ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη. *Nempe malum conſilium conſultori peſsimum.* l. Arbitrio §. dolo. ff. de dol. malo. l. Conſiliarius. C. de adſeſſo. l. Si *quis aliquid* § 3. ff. de pœnis. *Alioqui ex conſilio non fraudulento, quia res tam mali exempli non eſt, nemo tenetur.* l. Conſilij. ff. de reg. Iuris. l. 2. ff. mandati & c. Nullus ex conſilio. de reg. Iur. in 6. *Porrò quod propter alterius utilitatem, & licitè facimus, ſi præter noſtri uo luntatem ceciderit, nobis imputari non debet, niſi fortè per imprudentiam conſilium falſum cui exciderit, quando imprudentia culpæ uenit adnumeranda, adeóq; temerariū ſit, falcem ſuam in alienam meſſem immittere, & eam artem ſibi arrogare, cuius eſt ignarus.* l. ſi. ff. de uarijs & extraord. cog. § Imperitia. inſt. ad legem Aquil. & l. Sed & ſi. ff. eo. *Niſi fortè*

Conſultor quando tenetur.

conſuetudini non tam reſpondere uiderit, nam tunc ipſe iudicare debet, quod iuſtum ſit, & iuri atque æquitati conſonum. l. Si iudex. ff. de uari. & extraord. cog. & in Auten. Vt Iudex, ſiue quoque ſuffrag. §. Eos. coll. 2. Quod ſi ad partium conſenſum electus ſit qui conſiliũ præbeat, non facilè ab eius ſententia diſcedendum eſt, dummodò iuri expreſſo non refragetur, per l. fi. C. Si contra ius uel utili. publi. & l. Illicitas. §. 1. ff. de offi. Præſid. Iudex nõ debet cõſilium iniuſtum æqui.

Sed & illud receptum eſt, eum qui cauſſam ad peritiores referri petit, ſuis expẽſis id facere debere, ne alteri, nihil tale petẽti, ſit grauis. l. Cum ſæpe. C. de eroga. mili. & l. Quoniam liberi. C. de teſta.

Præterea cuilibet Iudici permiſſum eſt cauſſam, de cuius iure non eſt reſolutus, ad prudentiores referre ac negocij merita cum his deliberare, quidq; pronunciandum ſit, ſtatuere, quod etiam fit, quando acta non tranſmittuntur, uti in conſultationibus moris eſt, ſed tota res, quemadmodum tractata eſt, ſynceriter uiua uoce exponitur, atque refertur. Et ſubinde frequentatur, ut ad maiorem iudicem cauſſæ graues referantur, ad Moyſi exemplum, qui ex Ietro aut Rhaguelis Sacerdotis ſoceri & cognati ſui cõ- Relatio cauſſæ.

ſilio, clectis uiris ſtrenuis de cuncta plebe Iſraël, conſtituit eos principes populi, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos, qui iudicarent plebem Domini omni tempore. Quidquid autem grauius erat, referebant ad Moyſen populi principem, faciliora tantummodò ipſi iudicantes. Exodi 18. *ſic Deute. cap. 1.*
» *Sacer Moyſes, inquit, Ita paruum audietis ut*
» *magnum, nec accipietis cuiuſquam perſonam,*
» *quia Dei iudicium eſt, Quod ſi difficile uobis*
» *uiſum aliquid fuerit, referte ad me, & ego au-*
» *diam. Sic Conſtantinus Imp. Si quis iudicium*
» *duxerit eſſe referendũ, nihil inter partes pro-*
» *nunciet, ſed magis ſuper quo hæſitandum puta-*
» *uerit, noſtram conſulat ſcientiam. l. 1. C. de*
relationibus.

Relatio ſuper Iuris dubio.

Tunc autem tantùm relationi locus eſt, quãdo Iudex diſceptata cauſa de Iure dubitat, puta expreſſum Ius non inuenit, per quod ſe extricare poterit, aut quia de ſyncero intellectu legis, canoniſue non eſt certus, aut quia per litigantes allegata ultrò citroq; iura uidentur pugnare. Aut etiam ſi diuerſæ, diuerſorũ opiniones, ipſum remorari cœperint. Et hoc eſt, quod Iu-
» *ſtinianus quoque Impera. Conſtituit. Si quid*
» *autem audientes Iudices putauerint eſſe dubi-*
» *um, damus eis licentiam de his nobis nunciare,*

noſq;

noſq; conſulere, ut diſcant quæ neceſſaria ſint, "
& faciant iuſta ſimul & rationabilia conſilia, "
in Auten. de Iudicibus et ut nullatenus §. Omnis
autem Iudex. uer. Si quid autem. & c. Intimaſti.
de app. Vbi & gloß. l. Eum quem temerè.
§. 1. ff. de iudi.

Tantum abeſt ut Iudex qui diſceptato negocio, ſiue in totum, ſiue ex parte, nullum Iuris ſcrupulum accepit, cuius aliunde petere reſolutionem ſit opus, referre permittatur, ſed cauſſa perfectè examinata per ſententiam eſt definienda, terminandaq;. Vbi qui ſe læſum exiſtimat, appellationis beneficium habet, per quam non modò iniquitas, ſed etiam imperitia Iudicantiũ, corrigi ſolet, et cauſſa legitimis modis expediri. Sin autem Iudex præterea, ut ſe uel inuidia exoneret (ſemper enim alterum, qui ſententiam profert ad minus, offendet, quare & Bias ille aiebat, ſe malle inter duos inimicos pronunciare, quàm amicos, ex his enim alter inimicus redderetur, ex illis uerò alter amicus fieret,) uel labori ſubtraheret, malitioſè fingat, ſimuletq; ſe de iure dubitare. & ſic cauſſam ad ſuperiorem Magiſtratũ referre nõ ſit ueritus, nominis infamia notatur. & in 30. auri libris plectendus ueniet. l. Quæ ex relationibus. C. de legibus: Reliqua ſunt in Auten. ut Iudices non expectent §. Iubemus igitur. Coll. 9.

Iudex nõ debet temerè referre cauſam.

Differunt conſultatio & relatio.

Ex quibus ſtatim apparet diſcrimen eſſe inter conſultationem & relationem, illam enim propriè dicimus, quando ſuper tota cauſſa adeóque ipſo etiam facto, uel apud alium Magiſtratum, uel prudentiores, quid pronunciandum ſit, quæritur: hæc autem, ſi de iure duntaxat fuerit dubium, in quacunq; etiam Iudicij parte, id quod Iudex modò ad Principē, modò ad aliū ſuperiorem Magiſtratum, cauſſa criminalis ſit ſiue ciuilis, refert, quidq; faciendum ſit, conſulit. d. l. 1. C. de relatio. c. Super quæſtionum §. fi. & c. Prudentiam. de offi. delega.

Actorum ſeries fideliter referenda.

Et ſecundum Iuris regulam fit relatio, poſt quam omnia ſunt inducta, inq; cauſſa cōcluſum, ita ut omnes omnino cauſſas relationis ſeries cōprehendat, & ex iis, quæ Actorum numero habentur, nihil omittat, ea dexteritate, ut in neutram partem declinare uideatur, ſed inueſtigaturus ſolùm, quomodo ad Iuſtitiæ amuſſim peruenire poterit, commodet ſiue incommodet cuicunq; uelit, & ſic Iuſtitiæ ſtateram in manu geſtet. per l. fi. C. eo. c. Pura & ſimplex 3. q. 9. & c. Cùm Bertoldus. de re iudi. *Exigunt tamen rei circumſtantiæ quandoque, ut in media quoque lite aliquid in dubium uocetur, quod ad ſuperioris ſententiam referri ſit neceſſum.* c. Multùm, 3. q. 6. c. Tam literis. de teſti. *Sic & poſt*

poſt ſententiam refertur, maximè in pœnalibus cauſſis, Vt Princeps, in exiliũ acto Inſulam deſignet, in qua exulare debeat. Aut quænam pœna ueniat condemnato infligenda, ſi quando tã necis, quàm uitæ autoritatem ſuperior Magiſtratus in manu poſitam habet. c. In memoriã, cùm adnotatis. 19. diſt. Relatio in qualibet litis parte etiã poſt ſententiam.

Sed & paſſim uſuuenit, ut uel adſeſſores, uel conſiliarij, negocium controuerſum etiam alijs quandoque prudentioribus adhibiti, uel Principi, uel Iudici referant, & cum eo deliberent, ſuffragijs ſingulorum datis, quid iudicandum ueniat: Monet Spe. quoque in, de relationibus § Qualiter autem ſit facienda &c. ad finem.

Proinde in relationibus quiſque ſuum Iudicem cõſulere debet, Ordinarius eum, qui immediatè ſuperior eſt, Delegatus uerò eũ, à quo negocium ipſi eſt commiſſum. Ita tamen ut inſtauratæ conſultationis exemplum, ilicò litigatoribus impertiatur, ut ſi aliquid in Actis deſiderari ſit uiſum, uel contradicere, uel ſignificare illud poſſint. Et interea temporis dum pendet relatio nihil inter partes pronunciandum eſt, ſed reſponſi oraculum expectandum, ne irritũ facere illud, atque reuocari ſit opus. Eſt in l. 1. Ratio faciendæ relationis.

Co. eo. l. Ex illo tempore. C. de app. & conſultationib. c. denique 6. q. 1. & tradit plenius Spe. eo. §. Effectus. & Bar. in l. Principe. ff. de appella.

Remiſsio

Remiſsionis quoque frequens eſt uſus, ut per quam cauſſæ rurſus ad eum redit, per ſententiam definienda, à quo fuit commiſſa. Alia ab ea quam Vlpianus Iureconſultus in 43. Pandectarum libro ad Edictum Prætoris tractat, quæ noui operis nunciatio, ab eo qui faciendæ eius ius habet, remittitur, ut aliarum remiſsionis ſpecierum, quæ extra Iudiciorum quoq; ordinem fiunt, & paſsim in Iuris libris comprehenduntur, obliuiſcar.

Cauſa quādo committitur cognoſcenda.

Quo caſu præauditam remittere debet.

Ad noſtrum inſtitutum quod pertinet, Superior Iudex quandoq; inferiori, etiamſi priuatus ſit & Iudiciariam functionem non habeat, cauſſæ cuiuſdam, etiam criminalis cognitionem committet, citra tamen pronunciandi autoritatem. Vt in l. Solent. ff. de offi. Proconſul. Vbi Proconſul cognitionem cauſſarum meri Imperij, cuſtodiarum uidelicet ſuis legatis committit, ſic ut præauditæ ad ſe remittantur. Nec enim poteſt quis gladij poteſtatem ſibi datam, ad alium transferre. Idem apud Venuleium in l. Si quid erit. ff. eo. & l. Vbi falſi crimen. in

gloß quoque ſuper uerbo. Relationis. C. *ad legem* Corneliam. *de falſis.*

Quandoque pars cognoſcendæ rei committitur, uti ſunt teſtium examen, inſtrumentorum exemplatio, & alia id genus. Et in qualibet iuſſione, eſt ut cuncta quàm diligentiſſimè & non ſecus atque iudex ipſe faceret, expediantur, quo facto, ut quæque ſunt peracta, fideliter debent remitti, per l. 1. C. Vbi cauſſa ſtatus. Alex. in l. Hæres. ff. de iudi. idq; ad eum diem qui eſt præſtitutus, quem uel anticipare non permittitur, niſi ad partium conſenſum, uſq; adeò extra mandati formam nihil eſt agendum, quo tempus illud ad peragendum commiſſa, non ut antè remittantur, eſt datum. c. Cum delicta de reſcript. Vbi dd. ſimiliter in d. c. Intimaſti. de app. Vbi Hoſtienſis ſibi de facto id contigiſſe ſcribit. Quod ſi in commiſſionis ſcripto temporis, quo inferri debet, non fiat mentio, poterit commiſſarius id ipſum deſignare, ad quod litigatores, quia pro peremptorio eſt, negocio demum remiſſo, apud ſuperiorem ſe repreſentare coguntur, argu. c. Sæpe ✠ Quia tamen. de app.

Omnia acta ſunt remittenda.

In ipſo termino cauſſa remittenda.

Et cauſſa ſic remiſſa, Commiſſarius quia officio ſuo eſt functus, conquieſcere debet, & ulterius non procedere, ne pro innouatis irritanda,

quæ poſt egit, ueniant. arg l. 1. C. de relatio. & eſt apud Bar. in l. A principe. ff. de app.

Remiſsio cauſſæ ad inferiorem.

Quamuis fermè contra naturam huius inſtituti ſit, negocium à ſuperiori Iudice, ad inferiorem reijci, id tamen frequentatur, inprimis quādo ante ſententiæ definitiuæ tempus ab Interlocutione prouocatum fuerit. Etenim Iudicia inſtituta ſunt, ut lites finem ſuum legitimè conſequātur, non ut quiſque pro temeritate ſua prouocando, cognitionem ſubterfugiat. Præter hoc quod grauamen ex Interlocutione prætextū, in diffinitiua reparari poßit, ob id ſuperior cauſſam illam ad Iudicem à quo, remittere debet, ſecundum Iuris ordinem expediendam. l. Ante tempus. C. Quorum appella. non recipiuntur. l. Eos. §. Super. de app. l. Apertißimi. C. de iudi. & l. Liberis. ff. de liberal. cauſſa.

Præterea Iudex appellationis, quando ſententiam condemnatoriam probat, atque confirmat, pro executione partes ad Iudicem à quo, remittere ſolet ut alios eius fiſrmæ modos prætergrediar.

Aduocatur cauſſa.

His adde, Iudicem quandoque ſuperiorem cauſſam, quæ apud inferiorem cœpta eſt tractari, ad ſe recipere, et hoc ſi quando, uel ſuſpectè proceditur.

proceditur, & partes ob inopiam, aliamúe cauſam, recuſationis negocium, commodè p.rſequi non poterunt, uel non ita properè, id quod Aduocare cauſſam dicimus, Canones plærumq; reuocare, & non imperitè, ut aduocare ſit quando cauſſa ab Ordinario Iudice per ſuperiorem recipitur. quod in foro ciui'i frenquentatur, ad Canonum fortè imitationem Aduocationis uſu introducto, cuius in iure ciuili non tamen ſit mẽtio. Reuocare autem, quando ab eo repetitur, cui erat commiſſa, Delegato puta, aut Subdelegato, Canonibus ſubinde uſurpatum, cùm Iudex Eccleſiaſticus, maximè Archiepiſcopus, Epiſcopus, aliúſue inferioris autoritatis non poßit negociũ ab Ordinario reuocare, ſed à Delegato duntaxat uel Subdelegato. Eſt in c. Vt noſtrũ. ubi dd. de appella. in c. Eccleſiæ. S. Mariæ. c. 2. Vt lite pendente. in c. ſignificauit. de offi. Iudi. ordi. Archid. in c de perſona. 11. q. 1.

Sed hodie promiſcua ſignificatione uerba accepimus, ut modò aduocari, modò reuocari cauſſa paßim dicatur, licet aduocare magis uſurpetur, ut apud Pragmaticos eſt uidere.

Ad rem quod pertinet, Aduocatio cauſſæ, uel negocij ante ſententiam, & lite pendente fieri conſueuit. in d. c. Eccleſia. 2. et tradit Spe. Cauſſa lite pendẽte aduocatur.

iii

in delegato §. *Nunc oſtendendum, & §. Super-eſt. Verum poſt ſententiam diffinitiuè prolatã aduocatio huiuſmodi fieri non debet, niſi per ſupplices libellos, aut falſi querelã, aut in integrum reſtitutionem, ſi quando legitimo tempore non fuerit appellatum. l. Si quis. & Auten. Quæ ſupplicatio. C. de precibus. Imp. offeren. c. Quod bene ſemel. 6. q. 4. & l. Querelam. C. ad legem Cor. de falſis. Et hoc caſu, is à quo negocium reuocatur, quæcunque apud ſe acta ſunt, ad ſuperiorem tranſmittit, & ipſe, amplius aliquid præſumere, uel attentare non permittitur. Vſq; adeò aduocatio Iurisdictionis autoritatem ei adimere ſolet, idq; potentius & magis, quàm appellatio, ut quæ in iure conſiſtit, & multis modis poterit conuelli, ſed aduocatio ex ſuperioris arbitrio & uoluntate pendet, cognitionem minori facilè interdicentis, per Philippum Decium, poſt Abbatem, in d. c. Vt noſtrum. de appella. uer. Secundo nota.*

Aduoca- [illegible] Iu [illegible] con- [illegible]ercit.

Poteſt tamen fieri, ut maior Iudex negociũ antè Aduocatũ, ex cauſſis interim emergentib. rurſus ad minorem porrò diſceptandum remittat. Quemadmodum Carolum 5. Imperatorem Rho. Pecuniarum quandam cauſſam Herculis Bergonienſis V. I. doctoris à Iudicio came-

ra

ræ Imperialis aduocatam, eò iterum remittere, audiuimus.

Illud quoq; ſcitu eſt dignũ, ex quo tam in cauſis criminalibus, quàm ciuilibus remiſſioni locũ eſſe diximus, nunquid in delictis idem quoq; obſeruetur, ut is, qui ob maleficium eſt prehenſus, eo loci remittendus ueniat, ubi deliquit, & maleficium perpetrauit.

In qua re, ne contra inſtitutum compendium diutius hæream, reſpondendum uenit, de Iuris quidem ſcripto, eum qui comprehenditur, ad locum, ubi deliquit, Iudici plectendum debere remitti, eſt textus in Auten. *Vt nulli Iudicum* §. *Si quis uerò comprehenſorum.* Coll. 9. *& in* Auten. *Vt Iudi. ſine quoq; ſuffrag* §. *Si quis autem* colla. 2. *Vt ibi quis pœnas ſubeat, ubi delictum cõmiſit, & cæteris exemplo ſit, tale quid non perpetrandi, qui pœnæ atrocitate citius abſterrebuntur. Proinde, ibi iniuria uindicari debet, ubi plectibilis orta eſt præſumptio. c. Si ille.* 23. *q.* 4. *& c. Si peccauerit.* 2. *q.* 1. *& notat* Bal. *l. fi.* C. *Si à non compet. Iudice.* De Iure fit in delictis remiſſio.

Cæterùm in hoc Iacob. *de bel. rationis intuitu, adhuc diſcrimen facit, nempe in grauioribus & atrocibus delictis remiſſionem, ſi petatur,* In atrocibus maleficiis remiſsio.

de

de iure faciendã, Præſidis enim eſſe, ut prouinciam quam regit, à latronibus, furibus, homicidis, plagiarijs, & id genus inquietatoribus purget, maliſq; hominibus & peſtibus carere faciat, ad quod maximè profuerit, delinquentes alijs in exemplum coram punire, atq; in patibulum agere, aut rotas, l. Congruit. ff. de officio præſidis. in Auten. Vt nulli iudiciũ. et c. d. §. Si quis autem. uer. Ipſe ubi iniuſtitiam fecerit. In leuiuſculis autem commiſsis, & quæ ciuiliter poſtulantur (de quibus uidere eſt apud Bar. in l. Nõ ſolum §. Si mandato. ff. de iniurijs) neq; ex Iuris præſcripto remiſsionem eſſe, & hoc propter deſideratam rationem, quæ remiſsionibus anſam dedit. Cùm non tam opus ſit, ut ex his animaduerſis uel cæteri terreantur, uel cognati ullum conſolationis refrigerium conſequantur. Et hoc caſu accipiendam eſſe Cy. ſententiam, qui in Auten. Qua in prouincia, ad finem. C. Vbi de criminibus agi oporteat, contendit remiſsioni non eſſe locum, cui ſubſcribit Henricus Bohicus in c. 1. de rapto. incendia. Idémque reſpondendum cenſent in crimine utcunque graui, quod ciuiliter poſtulatur, per c. Tuæ. de procu. & Io. And. in Nouell. ad finem. c. Romana. de foro competen. in 6.

In criminalibus ciuiliter impetitis nõ eſſe remiſsionem.

Inſuper quando iure conſtituebatur, ut flagitioſus

gatioſus prehenſus ad criminis commiſſi locum remitti debeat, orbis imperium penes unũ Principem fuiſſe, haud ita eſt obſcurum, & ſic ab uno Iudice, ad alium, quorum uterq; uni Domino immeditatè ſubiectus eſſet, ſontes ad dignas pœnas reuocabantur, per l. Deprecatio. ff. Ad legem Rhodiam de iact. & l. Bene à zenone. in uerbo. Cùm omnia Principis. Vbi dd. C. de quadri. præſcript. Vnde factum eſt, quòd remiſſiones illæ, ſub eodem Rege, eodem Principe, codẽ Comite, dominoúe, ad delicti locum indubitatò fieri debeant, ſecundum ea, quæ hactenus inducta ſunt iura. Sed qa ſciſſum hodie eſt Imperiũ Rho. quilibet Rex, Dux, Princeps, Comes, & Dominus ſuum territorium, ſuam Iurisdictionem, atque cohertionem habere cœpit, itum eſt ab ea Iuris ſcripti obſeruatione. Remiſsio delinquẽtium in particulari b. prouintijs uſurpatur.

Et, conſuetudine introducta, fit, ut remiſſioni in delictis per uniuerſum non ſit locus, præterquam in particularibus ſaltem prouincijs uni domino ſubiectis, id quod & paſſim obſeruatur. Tradunt elegantiſſimè Iacob. de bel. in d. c. Romana. § Contrahentes in Rubricella. Secundo nota. uer. Et in tantum debet fieri remiſſio. Et Hippol. de Marſilijs, in practica ſua cauſſarũ criminaliũ, in uerbo opportunè. uer. Remiſsio cõſuetudine ceſſat.

ſtis modò expeditis quæri poteſt de notabili & quotidiano dubio. nu. 32. Qui multos eandem rem affatim tractantes citat. Præſertim Io. Calderi. in repetitione c. 1. de rapto & Petrum de Ancho. in c. Poſtulaſti. de foro compet. Vt alios prætermittam.

DE SENTENTIIS, ET QVID Iudici in his proferendis incumbat.

CAPVT II.

VEntum eſt iam ad eam tractationem in qua Iudiciorum prora & puppis habetur, ſententiam uidelicet, qua controuerſiæ finis imponitur, per Iudicem deliberatò proferendam, quæ una quodammodò ratio, per quam in rebus cauſiſq; ciuium, ad legitimæ & uſitatæ æqualitatis conſeruationem ſit adceſſus. Vſq; adcò iudicij finẽ, Cicero ius eſſe rectè (ut omnia) docet, quod is ſtrenuè impertiri ualet, qui officij ſui memor iuſticiæ amuſſim ob oculos ſemper habet. Eſt enim ſapientis Iudicis meminiſſe ſe hominem, cui tantum ſit permiſſum, quantum commiſſum, atque creditum, ſibiq; nõ ſolùm poteſtatem dicundi iuris datam, uerum etiam fidem

Iudicis officium.

dem habitam eſſe. Vt ſemper non quòd ipſe ue-lit, ſed quid Lex, et religio cogitet, ſtudioſus fa-ciat, qui non debet putare ſe ſolum eſſe, quando illam iudicãdi tabellam ſumpſerit, ut idem Tul-lius monet, ſed in cœleſtis numinis conſpectu cũ-cta fieri, neque ſibi, quodcunq; concupierit, lice-re, Cæterum in conſilio habere debeat, legem, religionem, æquitatem, fidem: odium, aut inui-diam, metum, cupiditatesq́; omnes amouere, & ſic mentis ſuæ conſcientiam optimorum conſilio-rum atque factorum teſtem, præ ſe ferre. Pro A. cluentio. *Sic* « *in lege 12. tabularum eſt. Iuris diſceptator, qui* « *priuato iudicet, iudicariúe iubeat, Prætor eſto.* « *Is iuris ciuilis cuſtos eſto, huic poteſtati pa-rento.*

Et tunc non modò in uotis erit, ut iudicet, *ſed magis ut benè iudicet.* Exemplo Philippi *Macedonis ductus, qui cùm contra Machætam quendam pronunciaſſet, & is exclamaret, ſe grauatum ea ſententia, & appellare: cui, ira-tus Rex, ad quem, inquit? Teipſum ò Rex Ma-chætes reſpondit. Si expergiſcaris, & adten-tius audias cauſſam, qua uoce Rex monitus, cau-ſam penitus expendere cœpit, damq; intellige-ret Machetæ iniuriam eſſe factam, ipſe pecuni-am, qua damnatus erat, perſoluit.*

Rectè igitur noſtri Iudicem tam publici quā priuati Iuris tutelam, quaſi in medio conſtitutū, uocant, ne quiſq; ſibijpſi ultionem indulgere cōſtituat, aut Ius dicere. l. Nullus C. de Iudæis. & l. Singulari. C. ne quis in ſuâ cauſſa. Vnde officium eius eſſe dicitur, ut non aliter iudicet, quàm per legem, cuius uox eſt, Conſtitutiones aut mores proditum eſt, boniq;, ac innocentis uiri officium in Republica præſtet, quod poſthabuiſſe nunquàm ſine periculo eſt. Porrò ſi per imperitiam auſus ſit perperam iudicare, ei cui iniuriam facit, reſarcire tenetur, quantum bono uiro æquum ſit uiſum, quia per imprudentiam, & contra functionem ſuam peccauit. §. 1. Inſti. de obliga. quæ ex quaſi. delict. et l. Ex maleficijs §. Si Iudex. ff. de actio. & obliga. gloſſa. in l. Si iudex. ff. de uarijs & extraord. cog. Sin uerò ex inſidijs & dolo malo ſacroſanctum Iudicium uiolare, & non adtento, quòd in conſpectu etiam Dei Opt. Max. res agitur, malè iudicare non ſit ueritus: Præter hoc quòd nominis ignominia notatur, etiam Leſæ parti, hoc quod eius intereſt, & quantum iudicantis religioni uidebitur, dare eſt cogendus. l. Seueriter. C. de excuſa. tuto. Bal. in §. Iudices. de pace iura. firmanda. in uſib. feud. eſt in l. fi. Vbi gloſ. Bal. & Sali. C. de pœna Iudicis, qui male iudi.

Iudicis malè Iudicantis pœna.

Quapropter

Quapropter cũ difficile ſit in hac re omne punctum ferre, ut in prouerbio eſt, & cuiq; rei ſuam definitionem accommodare. Præter hoc, quòd tædio plenum ſit hoc officium, unde præſtare diximus, inter hoſtes ſuos atque inimicos iudicare, quàm amicos, ex illis enim alterum amicum ſibi facies, ex his uerò alterum inimicum, id tamen quod bonum uirum remorari non debet, ſed eum oportet circumſpectũ eſſe, qui Iudicijs præeſſe uolet, ne uel ad ſiniſtram, uel dextram declinet, aut dum ſe Cornicum oculos configere contendit, aliquid citra functionis religionem committat, ſi quidem multa ſunt, quæ pronunciaturum in diuerſum, extraq; & ſe quæ re iuris & æqui tramitem agere poterunt: Quid enim ſi uoluntatis propenſio, animi ignauia, & inſidioſa dicentium uerſutia Iudicem (qui & ipſe homo eſt, ad quamlibet machinationem, aut deuitandam, aut retundendam non ſemper inſtructus) faſcinarit, & ad Iuris miniſterij ſynceritatem, cæcutrie fecerit? Conſultum itaq; eſt niſi certò ſciat, quale nam ius in hac cauſſa, quã dijudicare debet, poſitum ſit, ut uel prudentiores cõſulat, uel ad maiores, eã deliberaturus, referat, aut omnino in alium iudicãdum reijciat: tantum abeſt, ut ſuam uel cogitationem, uel uiſionem, ex fallaci ſuggeſtione plærumq; ortam, ſequi præſumat, maximè ex domo propria adlatam.

Multa eſſe quæ rectè pronũciaturum impedire poſſunt.

Vſque adeò ſapientis boniq; uiri eſt, quem & cognoſcendi & pronunciandi neceſsitas tenet, ut ſententiam non ſubitò, ſed deliberatam ex eorum fide quæ ſunt propoſita, peracta, & probata, ſecundum ueritatem, atq; Iuris traditionem concipiat, ſubindeq; reuiſam & emendatam proferat. Itaq; ſi res altiorem indaginem requirat, quàm ut ſic decurrat, in ciuilibus cauſis iudiciũ triennij tempore, in criminalibus uerò biennium uenit expediendum. Eſt in l. Properandum nobis uiſum eſt c. de iudicijs, Vbi non quòd alius parum benè conſulat, non quòd alius etiam eminentiſsimæ autoritatis fecerit, ſed quid iuris, & æquitatis ratio poſtulet, ob oculos habere debet Non enim (reſcribit imp. Iuſti.) ſi quid non benè dirimatur, hoc in aliorum quoque Iudicum uicium extendi oportet, cùm non exemplis, ſed legibus iudicandum ſit. l. Nemo Iudex. C. de ſentent. & interlo. om. iudi. l. Hac lege perpetua. C. de ſent. ex parti. recitand. & l. Illicitas. § Veritas. ff. de offi. Præſid. Vnde fit, ut ſententia uel obſcura, uel incerta, ad ea, quæ in actis comprehenſa ſunt, ueniat conferenda, quando mens iudicantis ex allegatis & probatis debeat colligi. l. Hac ſententia, C. de ſentent quæ ſine certa quant. prolat. eſt. Vbi Bald. & l. Ait Prætor. cum l. In ſummis. ff. de re iudi.

Secundũ allegata & probata iudicãdum.

Mens Iudicis ex actis.

Qu d adeò iudici obſeruandum eſt, ut ſi quæ ſunt probata, conſcientiam eius remorari uideantur, potius à pronunciando abſtinere debeat, quàm aduerſum ea, quæ in actis allegātur, iudicare. In qua re (licet diuerſi diuerſum ſententiam, ut uidere eſt in c. per tuas. 2. de ſimonia, in c. Vbi gloſ. & c. Si Sacerdos, de officio ordi in c. Paſtoralis. Vbi Panor multa de officio Delegati, ex noſtris Cynus & alij in l. ſingulari. C. Vt quæ deſunt aduo part. Iudex ſuppleat) ſub hac diſtinctione reſpondendum pleriq; putant, ut ſi Iudex ſciat Reum conuentum eſſe obnoxium, & tamen Actorum fide innocens probatur, iam non ſuam conſcientiam, qua ut priuatus mouetur, & falli interim poßit, homo enim eſt, qui multis modis adficitur, ſed quæ probata ſunt ipſum ſequi conuenit, & Reum abſoluere, quàm condemnare, & melius ſit centum noxios liberare, quàm unum innocentem condemnare. Sin uerò iudicis conſcientia ſit pro Reo, qui tamen conuincitur teſtimonijs obnoxius eſſe, atque obligari, arbitratur Panormitanus, etiam in hunc benigniorem ſententiã concipi debere, & potius abſoluendum eſſe, quàm condemnandum. & ad hanc diſtinctionem, tam Io. Boſiani, quàm Martini antiquorum Iuris interpretum diuerſæ opiniones quodammodò poſſent conciliari, quorum ille ſecũ

Iudex ad propriam conſcientiam contra probata non iudicet.

Io. Bo et Martini côclusio

dum probata hic uerò ſecundum conſcientiam, iudicandum eſſe contendit, eſt gloſſa in l. Illicitas, ſuper uerbo, Veritas. ff. de offi. præſidis. Quæ ſententia in pœnalibus cauſsis, humanitati maximè conſentanea eſſe uidetur, propter hoc quòd iure diuino monemur innocentem nõ eſſe condemnandum. Sunt qui tutius eſſe Iudici putant, ut ſe à pronunciandi onere prorſus eximat. & ad maiorem Magiſtratum negocium remittat, ſed quia hoc modo ſuperior ſecundum acta & probata Reum condemnaret, non admodum conſcientiæ fuerit conſultum, quando ſciret eum innocentem, & nihilominus permitteret, ut condemnaretur, quare humanius eſt, quod Hoſtienſis ſentire uidetur, ut Iudex ad ſuperiorẽ, quaſi conſulturus, cauſſam referat, ipſiq; id, cuius eſt conſcius, interim exponat, rogitans ut quod iuſtum fuerit, ipſe ſtatuat, & pronunciet, & ſic poteſtas fit ſuperiori relatorem quodammodò teſtis loco habere, & demũ ex probatis ſententiam proferre. Reliqua huius farinæ, etiam ſunt apud Spe. in de diſpu. & allega. § Satis clarè. uer. Licet aũt. & Parisdem Puteanum in de Syndicatu § An Iudex.

Non liquet. Romani, cùm de alicuius capite agebatur, & iudicibus de re ipſa non ita conſtabat, ſuum morẽ habebant. Vniuerſi enim Iudices tabulas literis abſolutionis, uel condemnationis inſculptas in

ciſtam

ciſtam ſimul conijciebant, Vnde erutæ ſignificabant, quorũ ſententia eſſet uel abſolutus, uel cõdemnatus, ſin autem non conſtabat de re. N. et L. Inſculpebant ampliationis ergò, quib. literis ſignificabant non liquere, ut Aſconius Pedianus tradit. Et ne de re parum cognita pronunciare cogerentur, excuſationem quærebant.

Ad ſententiarum differentiam quod pertinet, alia eſt interlocutoria, alia diffinitiua. Interlocutoriam uocamus, quæ ſuper quæſtionib. modò incidentibus uel perimentibus, modò emergentibus profertur, ut in Auten. de litigioſ. §. Omnem. coll. 8. & in c. Significantibus. de appella. uidere eſt. Iudex interlocutionẽ ſuam etiam poſt 10. diẽ reuocare ad partiũ conſenſum permittitur, ſub ea maximè forma: Ne interlocutoria illa noſtra quenquam grauare uideri poßit, eam hiſce reuocamus. Accedit. c. Niſi ſpecialis. de uſu pallij, dd. in c. Cùm ceſſante, de app. & Bar. in l. Quod iußit. ff. de re iud. Niſi fortè per interlocutionem perimatur impetitio. Vt, Exceptionem rei iudicatæ obſtare, Reum ab inſtantia Iudicij abſoluendum, Se non eſſe Iudicem, tunc non ita retrectatur. l. Poſt ſententiam. C. de ſen. & interlo. om. Iud. & c. Significantibus. de offi. delege.

Interlocutoria.

Interlocutoria quãdo reuocatur.

T

Ab interlocutoria non procuratur.

Ab interlocutoria non licet procurare, ſed cognitionis euentus expectandus eſt, ne ſubterfugiendi iudicij legitima, occaſio malignantib. detur l. Ante tempus C. Quorum app. nō reci piuntur. Et hoc, ſi illatum grauamen, in ſententia diffinitiua reparari poſſit, quia totum negocium non perimit, per l. 2. C. de 1. pi. and. Alioqui ſi grauamen in finali pronunciatione irreparabile habeatur, appellationi fit locus l. Ait Prætor §. Permittitur. ff. de minoribus, et eſt celebris gloſſa in d. l. Ante temp. Vbi pulchra adduntur. Iure autem pontificio paſſim, & à quacunq; etiam interlocutoria prouocare licet. c. Super eo. 2. de appella. Canones enim citius conquerentem de illato grauamine exaudiunt, quàm leges.

Sententia diffinitiua.

Sententia diffinitiua dicitur, quæ controuerſiæ, finem imponit per iudicis pronunciationem, quod uel condemnatione, uel abſolutione contingit, l. 1. ff. de re iudi. l. Præſes. C. de ſen. & interlo. om. iudicum. c. diffinitiua 2. q. 6. Subſiſtit tamen ſententia, etiam ſi expreſſam condemnationem, uel abſolutionem non habeat, ſed aliquid æquiualentis, puta Titium in eo, quod petitum eſt melioris Iuris eſſe pronuncio, ubi præter hoc, quod ſententia incerta eſt, etiam condemnationem tacitè includit. Eſt textus

in

in l. In ſumma. ff. de rei udi. in quibus iudiciorum mores inſpicimus, in quorum plæriſq; etiã teſtium dicta uim habere iubētur, qui ſi ab Actore producti fuerint, pro condemnatoria eſt ſententia, ſin autem à Reo conuento, pro abſolutoria. Similiter in cauſſa appellationis ſatis eſt pronunciare, bene iudicatum, & malè prouocatum, abſq; eo, ut uel condemnatio, uel abſolutio expreßim contineatur, & pronunciatum obtinet, l. eos. C. de appella. Vbi dd quoque.

Et licet in foro Canonico ſententia ſuis ceremonijs, adeoq; ſex fermè partibus cõſtet, ita ut contineat, Nomen Iudicis, & eius qualitatem, Nomina litigatorum, Tenorē petitionis factæ, Subſtantiã proceſſus, Litiſconteſtationem, partes fuiſſe præſentes, uel contumaciter abſentes, et poſtremò Condemnationem, uel abſolutionē. In ciuilibus tamen conſiſtorijs res breuius comprehenditur, nominibus litigatorum, & re ipſa controuerſa, tantùm expreßis. Niſi fortè eius quod iudicatum eſt, ſcriptum teſtimoniale exhibeatur partibus, id quod plerumq; omnibus, quæ ad ſubſtantiam proceſſus Iudiciarij pertinent, numeris conſtare ſolet. Sic in Actione in rem mota ſententia uulgò quoq; cõcipi poteſt. In cauſſa inter Semproniũ Actorē ex una, et L. Titium Reum conuentum ex altera parte, ſuper

Quid cõtinere debeat ſententia.

Forma.

per

per fundo Seiano controuerſa, pronunciamus ſecundum ea quæ propoſita ſunt & probata: Prædictum fundum ad Sempronium Actorem pertinere, & à L. Titio Reo conuento illicitè detineri, Actoriq; reſtituendum, ad quæ & Reum condemnamus, unà cum litis expenſis, taxatione nobis ſalua & reſeruata. Ad actionem in perſonam, ſic poteſt pronunciari. In cauſſa ſuper centum ſolidis ex mutuo petitis inter Seiũ Actorem ex una, & Pamphilum Reum ex altera parte, pronunciatum eſt ad ea quæ in Actis ſunt deducta atque probata: Pamphilum Reũ conuentum prædicto Actori centum illos ſolidos debere, & ad ſolutionem eorum compellendum, ad quod & ipſum, unà cum litis expenſis condemnamus, taxatione nobis ſalua.

Sententiā in actione perſonali.

Vtq; actionum ſumma diuiſione alia in rem dicitur, alia in perſonam, ita & ſententiarum duæ formulæ habentur principales, modò ad Actionem realem modò perſonalem conceptæ. Verùm quia actionum illa genera in uarias ſpecies diducuntur, oportebat & ſententias uariare, ut quæ ad petitionem in libello comprehenſam formari debent: Longum foret, et ab inſtituto alienum, omnes omnium formas hic uelle inculcare, & Athenis noctuas inferre, cùm eius nonnihil ſit apud Iuſtinianum Inſtitu. Vbi & dd.de

dd. de officio iudicis, unus fermè ſit Hermannus *à* Bar. *qui poſt* Roffredum. Io. de Blanoſco, *& alios anteceſſores ſingulis libellis ſingulas ſententiarum formulas adiecit, opere duobus nominibus utili, inprimis, quia inſtituendarum actionum ratione, oratione etiam quali, ſed tamen uera, oſtendunt: deinde, ut ſententiæ ad ſingulas concipiendæ ueniant, pulchrè monent.*

Non eſt ſine periculo, id quod Iudicem ad pronunciandum mouit, hoc eſt, cauſſam iuſtificatoriam, ſententiæ paßim inſerere: poteſt enim fieri, ut rationem ex actis concipiat, quæ non ſit iuſta, tantum abeſt, ut ſententia ſuper eam fundata, iuſta eſſe poßit, & Iudex ſuperior pro ſolertia ſua, aliam ex iiſdem actis cauſſam eliciat, per quam pronunciatum utiq; robur habuiſſet, ſed ea poſthabita, ſuper harenam eſt ædificatum, quare ſtatim corruet. Ea propter uiſum eſt prudentibus tutius eſſe, ut cauſſa in ſententijs non exprimatur, idq; regulari obſeruatione, nam tunc ſuperior quiſque Iudex, ex ijs quæ in prioribus actis alleguntur, rationem colliget, ſententiam iuſtificantem, quam fortè Iudex prior non perpendit, nihilominus tamen eandem ob oculos habuiſſe intelligitur, ut pronunciatum ſubſiſtat, uſq; adcò mentem Iudicantis ex actis & probatis concipimus, ſi non ſit expreſſa. Iuſtificantem cauſſam in ſententia nō exprimēdam.

expreſſa l. Hæc ſententia. C. de ſen. quæ ſine certa quant. profe. Vbi Bal. & eſt communiter receptũ apud Doctores, præſertim Io. And. & Panor. in c. Sicut nobis. de re iudi.

Quando cauſa ſententiæ inſerenda.

Sunt tamen caſus in quibus expedit cauſſam ſententiæ inſerere, ut in appellationibus, ne iudex inferior nulla ratione motus pronunciaſſe uideri poſſit per c. Cùm Bertoldus, de re iudi. & c. Cùm Ioannes. de fide inſtru. Item quando ob ineptum libellum Reus abſoluitur, & hoc ne porrò rei iudicatæ exceptionem prætexat. c. examinata. de iudi. 3. Si propter inſtantiæ decurſum tempus, à iudicij obſeruatione Reus abſoluatur. l. Properandum. §. Illo. C. de iudi. 4. Si Reus conuentus rem pro qua pulſatur, non poſſidet, & ob id liberatur, aut abſoluitur, ne deinceps iudicatum prætexat. c. Aduerſario, de exceptio. 5. Vbi uictus non cõdemnatur in expenſis litis, & ſic à iure communi quodammodò receditur, conuenit cauſſam in ſententia comprehendere, quare id fiat, licet (ut communiter in ciuilibus iudicijs receptum eſt) nec cauſſa ipſa tunc exprimatur, ſed dicitur. Ex cauſſa iudicem mouente, ſumptusq́; illos ultro citroq; compenſari. in. §. Oportet. Authen. de iudi. colla. 6. Si quando ſententia incerta redderetur, ex eo quòd cauſſa nõ eſſet com-

comprehenſa, utiq; inſerenda eſt, Vt, in militis miſſione ſemper addi debet cauſſa cur mittatur, ſcilicet quia emeritus eſt, uel prodidit, uel arma proiecit, aut contra Ducis præſcriptum uendidit. Multa enim ſunt miſſionum genera, unde incertum facilè reddi poſſet, quod pronunciatur. l. Quod ait Prætor §. Ignominiæ. Vbi gloſ. in uerbo, Cur miles. ff. de ijs qui not. infamia. In quibus tamen caſibus etiam ſi cauſſa pronunciato non inſeratur, adhuc ſubſiſtet, ſi quando Iudicis mens nihilo ſecius ex actis apparebit. apud Panor. poſt gloſ. in d. c. Sicut nobis. ex. de re iudica. Vbi etiam dd. maximè recentiores.

Conſtitutum eſt ut ſententia in eius perſonã concipiatur, qui negocium ab initio diſceptauit, Vnde ſi Procurator litem ſit conteſtatus, eamq; ad ultimum Dixi, perduxerit, ipſe in ſententia comprehendi debet, non cliens Principalis, niſi uel litis per conteſtationem Dominus ſit factus, uel mandato Procurationis reuocato, iudicio poſt interfuiſſet, per l. 1. C. de ſenten. & interlo. om. iudi. Sed quia hæc res ultrò citróque in diſputationis σχῆμα atque figuram à multis uocatur, ut ambages illas deuites, uiſum eſt ſententiam, tam in perſonam Principalis litigatoris, quàm Procuratoris, qui litis Dominus factus

Sententia quandoque in Procuratoris perſonam cõcipienda.

factus ſit, concipere, id quod & obſeruatur, maximè ab ijs, qui delegatam habent iurisdictionē, per gloß. in c. Quærelā, ſuper uerb. Oeconomi, ad finem. de electi. et electi. poteſt. et habet Spe. Vbi. Io. And. de ſenten. §. Qualiter autem. uer. Porrò ſi cauſſa. Iudiciorum tamen conſuetudo quandoq; pronunciatum tuetur contra Dominum, qui nunquam interfuit cognitioni formatum. At in pœnalibus Iudicijs, ne delicti pœna Autorem ſuum egrediatur, ſententiam in eum qui etiam Procuratorē dedit, rectè pronunciamus. l. fi. §. Sententiam. Vbi dd. C. de iniurijs. Cauendum tamen ne contra defunctum ſententia proferatur, nam hoc eſſet cum laruis colluctari. Verùm hæredes, quos poſt ſe reliquit, cauſſam, ut diſceptata eſt, in ſe debent recipere (readſumere noſtri uocant) & tunc ipſis tutius uel adiudicatur, uel abiudicatur, quod defuncto quoque fuiſſet factum, iudicio in hæredem non translato. Eſt in l. 2. ff. Quæ ſententiæ ſine app. reſcind. & l. In ſumma. §. fi. ff. de re iudi. l. Tam ex contractibus. ff. de iudi. & gloß. in c. Ex parte, ſuper uerbo, allegauit. de arbitris.

In criminalib. cōtra Dominum pronunciatur.

In mortuum ſentētia nō eſt proferēda.

Ceterùm ſententia ſecundum eum qui defunctus eſt prolata quandoque ualet, atque in hæredis perſonam transfertur, per Vlpianum in l. Cum

Cum quaſi abſente, ab exordio. ff. de fideicom. liber. quod in fauoralibus fortè magis uſurpamus, ut eſt gloſ. in d. l. 2. ff. Quæ ſenten. ſine app. reſcin.

Ac ſi Iuris præſriptum conſiderare uelimus ſententia modum quoq; admittit, Sic Procurator Cæſaris pronunciauit bona tacitè obligata fiſco, reddi debere fideiuſſoribus, ita tamen, ut ipſi indemnitatem fiſco præſtarent. l. Cum eorum. C. de ſen. & interlo. om. iudic. Vbi qui modum detrectat, iudicato renunciare uidetur. l. Nonnunquàm. ff. de collat. bo. Similiter ſub conditione poteſt pronunciari, maximè, ſi petitionis duo ſunt capita, alterum purum, alterum conditionale. l. Si cum exceptione. § Hæc actio. ff. Quod met. cau. & implendi facultas etiam ad hæredem transfertur. l. Ergo. § Si ſub conditione. ff. de fideicom. Libert. l. 1. § Biduum. ff. Quando appell. ſit. & l. Qui teſtamento. ff. de excuſa. tuto. Vbi eſt. ſi legitimũ tutorem habenti, tutor datus ſis, non eſſe tibi neceſſariam excuſationem. Quæ conditio etiam de futuro adijci poteſt, ſi ad probationem pertineat, aut aliàs de ipſa eſt diſceptatum, quemadmodum ſententia, Si Actor uel Reus iurauerit. ualet. in l. Generaliter. C. de reb. credit. & iurciu. Alioqui ſententia, Si per teſtes, aut

Sub modo, plata ſententia

Sententia conditionalis.

aliàs probatum fuerit, ob inuerſum, & præpoſterum ordinem, nullius eſt momenti, probationibus enim illatis, adeoq; iacto fundamento, ad ſententiam eſt maturandum, tametſi uulgò ſic pronunciari, alicubi, refertur, contra. l. Prolatam à præſide ſententiam. C. de ſenten.

Vt ſententia per Iudicem recitetur.

Proinde ne Iudex ex abrupto, minusq; deliberatò ſententiam proferre uideatur, eã ſcribere, et deincepsex ſcripto recitare per ſe ipſum, idq; in loco maiorum & publico, utiq; debet. per. l. 1. C. de ſen. ex parti. recitandis. & l. Cum ſententiam. C. de ſenten. Niſi fortè illuſtris perſona ſit Iudicis, nam is alteri committit, ut ſententiam legat, per Auten. ut ab illuſtri §. Sancimus, quod & moribus tribunalium fermè exigentibus, paßim obſeruatur, ut uidelicet per Tabelliones, & Iudicij ſcribas recitetur, Iudice tum pro tribunali ſedente, ſed ea distinctione, ut ſi plures ſint Iudices, in numero pluratiuo ſententia concipiatur, aut oratione perſonali, ſin uerò unus, ſub numero ſingulari, niſi dignitatis ergò pluratiuum numerum ſibi adtribuere malit, quod in foro Eccleſiaſtico frequentius eſt uidere, puta. Nos Ioãnes à Fleckenbæl; dictus Birgelij, Decanus Eccleſiæ. S. Ioannis Amelburgi pronunciamus. &c.

Quibus adde Iudicem more maiorum pro tribuna-

tribunali ſedere, & per inſignia Magiſtratus conſpicuum debere ius dicere, alicubi enim bacillum album, & rectū, Iuſtitiæ indicem, in manu tenet, alicubi gladium nudū, malorum ultorem, maximè ſi in criminalibus Ius dicat, ut ſic Imperij ſui maieſtas ſit omnibus conſpicua, & formidabilis, his qui impingunt in eam, ceu in ſcopulum à Deo iniectum. Marius Salomo, & dd. in l. Ius pluribus modis. ff. de iuſti. & iure, & l. 11 ff. de poſtu.

Ceterùm omnium inſulſiſſimum eſt, quod apud Vueſtphalos, & in nonnullis alijs locis uſu uenit. Vbi impetitione & reſponſione, quales quales etiam ſint, ultrò citroq; factis, Iudex à circumſtantibus, qui neque cognitionem cauſſæ habuerunt, neque iudicandi functione ſunt inauctorati, ſententiam quærit, qui parumper diſcedentes, reuerſi, ſtatim pronunciāt quicquid ipſis ſit uiſum, aut in buccam uenerit, & pronunciati loco erit, contra tex. in c. Ad audientiam noſtram, extra, de conſuetudi. & l. 1. et l. fi. C. Si à non compet. iudi. Sententia uulgi nullius momenti.

DE EO QVOD INTEREST, & ut ſententia comprehendatur.

CAPVT III.

IN actionibus, præſertim in rem, etiam id quod cuius intereſt, peti quandoque ſolet, inq́; condemnationem perduci, quapropter non alienum fuerit à noſtra tractatione, & illud ſupremis dumtaxat labris deguſtare. Nam qui hanc rem abundè repetere comēdit, legat, maximè Cy Bal. Salice. & ipſum Alciatum, cum alijs, in l. 1 C. de ſentent. quæ pro eo quod intereſt, profe. Bar. in l. 2. § item in facto. ff. de uerbo obliga. in præſentiarum ſatis eſt cognoſcere, quomodo cùm petitū probari poſſit. Dicimus tamen intereſſe modò damnum emergens, modò lucrū ceſſans, quod plerumq; ex eo contingit, q: ia fit, quod fieri non debet, uel datur quod dari non debet: Atque è regione, non fit quod fieri debet, uel non datur, quod dari debet. l. ſtipulationes non diuiduntur. ff. de uerbo. obliga. l. Naturalis. ff de præſcrip. Verb. l. Iulianus ff. de actio empt. & l. Hoc interdictum. ff. de ui & ui arma. Quod intereſſe dupliciter accipiendum eſt, aut enim cohæret rei, ab eaq́; dependet, & intrinſecum uocatur, uti eſt precium rei uel auctum, uel deminutum: Sic uinū emptum, ſi in tempore eſſet traditū, maioris potuiſſet uendi quod quia non eſt, intereſſe rei cohærens & ex ea quodāmodò pro ſerpens conſideramus. l. 1. C. de pericul. & com. rei uenditæ. Aut extra rem cenſetur, ut quam

Sententia pro eo q̄d intereſt.

Intereſſe.

Intereſſe intrinſecum.

quam non reſpicit, ſed negligentiam moramq́ perſonæ, quia ſua die non fecit, aut non dedit, & extrinſecum appellatur, ut quia promiſſa pecunia non eſt ſoluta, familia inedia eſt confecta, uel merces non ſunt comparatæ, quod mea propterea intereſt, exigere poſſum. l. Numis. *ff. de in litem iurand. l. ſi ſterilis* §. Cùm per *uenditorem. ff. de actio. empt. facit. l.* Titius *& l. Lutius. ff. eo.* Intereſſe extrinſecum.

Petitur autem intereſſe modò iure actionis, modò officio iudicis. Actionis iure libello uide licet in hoc oblato, quando non fit, quod fieri debebat. Sic qui Colonum ſuum prohibet fundo cõducto frui, tantum ei præſtabit, quantum interfuit eius frui, in quo etiam lucrum eius continebitur, per Africanum in l. ſi fundus. ff. Locati. *Nam hoc caſu intereſſe ſuccedit rei loco, & eſt in obligatione, quo modo etiam intereſſe petimus, quod ex delicto debetur. l. 1.* §. Hoc interdictum *& l.* Si me deieceris. *& l.* Meritò Iulianus. *ff. de ui & ui arma. Sic autem poterit inſtitui actio, ut factum ipſum petatur, in libello principaliter, ac intereſſe ſub cõditione, exempli gratia.* Peto Sempronium ad domum mihi, iuxta conuenta, ædificandam, condemnari, quod ſi facere detrectarit, in centũ aureis, pro eo, quod mea intereſt, domum extructam eſſe, Intereſſe ut iure actionis petitur. Formula actionis pro intereſſe.

refert Bar. abundè in d. l. Stipulationes non diuiduntur. ff. de uerbo. obliga. Idem reſpondemus in re uendita, cuius tradendæ poteſtatē uenditor habet, nam rem tradi imprimis petimus, quod ſi non fiat, ut in fructibus & intereſſe ceſſator condemnetur. Sin autem facultas rei tradendæ penes uenditorem non ſit, tunc quod noſtra intereſt, quia in rei locum ſubrogatur principaliter, & iure actionis id petimus. l. 1. ff. de actio. empt. §. Præcium. Inſti. de contrah. emp. & l. ſi ſterilis. §. Cùm per uenditorem. ff. eo. tit. de actio. emp. Sic dominus, qui rem alicui in beneficium Inueſtitura abuſiua contulit, quia ius in re uaſallo eſt quæſitum, ad tradendam eam utiq; obligatur, quod ſi facere non poßit, intereſſe, omnemq; utilitatem eius præſtare debet. Eſt tex. in §. Si facta. c. 1. Si de feud. fue. contro. inter do. & agnat. Vbi gloß. & dd.

Intereſſe officio iudicis.

Iudicis officio imprimis petimus, quod noſtra intereſt, ſi ipſi rei accedat, ut ſunt fructus, partus, in l. Videamus generaliter. ff. de uſuris. & l. Partum, eo. tit. Similiter in obligatione ad dandum, ſiue ex contractu nominato, ſiue innominato, Vbi res quæ non extat, ac ſi extaret, petitur, ſed quia non poteſt dari, intereſſe per Iudicem ex officio ſuo adiudicari debet. l.

ſi

ſi ſeruum. §. ſi. & l. Eum qui. ff. de uerbo.obliga. In ſumma, qui in mora eſt ſoluere pecuniam certa die, quod noſtra propterea intereſt Iudicis officio dare cogitur. Et receptũ eſt ut ad calcem libelli, in caſu, ubi iura id permittũt, condemnationem quoque ad intereſſe petamus, officium Iudicis implorantes, non adijciendo, uel nobile, uel mercenarium, ita enim multorũ diſputationes ad Iuris ſubtilitatem quæſitas, nunquid intereſſe, aut iure actionis, aut officio Iudicis ſit petendum, ſubterfugiemus: Cum alioqui ſermo abſq; qualitatis adiectione, ſecundũ rei naturam, & proferentis mentem ſit accipiendus. l. Si quis intentione ambigua. ff. de iudi. & monet Io. Petrus de ferra. in forma libelli. in actio. Reali. uer. Et in florenis decem. In calce libelli intereſſe.

Ad iudicantis functionem quod pertinet, plerumq; ſuper eo quod intereſt, incerta ſententia profertur (non enim ſemper in cauſſa deducitur, & liquidum fit, quod intereſſe nomine deberi nobis adſerimus) quapropter opus eſt, ut deſignatum probetur, liquidumq; reddatur, quod pro diuerſa eius natura, etiam diuerſis fit modis. Porrò intereſſe commune, atq; item conuentionale, non ſecus atq; ipſius rei æſtimatio, ad loci, temporis, ipſius rei qualitatis, & circumſtantiarum conſiderationem probatur, Intereſſe quando teſtibus probatur.

idq; teſtibus, maximè ſi res immobilis ſit, qui deponunt ex tali fundo in ſingulos annos tantum fructuum communiter colligi conſuetum, quemadmodum & ex alijs confinibus, adiacentibusq; fundis, qui etiam eodem precio uendi ſolent, etiam præſtari ſolet. l. Si quos C. de reſcind. uenditio. l. Precia. ff. ad legem Falci. et l. Gaius § Titius. ff. de lega. 2. Verum ad probandũ rei mobilis intereſſe, deponunt, tritici medimnum tali tempore in foro frumentario, communiter ueniſſe ſolido uno, aut uini cadum aureis 10. per Bal. in d. l. Precia rerum. Neque ad unum tempus ſiue caritatis, ſiue uilitatis, huiuſmodi æſtimatio eſt referenda, ſed ut communiter fieri, atq; fungi conſueuit.

Intereſſe rei mobilis.

Singulare intereſſe (dictũ ex eo quia quiſq; ſecundũ quod, erga rẽ afficitur, illud æſtimare contẽdit) plerũq; iuramento probatur in litem ꝙ, modò affectionis, modò Veritatis appellamus. Etenim ſi res talis ſit, ut ſuper ea adfectio cadat, & actio bonæ fidei, uel in rem, uel arbitraria proponatur. Fortè enim crater argenteus eſt, ab auis meis proueniens, quem Seio commodato dedi, & eum perdidit, ſed quia mihi pro antiquo, & charus maximè erat, ob parentum memoriam, communi æſtimatione non cenſebitur, ſed ſingulari, propter animi mei adfectionem

Intereſſe ſingulare iura. in litem probatur.

ſectionem, quàm erga craterem illum habui, ad quam æſtimationem probandam Iudex defert mihi Iuſiurandum in litem, quod eſt adſectionis, ut quia crater libram argenti habet puri, quæ communi æſtimatione. 10. aureis ualet. licebit mihi eo moderamine deferri iuſiurandum, ut in 20. uſq; aureos crateris illius. adeoq; litis æſtimationem medio iureiurando faciam, & ſic quod mea ſingulariter intereſt, duplum communis intereſſe non excedat, ueluti Iuſtinianus conſtituit. in l. 1. C. de ſen. quæ pro eo, quod intereſt, profe. Vbi Cy. Bal. Sali. & reliqui dd. habet Bar. in l. In actionibus. ff. de in litẽ iurando. Iuramentum adfectionis.

Quod ſi res, quæ ſingularem æſtimationem recipit, dolo aduerſarij ſit interuerſa pro intereſſe illo ſingulari, teſtes non cogimur inducere, ſed iuſiurandum in litem Veritatis defertur. Eſt apud Paulum in l. Siue noſtrum quid, & ad l. in actionibus. Vbi gloſ. & dd. ff. de in litem iurando. & l. Arbitrio ff. de dolo malo. Alioqui extra dolum malum & contumaciã non reſtituentis, probatio intereſſe Veritatis per teſtes fieri debet, apud Cy. & dd. in l. 1. C. de ſen. qui pro eo quod intereſt profe. utpote, quia pecunia iuxta promiſſum, certa die non eſt ſoluta, cogebatur creditor pigno- Iuramentũ in litem, ueritatis.

ra ſub uſuris dare, aut res proprias uilius alie nare, atq; diſtrahere, mercéſue carius interim & maioris comparare, quàm ſi pecuniam illã tunc numeratam recepiſſet. Aut quia lucrum, quod ex pecunia illa facere potuiſſet, deceßit. Vnde intereſſe ſingulare exurgit, quod pro ueritate etiam probare cogitur, qui id intendit, etiam in l. 2. & l. Centum capuae. ff. de eo quòd certo loco. gloß. in c. Conqueſtus, de uſuris.

DE LITIS EXPENSIS.

CAPVT IIII.

Expenſae litis uictix.

IVris quoque eſt expediti uictum uictori in expenſis litis condemnari, quod in fine ſententiae fieri conſueuit, non obſtante, quòd de calumnia ſit iuratum, cùm alioqui propter temeritatem debeantur, quae tametſi litis intuitu inſumuntur, alia tamen aliaq; ratione utiq; contingit, ut debeantur, unde ſingulis ſua conſideratio eſt, Aut enim fiunt, ob id, quòd aduerſariũ temerè in ius uocaſſes, & non ſolùm uiatica, ſed & litis ſumptus reddere cogeris. L. Eum qui temerè. ff. de iudi. & c. 1. de dol. & contu. lib. 6.

Aut quia exceptione parum adtinente, uel

aliàs proceſſus iudiciarius produci temerè cœpit, quas moræ expenſas dicunt, et ſimiliter reddi debent. l. non ignorat. C. de fructibus & lit. expenſ. & c. finem litibus, de dolo, & contu. Aut quia Litigator emanet, & pro contumacia ſua neq; comparet, neq; termino ſatisfacit, l. Sancimus. C. de iudi. c. delicti de dol. & contu. & c. Adhæc. de ſequeſt. poſſ. & fructib. Aut quod alteruter litigatorum, in cauſſa ſuccubuit, atq; uictus eſt, in litis ſumptibus aduerſario condemnatur. l. Properandum § Siue autem. C. de iudi. & c. fi. de maio. & obed. & in auten. de iudi § oportet, coll. 6.

Ex quibus illi ſumptus, in quibus propter cõtumaciam quis eſt condemnatus, prius ſunt ſoluendi, quàm ad proſequendam litem aditus pateſiat, ut ſic experiatur, ſibi non eſſe impunè Iudiciorum neceßitate contempta, Magiſtratus quoque autoritatem circumducere iuxta l. Sancimus. in princip. C. de iudi. Auten. Et ſemel § Sed nec intra. C. Quo & quando iudex. & c. Quoniam § In alijs, ut lite non conteſt. Sed & expenſas propter retardatum iudicium factas, quas moræ uulgò dicunt, modò confeſtim ſolui Iudex præcipit, modò in finem litis reſeruat, quod tum magis frequentatur. Expenſæ cõtumaciæ ſtatim ſoluendæ. Expenſæ moræ.

Generaliter uerò omnes illi ſumptus, qui Iudicij

Expenſæ litis Iudicis officio petuntur

dicij intuitu inferuntur, etiam in cauſis criminalibus, litis expenſæ uocantur, quæ licet conditione ex lege, adq; actionis iure, etiam perſequi datur, conſultius tamen eſt magisq; uſitatum, ut iudicis officio ſimpliciter implorato, petantur, qui & eadem ſententia, quam diffinitiuè profert, ſuper expenſis pronunciare debet, id quod terminato iudicio facere non licet. Ex quo enim intra litem ſunt ortæ, conuenit, ut lite per pronunciationem finita, expenſæ quoque deſinant, ne lis ex prioris controuerſiæ materia conſurgat, atq; oriatur Cy in d. l. Sancimus. eſt in l. Terminato. C. de fructibus, & liti. expenſis. l. Si quis iuſiurandum. C. de reb. credi. & l. Siſe. § Ait Prætor, ff. de re iudi.

Super expenſis petitis Iudex pronunciare cogitur.

Vbi monendi ſumus, ſi litis ſumptus iudicio currente, aut lite conteſtata ſunt facti, ſed per litigatorē non petiti, in arbitrio iudicis eſſe ſuper his pronunciare, nec ne. Sin uerò petantur, id quod propterea ſubinde fieri debet, adeò neceſſarium eſſe, quod iudex & in his pronunciet, ut ſi neq; uictum in expenſis illis petitis condemnet, neq; eas ultrò citroq; ex cauſſa cōpenſet, ipſas ex ſuis loculis uictori reſarcire cogatur, Eſt textus in l Properandum § Siue autem alterutra. C de iudi. gloſ. in l. fi. C. Quando prouo. non eſt neceſ.

Interim

Interim ſunt cauſſæ, propter quas uictus nõ debet in ſumptibus hiſce condemnari, ſed compenſantur: quod parum obſeruant, qui pro imperitia ſua uictum, ſiue excuſetur, ſiue non, paſſim condemnant. Porrò qui iuſtam litigandi cauſſam habet extra omnem temeritatem atque calumniam conſtituitur, cuius intuitu uictus huic pœnæ non ſubiacebit, ut litis expenſas reddere uictori ſit cogendus. Sic quando litigans probabiliter poterat ignorare, ſe in eo, quod petitur, obligatum, & ob id ius ſuum defendere non ceſſauit, rectè excuſatur. Vtpote hæres neſcit legatum quod dicitur ex teſtamento deberi, cùm de teſtamento ſibi non conſtet. Deinde proferuntur tabulæ Teſtamenti, & quia iuſtam litigandi cauſſam habuit, donec Teſtamento producto appareat legatum deberi, ſumptus litis non præſtat. l. 2. ff. de condict. indeb. eſt in l. Quiſquis infinito. Vbi Bar ff. de poſtu & Angelus in l. deſtitiſſe ff de iudi. Vnde eſt conſequens, eum qui in ius alterius ſuccedit, aut alioqui ignorare factum intelligitur, ſi ſuſcepto iudicio, uel teſtibus, uel inſtrumentis de aduerſarij iure inſtructus ſit, & nihilominus litigare perſeuerat, in expenſis poſt probationem factis condemnandum eſſe, in alijs autem abſoluendum, per Bar. & Angel. in locis citatis.

Quando expenſę litis cõpenſantur.

Qui iuſtã litigandi cauſſam habere dicuntur.

2. *Excuſatur, qui antequã iudicio ſe crederet,*

pru-

Prudentum conſilijs erat inſtructus,& his ſigil latis,atq; fide dignis,quibus probabiliter induci poterat,iuſtam ſe litigandi cauſſam habere, apud Angel.in d. l. Terminato. C. de fructibus, & lit. expe. 3. Quando aduerſario,qui uno teſte ſaltem probare contendit, Iuſiurandum in ſupplementum probationis delatum eſt, & ſic uictor euaſit, compenſandi ueniunt litis ſumptus,maximè ſi factum, de quo eſt quæſtio,fuerit alienum,& uictus etiam pro ſe,qualem qualem coniecturam habeat, tradit Bal. in Auten. Generaliter. C. de Epiſ. & Cle. Similiter & 4. Qui plures teſtes habet rectà deponentes, & ut non idonei reijciuntur,ab expenſarũ condemnatione eximitur,per Bal. eo.loco. 5.Idem reſpondemus in caſu, quo diuerſæ ſunt doctorũ opiniones, ubi, qui uni nitatur non tam exploſa, neq; temerarius, neq; calumnioſus litigator uideri debet, & ſuccumbens expenſas non refundit. arg. l. 1. §. Sed neq;. C. de uete. iure enuclean. ſentit. Io. And. c. 1. de conſtitu. lib. 6. Et Canoniſtæ in d. c. finem litibus, de dolo et contu. Quod & 6. procedit, quando lex uel conſtitutio uarios intellectus habet,& qui uincitur,uno intellectu innitebatur,quia neq; temerè, neque calumnioſè, litis euentum tentauit in ſumptibus prægrauandus haud erit, ſed iuris error excuſationẽ hoc caſu præbet,per Panor.

in c. calumniam. de pœ. l. Regula. ff. de iuris & facti ignorantia, accedit principum instit. de obliga. quæ ex quaſi del. naſcuntur. Quodſi expenſæ ex conuentione debeantur, quia in inſtrumēto alijſue documentis, ſcilicet, Quod uelit reſtituere, uel tradere aliquid, cum omnibus ſumptibus, tunc neque iuſta litigandi cauſſa ſuperatum eximet, ſed paßim eos reſarcire cogetur, per ius quoque actionis, de quo eſt inſignis gloſſa in l. ſi ſimiliter. §. ſi rem, ſuper uerbo, fortaßis. ff. de lega. 3. Vbi Bar. & Lanfrancus de Ariadno de expenſis. § Ex quibus infertur. uer. Aduerte tamen.

Impenſæ conuentionales iure actionis quoque debentur

Sed & in cauſsis appellationum, ſumptuum litis ratio habenda eſt, ita tamen ut ſi appellans ſuccumbat, indiſtinctè ad expenſas condemnari debeat. l. fi. C. Quand. Prouo. non eſt neceſ. et eſt glo. in c. Finem litib. ſuper uerbo expenſas. uer. ſed in cauſſa app. Quo ad appellatum uerò ſic diſtinguendum eſt. Aut nouæ probationes non ſunt inductæ, ſed ex antiquis atque in priori inſtantia factis pronunciatur, ſed contra appellatum, & in expenſis condemnatur, quia exiſtimauit ſe probaſſe, id tamen quod non fecit, & ſic in Iuris ignorantia deprehenditur, quæ non excuſat. l. Regula eſt. ff. de iuris & facti igno. & in c. Ignorantia facti. de reg. iu.

In appellationis cauſſa ut expenſæ debentur

lib. 6. Vbi Inno. Aut ſententia appellatoria ex nouis probationibus profertur contra appellatum, & non reddit expenſas, in facto ſiquidem errauit, perſuaſum ſibi habens aduerſarium nõ poſſe amplius probare, & facti ignorantia facilè excuſamur, ut cuius interpretatio plærumq; etiam prudentiſſimos fallit. l. In omni parte. et l. Regula eſt. ff. de iur. & fact. igno. Inno. in d. c. Finem litibus. de do. & contu. Bar. in l. Generaliter. §. Sententia. C. de rebus credit.

In interlocutione quãdo expenſarum eſt ratio.

His adde, eum contra quem Iudex interloquendo pronunciat, in expenſis eius puncti gratia illatis condemnari poſſe, niſi fortè in iuris quæſtione nodus fuerit, ut, Sequeſtrationem factam, pars quæ ſatisdare parata eſt, relaxari petit, Aduerſarius uerò contendit, ad hoc non prodeſſe ſadisdationem. Et quia in iure, non in facto conſiſtit hæc quæſtio, Iudex ad ſatisdationem relaxandam hanc ſequeſtrationem eſſe decernit, per ea quæ habentur apud Bal. in l. fi. C. de ordi. cog. & l. ſi fideiuſſor. §. fi. ff. Qui ſatisdare cog. id, quia properè, & ſine expenſarum tædio fieri conuenit, earum nulla eſt habenda ratio, Cy. in l. Polla. C. de ijs quib. ut in dig. Bal. in d. l. fi. C. Quando prouo. non eſt ne. Ceterùm qui uictum per interlocutionem in litis illius ſumptibus non condemnat, ſententia

finali

finali id facere poterit, modò idem ſuccumbat, alioqui non permittitur: Quare conſultius eſt, ſi quādo ad interlocutoriā ſe quis ſubmittit, ut expenſas quoque urgeat, ne ubi in diffinitiua nihil obtineat, & in ipſis periclitetur. Monet Angelus in citata l. Terminato. & Inno. in c. finem litibus.

Receptum autem eſt in ipſa ſententia, qua controuerſia finitur, ſuper expenſis litis etiam pronunciari, etenim officio Iudicis Mercenario ueniūt, quod ad pronunciationem factam expirat, tantum abeſt ut ex lite, litem ſurgere cōſtitutiones permittant l. Res iudicata C. de re iudi. & l. Fratris. C. de tranſacto. Et utile fuerit diſpicere, quomodò in his pronunciatur, & ut probari poſſint. Porrò Iudici permiſſum eſt, in his ſine certa quantitate pronunciare, taxatione tamen ſibi reſeruata. Deinde uictor in ſcheda deſignatas offert, quas Iudex adhibita taxatione moderari pro officio ſuo, atque ſolertia debet, ne ad immodicas uictus grauetur, & prouocandi cauſſam ſibi arripiat: Facit autem reſeruatio taxationis, ut etiam ſucceſſor illius Iudicis pro officio ſuo taxare, moderariq́; eas poſſit, ut qui idem fingitur eſſe, qui et prior Iudex. l. Mortuo Iudice, & l. Propone-

In diffinitiua ſuper expenſis pronunciandum.

batur. ff. de iudicijs. & l. Poſt mortem. ff. Quod cum eo &c.

Taxatio ut ſit moderata.

Non igitur omnes in uniuerſum ſumptus, utcunque etiam utiles expenſarum nomine ueniunt, ſed neceſſarij duntaxat, cuiuſmodi ſunt, qui in Curſores, Aduocatos, Procuratores, Teſtes Itinera, Scribas, Viatica, Hoſpitia, atq; id genus alijs modis neceſſariò expenduntur: Ac in ſingulis modum Iudex ſolers & prouidus obſeruabit, ne indebitos reddi iubeat, & appellare partem cogat, quod ab immoderata taxatione facere oneratus non prohibetur. Inno. in c. Super eo. Quod metus cauſſa. Bar. & dd. in l. Ab executore. ff. de app. & l. Si ſeruus. in fi. ff. de pig. act.

Expenſæ quomodo taxantur.

In qua moderatione, quandoq; ſtatuta, quandoque conſuetudinem iudiciorum obſeruamus, quæ ſi non ſint, ex bono & æquo cuncta cenſemus, expenſasq; delicatiores reſecamus, neceſſarijs ſaltem ad æſtimationem illatis, quapropter ille, qui pedeſter incedere ſolet, uti eſt ruſticæ aut plebeiæ conditionis homo, ſi, ut equeſter ueniret, aut curru ueheretur, aliquid impendit, taxationi non ſubijcietur, licet enim ad utilitatem referri poßint, neceſſarij tamẽ ſumptus

ptus non ſunt, ſed magis in delicias facti, quando conſuetudinem eius qui impendit, ob oculos habere debeamus, non quia ſit impenſum. gloſſ. in l. Idemq́; § Idem Labeo. ff. Mandati. & l. uel uniuerſorum. ff. de pig. actio. & l. Si cum dies § Si arbiter. ff. de arbit. Sin autem uictor equeſtris eſt familiæ, aut aliàs equo uehi ſoleat, tunc etiam pro dignitatis, atq; conditionis eiuſdem reputatione, ſumptus in unum equum, uel plures ſunt æſtimandi, id quod & in nuncio ueredario, quem equus portare conſueuit, obtinemus. l. Nepos proculo. ff. de uerbo. ſignifica. l. Filius. ff. de conditione Inſtitu. Proinde ſi is, qui uicit, domi ſuæ uictum quærere, et quotidiana pecuniola emptitare cogitur, id quod in ſutoribus, alijsq́; mechanicæ artis hominibus fieri compertum habemus, ea ſaltem, quæ deductis expenſis, quas domi feciſſet, imputantur, per l. Sed ſi § Quod autem. ff. de petit. hæredit. l. Sed ſi § 1. ff. Ad exhiben. Sentit Angel. in d. l. Terminato. C. de fructibus. Idem Iuris in teſtibus eſt, quibus expenſæ teſtimonij ferendi cauſſa factæ ex integro, ſecundum perſonarum tamen conditionem, adeoq́; boni uiri arbitratu, debentur, abſq; eo, ut quæ domi interim feciſſent, deducantur. Eſt in l. Quoniam liberi. C. de teſtib. l. Eos § Si quis C. de app. & l. Teſtium fides § Sabino. ff. de Teſtibus. Teſtium ſumptus.

Sumptus litis iureiurando probantur.

Poſtremò difficilè quodammodò eſt, hoc quod in litem expenſum eſt, teſtibus liquidum reddere, & nouæ litis periculo ſeſe, etiam terminato iudicio, exponere, uiſum eſt legiſlatori ſatis eſſe pro ſolitis litium expenſis, ad Iuriſiurandi religionem confugere, eaſq; iuramento uictori delato, probari. Iudex itaq; primò taxationis moderationem adhibet. Deinde, ut uictor iureiurando eam adſeueret, præcipit, in hunc fermè modum: Expenſas in hac cauſſa, quas Actor cõtra L. Titium fecit, eſſe taxatas, moderatas, & in iure decretas: Si Actius iurarit, ſe 20. aureos, et quatuor obulos impenſarum nomine, plus & non minus, inſumpſiſſe, Titium eos intra ſeſquimenſem ſoluere debere. Et iureiurando præſtito, impleta eſt conditio taxationi inſerta, & in hunc modum impenſæ liquidæ fiunt, utq; moderatio taxationis circumſpectè adq; amuſsim facta uideri poſsit, etiam ad quadrantẽ uſq; examinari ſolet, & quippiam maiori ſummæ adijci, quaſi ex toto cumulo reliquum. Præterea Iudex prouidus eſſe debet, ne largus nimium ſit, aliquidq; taxet, quod in litis cauſſa non ſit expenſum, & ſic periurio anſam præbeat, cùm homines, ut nunc ſunt, prõptiores habeantur ad iurandum, quàm multis expediat. Eſt in l. Properandum. § Siue autem, & l. Sanctiſsi. C. de iudi. & Authen. de iudi. § Oportet.

tet. coll. 6. Vtque alios prætermittam, habentur omnia abundè apud Lanf. de Ariadno, in de expenſis, & Iacobum de Arena, in tractatu expenſarum.

TEMPORVM ATQVE TERminorum in Iudicijs obſeruandorum elenchus.

CAPVT V.

Relatum eſt qua ratione adornari poterimus ad cauſſas legitimè controuertẽdas, ut ſic quiſque pro eo perſequendo, quod ſuũ eſt, iure agere, quàm ui, quæ pernicioſiſsimus Reipublicæ hoſtis eſt, quidquàm in alium machinari, contendat. Cæterùm ne & hoc ſaluberrimum inſtitutum cui ſit fraudi, aut etiam irreparabili detrimẽto (ſolet enim humani ingenij procacitas inſolens fieri, & ut optima quæq; in abuſum cedant, corrumpanturq́;, ſedulò occaſionem quærere) νομοθέτῃ aut legiſlatori uiſum eſt cauere, ut lites tam ciuiles, quàm pœnales maturè debeant expediri, & ab immortalitate uindicari, cuius perpetuum monumentum eſt apud Iuſtinianum in l. Properandum. C. de iudicijs. & l. Criminales cauſſas. C. ut intra cert. tem. crimi. quæſtio terminetur. Litis maturè expediendas.

Eo itaq; modo cauſſā proponi oportet, ut quæ ciuilis eſt, triennio terminari poßit, criminalis uerò biennio, niſi aliud intercedat, quod ſine litigatorum culpa impedimento ſit, & tempus producendum eſſe moneat, ut ſic non minor uirtus uideri debeat, manum è tabula habere, & poſſe in tempore deſinere, atq; rem ipſam pertractare. Ideoq; perperā faciūt Cauſidici, et æruſcatores hominum, qui ad nullū nō quæſitū iuris non benè adcepti ſubſidium, cauſſas aut ad Calendas græcas procraſtinant, aut ut nunquam finiant, utcunq; obulares, omnem lapidem mouent, non adtendentes Iudicia Dei eſſe, quæ qui uel uiolat, uel parum ſynceriter exercet, in Deum iuſtum et ineuitabilem uindicem committit, & ad Gehennam ædificat.

In procraſtinatores cauſſarum.

Quod uerò ab hoc ſacroſancto finiendarum litium conſtituto itum eſt, facit cùm Iudicum imperitorum oſcitantia, & Cauſidicorum auaritia, maximè ſi cauſſa ſit pinguis, & de pane atq; lacte, ut uocant, tum litigatorum quorundam pertinacia, & impietas, quibus pro delicijs eſt, & altero oculo charius, aduerſarium adeò que proximum ad inſidioſas procraſtinationes egregiè, & non ſecus atq; bubalum naribus irretitum, uexare atque circumducere, & poſtremò ad mendicitatem cogere, etiamſi ipſe interim

Iudicia perniciosè protrahi.

rim

rim pereat, quod plerunq; fieri ſolet, iuxta uerbum, quo nec is quieſcere dicitur, qui alterum fugare contendit: Quod inter ethnicos fortè ſuſq; deq; ferendum eſſet, ſed inter eos qui Chriſtiano nomine cenſeri uolunt, nequaquam, neque fruſtra Salomon ſcribit hominem peruerſum, & iracundum lites ſuſcitare: & Apoſtolus, Seruũ Dei nõ oportere litigare, nemo enim Deo militans, implicat ſe negocijs illis ſecularibus, maximè forenſibus, quæ non tam, ut quis ſuũ uel legitimè, & ſine proximi offenſa conſequatur, aut protegat, quàm ut alteri negocium faceſſat, & irrequietum ſuum, & impium pectus etiam orbi prodat, unde factum, quòd etiam procuratorum officium, niſi à principe ſit datus, quo inſanis illis & deploratis clientibus, non ſemel contra iuris cognitam traditionem, propriámque conſcientiam, patrocinantur, uile & quodãmodò infame, etiã ethnicis, habeatur. Impp. infamiſſimam uilitatem appellare non ceſſant, in l. Si quis Procurationem. Vbi gloſſ. & dd. C. de decurionib. lib. x. eſt Inſti. de exceptio. § Eas uerò exceptiones. Eant modò & ſe eximant, qui hominum ſudoribus inhiantes, non modò linguam uenalem habent, ſed & ſanctiſſimam atq; ad ſolam quietudinem Ciuitatis, diuinitus conceſſam iuris functionem, turpiter proſtituunt.

Chriſtiano nõ temerè litigandũ eſſe.

Quam tamen paleam, aut zizaniam inter triticum adoleſcere permittamus, cùm eam non ſic euellere liceat, oportet, & tempori cuncta reuelaturo committamus. Interim tamen capiſtrum licentiæ ingerere, & quantum fieri poterit, recti monere eos, qui foro uti conſtituunt, nõ inconueniens fuerit, ut ſi ullus pietatis guſtus in eis eſſe quandoq; cœperit, iuri & æquitati concedentes id faciant, quod ſibi è regione fieri ab optimo quoq; uelint.

Iudicia ſuo tempore exercenda.

Monendi igitur ſumus iudicia neq; paßim defatiganda eſſe, neq; procraſtinationibus pro libidine quæſitis protelanda, ſed tempeſtiuè atq; oportunè adiri debere. Quæ tempora ne Tyrocinium fori facientibus minus ſint cognita, atque ob oculos, & ſic remoram iniiciant, modò ex Iudicis integritate, modò ex rerum controuertendarum natura, & circumſtantijs, modò ex diſceptationis perplexitate petuntur, atque uariant: Diximus enim Iudicem habere aut delegatam iurisdictionem, aut ordinariam. Quandoque etiam ultrò per litigatores recipitur. Cauſſæ quoq; uel ſunt priuilegiatæ, & breuis diſceptationis, aut ciuiles & populares, & iuſto ordine expediendæ: Similiter Eccleſiaſticæ, et Prophanæ. Si eas quæ priuilegiatæ, breues atque Eccleſiaſticæ, hoc eſt ad Pontificium Eccleſiaſti-

ſiaſticumq́; forum pertinet, explicauerimus, reliquas, ut ciuiles, è regione facilè cognoſces §. 1. Inſti. de ijs qui ſunt ſui, & §. 1. de tutel.

Igitur cauſſarum Priuilegiatarum quatuor enumerantur in Cle. diſpendioſam, de iudicijs, uidelicet, Beneficioꝝ eccleſiaſticorum, Decimarum, Vſurarum, & Matrimoniorum, Quibus adcedunt omnes aliæ his adnexæ, puta, de electionibus, collationibus, prouiſionibus, & præſentationibus, perinde enim ut adceſſoriæ priuilegijs principalium radiant, atque exercentur. Idem reſpondemus, ſi quando uis commiſſa dicatur, in beneficio ſacro, ad interdictū poſſeßionis recuperandæ inſtaurandum, uel eius locó, actionem in factum, breuiter atq; promptè expeditur. Similiter quando repetitur q̃ uſurarum illicitarum nomine datum eſt, aut in ſortem computandum eſſe proponitur, ita enim fit ut acceſſorium ſequatur naturam ſui principalis. l. Cùm principale. ff. de reg. iur. l. Hæres à debitore § Quod ſi ſtipulator. ff. de fideiuſſo. Cauſę priuilegiatę.

Et dicuntur priuilegiatæ ex eo, quòd non requirunt ſolennem iudiciorum ordinem, ſed abſque fori ſtrepitu, ſimpliciter & de plano, etiam litigatoribus inuitis diſceptari poterunt, maxi- In priuilegiatis ſine ſtrepitu agitur.

exhib. & diſſerit eleganter Bar. in d. conſti. Ad reprimendum, ſuper uerbo. Summariè, & uerſi. Circa modum probandi.

Cæterùm ut cognoſcamus quæ nam cauſſæ modici ſint momenti, ut ſummariam, breuiorem que cognitionem requirant, certa regula comprehendi non ita poteſt, ſed bonus uir ad qualitatem tam perſonarum, quàm cauſarum, de ijs ex bono & æquo arbitratur. Porrò ſi inopis alicuius maior fortunarum pars, uteunq; uix teruntium ualens, in controuerſiam uocetur, ipſi quidem res ſatis ardua eſt, licet diuiti exiguũ, & per omnia modicum eſſet, tantillum de reb. ſuis eximi. ita & in alijs circumſtantias expendimus, ut boni uiri arbitratus adcedat, tametſi uſu fermè receptum ſit, controuerſiam 20. ſolidos non excedentem pro modica haberi, per l. Sed et ſi ſuſceperit. § 1. Vbi gloſ. ſuper uerbo. Modica & Bar. Angel. & alij ff. de iudicijs. Bar. & dd. in Auten. Niſi breuiores. C. de ſenten. ex perti. recitand. Bal. in l. 2. uer. Quæro iuxta hoc. C. de peda. iudi. & Iaſon in l. Admonendi. c. 106. uer. Quæ autem dicatur. ff. de iureiurando. Huc Bar. quoq; in d. l. Admonendi refert cauſſam poſſeſſionis ſiue proprietatis complexu, ut breuem & momentaneæ conſiderationis. Tamen quia non cuiuſuis

Cauſſæ modici præiudicij.

Cauſſæ modicæ ex ſtatutis.

eſt,

eſt, eum arbitratum ex bono & æquo adhibere, per ſtatuta, et municipiorum obſeruationes, cauſſæ minores à maioribus plærumq; diſcernuntur quemadmodũ in Heßiæ *prouincia cauſa modica & breuis etiam habetur, quæ* 20. *ſolidos ſeu florenos nõ excedit, ſũmariã propterea recipiens cognitionem, tantum abeſt ut appellationem ſuam per eparchum prolata admittat.*

Deinde ad Iudicum *differentiam, tempora quoque exercendarum controuerſiarum uariant, & non ex æquo ſtatuuntur.* Porrò *apud id tribunal, quod ex delegata iuriſdictione contingit, quia altero litigatore abſente datur, qui iudicium fortaßis ſuſpectum habet, aut aliàs parum bene impetratum contendit, quæ omnia prius diſceptanda ueniunt, quàm negocium cõ-*
De iudice oportet conſtare *trouertere gliſcamus:* Niſi *enim Iudex pedem figat, & iuris dicundi autoritate nitatur, fruſtra cognitioni ſe ſubmittit, omnibus ceu nullius momenti in ſpongiam euntibus, quæ apud ipſum repudiatum peraguntur.* Eſt *igitur ut dierum obſeruationem habeamus, quibus apud tribunal ſiſtere iubemur.*

Vbi neq; colluctamur, neq; ſolliciti admodũ ſumus definire, quibus nominibus dies illi ueniant,

ani; quibus nos repræſentare apud tribunal oportet, ſiue enim tempora, ſiue diem etiam fixum, ſiue interuallum, metam, ſiue terminum dixeris, fortè non ita refert, Vſus tamen in audi torijs conſiſtorialibus fermè inoleuit, ut termini appellationem recipiat, ea de cauſſa, quod illius diei fati actū terminat atque finit: Quare & peremptoriam atque fatalem dicimus, adeò à fine dici cenſetur, nam eo durante in emanen tem nihil ſtatuitur, ut cui totus cedere interim debet, quo elapſo contumaciæ inſimulatur, & impur non auditur. Quilibet enim terminus iuris, atque item à Iudice præſtitutus præſertim lite conteſtata intelligitur peremptorius, quēadmodum etiam is qui ad litigatorū conſenſum datur. Bartolus in l. Si tempora. C. de fide inſtrument. & iure haſtæ fiſcalis. lib. 10. Bal. in Marga. uer. Terminus, & Inno. in c. Conſuluit. de offi. delega. & adcedit. c. Cum in tua. Qui matri. accuſ. poſſunt.

Terminū iudiciarium diuerſis nominibus dici.

Cæterùm qui uerba illa diſcernere, & ad propriam ſignificationem cogere uelit, longum diſcrimen inter ea inueniet. Tempus enim ceu totum, dies in ſe complectitur, & dies rurſus terminum, qui & extremum diei includit, atq; contumacem facit, aut in mora conſtituit. Sic appellationis interponendæ tempus 10. dies in-

Diſcrimē inter tempus, diem & terminum.

cludit,

tertium.l.Nonnunquam.& l.Poſt edictum per emptorium.ff.de iudicijs.

Ex quibus rurſus monendi ſumus, tempora uel à iure, quæ & legalia appellant, uel ab homine iuris miniſtro dari. A iure, uti eſt tẽpus x.dierũ, quo appellare ꝑmittitur, qui et fatales Imp. dicuntur.in l.Tempora.C.de tempo.& repa. appella. eſt in Authen.de appell.& intra quæ temp.§.1. Similiter tempus quadriennij pro in integrum reſtitutione, quod utilis anni loco Iuſtinianus conceſſit. l. Superuacuam differentiam.C.de tempo.in integ.reſtitut. Item tempus illud, intra quod confeſſus debitum ſoluere iubetur, x.dierum eſt, iuxta l.Si debitori.ubi gloſſ.in uerbo, Indultum.ff.de iud. Item tempus illud centum dierum, quod hæredi indulgetur ad deliberandum, adire conueniat hæreditatem, nec ne? l.1.& l.Itaq; pauciores.ff.de iure deliberandi.Reliqua huius farinæ in iuris noſtri traditionibus inueſtigabis.

Tempus à lege præſtitutum.

Eſt etiam tempus quod ex iure municipali, uel ſtatutis præſtituitur, & legali, quo ad eam iuriſdictionem, æquiparatur, nam et ipſum peremptorium eſt, negotiumq́; pertractari non ita permittit, niſi ex cauſa ius dicenti probabile, aut luitione facta, porrò audiatur is, qui eman-

Tempus ex iure municipali.

um Iudicem ſupremæ autoritatis, ſed ordinarium, ut itineris, & ſumptuum pertæſo, toties ſequi, permiſſum eſt, uel per ſe, uel procuratorem ſuum reſcriptum impetrare, ad prælatum aliquem (præſertim ubi negotium controuertendum Pontificij fori eſt, aut aduerſarius inter Eccleſiaſticas perſonas habeatur) uel alium eminentis dignitatis uirum, cui iuriſdictio illius cauſæ mandetur. Et Iudicem delegatum, & quandoq; Commiſſarium, appellant, quo facto, Commiſſarium adcedere debet, eiq; Reſcriptum præſentare, atq; citationis edictum contra aduerſarium petere. Quod Reſcriptum ubi Iudex reuerenter, &, ſi à Principe aut Pontifice ſit datum, uel oſculo, uel capitis uertice exceperit, Citationem decernet, cui, ſi aduerſarius ſub eius iuriſdictione non fuerit, conueniens erit reſcriptū quoq; inſerere, ut ſciat, unde dicēdi iuris autoritas ſit profecta, & temerè ſe nō ſubtrahat. Quòd ſi plures delegētur cum ea adiectione, ut oēs, duóue, aut etiā unus cognitionē habeat, in actoris arbitrio erit, quē ex ijs uelit eligere, eiq; cōmiſſionem inſinuet. Eſt in c. Cū plures. de off. del. in 6. Ad eā uerò adiectionem: Quòd ſi non oēs intereſſe poteritis, unus, duóue ueſtrū negotiū exequātur, nō eſt quòd alter ſine altero, de cuius impedimēto non cōſtat, quicquā præſtare poſſit, per c. Prudentiam. de off. deleg.

Iudex delegatus impetratur.

Præſentatio reſcripti.

Quando plures delegati.

Eo itaq; modo cauſſã proponi oportet, ut quæ ciuilis eſt, triennio terminari poßit, criminalis uerò biennio, niſi aliud intercedat, quod ſine litigatorum culpa impedimento ſit, & tempus producendum eſſe moneat, ut ſic non minor uirtus uideri debeat, manum è tabula habere, & poſſe in tempore deſinere, atq; rem ipſam pertractare. Ideoq; perperã faciũt Cauſidici, et æruſcatores hominum, qui ad nullũ nõ quæſitũ iuris non benè adcepti ſubſidium, cauſſas aut ad Calendas græcas procraſtinant, aut ut nunquam finiant, utcunq; obulares, omnem lapidem mouent, non adtendentes Iudicia Dei eſſe, quæ qui uel uiolat, uel parum ſynceriter exercet, in Deum iuſtum et ineuitabilem uindicem committit, & ad Gehennam ædificat.

In procraſtinatores cauſſarum.

Iudicia pernicioſè protrahi.

Quòd uerò ab hoc ſacroſancto finiendarum litium conſtituto itum eſt, facit cùm Iudicum imperitorum oſcitantia, & Cauſidicorum auaritia, maximè ſi cauſſa ſit pinguis, & de pane atq; lacte, ut uocant, tum litigatorum quorundam pertinacia, & impietas, quibus pro delicijs eſt, & altero oculo charius, aduerſarium adeò que proximum ad inſidioſas procraſtinationes egregiè, & non ſecus atq; bubalum naribus irretitum, uexare atque circumducere, & poſtremò ad mendicitatem cogere, etiamſi ipſe interim

rim pereat, quod plerunq; fieri ſolet, iuxta uerbum, quo nec is quieſcere dicitur, qui alterum fugare contendit: Quod inter ethnicos fortè ſuſq; deq; ferendum eſſet, ſed inter eos qui Chriſtiano nomine cenſeri uolunt, nequaquam, neque fruſtra Salomon ſcribit hominem peruerſum, & iracundum lites ſuſcitare: & Apoſtolus, Seruũ Dei nõ oportere litigare, nemo enim Deo militans, implicat ſe negocijs illis ſecularibus, maximè forenſibus, quæ non tam, ut quis ſuũ uel legitimè, & ſine proximi offenſa conſequatur, aut protegat, quàm ut alteri negocium faceſſat, & irrequietum ſuum, & impium pectus etiam orbi prodat, unde factum, quòd etiam procuratorum officium, niſi à principe ſit datus, quo inſanis illis & deploratis clientibus, non ſemel contra iuris cognitam traditionem, propriámque conſcientiam, patrocinantur, uile & quodãmodò infame, etiã ethnicis, habeatur. Impp. infamißimam uilitatem appellare non ceſſant, in l. Si quis Procurationem. vbi gloſſ. & dd. C. de decurionib. lib. x. eſt Inſti. de exceptio. § Eas uerò exceptiones. Eant modò & ſe eximant, qui hominum ſudoribus inhiantes, non modò linguam uenalem habent, ſed & ſanctißimam atq; ad ſolam quietudinem Ciuitatis, diuinitus conceſſam iuris functionem, turpiter proſtituunt.

Chriſtiano nõ temerè litigandũ eſſe.

ſiaſticumq; forum pertinet, explicauerimus, reliquas, ut ciuiles, è regione facilè cognoſces § 1. Inſti. de ijs qui ſunt ſui, & § 1. de tutel.

Igitur cauſſarum Priuilegiatarum quatuor enumerantur in Cle. diſpendioſam, de iudicijs, uidelicet, Beneficiorũ eccleſiaſticorum, Decimarum, Vſurarum, & Matrimoniorum. Quibus adcedunt omnes aliæ his adnexæ, puta, de electionibus, collationibus, prouiſionibus, & præſentationibus, perinde enim ut adceſſoriæ priuilegijs principalium radiant, atque exercentur. Idem reſpondemus, ſi quando uis commiſſa dicatur, in beneficio ſacro, ad interdictũ poſſeßionis recuperandæ inſtaurandum, uel eius locó, actionem in factum, breuiter atq; promptè expeditur. Similiter quando repetitur quod uſurarum illicitarum nomine datum eſt, aut in ſortem computandum eſſe proponitur, ita enim fit ut acceſſorium ſequatur naturam ſui principalis. l. Cùm principale. ff. de reg. iur. l. Hæres à debitore § Quod ſi ſtipulator. ff. de fideiuſſo. Cauſę priuilegiatę.

Et dicuntur priuilegiatæ ex eo, quòd non requirunt ſolennem iudiciorum ordinem, ſed abſque fori ſtrepitu, ſimpliciter & de plano, etiam litigatoribus inuitis diſceptari poterunt, maxi- In priuilegiatis ſine ſtrepitu agitur.

mè ſi Iudex *id ſtatuat, ut in cuius arbitrio eſt uel ſolemniter, uel de plano in illiuſmodi cauſſis procedere, per gloſſ. & dd. in d.* Cle. *diſpendio ſam. &* Cle. Sepe. *de uerbo. ſignificat. &* Bar. *in conſtitutione.* Ad *reprimendum.* Quomodo *in læſæ maieſt. crimi. proced.*

Niſi *fortè cauſſa ſic à* Principe *cui delegetur, ut eius, ſine ſtrepitu, ſimpliciter & de plano notionem habere debeat, ubi formam reſcripti obſeruamus, & ſublato uelo, ut inquit* Bar. *hoc eſt, ſimpliciter uenit procedendum, alioqui iudicium extra commiſſionis formam inſtitutum eſſet nullius momenti, iuxta c.* Cum *dilecta,* Vbi *gloſſ. & dd. de reſcrip. & d.* Cle. Sepe. *cum ſimilibus iuris locis.*

Subſtantialia iudiciorũ nõ pretermittenda.

Ita *tamen res ſimpliciter controuerti permittitur, ut quæ ad* Iudiciorum *ſubſtantiam pertinent, nõ omittantur, ſed inccõcuſſè ueniunt ſeruanda, uti ſunt libelli oblatio, uel eius loco uerbis propoſita impetitio, litiſconteſtatio, & ut ſẽtentia proferatur, quem & ſolitum iudiciorũ ordinem* Alexan. Imp. *appellat, quibus* Accurſius Iuſiurandum *de calumnia, depoſitiones teſtium conſcriptas, & ut publicentur, adijcit. in* l. Prolatam *à præſide ſententiam.* Vbi *gl. in uerbo.* Solitum *iudiciorum ordinem.* C. *de ſenten.*

&

& interlo. om. iudi. gloſſ. & dd. in c. de cauſis. in uerbo Conſenſu partium. de officio Dele*ga. Adeo autem ad iudiciorum ſubſtantiam iſthæc pertinent, ut eis à litigatoribus quoque ſalua cauſſa renunciari non poßit, publicam ſiquidem utilitatem reſpiciunt, propter quam iudicia ſic fulcienda ſunt introducta, per* Bar. *in l.* Societatem *§* Arbitrorum. *ff. pro ſocio.* Sali. *in* Auten. *offeratur.* C. *de litis conteſta. glo.* Hoſti. *&* Io And. *in c.* Si *diligenti. de foro competen.*

Cæterùm in caußis ubi de plano, & abſque ambagibus ſummariè negocium diſceptatur, nõ exigimus libellum abſolutum, ſed eam petitionẽ ad quã ſentẽtia concipi poßit, nonnulli litiſcontestationem quoque, eam maximè quæ ſolemnibus fit uerbis ut ſuperfluam, reijciunt. Similiter concluſio non eſt neceſſaria, præter hoc, quòd Iudex *ſuperuacaneas dilationes, exceptiones friuolas, caußidicorum contentiones, & iurgia reſecare debet. Admißis ſaltem probationibus, defenſionibusq́; ad cauſſam neceſſarijs, Citationis quoque decretum, præſertim in priuilegiatis, non debet omitti, ne non uocatus, atque indefenſus ſententia obruatur. Sic & Iuſiurandum de calumnia, petente aduerſario, non eſt poſthabendum, neq; ea quæ ad facti inueſtigationem*

In ſummariis cauſsis ut proceditur, & quæ omittuntur.

exhib. & diſſerit eleganter Bar. *in d. conſti. Ad reprimendum,ſuper uerbo. Summariè, & uerſi. Circa modum probandi.*

Cæterùm ut cognoſcamus quæ nam cauſſæ modici ſint momenti,ut ſummariam,breuiorem que cognitionem requirant, certa regula comprehendi non ita poteſt, ſed bonus uir ad qualitatem tam perſonarum, quàm cauſarum,de ijs ex bono & æquo arbitratur. Porrò ſi inopis alicuius maior fortunarum pars,utcunq; uix teruntium ualens,in controuerſiam uocetur, ipſi quidem res ſatis ardua eſt, licet diuiti exiguũ, & per omnia modicum eſſet,tantillum de reb. ſuis eximi.ita & in alijs circumſtantias expendimus, ut boni uiri arbitratus adcedat, tametſi uſu firmè receptum ſit,controuerſiam 20. ſolidos non excedentem pro modica haberi,per l. Sed et ſi ſuſceperit §. 1. *Vbi gloſ. ſuper uerbo. Modica &*. Bar. Angel. *& alij ff. de iudicijs.* Bar. *& dd. in Auten. Niſi breuiores. C. de ſenten. ex perti. recitand.* Bal. *in l.* 2. *uer. Quæro iuxta hoc. C. de peda. iudi. &* Iaſon *in l. Admonendi. c.* 106. *uer. Quæ autem dicatur. ff. de iureiurando.* Huc Bar. *quoq; in d. l. Admonendi refert cauſſam poſſeßionis ſiue proprietatis complexu,ut breuem & momentaneæ conſiderationis. Tamen quia non cuiuſuis*

Cauſſæ modici præiudicij.

Cauſſæ modicæ ex ſtatutis.

eſt, cum arbitratum ex bono & æquo adhibere, per ſtatuta, et municipiorum obſeruationes, cauſſæ minores à maioribus plærumq; diſcernuntur quemadmodũ in Heßiæ prouincia cauſa modica & breuis etiam habetur, quæ 20. ſolidos ſeu florenos nõ excedit, ſũmariã propterea recipiens cognitionem, tantum abeſt ut appellationem ſuam per eparchum prolata admittat.

Deinde ad Iudicum *differentiam, tempora quoque exercendarum controuerſiarum uariant, & non ex æquo ſtatuuntur.* Porrò apud *id tribunal, quod ex delegata iuriſdictione contingit, quia altero litigatore abſente datur, qui iudicium fortaßis ſuſpectum habet, aut aliàs parum bene impetratum contendit, quæ omnia prius diſceptanda ueniunt, quàm negocium cõtrouertere gliſcamus:* Niſi *enim Iudex pedem figat, & iuris dicundi autoritate nitatur, fruſtra cognitioni ſe ſubmittit, omnibus ceu nullius momenti in ſpongiam euntibus, quæ apud ipſum repudiatum peraguntur.* Eſt *igitur ut dierum obſeruationem habeamus, quibus apud tribunal ſiſtere iubemur.*

De iudice oportet conſtare

Vbi *neq; colluctamur, neq; ſolliciti admodũ ſumus definire, quibus nominibus dies illi ueniant,*

ani; quibus nos repræſentare apud tribunal o-portet, ſiue enim tempora, ſiue diem etiam fi-ſtum, ſiue interuallum, metam, ſiue terminum dixeris, fortè non ita refert, Vſus tamen in audi torijs conſiſtorialibus fermè inoleuit, ut termini appellationem recipiat, ea de cauſſa, quòd illius diei ſaſti actū terminat atque finit: Quare & peremptoriam atque fatalem dicimus, adeò à fine dici cenſetur, nam eo durante in emanentem nihil ſtatuitur, ut cui totus cedere interim debet, quo elapſo contumaciæ inſimulatur, & impur non auditur. Quilibet enim terminus iuris, atque item à Iudice præſtitutus præſertim lite conteſtata intelligitur peremptorius, quē admodum etiam is qui ad litigatorū conſenſum datur. Bartolus in l. Si tempora. C. de ſide inſtrument. & iure haſtæ fiſcalis. lib. 10. Bal. in Marga. uer. Terminus, & Inno. in c. Conſuluit. de offi. delega. & adcedit. c. Cum in tua. Qui matri. accuſ. poſſunt.

Terminī iudiciarium diuerſis nominibus dici.

Cæterùm qui uerba illa diſcernere, & ad propriam ſignificationem cogere uelit, longum diſcrimen inter ea inueniet. Tempus enim ceu totum, dies in ſe complectitur, & dies rurſus terminum, qui & extremum dici includit, atq; contumacem facit, aut in mora conſtituit. Sic appellationis interponendæ tempus 10. dies includit,

Diſcrimē inter tempus, diem & terminum.

tertium. l. Nonnunquam. & l. Poſt edictum peremptorium. ff. de iudicijs.

Ex quibus rurſus monendi ſumus, tempora uel à iure, quæ & legalia appellant, uel ab homine iuris miniſtro dari. A iure, uti eſt tẽpus x. dierũ, quo appellare pmittitur, qui et fatales Imp. dicuntur. in l. Tempora. C. de tempo. & repa. appella. eſt in Authen. de appell. & intra quæ temp. §. 1. Similiter tempus quadriennij pro in integrum reſtitutione, quod utilis anni loco Iuſtinianus conceßit. l. Superuacuam differentiam. C. de tempo. in integ. reſtitut. Item tempus illud, intra quod confeſſus debitum ſoluere iubetur, x. dierum eſt, iuxta l. Si debitori. ubi gloſſ. in uerbo, Indultum. ff. de iud. Item tempus illud centum dierum, quod hæredi indulgetur ad deliberandum, adire conueniat hæreditatem, nec ne? l. 1. & l. Itaq; pauciores. ff. de iure deliberandi. Reliqua huius farinæ in iuris noſtri traditionibus inueſtigabis. Tempus à lege præſtitutum.

Eſt etiam tempus quod ex iure municipali, uel ſtatutis præſtituitur, & legali, quo ad eam iuriſdictionem, æquiparatur, nam et ipſum peremptorium eſt, negotiumq; pertractari non ita permittit, niſi ex cauſa ius dicenti probabile, aut luitione facta, porrò audiatur is, qui eman- Tempus ex iure municipali.

um Iudicem ſupremæ autoritatis, ſed ordinarium, ut itineris, & ſumptuum pertæſo, toties ſequi, permiſſum eſt, uel per ſe, uel procuratorem ſuum reſcriptum impetrare, ad prælatum aliquem (præſertim ubi negotium controuertendum Pontificij fori eſt, aut aduerſarius inter Eccleſiaſticas perſonas habeatur) uel alium eminentis dignitatis uirum, cui iuriſdictio illius cauſæ mandetur. Et Iudicem delegatum, & quandoq; Commiſſarium, appellant, quo facto, Commiſſarium adcedere debet, eiq; Reſcriptum præſentare, atq; citationis edictum contra aduerſarium petere. Quod Reſcriptum ubi Iudex reuerenter, &, ſi à Principe aut Pontifice ſit datum, uel oſculo, uel capitis uertice exceperit, Citationem decernet, cui, ſi aduerſarius ſub eius iuriſdictione non fuerit, conueniens erit reſcriptũ quoq; inſerere, ut ſciat, unde dicẽdi iuris autoritas ſit profecta, & temerè ſe nõ ſubtrahat. Quòd ſi plures delegẽtur cum ea adiectione, ut oẽs, duóue, aut etiã unus cognitionẽ habeat, in actoris arbitrio erit, quẽ ex ijs uelit eligere, eiq; cõmiſsionem inſinuet. Eſt in c. Cũ plures. de off. del. in 6. Ad eã uerò adiectionem: Quòd ſi non oẽs intereſſe poteritis, unus, duóue ueſtrũ negotiũ exequãtur, nõ eſt quòd alter ſine altero, de cuius impedimẽto non cõſtat, quicquã præſtare poſſit, per c. Prudentiam. de off. deleg.

Iudex delegatus impetratur.

Præſentatio reſcripti.

Quando plures delegati.

Citationis edictum in certum diem deſignatumq; locum, & iure permiſſum, igitur decernendum eſt, & licet in curia Romana etiam die nefaſto, quem feriatum dicunt, id fieri ſoleat: tutius tamen eſt, ut die iuridica decernatur, propter diſputationis moleſtias deuitandas, quam Doctores in hoc argumento ſuſcitant. Vide deciſ. Rotæ 367. incip. Si committatur cauſa in Nouis.

Tutius eſt citationem die iuridica decerni.

Sub quo termino qui in ius uocatus eſt, uel reſcripti exemplũ petet, & certũ diem ad primũ iudicium, contra id excipiendi. Aut ſi tranſmiſſum ſit, illud quàmprimum impugnare poterit, idq; ratione falſi, formæ, impetrantis, eius ad quem datum eſt, quandoq; etiam propter deficientem cauſam, ut alias eiuſmodi pugnas prætermittam, quas uidere in c. Ex parte. & c. Super literis. Vbi Canoniſtæ, de reſcriptis. & apud Spec. in tit. de præſen. reſcripti.

Reſcriptum impugnatur.

Contra iudicem.

Iudex quoq;, maximè ſi ordinarius alioqui non ſit, ceu monetæ non admodum legalis, perſtringitur, ut ſit ſuſpectus, diris deuotus, aut alijs modis non ferendum eius iudicium. c. Ad probandum. de re iudi. c. Poſtremo. de app. & c. Accedens. ut lite non conteſta.

Aduerſus citationem uelitatur, quæ cùm actionum inſtituendarum principium, & ordinis iudiciarij fundamentum dicatur, ab ea parte edicti proficiſcens, qua prætor de in ius uocando edicit. ℣ Omnium autem actionum. Inſt. de pœna temer. litig. l. 1. ff. de in ius uoca. & c. Deus omnipotens. 2 q. 1. non poteſt ius dicturus ſine ea legitimè & decreta, & inſinuata, functionem ſuam in cognoſcendo, atq; diſceptando utiliter exercere. Aduerſus eum ſiquidem, qui non eſt auditus pronunciare, non minus eſt fatuum, quàm inane. Præter hoc, quòd is, cui mādata eſt iuriſdictio, non tam latum liberumq; officium habet, ut cui ordinaria competit, quādo oportet inprimis iuriſdictionem eius pedem figere. Deinde, ut limites à iure præſtitutos nō excedat. Igitur in foro Eccleſiaſtico non debet quis in ius uocari à finibus dioceſios ſuæ ultra duorum dierum iter, iuxta c. Nonnulli. de reſcript. cui utcunq; in commiſsionis reſcripto derogatum ſit, tamen ultra unius diei iter cogi non debet. c. Statutum ℣ Cùm autem. de reſcript. in 6. & c. Neminem. 3. q. 6. Reliqua ſunt in c. Ex parte tua. de app. & apud Panor. atq; Feli. in dicto c. Nonnulli. Citatio impugnatur.

In foro ciuili autem nemo extra prouinciam ſuam uenit trahendus, nec cum rerum ſuarum

diſpendio peregrinari, & ſumptus deuorare ad alterius libidinem cogatur. in Authen. Vt differentes Iudices. §. praeter ea quae ſunt in l. Singulari C Quando imp. inter pupill & uid. uel miſerab. perſ. cog. Igitur conuenientius eſt Iudicem uel dioceſanum, aut prouincialem delegari, uel cauſae diſceptationem in Rei conuenienti prouincia, aut dioceſi inſtaurari, ne exceptionum obiectus cauſae progreſſum remorari incipiant.

Ex pluribus delegatis unũ non uocare in ius.

Sed & hoc Citationis edictum conuellit, ſi duo pluréſue Iudices fuerint dati ſimpliciter, tunc unius duorúmue citatio nullius erit momenti, cùm aliorum quoq; id facere interſit. Atque etiam duobus pluribúſue iuriſdictione mandata, cum hac adiectione, Quòd ſi omnes intereſſe non poterunt, unum, uel duos expedire negotium debere, niſi in citationis edicto exprimatur, reliquos collegas ſe exoneraſſe, uel conſenſum ſuum adhibuiſſe, unius uel duorum citatio, atq; diſceptatio inutilis erit, tantum abeſt ut ſubſiſtat. c. Cauſam matrimonij, cum alijs. de offi. delega. l. Sicuti. ff. de arbit. l. Cum magiſtratus. C. Quando prouoc. non eſt neceſſ. & 2. quaeſt. 6. §. Item ſi plures. Plures exceptionum ſpecies hic nolumus referre, ſunt enim apud Spec. in tit. de citatione, atq; alios.

Expeditis

Expeditis iam, quæ ad iuriſdictionem fundandam, & citationis legalitatem, ceu iudicij baſim, pertinent, nemo eſt qui ignoret, ut libellus ſit offerendus, lis conteſtanda, articuli in uim probationis adornandi, atq; ut queq; ſuo tempore fieri debeant, donec facti quæſtione ſatis ſuperq; exanclata, Iudex de iure, quod in cauſa poſitum eſt, pronunciare poſſit. Vnius tamen adhuc monendi ſumus, quia Rabulæ illi, & cauſarum patroni negocia quandoq; pernicioſe ſolent procraſtinare, & pedetentim, ut dicitur, progredi, ne id litigaturis perpetuò ſit fraudi, introductus eſt terminus ad producendum omnia, quem Cardinalis Diui Marci in priuilegiatis ad ſecundam diem iuridicam, in profanis autem ad octauam, apud Iudicem delegatum, ex Clementis, eius nominis V. Pontificis Romani foro declarauit. In quo tam Actor quàm Reus, ſi quid inſtrumentorum, ſeu monumentorum habeant, ad ſuam quiſq; intentionem ſemel roborandam, proferre atq; edere iubentur, & ſi uel Tabellio uel Sigilla in dubium uocari uelint. Teſtes uocari poterunt, uel alia ratio iniri ad probationem faciendam. Innoc. in c. 1. de fide inſtru. l. Si procuratorem. ubi Barto ff. de procurato. & l. Cùm ab initio. ubi gloſſ. & Paulus de Caſt. ff. Quemadmodum teſtamenta aperiuntur. & dd. in l. Solam. C. de teſtibus.

Ad producendũ omnia.

Terminus ad declarandum.

Proinde fieri poterit, ut uel uerbum, uel locus aliquis inter cauſam diſceptandam à litigatoribus non æquè accipiatur, ne hoc quoq; iudici nebulam ob oculos ponat, aut in diuerſum agat, præſtitui poterit dies ad declarandum, ubi quiſq; modò ſcripto, modò uerbis per tabellionem excipiendis, permittitur explicare, in quem ſenſum ea, quæ torqueri uidentur, intuliſſe atq; accepiſſe uelit. Ea ſiquidem quæ apud iudicem uel in libellis, uel alijs monumentis proponuntur, in producentis fauorem atq; gratiā interpretationem recipiunt, etiam uerba à propria ſignificatione quodammodò torqueantur, & eò nitendum ut actus noſtri ſubſiſtant, & non temerè peſſum eant. l. Si quis intentione ambigua. & l. Solemus. ubi dd. ff. de iud. Inno. Ant. de But. & Panor. in c. Examinata. de iudicijs. Bal. in l. Ordinarij. C. de rei uend. utcunq; uerbum extra iudicium prolatum, aut contractui inſertum contra eum qui id protulit, ſit accipiendum, cùm potuiſſet clarius & ſignificantius dicere. l. Veteribus. & ci ſimilibus. ff. de pact. l. Nepos Proculi. ff. de uerbo. ſignif. c. Contra eum. ubi & Dy. de reg. iur. in 6. Quem tamen declarationis modum in teſtium dictis non admittimus, clarè enim quiſq; & apertè probare debet, quapropter ambiguum teſtis dictum contra producentem interpretamur. l. Duo ſunt

Verbum ambiguū contra proferentem.

Titij.

Titij ff. de teſta. tut. l. Non hoc. C. Vnde legit. ubi & gloſſ. & c. In præſentia. de proba. c. Inter dilectos. de fide inſtrumen.

Ex his ſtatim conſequeris, quinam ſint dies, quibus negotia noſtra apud delegatum iudicem ueniant pertractanda, maximè ad ſummariam diſceptationem, eorum tamen aliquot ſaltem cõplexi ſumus, qui Tyronem fori quadamenus retinere poſſent, reliquos deſultoriè tantùm adijciemus: Vbi monendi ſumus, rerũ diuerſitatem diuerſa quoq; tempora inducere, quibus expediuntur, breuioribus ſiquidem interuallis cauſæ Eccleſiaſticæ, & priuilegiatæ, plerunq; cognoſcuntur, quàm quæ ciuiles ſunt, illi prophanas, quaſi Eccleſiaſticarum, adeoq; ſacrarum numero non cenſendas, cognominare ſolent. Cæterùm ut in utriſq; rebus, tam dies, quàm interualla in promptu habeas, præſertim apud eum, cui mandata eſt iuriſdictio, en tibi Elenchum eorum, quæ communiter obſeruari ſolent, præſcribimus.

Dies iudiciarij ſecundum res uariant.

Terminus I.

Excipiendi aduerſus reſcriptum, ſeu commiſſionem, tam in priuilegiatis atq; Eccleſiaſticis, quàm ciuilibus præſtitui ſolet ad primam diem iuridicam,

Termini in iudicio delegati obſeruandi.

II.

Ad offerendum libellum, in Eccleſiaſticis ad primam, in Ciuilibus ad octauam eſto.

III.

Reſpondendi libello, ſeu litem conteſtandi, & iurandi de calumnia, Eccleſiaſticis cauſis prima dies iuridica, Ciuilibus uerò octaua præfigi ſolet.

IIII.

Ad articulos atq; poſitiones ex libello componendum, Eccleſiaſticis 12. Ciuilibus 15. dies cedet.

V.

Excipiendi contra poſitiones atq; articulos, Eccleſiaſticæ cauſæ ſecundam, Ciuiles octauam habent.

VI.

Terminus probandi arbitrarius. Tempora probationibus largienda certis terminis includi non poterunt, uerùm ſecundum rerum exigentiam arbitraria quodammodo ſunt, ubi conſiderãdum erit per teſtes, uel alia documenta, literaria puto, Probatio fieri debeat? Teſtes ex longinquo euocandi ſint, an inter præſentes habeantur? haud diſsimiliter, inſtrumenta ne in promptu ſint, an alicunde ueniant extrahenda? quibus diligenter expenſis Iudex arbitrabitur, quibus temporum interuallis

opus ſit, ne uel probationes, totius negotij prorà & puppis, intercipiantur, uel controuerſia quæſitis protelationibus contra Iuris ſanctiones extrahatur, qua in re licet tempus illud probandi in quartam etiam dilationem prorogari poßit, id tamen ſine cauſa legitima, & demum niſi iureiurando adhibito, adeoq; cum ſolennitate non indulgetur, ne ſub Iuris prætextu alter alteri pernicioſè inſidietur.

VII.

Tempus, quo contra teſtimonia atq; probationes excipimus, ex adteſtationum, instrumentorumq́; multitudine, & rerum perplexitate ſeu natura, etiam datur pro Iudicis arbitriò.

VIII.

Ad producendum omnia, in Eccleſiaſticis die ſecunda, in Ciuilibus octaua præſtitui ſolet.

IX.

Excipiendi contra omnia producta, Eccleſiaſticæ cauſæ etiam ſecunda, Ciuiles autem octauam iuridicam habent.

X.

Si declarare uel libellum, uel ambiguam orationem litigatores uelint, pro Eccleſiaſticis rebus prima, Ciuilibus uerò octaua indulgebitur.

XI

XI.

Similiter dicendi contra declarata in Eccleſiaſticis ad primam, in ciuilibus ad octauam, datur.

XII.

Ad concludendum Eccleſiaſticæ ſimul atq; ciuiles cauſæ primam conſiſtorij diem præſtitutam habent, niſi pro rerum ſimplicitate id facere, litigatores fuerint iuſſi, quàmprimum.

XIII. Dies

Pronunciandi, audiendiue ſententiam, in iudicis arbitrio eſt, quò deliberatò id fiat.

Reliquos dies arbitrarios eſſe.

Quotquot præter hos, termini etiam apud delegatum iudicem obſeruantur, replicationis, duplicationis, triplicationis, quadruplicationis, & deinceps, rebus id, atq; diſputationibus urgentibus, penes iudicem ſunt, & ſic certò deſignari non poſſunt, cùm minus frequententur, & optimè profectò, alioquin taliſmodi fori diſceptationibus pro libidine Rabularum excreſcentibus citius Phœnicem ceperimus, quàm ſuſceptæ controuerſiæ expeditionem uidere daretur.

Et licet etiam in reſcripto cauſa quandoq; ſummariè & ſine ſtrepitu longo cognoſcenda mandetur,

mandetur, terminis quoq; breuius contractis, tempus tamen quod ad ſubſtantiam iudiciorum pertinet, non eſt intercipiendum, niſi litigatores quoq; id permiſerint, ſaluis quæ ad facti inueſtigationem faciunt. Vnde fit ut in receptis arbitris, comp omittentes diſceptationem ad certos terminos redigant, quibus obſeruatis amplius non audiamur, ſed iudici fas ſit arbitrari, & pronunciato litigium dirimere.

Supereſt ut de iudicijs quoq; diſpiciamus, quibus præſidet, cui data eſt iuriſdictio, & Ordinarium appellamus, qui extra territorium ſuum, ut inquit Paulus, ius non dicit, neq; ſupra iuriſdictionis ſuæ uires, dicenti aũt impunè non paretur. De cuius functione atq; officio antea eſt relatũ, in præſentiarum ſatis erit, dies atq; temporis intercapedinem ob oculos ponere, quibus cauſas apud tribunal illud ordinarium controuertere ſit permiſſum, ut progreſſus aliquis ſit atq; ſtatus ordo ſuum in iudicio perſequendi. Vbi rurſus à citationis edicto exordiri nos oportet, perinde atq; à baſe quadam inſtituendæ actionis, ne in abſentem, & in ius non uocatum machinari quidquam uidearis. Quando Deus quoq; omnipotens in Adamum protoplaſten illum niſi uocatum & auditum, pœnam ſtatuere nolebat, per Cano. 2. q. 1. c. Nos in quenquam.

Iudicia ordinarium quibus dicebus.

Citationis edictum.

quam.& c.Deus omnipotens,cũ ſimilibus, Bar. in l.Prolatam.C.de ſen.& interl.om.iud.

E domo ſua nemo extrahendus.

Eum qui domi eſt,& ſui conſpectum è publico,uel aditum præbeat,in ius uocari licet, extrahi tamen de domo ſua, ut quæ tutißimum cuiq; refugium & receptaculum ſit,autore Gaio,nemo debet. Cæterùm ſi abſens uel copiam ſui facere nolit,Prætoris albo in publicũ propoſito,euocari poterit.l.Pleriq;.& l.Sed etſi. ubi Doctores ff.de in ius uocand. Nec tamen quemlibet in ius uocare paßim datur: Prætor enim parentibus, & patronis,item parentibus,liberisq; patronorum patronarumq; hunc præſtat honorem,ut non liceat liberis libertisq; eos in ius uocare,quàm ſi ab ipſo Prætore poſtulauerint,& ſi quis aliter uocauerit, in eum pœnam ſolidorum 50.conſtituit, Id quod Conſtitutiones Principũ in hæredibus patronorum, etiã extraneis obtinere uolũt.Præter hoc quòd filij in patria poteſtate exiſtẽtes,etiã uenia edicti poſtulata,parẽtes in ius uocare nõ poſſunt. Inſti.de pœ.te.lit.§.Omniũ aũt act.l.1.& l.Qui in pote.patris.C.de in ius uo.Huius farinæ etiã Magiſtratus,qui imperiũ habet,qui uxorem ducit,qui cadauer proſequitur,funusq; ducit familiare.l.In ius uo.non opor.l.Vel qui.& l.Qui litigandi.ff.de in ius uoc.

Qui in ius ſine uenia edicti nõ uocãtur.

Et

Et quãuis ſint, qui aduerſus præſentem nõ ci tatum agi poſſe utiliter exiſtiment, etiam inuitũ, uti Ale. de Im. in l. 1. ff. de in ius uo. & Iaſ. cũ Pa nor. in c. Tenor. de re iud. Bar. tamẽ in præſentem non uocatũ, cum maximè qui litigare non de trectat, iudiciũ ſubſiſtere reſpõdet, alioqui inui tum uocari debere. d. l. 1. ff. de in ius uo. & d. l. Prolatã. C. de ſen. & inter. om. iu quæ ſentẽtia æqua eſſe uidetur: Et fortè nõ uenit inſtructus, neſciens ſibi repentè litigandũ eſſe. In eo tamen qui obiter præſens eſt, Actore diẽ præſtitui petente, conſuetudinẽ cõſiſtorij obſeruamus, et re ceptũ fermè eſt, ut per Iudicẽ, uel curſorem ad Iudicem eo die euocetur, ne ignorantiam ex in ſidijs quoq; prætexat, & iudicium eludat. Præſens quando uocandus.

Proinde qui in ius uocatur, eas inducias ha bere debet ut ſe præparare poßit, & temporis breuitate nõ obruatur, quapropter receptũ fer mè eſt, ut tertiũ quis euocari debeat, aut eo reli cto, cui trini tẽporis interſtitiũ inſeratur, quod ob id peremptoriũ appellamus, uſq; adeò cõtuma ciam emanentis perſequi non ita permittimur de iuris rigore, niſi tertiũ, aut ſemel peremptoriè citati l. Peremptoriũ. l. Et tertiũ. ff. de iud. l. Conſentaneum Authen. Qui ſemel & l. Tres denunciationes. C. Quomodo & quando iud. dd. in c. Conſuluit, de offic. delega. Tertium quis citã dus.

Lite

Lite contestata termini peremptorij ſunt.

Lite autem conteſtata non opus eſt aduerſarium tertiò uocari, cùm quilibet terminus poſt iudicium ſuſceptum ſit peremptorius, & uocatus etiam ſi non uenerit, Iudici cognoſcere licebit, præter eum, quo ad ſententiam quis uocatur, ea ſiquidem citatio trina adeoq́; peremptoria eſſe debet, alioqui nullius momenti erit, niſi tribunal ſuos mores, ſuamq́; conſuetudinem & in hoc habeat, quam ſequi iubemur. in d. c. Conſuluit. *&* c. Dilecti. *ubi* Cardi. *& dd. de dolo & contumacia. & proſequitur* Henningus Godenus *in* Rub. 28. *de proceſſu coram* Iudice *ordinario.*

Cōſiſtoria ſuam terminorum obſeruationem habere.

Quod etiam ſcire conuenit, in nonnullis iudicijs tempora tractandarum controuerſiarum magis uariant, atq; in ijs quæ ordinaria uocant, ſingula enim conſiſtoria fermè ſuam temporis atq; induciarum obſeruationem habent, modò ex ſtatutis, modò ex conſuetudine moribus diutius recepta introductam, eam quam & quiſq; Iudex, *ut ſolitum iudicij ordinem, cuſtodire debet.* Ritè *ſiquidem cauſam diſceptat, qui ſecundum receptam iudicij conſuetudinem progreditur, niſi fortè princeps alium ordinem, quàm qui ſolitus eſt, obſeruandum eſſe diſertè mandaſſet, iuxta c.* Nolite. *ubi gloſſ.* 11. *diſt. & c.* Illud. 12. *diſt.*

Vtcunq;

Vtcunq; igitur apud maiorem Iudicem alia temporis atq; progreſſus ſit ratio, illud tamen inferiorem non adficit, qui ſuum ordinem atq; tribunalis ſtylum ut uocant, utiliter obſeruat, modò illa non omittantur, quæ ad formam iudiciorum, atq; ſubſtantiam adtinent. per l. Prolatam. ubi gloſſ. & dd. C. de ſent. & interlo. omnium iudicum. Quapropter ſi quis appellatio [illegible] poſita, ob proceſſum conuellere, inq; ni[illegible] a redigere contendat, quòd ſecus atq; in cõ[illegible]ſtorio ſuperiori, uel communiter fieri ſoleat, iuriſue præſcripto ſit inſtauratus, laterem lauat, maximè ſi aduerſarius negatum illum iudicij ordinem, etiam teſtibus adſertionis ſuæ cauſam, licet non interrogentur de ea reddentib. ita receptum eſſe oſtenderit. Inno. in c. Cùm cauſam. de teſtibus. Bar. & dd. in l. Solam. C. de teſtibus.

Iudicij ordo ſolitus retineri debet.

Ordo receptus quando probatur

Definitum eſt quodammodò, ut iudicia ueniant ſuſcipienda atq; adornanda, ne intempeſtiui aliquid præſumatur, conſequens eſt dies illos quoq; deſignare, & quaſi in indicem referre, quibus negotia controuerti oportet, & tribunalia defatigari. Etenim in quem effectum, & quomodo ſingula peragenda ſint, in prioribus libris, licet per trãſennam, eſt oſtenſum. Igitur in iudicio ordinario, quia de Iudicis autoritate

non diſſeritur, & recuſationis alia eſt ratio, rem ipſam confeſtim adgredimur.

Primus terminus.

Ad hoc datur, ut ſi de citationis edicto conſtet, Actor libellum ſuum edat, idq; ſi alieno nomine, eius mandatum exhibeat. Reus uerò conuentus exemplum eorum, quæ ſunt illata, petit.

Quòd ſi libellus Iudici antè oblatus, & petitæ citationi inſertus, ad Reum peruenerit (id quod expeditiſſimum eſt, & in multis auditorijs obſeruatur) in primo ſtatim termino reſpondendum uenit, niſi exceptiones ſint uel dilatoriæ, uel aliæ releuantes, quibus iudicij ingreſſus impeditur, quas antè expediri oportet, quàm cauſa ipſa pertractetur. Inſuper ſi alius ſit, qui defendere Reum contendit, mandatum conſtitutionis ſuæ debet edere, uel ſatiſdare, aut cauere iudicio ſiſti, & de ratam habendo.

II. Terminus.

Reſpondendi libello, aut edendi Exceptiones, ſi quas habet, ad Iudiciorum præparatoria, ut uocant, pertinentes. Conueniens etiam eſt, ut ſi Actorem obligatum habet, Reconuentionem, priuſquam reſpondeat, & litem conteſtetur, contra eundem proferat, atq; edat, quò

quò iudicium ultrò citroq; paribus modis procedat, agiteturq;.

In priori autem iudicio ſi fuiſſet reſponſum, libello in poſitiones atq; articulos probè diducto, eumq; Actor poſitionum & articulorum repetiiſſet, eſt ut Reus in præſentiarum poſitionibus atq; articulis illis, uti iuris eſt, reſpondeat.

Alioqui adhuc libellus in eum modum repetendus eſt, ut ſingulis poſitionibus & articulis reſpondeatur.

Sed libello ſimpliciter, abſq; poſitionum diſcrimine propoſito, cui in iſthoc die reſponſum eſt, quamuis longum ſit, & in magnis cauſis uſurpandum duntaxat, petenda erit dilatio ad ponendum & articulandum, quæ paraſceue eſt futuræ probationis.

III.

Actor poſitiones atq; articulos edat, uel antea repetitis, additionales adſuere ualet.

IIII.

Reus cõuentus poſitiões uel oppoſitis exceptionibus elidat atq; perſuadet, uel ad eas ſingulas reſpondeat. Poterit etiã alias exceptiones propo

nere, eliſiuas puto & peremptorias, defenſionales etiam uocant, ut totum negotium ſemel iugulet. Præterea qui ad Iudicis decretum articulis reſpondere contemnit, pro eo erit, quaſi ſit confeſſus.

In foro Pontificio hæc tēpora ſeparantur. Alter enim dies ad excipiendum contra poſitiones datur. Alter uerò ad reſpondendum ſingulariter ſingulis.

V.

Niſi alia progreſſum interceperint, Actori uel litigatori tempus ad probādum ea, quæ per aduerſarium negantur, præſtituitur, quo documenta ſua exhibere, atq; teſtium nomina edere, et, ſi opus eſt, eũ cui examen mādetur, impetrare, cũ ſcriptis ad hoc neceſſarijs queat: Poterit etiam literas ad eum, cuius opera inſtrumenta probationi neceſſaria extrahi cupit, obtinere: Tametſi taliſmodi documenta, etiam poſt teſtium depoſitionem, proferre liceat.

VI.

Excipitur contra teſtiũ tam perſonas, quàm depoſitiones, atq; etiam inſtrumenta, & id genus probationem. Sunt tamen, qui hunc terminum ad publicandũ adteſtationes, & exempla

ultrò

ultrò citrò edendum adtribuunt. Cùm tamen id petentibus litigatoribus quocunq; die iudiciario expediri poßit, ſed & in hoc Auditorijs ſuum morem relinquimus, eius ſolùm monentes, quod per compendium fieri queat.

VII.

Aduerſum inductas exceptiones, replicationibus producendis, atq; etiam alijs adminiculis, quibus cauſa ſubfulcitur, ſit locus.

VIII.

Duplicationes, & ſi negotij diſceptatio patiatur, concluſiones producantur.

IX.

Aduerſerij quoq; erit concludere, idq; ſecūdum rerum exigentiam, uel ſcripto, uel oretenus atq; uerbo. Et ubi litigatores utrinq; recepitui canere instituerunt, Iudex quoq; concludere ſolet: & deinde quod ad diſceptationem adtinet, ammodò non audientur, facti quæſtione expedita, ſed Iudicis functioni, de iuris queſtione ſoliciti, ſubmittitur. Niſi Iuris reſponſa, uel allgationes pro Iudice inſtruendo, cui exhibere placeat, quod etiam poſt concluſionem fieri poterit, per Felinum in d. c. Et dilectus. l. Iudices. & Authen. Iubemus. ubi Bal. C. de iudicijs.

X.

Qui cùm de iure, quod in cauſa poſitum Alphenus ſcribit, matura deliberatione habita ſit inſtructus, diem pronunciandi edicit, ad quem partes peremptoriè ſunt uocandi, ſi non conſuetudine tribunalis aliud uſurpetur, per dd. in c. Conſuluit. de off. delega. An fortè litigatores ipſi cum terminum nominari & edici impetrauerint.

Nos tempora ſaltem deſignauimus, quibus apud Iudicem ordinarium negotia controuertuntur, non quidem omnia, ſed ea tantùm quæ frequentantur. Alia ſiquidem conſiſtoria alia habent, quæ obſeruare debet, qui cauſis patrocinari inſtituit, alioqui facilè impinget. Inq; foribus, ut cum Ariſtotele loquar, delinquet, ſed de interuallis temporum illorum, atq; dilationum ſpacijs non retulimus quidquam, ut quæ pro rerum magnitudine, atq; exiguitate uariant, & planè arbitraria habentur, ita nihilominus temperanda, ut cognoſcendæ rei ſufficiant, & cauſæ progreſſum temerè non remoremur, quod Iudex ipſe ut uir bonus, expenſis circumſtantijs rerum ex bono & æquo rectè ad arbitrium ſuum reducet.

DE PRAECEPTIS IVDICVM, *alijsq; placitis, ſententiæ uim habentibus.*
CAPVT VI.

MVlta quidem ſunt, quæ uel longam cognitionis indaginem nõ deſiderant, uel etiam ſi eam exigant, eſt tamen ut publicæ utilitatis gratia Iudex prius officium ſuum uia iuſſionis interponat, & quod per leges fieri conuenit, properè agat, ne ſi diutinus ſpectator eſſe uelit, alter ſerò nimis quod ſuum eſt conſequatur, aut turbulenti aliquid in Republica excitetur. Quæ cùm ad Imperij maieſtatem pertineant, præcipiendi uerbo rectè exprimentur, quod & Laurentius Valla Magiſtratui conuenire tradit, & alludit gloſſa in l. Sæpe audiui. ff. de offic. præſid. & in Authen. Vt nulli iudicium § *Et hoc. uer. Si uerò. ſuper uerbo, Aut præcipientem. colla. ix. Quod Modeſtinus Imperare uerbo etiam comprehendere uidetur, quãdo tradit legis uirtutem eſſe imperare, uetare, permittere, & punire. Ita etiam fieri poteſt, ut honeſtè uiuamus, alterum non lædamus, & cuiq; quod ſuum eſt contingat. l. Legis. ff. de legibus. l. Iuſtitia* § *Iuris præcepta. ff. de iuſt. & iure. At licet mandati quoq; uerbo præceptũ quandoq; contineatur, illud tamen ad ſuperiorem Magiſtratum, hoc uerò ad in-* Magiſtratus eſt præcipere.

Mandare principis eſt. ſeriorem refertur, per l. 1. ubi dd. C de mandatis principum, & in Nouell. eod. §. illuſtris. Igitur omnibus Magiſtratibus non ſecus atq; ſpeculum aliquod ob oculos habendus. Vbi qui Reipublicæ adminiſtrationem ſubeunt, certa iuſſa recipiunt (mandata principum ea uocant) ſecundum quæ oporteat eos ſuſceptam Rempublicam gubernare, nimirum ut purè adcedant adminiſtrationem, idq; ſine omni ſuffragio, ac præ omnibus alijs hominibus mundas ſeruent Deo, principi & legi manus, tantum abeſt, ut uel lucro inhiare, uel muneribus ſe corrumpi patiantur.

Preceptũ iudicialiter factũ Ad præſentem locum quod pertinet, Iudex in re ad officium ſuum ſpectante, præceptum quandoq; lege permittente interponere poteſt, & hoc uel intra iudicium, uel extra. Quod iudicialiter fit, cauſæ cognitionem requirit, etſi poſt probationes fiat, ſententiæ diffinitiuæ uim habet, neq; reuocari poteſt, ſed ab eo utiq; prouocatur, ſiquidem Iudex ex inductis probationibus compertum habens reum conuentum calumniari, & pro malitia ſua rem debitam non tradere poteſt, precipere etiam ſub pœna, ut intra certum tempus id faciat, cui præcepto aut parendum eſt, aut appellandum, per Inno. in c. Ad aures, de tempo. app. & l. fin. C. Vt lite-

pend.

pend.Bal.Sali.& alij in l.Si pecu.C.de re iud. Similiter poſt ſententiam præcepto eſt locus, modo ſententia condemnatoria præceſſerit,& executionis uim habet.l.1.ubi Bar.& dd. C.de executione rei iud.

Extra iudicium uerò multis modis præceptum interponitur,quod ſi ab eo fiat, qui eius autoritatem habet,etiam ordine nõ obſeruato, & poſthabita cauſæ cognitione,parendum eſt, propter Imperij Maieſtatem,iuſtum enim præſumitur gloſſ.in l.Iniuriarum.§.1.ff.de iureiuran.Inno.in d.c.Ad aures.gloſſ.in l.Non uidetur.§.Qui iuſſu.ff.de regulis iuris.& Bald.in Margarita,uer.Sententia. Vbi etiam introductum eſt,ut Magiſtratus ſub conditione aliquid præcipere poßit,puta,ſi iuſtam cauſam habeat quare id fieri non debet,certo die compareat, & eam alleget,petitisq; contradicat.Quam formulam etiam Conſiſtoriorum pleraq; mandata præ ſe ferunt,& ob hanc clauſulam iuſtificatoriam reſoluuntur in ſimplicem citationem,atque actionis ſpeciem, modò compariturũ ſit, & cauſa,propter quam parere non debeat,allegetur. Alioqui uim præcepti retinent,& executioni proximè ſit locus. Bartolus in l.Non ſolum.§.Sed ut probari.ff.de noui operis nunciatione.Bal.in l.2.C.de ſerui.& Rub.C.Commi.

Præceptis extraiudicialibus quoque parendũ.

Mandatum quãdo in citationem reſoluitur.

uel Epiſt.uer.Quid eo.Angelus Aretinus Inſti. de actio.§.Curare.& Paul. de Caſt.in Conſil. §.incipiente,Cauſa uertente.

Item qui debitori ſuo actionem mouere parat,& is fateatur ſe debere, non eſt opus propterea ullum ſumptum facere, ſed Iudicis eſt mandare,ut intra modicum tempus, quatuordecim fortè dierum, uel duorum aut quatuor menſium ſpacio,uel ut ipſi ſecundum mores prouinciæ,aut ex æquo & bono uiſum fuerit,ſatiſfaciat.Quod præceptum de ſoluendo in confeſſum executionis loco eſt, & interlocutoriæ uim habet,licet propriè interlocutoria non ſit, ſed Spec. tertiam ſententiæ ſpeciem conſtituit. per Bar.in l.1.& l.Non fatetur.ff de confeßis. Lanfran in c.Quoniam contra.uer.Sententia. de probatio.& Feli.in c. Quæremi. de offic. delega.

Præceptū de ſoluendo.

Sed & illud pulchrum eſt,cuius Ioan.And. monet in addi.Spec.§.Species autem.uer. Eſt quoq; & tertia ſpecies ſententiæ. Quando Iudex alicui etiam ad hoc non uocato præcipit, ne in opere nouo pergat,donec conſtet,ſi id faciendi ius habeat.Nunquid ad ipſius inſtantiam reuocari confeſtim debeat? & licet ultrò citroq; multa allegari ſoleant, uidetur tunc ſubſiſtere

ſiſtere iuſsionem, ſi Iudex etiam præſente par te eam feciſſet, quia aut rixa in propatulo iam erat, aut metuendum, ne propterea ad arma concurratur, & periculum melius caueri haud potuiſſet, quàm ut ab opere interim abſtentum eſſet. Etenim peritiſsimi Iuris, ubi de rixa & inquietudine inter ciues eſt timor, occaſione præceptis ſublata, intercedunt, quæ tamen ſedatis parumper animis, rurſus tollunt, reuocant, & adeò in priſtino ſtatu eſſe permittunt, ut ne quidquam uideatur eſſe factum, aut illuſorium redditum, quod ſubitò reformatur. l. Aequiſſimum. ff. de uſufruct. l. Si ceſſante. C. diſtinct. pignor. & l. Nemo. ff. de in integrum reſtitu. Aliàs ad petitionem eius, qui ſubita iuſsione grauatur, reuocanda eſt iuſsio, ſine cauſæ cognitione facta, per legem, Nihil tam naturale. ff. de regulis iuris. & habet Paris Putea. in de Syndicatu §. Præceptum. Præceptũ de nõ pergendo in opere, niſi conſtet de iure.

Oculatum tamen Iudicem eſſe oportet, ne præcipiat, quod per legem non poſsit, quando temerariæ illæ iuſsiones, & nimium audaces atq; ceruicoſæ meritò inanes habeantur, & nullius momenti, eaq; facilitate ſubuerti poſſunt, qua interponebantur. C. Commina. Epiſtolæ Præcepta iniuſta ne ſunto.

ſtolas,& toto titulo,& Sabarell.Cardi in Clemen.1.§.pe.de foro compet. Vnde & illud non procedit,quando Iudex præcipit,ut Seius Pamphilo ſatisfaciat intra quatuordecim dies, niſi interea temporis probet ſolutionem factam, cùm præpoſterum ſit, teſtes poſt præceptum, ſententiæ uim habens,inducere.l.Prolatam. C. de ſen.& interlo.omnium iudicum.& habet Spec.& Bal.de ſen.§.ſpecies.uer.Quid ſi Iudex.& §.Iuxta.uer.Sed ecce Iudex.ita pronunciat.

Multa dicitur. Cæterùm quia malo nodo durus cuneus eſt quærendus,præceptum Iudicis contemnenti etiam pœna pecuniaria irrogatur, quam multæ ſententiam noſtri cognominant, Iureconſultus ſubinde multam,quam Oſco Sabinoq; uocabulo ſic dici,& pœnam pecuniariam ſonare, M. Varro autor eſt libro 1.Quæſtionum,Epiſtolarum,& undecimo rerum humanarum. Et ueteribus non pecunia,ſed in pecore,armentóque conſtitiſſe uidetur,quod hinc coniectare licet,quòd multa ſuprema in ſingulos dies duarum ouium, & triginta boum inſtituta erat. Poſtea lege Aterna conſtituta ſunt,in oues ſingulas æris deni,unde decuſſibus,in boues autem æris centeni,unde centuſſibus æſtimabantur,apud Feſtum Pompeium.

Noſtrè

Noſtri diſcrimen faciunt inter pœnam & multam, quando pœnam utcunq; pecunia comprehenſam criminis coërcendi ergò dicunt, cui irrogari, uti eſt in actione iniuriarum, alijsq; delictis, quod & in lege decemuirali pulchrè ob- ,, ſeruatum eſt ijs uerbis: Si iniuriam alteri faxit, ,, 25. æris pœna ſunto. Quam legem, ut impendiò molliorem, & delicto inæqualem, Prætores abolescere poſtea fecerunt, iniurijsq; æſtimandis recuperatores ſe daturos æquius conſuerunt, & hoc propter L. Neratium, hominem egregiè improbum, qui, ut Q. Labeo ſcribit, pro delectamento habebat, os hominis liberi, manus ſuæ palma uerberare, & quemcunq; ſic depalmauerat, ei per ſeruum crumenam æris plenam deportantem, inſequentemq; 5. & 20. aſſes, ſecundum xij. Tab. numerari ſtatim iubebat. Habet Aulus Gellius in 20. Noctium Atticarum lib. cap. 1.

L. Neratij improbitas atque petulantia.

Multam uerò quamlibet numariam pœnam appellamus (Iuriſconſultus uerbum adijcit, & multam pecuniariam uocat, in l. 1. ff. de termino noto) à ius dicentis arbitrio pendentem, tunc ubi ſpecialiter pœna non eſt impoſita per legem dicenda pro eo delicto, cuius animaduerſio pecuniaria eſt. Sic quia L. Titius, ſub 10. aureorũ animaduerſione in ius à nobis uocatus, non uenit, propterea 10. aureorum multam ipſi hiſce dicimus.

dicimus, apud Vlpianum in l. Aliud eſt fraus. ff. de uerborum ſignifica. Proinde à multa, ſi nimium ſit indicta, prouocatio eſt, per l Si qua pœna eſt. ff. de uerborum ſignifica. Id quod ex iure decemuirali ortum habere uidetur, ubi eſt: Cùm Magiſtratus iudicaßit, irrogaßitue, per populum multæ pœnæ certatio eſto. Et apud populum Romanũ cognitio multæ erat, quam quis immoderatè ſibi irrogatam conquerebatur, qui & Flacco, Martiali Flamini multam remiſit, quam Craſſus Cos Pontifex maximus ei, ſi à ſacris diſceßiſſet, dixerat, ut Cicero in 11. Antoniana refert. T. Liuius quoq; in 5. ſecundi belli Punici libro ſcribit: Cùm Sp. & L. Caruilius Tribuni plebis ducentûm milium æris multam M. Poſthumio dixiſſent, cauſæ eius certandæ, per ſuffragum populus conuenit.

A multa prouocatur.

Rectè itaq; factum eſt, quòd Iuſtinianus Imperator eos, quibus meri imperij quoq; autoritas eſt, infligere numariam pœnam poſſe, conſtituit, & hoc ad certum modum. Porrò ordinarij Iudices, ſed minores, duarum unciarum multam excedere non poſſunt. Spectabiles uerò trium auri unciarum pœnam irrogant, quæ multitia pecunia moribus prouinciarum & conſiſtoriorum, hodie etiam ſupra conſtitutiones dici conſueuit, de qua re in l. Eos qui ordinario iure.

Vt multę ſuus modus.

iure. ubi Azo & dd. C. de modo multarũ. Paul. & Alex. l 1. ff. Si quis ius di. non ob. & l. Certa. ubi dd. C. Quando prouo. non eſt neceſſ. l. Et in multis. C. de app. & Spe. de ſen. §. Species autẽ. uer. Sed nunquid.

Introducta eſt multatitia illa expeditio, ut Magiſtratus imperij ſui atq; iuriſdictionis autoritatem tueatur, uſq; adeò omnibus Magiſtratibus reſpondet Vlp. ſecundum ius poteſtatis ſuæ conceſſum eſt, iuriſdictionem ſuã defendere etiã pœnali, hoc eſt, multatitio iudicio. l. 1. ubi Raph. & Alex. ff. Si quis ius di. non ob. l. 1. §. fin. ff. de off. eius, cui man. eſt iuriſd. & Spe. de cõtumacia. §. Nũc dicamus qualiter. uer. Item per multam. Multa introducta

Sic poteſt Iudex pœnam numariã quoq; dicere contumaci, qui cõtempta eius iuriſdictione in ius uocatus nõ ierit, aut ius dicenti nõ obtemperauerit. l. Ex quacũq; cauſa. ff. Si quis in ius uocatus. & l. 1. ff Si quis ius di. non ob. Et ad hoc, ut multæ ſit executio, emanſor rurſus ſub præſtituta pœna euocari debet, quam, niſi purgata contumacia euitari poſſit, dare cogetur, quod demum procedit, ſi in edicto citationis peremptorio pœnæ illius pecuniariæ comminatio non eſſet, alioqui abſque nouo citationis edicto exigetur, Bartolus in l. 2. ff. Si quis in ius Vt multa exigi poſſit.

uoca.

uoca.non ue.& l.1.Si quis ius di non obtempe. Bal in l.Si quando.C.de teſtibus.& Feli in c.1. de iudi. Quæ ut exigatur,dandum factum,eſt actio.Bal.in l.1.§.fi.ff.Si quis ius.

Multa teſti etiam,qui teſtimonium ueritati perhibere non pergit,dici poteſt, ſimiliter Aduocato negligenti cauſam,haud diſsimiliter Iudex appellationis inferiori dicta multa præcipit ,ut quæq; acta primæ inſtamiæ exhibeat, Mandatum pœnale. *quæ uulgus cauſidicorum mandata pœnalia cognominat.Quod etiam in cauſa remiſſa atq; ad uocata locum habet.Bar.in d. l.1.§.Is uidetur. ff.Si quis ius di non obtem.In l.1.ff de libell.dimiſſorijs.ubi dd.& l.Præſes.C.de appell.Et in ſumma,quãdocunq; ſiue ante,ſiue poſt litiſcõteſtationem,Magiſtratus etiam municipalis, aut alioqui ex ſtatuto,aut maiorum moribus merum imperium habens,ſecundum iuriſdictionis contemptæ qualitatem,ac perſonæ contumacis conditionem , multam dicere poteſt,quæ publico ærario licet inferri debeat,quãdoq; tamen pauperibus publicis operibus , alijſue neceſſarijs cauſis deputari ſolet.l.Multarum.C. de mod. mult.l. Diuus Veſpaſianus.§.fi.ubi glo. & dd. ff.de iure patro.& l.Si clericus.C.de Epiſc. audi.*

Ex quibus colligitur,quia multatitiam pecuniam

niam ab eo exigimus, qui contra iudicis præcceptum fecit, ignominioſum non reddit, id tamen quod pœna ex cauſis infamibus fecit, per l. 1. C. de mo. multæ. Vbi eſt, multam famæ damnum nõ irrogare, & eſt gloſſ. & Salice. in l. fi. C. de ijs, qui not. infa. quaſi tunc famæ damnum non infligat multa, ſi ex eo delicto non irrogetur, quod eſt famoſum, ut Albe. Pap. & Specula. putant. Cùm pœna propriè dicatur, & non multa, quæ pro crimine coërcendo pecuniaria datur.

Multanõ irrogat infamiã.

Eſt alia quoque ratio eos compeſcendi, utq; iuſſa faciant, cogendi, qui non ſolùm iudicantis imperiũ contemnunt, ſed etiam adeò decoquũt, ut neq; inueniatur, unde uel dictam multam luere, uel creditoribus ſatisfacere, iudicatúmue præſtare poſſint, per hoc quòd ciuitate, patria, aut prouincia illa extorres fiant, & quodammodò relegentur, quod uulgò Bannum appellamus, fortè à Longobardis, aliáue peregrina uoce ad nos tranſmiſſa, multa enim uerba in hominum uſu habentur, ex media barbarie originem ducentia, quæ tamen in politicis rebus ſuũ uſum ſignificanter præſtant, utpote neq; ex Latina, neq; ex Græca lingua nata, ſed magis ex uulgato aliquo ideomate detorta, quæ cùm alieni ſermonis homines aſſecuti fuiſſent, ob rei peregrinitatem in ijs hæſerunt, & ſic porrò etiam cor

Relegationis ſeu Banni ratio.

Verba plæraque à Barbaris mutuata.

rupta uſurpari cœperunt. Cuiuſmodi multa in legibus Longobardicis inuenire eſt, ut Morganica, Anagripſſ, quæ à Germanis mutuaſſe uidentur, ubi etiam eſt Bannum componere, aut ære dato redimere. Alciatus in 2. lib. παρέργων, ca. 11. à Græcis eam uocem poſſe deſcendere opinatur, quibus ἀπενιαυτισμὸς exilium unius anni dicitur, quaſi abannatio, quo amiſsis bonis per annum exulabat, qui homicidium non ſponte cõmiſiſſet, id tamen quod remotum eſſe uidetur.

Sed quia uerbis præſentibus, moribus autem præteritis & maiorum utendum eſſe, is rectè monet, nos rem ipſam, ut nunc ſatis eſt, aggrediemur, quando non una eſt Banni ratio, modò enim Bannũ Imperiale dicimus, quæ & proſcriptio quodammodò eſt. l. Item nulla cõmunitas. C. de Epiſ. & cle. et in Imperij conſtitutione, de pace publica. Modò ob delictum aliquod, aut aliud contra ciuitatis ſtatutum commiſſum, aut etiam ob debitum quiſpiam ad certũ tempus extorris eſſe iubetur, relegaturq́;, donec ſe expiaſſet, ſoluiſſetue, quod & in Germanicis quibuſdam Rebuſpublicis, præſertim Saxonicis, atque alijs obſeruatur, & eſt ſpecies relegationis, carceris loco irroganda, ut in l. 1. & 2. C. de ijs qui in exil. dati. libr. 10. & l. 1. C. de pigno. eſt glo. in l. 1. ad finem. C. Qui bo. ce. poſſ. alia ſunt

Banni apud Germanos quoque uſus.

apud

apud Bar. in diſputatione ſua, incipiente, Lucanæ ciuitatis. & Nellum de S. Geminiano, in tractatu de Bannitis, omnium copioſiſsimè.

Noſtri inſtituti Bannũ eſt, in quod ob contumaciam quis per Iudicem declaratur, donec expiatus iuſſa faciat, aut iudicato pareat, magis tamen per alias regiones, modò ex ſtatutis, modò ex maiorũ moribus uſurpatũ, quàm in Germanicis Rebuſpublicis atq; prouincijs. Quandoquidem ſi cui multa eſt dicta, aut rem certa pecunia æſtimatã alteri reſtituere per ſententiã iuſſus. Et is latitans tergáue dans, non relinquat, unde uel illa, uel res ſolui, atq; redimi poſsit, Iudex Banni neceſsitatem in ipſum ſtatuere, & ditione ſua extorrem facere, relegareq́; poterit, in hunc modum: Sempronium in ius uocauimus, & quia ſe non repræſentauit, contumacem, Titioq; immiſsionem decreuimus in bona eius, ſecũdum litis æſtimationem, ex primo decreto, ſed quia in bonis eius inueniri non poterit, unde immiſsioni ex primo decreto locus fieret, in bannũ ipſum hiſce declaramus, proq; bannito habendũ decernimus. Quæ ſententia interlocutoria eſt, ideoq; ex cauſa reuocari, immutari, et limitari poteſt. Bal. in l. Certa. uer. Modò ego quæro. C. Quando prouo. non eſt neceſſ. Spe. de ſen. §. Species aũt iudicialis ſententiæ. uer. Sententia banni. & Feli. in Rub. de re iu.

Bannum ob contumaciam quando decernitur.

a a

Bannum hoc non facit infamem.

Proinde bannum hoc non habetur pro condemnatione, quapropter etiam non irrogat infamiam. l. Diuus. ff. de cuſtod. reor. l. 1. C. de mod. multa. Et ab eo qui bannum dicit, prouocari poteſt, per Cy. in l. Ante. C. Quorum app. non reci. habet Spe. de app. §. Titius appellauit à banno. Vbi & hoc receptum eſt, ſi bannitus in termino præſtituto compareat, cauſamq; abſentiæ dicat, bannum extingui, inq; uim citationis reſolui eſt receptum. Bal. in l. 1. C. de poſtu. & in l. 1. C. de hæredib. inſti. & Paul. de Caſtro, conſil. 32. & conſil. 141. primæ partis. Reliqua ſunt apud Nellum de bannitis, in procemio. uer. Quandoq; propter inobedientiam.

Bannum in citationem ut reſoluitur.

DE SENTENTIA DECLARAtoria, & in quibus locum habeat.

CAPVT VII.

Rectè quidem Pomponius ſcriptum reliquit, ut parum ſit, ius in ciuitate eſſe, niſi ſint qui iura reddere poßint, quare & in l. xij. Tabularum, is qui priuato iudicet, iuris ciuilis cuſtos eſſe iubetur. Quod adeò obſeruandum eſt, ut etiam ſi ipſo iure quid debeatur, ſiue ob delictum, ſiue alia ex cauſa, Iudicis miniſterio tamen plerunq; ſit opus, non quidē ut [illegible]

condem

condemnetur (iam enim ipſo iure condemnatus eſt) ſed quo declaret iure eam perſecutionem fieri, legis etiam municipalis autoritate ſic iubente, in c. Cùm ſecundum. de hæreticis, in 6. Bal. in l. Si quis non dicam. C. de Epiſc. & cler. & in l. 1. C. de ſecundis nupt. Io. And. in c. Felicis de pœnis, in 6. ſine qua declaratione neq; pœna exigi poteſt, ne iudicis autoritate in politia neglecta, quiſquam etiam parte non audita, in executionem irrumpere, ſibi ius dicere, et Rem publicam ſui iuris prætextu inquietare auſit. Ipſo iure exigit declaratio nem.

Rem ſic accipe, in Authen. Hoc amplius. C. de fideicom. eſt. Hæredem, niſi intra annum, à die, quo per iudicem eius monutus eſt, ultimam defuncti uoluntatem executus ſit, hæreditate ipſo iure priuari. Item in c. Si quis ſuadente dia bolo. cum gloſſ. 17. q. 4. ubi qui in Clericum uiolentas manus inijcit, anathemate notatus dirus deuouetur. Hæres quã priuatur hæredi tate.

Sed & ipſo facto quis in pœnã incidit, quod in effectu idem eſt, quod ipſo iure, ut qui ignominiæ cauſa per Imperatorem miſſus eſt ab exercitu, aut qui furti nomine pactus eſt. l. 1. ubi Bar. & Alex. ff. de ijs qui not. infã. Item in ſtatuto ſeu lege municipali eſt, eum qui alterius poma legiſſet excuſſiſſétue, in x. denariorum pœ-

nam ipſo facto incidere, ut alia exempla compendij ergò omittam.

Quare declaratione opus.

Quamuis in huiuſmodi rebus condemnatio per legem, aut ſtatutum, adeoq; ipſo iure facta ſit, quia tamen ſunt, quæ obnoxium propoſiti, doliq; mali excuſare uideri poßint, ne ſic tacitè ſe condemnari, & citra culpam plecti conqueratur, Iudicis miniſterio opus eſt, qui uocatum audire, & niſi ſe legitimè expiaſſet, ipſo iure hæreditate priuatum eſſe, aut pœnam ipſo facto incidiſſe, per ſententiam declarare debet, alioqui non erit executioni locus. Bal. in. d. l. Si quis non dicam rapere. Inno. in c. Conſuluit. ſuper uerbo, Expectare, de off. delega. Bart. in l. Si deſertorem. §. Si ad diem. ff. de reſti. mili.

Vaſallus abalienato beneficio ipſo iure cadit

Quibus tamen adde, uaſallum utiq; beneficio, quod alienauit, atq; in alium tranſtulit, ipſo iure, abſq; ulla alia ſententia declaratoria priuari, idq; incontinenti domino aperiri, licet quo ad Emptorem, qui cauſam poſſeßionis à Venditore habet, ſententia opus ſit, maximè ut euincendi ius conſequatur. Cùm tamen in alijs caſibus feudum non amittatur, niſi per ſententiam priuatiuam, cauſæ, atq; item culpæ habita cognitione. Eſt in §. Callidis. de prohibita feud. alie. per Fride. ubi gloſſ. And. de Iſer. Bald. Alvarottus,

uarottus,& alij,& rurſus Aluarottus in § De niq;.uer.Quadrageſima tertia concluſio.Quæ fuit prima cauſa be.amitt.& Bald.c.1 § Vel ſi cum filia,uer.Querit hic gloſſ.Quib.mo.feud. amitt.

Proinde in ijs,quæ uel per confeßionem partis, uel per legitimam probationem conſtant, adeoq; manifeſta ſunt,ut nulla terguerſatione celari poßint,quia notoria habentur,declaratione opus non eſt,cùm & nulla defenſio prætexi poßit,itaq; ceſſante cauſa,legem quoq; ceſſare oportet,ipſamq; declarationis rationem refert Felinus in c.Rudolphus.uer.Sed declaratoria ſententia, de reſcriptis.& c.Cùm non ab homine.de iudi.

In notorijs non proceditur ad declarationem.

Qui uolet declarare aliquem in pœnam ob cōmiſſum ipſo iure,uel ipſo facto incidiſſe (id quod aliquādo Magiſtratus uel Iudex ipſe,aliquando procurator fiſci,aut alius qui ulciſcendis coërcēdis tranſgreſſorib. præficitur,facere ſolet) inprimis per edictū citationis,inſerta facti narratione,quo pacto in legem,uel Canonem ipſe peccarit, ut certa die compareat, eum uocabit,ad audiendum & uidendum,ſe in pœnam legis,uel Canonis ipſo iure uel facto inciediſſe,per ſententiam declarari, uel ad allegandum cauſas legitimas,quare illud fieri non debeat. Quandoq; monitionem inhibitionemq;

Vt ad declarationem pœnæ n. mariæ proceditur.

citationi inſerimus, in hunc modum: Non leui teſtimonio ad nos fama perlata eſt te ſtatos terminos extra ſuum locum mouere uelle. Quapropter monemus te, inhibemusq́; ſub pœna quinquaginta aureorum lege Agraria in hoc conſtituta, ne ipſos moueas, uocantes te hoc citationis noſtræ edicto, ut ad Calendas Apriles coram nobis te repræſentes, oſtenſurus mandatis hiſce noſtris paritum eſſe, aut cauſas dicturus, allegaturusq́;, ob quas parere non debebas, alioqui ad audiendum uidendumq́;, te multam illam pecuniariam, mandato noſtro comprehenſam, incurriſſe, declarari. Quæ citatio ſemel atq; iterum, & ad conuincendum omnem malitiam, & ne ullus ſubterfugij ſit locus, quartum repeti poterit, quo adhuc emanente, non quidem ultra legem, condemnatio erit, ſed declarandum ſolùm in pœnam quinquaginta aureorum ipſo iure eũ incidiſſe. Bal in d. l. Si quis non dicam. C. de Episc. & cler. Clem 1. ubi Card. de pœnis. per c. Cùm ſecundum. de hære. in 6. Archid. & Ioan. And. in c. Felicis. de pœnis.

l. Agraria lege. ff de termino moto.

Et quamuis à ſententia legis, Canonis, uel ſtatuti, non prouocetur, ut quæ neminem grauare intelligitur. l. Si qua pœna. ff. de uerbo. ſignifi. tamen à declaratione Iudicis prouocari prohibet nihil, iniuſta enim eſſe poterit; & declaratum

A Iudicis declaratione appellatur.

tum grauare, gloſſ. in c. Cupientes §. Quid ſi per xxx. dies. de elect. libr. 6. Philip. Peruſi in c. Peruenit. 1. de appel. et Io. de Ana. in c. Super his. de accuſationibus. Ita quoq; à ficto, quod notorium dicimus, non appellatur, ſed ab eo, quod Iudex notorium eſſe dicit, appellari bene poteſt, cùm reuera notoriam eſſe non permittatur, & ſic grauamen prætexitur, habet Felinus poſt alios, in d. c. Rudolphus. de reſcriptis. & Henningus Godenus in 3. parte proceſſus iudiciarij, Rub. in cauſa declarationis.

Alioqui multatitia illa pecunia ipſo iure etiam debita, non poteſt exigi abſq; ſententia declaratoria, niſi in caſu Notorij. Inno. in c. Conſuluit. in uerbo, Expectare. de off. delega. Alex. in l. Eius qui. ff. de iure fiſci.

DE SEQVESTRATIONE, eiusq; uero uſu. Caput VIII.

PAuſanias ille Pliſtonactis filius non ineleganter dicere ſolebat, Legibus autoritatē in homines conuenire, non hominibus in leges. Quod ſi omnes hodie aduerterent, quibus aut iuris dicundi, aut Rempublicam gubernandi poteſtas contigit, non ita deſultoriè, & poſthabito bonorum conſilio (cùm ipſi ſæpenumerò non In magiſtratum imperitum.

modò iuris, in quo uerſantur, ſunt imperiti, ſed etiam à boni & æqui ratione prorſus alieni) in quoduis irrumpentes pro libidine ſua, decreta figerent, refigerentq́;, in ijs maximè quæ ex officio peraguntur, ubi tantò citius impingitur, quantò liberius quiſq; facit, quod licere ſibi pro Magiſtratus amplitudine præſumit. Qui tamen meminiſſe deberent, ſibi nõ plus permiſſum eſſe, quàm commiſſum atq; creditum, uidelicet, ut legem, æquitatem, religionem, ac in ſumma, Deum cuncta uidentem in omnibus ſuis actionibus præ oculis habeant, qui non modò pauperem oppreſſum, ſed & omnem iniquitatem Iudicij ex manibus eorum, quibus adminiſtrationis functio mandatur, quandoq; requiret, & uindictæ tarditatem pœnæ grauitate, æquiſſimus Iudex, compenſabit.

Inter ea autem, quibus in limine ſubinde peccatur, ſequeſtratio quoq; habetur, quod remedium extraordinarium eſt, & in ſubſidium ſolummodò datur, cuius rationem uſumq́;, ut pauci rectè nouerunt, ita perperam ſæpenumerò exercetur. Eſt enim ſequeſtratio, uel iuris ſui conſeruandi, uel oneris ſubterfugiendi gratia, rei apud alium depoſitio. Et alteram dicimus uolũtariam, quando res citra Iudicis interuentum à partibus ſponte ſequeſtratur. Veluti emptor

Sequeſtratio quando uolũtaria.

paratus

paratus eſt precium ſoluere, ſed inſtrumentum uenditionis necdum eſt abſolutum, aut ſignatū, & conuenit ultrò citroq́; ut precium illud penes ſequeſtrum deponatur, donec inſtrumentū conficiatur, & interim traditio fiat. Cùm de natura contractus ſit, ut res uendita ante precium ſolutum non tradatur, per l. 1. ff. de rerū permuta. & proba. Bal. c. 1. de ſequeſtra. poſſ. & fructibus. Et huiuſmodi ſequeſtratio, quia uolenti & conſentienti iniuria nō fit, nunquam non permittitur, ſed tanquam res non tam illicita paßim uſurpatur. l. Intereſſe puto. ff. de acq. poſſ. l. Licet. ff. depoſiti. Franciſcus Curtius in l. 1. C. de ſequeſtr. pecu. probi. Bal. & dd. in c. 1. de ſequeſtran. poſſ. & fructibus.

Altera eſt ſequeſtratio neceſſaria, quam Iudex pro officio ſuo facit, parte utcunq; inuita, eam iudicialem nonnulli uocant, fortè quia per Iudicem fit, etiam extra iudicij neceßitatem. Et huiuſmodi ſequeſtratio quolibet iure eſt prohibita, in rebus etiam quibuſcunq;. Inprimis ob poſſeßionis cōmoditatem, quæ magna eſt, adeóque nemini auferenda. Deinde quia ab executione non eſt incipiendum, ut quæ ante ſententiam nimis properè apparatur. Eſt in l. 1. C. de poſth. ſequeſt. pecu. ubi dd. c. 1. de ſequeſt. poſſ. & fructibus. gloſſ. in c. Examinata. de iud. Io. And. in c. Locupletari. de reg. iu. in Mercu. et l. 1. C. de execu. rei iud. Sequeſtratio neceſſaria, quæ & prohibita eſt.

Sunt

Sequeſtratio permiſſa, quando ab executione appellatur.

Sunt tamen caſus, in quibus ſumma rerum neceßitas effecit, ut ſequeſtratio etiam ante iudicatum æquitatis intuitu permittatur, atq; à regulari iure deſciſcere nos cogat. Porrò, quòd *pendente appellatione ab executione iudicati facta, fructus ſequeſtrantur, non tam nouum eſt. Videtur enim remorandæ executionis ergò appellationis negotium inſtaurari, & propter iudicati autoritatem poſſeßionem penes uictorẽ eſſe debere. Cæterùm quia prouocatum eſt emolumento poſſeßionis interim, utrunq; carere oportet, quæ & per ſequeſtrationem, uicto, eidemq́; appellatori aufertur, ut quem perperam poßidere nunc demum ius poſt condemnationem præſumit,* Arg. *l. Satis apertè.* C. *Ad legem Corneliam de falſ. tradunt,* Bal. *in* Ludo. Pont. *in l. Si fideiuſſor. § Si ſatiſdatum ff. Qui ſatiſ. cog.* Angel. *in l. Si ſe non obtulit. § Condemnatum ff. de re iud.* Anto. Butria. *&* Imo. *in c.* Poſt *electionem, de conceſſ. præben. &* Panor. *in c.* C. *de ſequeſtra. poſſ. & fruct.*

Fructus quando pẽdente appell. ſequeſtrantur.

Secundò eſt locus ſequeſtrationi, quando uictus pendente inſtantia appellationis, fructibus ſecus uti cœperit, quàm hactenus, quia dilapidat eos, atq; depopulatur, ut ex quo de mala eius fide propter ſententiam aduerſam, ac etiam ex inſolita illa dißipatione, ſiniſtra ſuſpitione

inuritur, fructus poterunt ſequeſtrari, etiamſi ſit ſoluendo. Vt qui principaliter debentur, & non eorum æſtimatio. Alioqui ſi poſſeſſor non ſit ſoluendo, & fructus in ſuos uſus, alimoniam puto, & familiæ ſuſtentationem conuertit, quia iuſto timori de futura dilapidatione occaſionem præbet, pendente appellatione fructus per Iudicem ſequeſtrari poterunt, & licet Panor. in c. fi. de ſequeſt. poſſ. idem fieri poſſe in cauſa principali ſentiat, non tamen uidetur procedere, ob deſideratam præſumptionem, quæ in appellatione aduerſus uictum poſſeſſorem militat. Eſt in l. Diuus Pius § Diuus Adrianus. ff. de petit. hære. ubi gloſſ. & Angel. in l. Imperatores. § fi. ubi Angel. & dd. ff. de appella. Imo. in Clemen. 1. de ſequeſt. poſſ. & Franciſ. Curtius plenè in d. l. 1. § Fallit. uer. Tertiò fallit. C. de prohib. ſequeſt. pecu. Extra quos caſus fructuum nō permittitur, uerùm appellanti quoq; ius ſuæ poſſeßionis illibatum conſeruari, remanereq; debet, tantum abeſt, ut quidquam innouari lite necdum finita liceat. c. Non ſolùm. de app. lib. 6. cum l. Titia. ff. de ſolut. & paßim in titulis, ut lite pendente nihil innouetur.

His adijce, ex fructibus apud ſequeſtrum depoſitis, ſi litigator aliunde non habeat uictum, iudicantis arbitrio atq; religione tantùm rela- Ex fructibus ſequeſtratis qñ litigator alēdus eſt

xari

xari, permittiq́; debere, ut ſe alere, litemq́; ſuſtentare poßit. l. Is cui. §. Legatorum. ubi Bart. ff. Vt in poſſeſſ. lega. eatur. l. fi. C. de ordi. cog. Rho. in d. l. Si fideiuſſor. ff. Qui ſatiſd. cogun. Sali. & Curtius in d. l. 1. C. de probib. ſeq. pe.

Sequeſtratur res, de cuius poſſeſsione dubitatur.

Tertiò, ubi de poſſeßione rei dubitatur, uterque enim ſe poßidere contendit, & propterea fortè ad armorum concurſum, atq; triſtis exempli tragœdiam perueniri poſſet, Iudex poſſeßionem rei ſequeſtro mandare permittitur, & cauſam rixæ armorumq́; amputare. l. Aequißimum. & l. Sed ſi uſusfructus. §. Sed ſi inter duos. ubi Bar. ff. de uſufruct. & Angel. in conſil. 103. Iacobellus & Lucas. In qua difficultate ne Iudex impingat, & quod non permiſſum eſt, faciat, de poſſeßione qualem qualem cognitionem habere debet, & ſi exploratum habeat, alterutrum poßidere, non eſt ad ſequeſtrationem properandum, etiam iure cuiuſq; ſaluo, ſed poſſeſſorem pro iure ſuo debet tueri, & ne alter uim faciat, interdicere atq; uetare: quod ſi facere non ſit ueritus, uincula habet, quibus inſolentē „ compeſcere, & iuſſa facere coget. Cur enim, „ inquit Iulianus, ad arma & rixam procedere patiatur prætor, quos poteſt iuriſdictione ſua componere? d. l. Aequißimum. ubi gloſſ. in uerbo, Iuriſdictione ſua compeſcere. ff. de uſufruct.

fruct.& quemadmodum Baldus in l. Edicto.ff. de edicto Diui Adriani tollendo. Innoc. in c.In præſentia,de probat.& Papienſis in de for.ſequeſtri.uer.Octauo fallit,eleganter.

Quartò,ſequeſtrantur fructus,ſi uel colonus adſcriptitius cum domino ſuo litigare auſit, uel alius quiſpiam colonus ſimiliter litem mouere;aut fundum deſerere incipiat,per l.Litibus. C.de Agricol.& cenſitis libro 12. **Fructus coloni quã ſequeſträtur.**

Quintò,tametſi contra eum,qui in ius uocatus non ierit,ſed contumax emanſerit,immißionem ex primo decreto decerni ſit receptum.c. Tuæ fraternitatis.ut lite non conteſta. poterit tamen Iudex in gratiam eius mitius agere,& rem ipſam ſequeſtrare,ſed prius quàm decreta ſit immißio,per c.Ex literis.ubi religionis intuitu id factum eſſe dicitur,de dolo & contumacia.& docet Angelus Peruſinus in Tractatu Sequeſtrorum.§.Opponitur,& uidetur.uer. In caſu tamen ſpeciali.& Bal.in l.Conſentaneum.C.Quomodo & quando. **In contumacem ſequeſtratio.**

Sextò,ubi maritũ dotẽ ita dißipare manifeſtũ eſt,ut nõ hominẽ frugi,quandoquidẽ ad inopiã uergit,tunc oportet dotẽ ſequeſtrari,quatenus ex ea mulier cõpetẽs habeat ſolatiũ,unà cũ ſua familia **Dos ſequeſtratur marito diſsipatore.**

ſamilia, reſpondit ſapienter Vlpianus in l. Si cũ dotem. §. Si uerò dotem. ff. Sol. matri. ubi etiam eſt, muliere in furore, uel alia ægritudine conſtituta, marito neceſſitatem imponi, omnem ſuſtentationem ſufferre, alimenta præſtare, medicinæ ei ſuccurrere, & nihil prætermittere, quod maritos uxoribus ſuis adferre decet, ſecundum dotis ipſius quantitatem, quæ etiamſi modica ſit, aut omnino nulla, adhuc uictum & amictum debet uxori, eamq; non ſecus tractare cogitur, atque ſi ſplẽdidam attuliſſet dotem. Arg. l. Quòd ſi nulla dos eſſet. ubi Bar. ff. de religioſ. & ſumptibus fu. & Cy. in l. Si conſtante. §. Si uir. ff. Soluto matri.

Vxor ob mariti ſeuitiam ſequeſtratur.

Septimò, ſi quando uxor ob mariti ſæuitiam diuertit, & repetitur, neq; maritus idoneè de non graſſando in eam, cauere poterit, ſequeſtranda interim erit, & honeſtis hominibus cõmittenda, donec uel cauerit maritus, uel tractabilior eſſe cœperit. c. Ex tranſmiſſa. & c. Literas. §. fi. de reſti. ſpolia.

Expoſuimus ex multis cauſis ut paucas, ita frequentiores, quibus ſequeſtratio permittitur, atq; à Iuris regula diſcedere fas eſt, præſertim quando de ſtata re atq; immobili quæſtio habetur, & Iudicem ipſum factum non ita latet.

Proinde

Proinde pecunia numerata, aliaq; res mobiles, ſi debitor de fuga ſuſpectus fuerit, neq; ſatisdare poßit, ſequeſtrari poterunt, atq; etiam ſi fortunæ deſiderentur, prehendi eum, aut capi per ipſum creditorem eſt permiſſum, ita tamen ut iam fugæ ſe adcinxerit, & Iudici intra xx. horas offeratur. Eſt in d.l. Si fideiuſſor §. fi. ff. Qui ſatiſd. cog. Bar. in l. Hæres abſens. ff. de iud. & l. Capite quinto. uer. Vlterius nota. ff. Ad l. Iul. de adult. & Iaſ. Inſtit. tit. de actio. in princip. & Fran. Curtius in d.l.1. uer. Sextò quæro. C. de prohib. ſequeſt. pecu.

Quando res mobiles ſequeſtrantur.

Debitor quando prehenditur, etiã per creditorem.

Vbi monendi ſumus, perſonam prehendi non debere, niſi periculum ſit in mora (ut uocant) ne iniuriarum contra nos feneſtram aperiamus. Quare tolerabilior ſecuritatis ratio, in Germania maximè, eſt introducta, ut debitores circũforanei, uagiq; citra manuum iniectionem arreſtentur, eo modo, ut à loco illo diſcedere non ualeant, niſi uel debitum ſoluerint, uel ſatiſdederint, aut iudicio ſiſti, aut de ſoluendo. Meminit eius Card. in Cle. 1. §. Poſt gloſſam. de hæreticis.

Et ad hoc ut Arreſtũ, uel ſequeſtratio iſthoc caſu à Iudice decernatur, quia ſubſidiarium eſt remedium, oportet ei quodammodò fidem fieri de ſuſpitione debitoris. Atq; item de eo, quod debetur, id tamen quod ad impetrandũ Arreſtum quodammodò & ſemiplenè fieri ſufficit, nam

Ad impetrandum arreſtũ, de debito quodammodò ut conſtet.

eo obtento, Actoris eſt plenè probare, alioqui contra ius dicitur impetratum, et relaxabitur, ſentit Angel. in l. Nemo carcerem. C. de exact. trib. lib 10 & Fran. Curtius in l. 1. C. de probib. ſeq. pe. uer. Duodecimo quærendum eſt.

Ex quib. iudicijs debitor capi poterit.

Verùm ut perſona uel arreſtetur, uel detineatur, opus eſt ita eam ſuſpectam reddere, ut Iudici quoq; talis eſſe ex animo uideatur. Quod continget, ſi quando uel nulla bona immobilia habeat, uel habeat quidem, ſed quoad debiti magnitudinem, modica, & neutiquam reſpondentia, notatur in l. Sciendum eſt. ff. Qui ſatiſd. coguntur & l. Si creditores. ff. de priuilegijs creditor. Proinde ut ſolitus ſit fuga ſibi cōſulere aduerſum creditores, oſtenſoq; calcaneo ſatisfacere, quaſi ex moribus illis ad fugam, dilapidandasq; facultates ſuas imbibitis, ſuſpitio facilè præſumatur. Inſti. de ſuſpect. tutoribus. § fi. & dd. cum Bar. in l. Si prius. ff. de noui ope. nunc.

Ex quibus ſtatim colligitur, quod etiam ſuſpectum reddit, tale quidpiā inſidioſè eum prius feciſſe, ſimiliter imponendo creditoribus uaga illa uita, & fugæ ſubſidio, ut ſic in eo mali genere deprehendatur, quod de fuga ſuſpectū reddit, per l. Si cui. § Iiſdem. ff. de accuſatio. & c. Qui ſemel malus. ubi gloſſ. & dd. de regul. iur. lib. 6. Quòd ſi debitor immobilia non teneat, uel ea modica, & malis moribus conſpicuus ſit, priuſquam

uſquam ſimiliter ex fraude egit, indubitatò ſuſpectus ſit de fuga, & prehendi poteſt, nec tamē eſt neceſſarium, ut hæc ſimul coniungantur, at ſufficit quandoq; ipſum uni ipſorum obnoxium eſſe, hoc eſt, uel bona non habere, uel malis moribus notari, idq; ad boni uiri aut Iudicis arbitratum, per l. Si tutor. ubi Iacob. Aret. ff. de ſuſpectis tutoribus. Bal. in d. l. Si fideiuſſor. ff. Qui ſatiſd. cōg.

Vbi rurſus aduertendū eſt, diſcrimen eſſe inter ſequeſtrationem rerum & perſonarum. Porrò nō tanti laboris eſt rem penes ſequeſtrū ponere, idq; ex cauſis paulò antè adductis. Sed quia iniuriæ loco eſt, quē prehendere, & ipſo corpore tenere, quod uti per Iudicem ſine iniuria cōcedatur, nonnulla requirūtur. Primò, ut de credito quodāmodò conſtet. Secundò, debitorem à tempore contractus nōnihil decoxiſſe, & conditionem ſuā ualde deteriorem quotidie reddere. Tertiò, quia nō habeat bona immobilia, aut ea ſufficientia. Quartò, ut plures interim coniecturæ eum de fuga ſuſpectum faciant. Quibus ſic coniunctis, ſi Iudex prudens fuerit, curabit, ut Actor iureiurando adſeueret, debitorem de fuga ſuſpitioſum eſſe, & tutò permittet eum arreſtari, atq; capi, etiam tempore ſacro, & abſq; citationis decreto, præſertim quando periculū in mora eſt, & fugæ etiā per

Ad perſonæ prehēſionem quæ exigantur.

modicam dilationem occaſio daretur. Et hoc eſt cuius Angelus monet per uerisimilia & coniecturas, inueſtigandum eſſe antè de ſuſpitione fugæ, quàm quis capiatur. Eſt apud eundem in l. Qui bona § Qui damni. ff. de damno infect. Rapha. et dd. in l. Si ab arbitrio. ff. Qui ſatiſd. cog. & Fran. Curtius in l. 1. C. de prohib. ſeq. pe.

Et propriè loquendo, diſcrimen eſt inter ſequeſtrationem & arreſtationem. Sequeſtratio enim, quando mobiles res debitoris penes ſequeſtrum deponuntur, id quod in bonis immobilibus fieri non poteſt. Sed Iudex alienationem eorum interdicere & uetare utiq; ualet, donec debitor de fuga atq; dilapidatione ſuſpectus, creditoribus reſpondeat, ſatisfaciátue, quod et ipſum quaſi ſubſidiarium iuris beneficium ſubinde frequentatur. Bar. in l. de pollicitatione. ff. de pollicita. Albe. & Bald. in d. l. Si fideiuſſor § fin ff. Qui ſatiſda. cog. Sed Arreſti (quod nonnulli Areſtum, Græca imitatione, quaſi placitum, dici putant) alia ratio habetur, ſiquidem moribus comparatum eſt in pleriſq; locis, ut circumforanei, uectores, muliones, equiſones, negotiatores, & id genus homines, qui in uno loco non ita conſiſtunt, eorúmue res, ubicunq; deprehenſi fuerint, ſic arreſtentur, ut neq; diſcedere, neq; auehi permittantur, abſq; conſenſu Iudicis, uel eius,

Bona immobilia uetantur alienari.

Arreſtum

Perſona aut res quare arreſtantur

us, qui pro eo, quod ſua intereſt, arreſtari fecit, quod ſubſidium tolerabilius longè eſt, quàm captura, in hoc introductum, ut ſatiſdetur, uel iudicio ibidem locorum ſiſti, uel de ſoluendo, neq; prodeſt de Iudicis incompetentia exceptio, cùm publicæ utilitatis gratia receptum ſit, ut quiſpiam debitorem ſuum, quem nullibi gentium ſtabilem reperit, hoc ſubſidij compendio intercipere, & quod ſuum eſt, deniq; aſſequi poßit, ſcribit Bal. in l. fi. C. Vbi in rem actio. & Petrus de Ancborano, conſilio 192. incipiente, In auxilium ueritatis.

Proinde ſequeſtratio lite pendente facta cōſiſtet, donec appellationis quoq; cauſa expediatur, tunc enim lis finit, quando res eſt iudicata, quo tempore ſequeſtratio durabit. per l. Si fide iuſſor. §. fi. & l. Litibus imponentes celeritatē. ubi dd. C. de agri. & cenſit. lib. 11. Sequeſtratio etiam pendente appellatione durat.

Diximus in quibuſdam caſibus ſequeſtrationi, atq; item Arreſto ſit locus, cæterùm ne de iniuria quis conqueri meritò poßit, ſapientis Iudicis eſt emiſſa citatione diem Reo præſtituere, in quo cauſas dicat, propter quas ſequeſtratio uel non debuiſſet fieri, uel facta relaxanda, reuocandaq; ſiet. In quo termino ante omnia excipe re poterit, ſe ſatis bonorum etiam immobilium ſub ipſo Iudice habere, unde fugæ ſuſpitio falſò ſit concepta, & iam protruſa, uel ſi ea non fue- Vt cōtra ſequeſtrationē excipitur.

rint, ſuper incompetentia fori, quia Iudex ſequeſtrationis aut Arreſti, nō ſit ſibi ordinarius aut competens, quia ſub eius imperio non contraxerit, neq; deliquerit, uel quaſi, neq; etiam domicilium ſub ipſo habeat, neq; res quæ petitur, in eius diſtrictu ſit collocata, quapropter contendat, ut ſequeſtratio illa importunè illegitiméq; impetrata, reuocetur, ipſéq; ad ſuum Iudicem remittatur, iuxta l. Iuris ordinem. C. de iuriſd. om. iud. & c. fi. de foro compe.

Satiſdatio facit, ut ſequeſtratio relaxetur. *Quibus exceptionibus deſideratis, repudiatiſue, offerre poterit ſufficientem cautionem, quandoquidem paratus ſit ſatiſdare iudicio ſiſci, deq; re à loco non mouenda (Interpretes de re non baratanda uulgò dicunt) ſed lite finita ſi oporteat, reſtituenda, ad quam ſatiſdationem ceu ſingulare remedium, ſequeſtratio, ut cauſa eius ammodò deficiente, reuocari debet, per Cynum, Bal. Sali. Fran. Curtium, & alios in d. l. 1. C. de probib. ſequeſt. pe. & in l. fin. ff. de ordi. cognitio. habet Ferrarienſis in practica ſua de forma ſequeſtri. uer. Deinde quæritur. Cumq; ad hunc effectum requiratur cautio ſufficiens, (ut quæ per pignora, aut fideiuſſores præſtari debet) non profuerit iuratoriam offerre.*

Iuratoria cautionō eſt ſatis. *Porrò, ſi quando petitori alio remedio ſubueniri poterit, quàm iuratoria cautione, locus ipſi non erit. Tradunt Ant. de Butr. Io. de Imo. &*

Panor. in c. 2. de ſequeſt poſſ. & fruct. Alberi. in d. l. Si fideiuſſor. §. fi. & Bal. in l. fi. C. de ordi. cognit. cum Angelo in l. Filiusfamilias. §. Diuus. ff. de lega. 1.

E regione petitor replicat, ſequeſtrationem non eſſe relaxãdam, ſed iure ſubſiſtere, ex quo ea bona immobilia non poſsideat, quæ credito reſpondeant. Proinde decoctor ſit atq; ἄσωτος, patrimonij, ſubſtantiarumq; cuſtos parum fidus. Aut de fuga ſuſpectus habeatur, ex cauſis paulò antè allegatis. Sic & alias rerum ſpecies adducere poterit, quibus ſequeſtrationem, deſideratis ordinarijs remedijs, iura in ſubſidium permittunt, ac petere ſequeſtrationem decerni iuſtè factam, atq; uim habere. Replicatio pro Arreſto.

Quo pacto apud nonnullos receptum, maximè in foro Pontificio, ut ſequeſtro dies præſtituatur ad Iudicem atq; etiam petitorem certiores reddendum de rebus apud ſe depoſitis, quòd ſi confeſſus fuerit, ſe res habere, mandabit Iudex, ut illæſæ conſeruentur, donec lis finiat, neq; ex his alienet quidquam, niſi tempore ſit periturum, uti ſunt fructus, et alia, quæ longum durare, inq; eodem uigore permanere non poſſunt, quæ per ſequeſtrum fideliter uendi, et precium reponi debet, alioqui ſi non uenderentur, & ſic in deterius commutata fuerint, ſequeſtri periculo id fieret. Tradit Barto. in l. Intereſſe Sequeſter uocãdus, ut fateatur depoſitas res apud ſe eſſe. Res perituræ uendi debēt.

puto.ff.de adqui.poſſ.Inno.in c.fi.de ſequeſt. poſſ.& fruct.Accedit l.Is cui.§.Quæri poterit. ff.Vt lega nomine caueatur,& habet Henningus Godenus,de termino,& dicendum contra Arreſtum.

Sequeſter nihil damni ex re depoſita ſentire debet.

Quibus adde,non eſſe quòd ſequeſter propter hanc ſuam cuſtodiam,atq; iniunctam operam detrimenti aliquid ſubire debeat,aut iacturam ad alterius utilitatem facere,ſed Magiſtratus ex bono & æquo compenſationem damni,ac tædiorum,etiam(ſi ob laboris magnitudinem neceſſarium eſſe uideatur) mercede conſtituta,fieri iubebit.Adeò ut quidquid pro conſeruatione rerum,earumq; ergò in conductas ædes expenſum ſit,ſequeſtranti imputabitur,atq; ex fructibus deducetur,aut ſi illi non fuerint,priuſquàm res reſtituantur,ſoluendum uenit,ſentit Bald. in l.Si Deum.ff.de dolo malo.& Angel.in d.l. Intereſſe.Sali.& Franciſcus Curtius,uer.Vigeſimoquartò quæro.in l.1.C.de prohib.ſequeſt.pe.

Debitorē inopē ex depoſito alendum

Sed & Reus debendi ſi non habeat,unde aliſ poſſit,ne inopia adactus eſurire,litemq; deſerere cogatur,ex fructibus rei ſequeſtratæ tantum ipſi impertiendum eſt,ut ſumptus & alimoniæ & liti ſuppeditare pro neceßitate poßit. l.Si quando.C.de ord.cog & in c.Ex parte.de accuſa.Monacho enim Abbatem ſuum accuſanti,

cum

cùm proprium non habeat, de rebus Monaſterij ,, expenſæ (reſcribit Alexander) neceſſariæ mi- ,, niſtrari debent, donec cauſa debitum finem ac- ,, cipiat. ,,

Supereſt ut ſequeſtratione iam facta, & ſtabilita diſpiciamus, quo ordine in cauſa principali ſit procedendum. Et quamuis parte uocata & non clàm, ſequeſtratio decerni debeat, niſi omnino ſit abſens, aut periculum in mora propter adornatam fugam, apud Franciſcum Curtium, de ſequeſtris § Septimò quæro principaliter. Inprimis tamen, quia ſtante etiam ſequeſtratione, cōditio Actoris nihilo melior eſt, quo ad onus probationis, quàm antea fuit, is qui ſequeſtrum ante iudicium impetrauit, ſuper re principali, aut fructibus ipſis aduerſarium per decretum citationis in ius uocare debet, & libellum offerre ad debitum liquedandum, probandumq́; atq; hoc per teſtes, inſtrumenta, confeßionem, atq; alios probationis modos. Quibus ſic peractis, niſi Reus defenſiones habeat, quibus ſe extricare, intentionemq́; Actoris elidere poterit, Actoris eſt petere, ut in bona ſequeſtrata, arreſtatáue ex primo decreto, & pro debiti quantitate immittatur. per adnotata in l. Fulcinius § Celſus. ff. Ex quibus cauſis in poſſeſſ. eatur. & Authen. Et qui iurat. C. de bo. auto. iudi. poßidendis, cum ſimilibus.

Vt in principali cauſa poſt ſequeſtrationē proceditur.

Sequeſter rem depoſitam aut creditam reſtituit.

Poſtremò, ne ouem lupo commiſiſſe uidearis, eſt ut ſequeſter expedito litis negotio, rem apud ſe depoſitam reſtituere debeat, & hoc ſi ad conſenſum partis id factum ſit, ea ad hoc uocata, contra negantem autē reſtituere, actione ſequeſtraria præſcriptis uerbis agi poſſe, Labeo reſpondet ex Pomponij diſtinctione, in l. Si oleum, ubi dd. ff. de dolo malo. & habet nonnihil Inno. in c. Examinata. de iudicijs. Sin uerò Iudicis tātùm iuſſu, res apud ſequeſtrum deponatur, tunc ad Iudicis quoq; iuſsionem reſtituēda uenit, aut ſi recuſet, captis pignoribus, dicta multa numaria, alijsq; neceſsitatibus ad reſtitutionem compelletur, niſi fortè manu militari (quod ſimiliter à prætore fieri poterit) rem ab eo auferri uelis. Eſt apud Salicetum in d. l. 1. C. de prohib. ſequeſt. pecu. ad finem.

Obærati etiam citra fugæ ſuſpitionem cuſtodiuntur.

Relatum eſt debitorem, qui decoxit, & obæratus eſt, prehendi poſſe, & cuſtodia detineri, modò de fuga ſuſpitio ſit. Id tamen quod & citra fugæ periculum non ſolùm legibus introductum eſt, ſed etiam in pleriſq; rebus publicis diuturna morum obſeruatione uſurpatum, ut qui æs alienum temerè corradit, & demum omnibus decoctis ſoluendo non eſt, carceribus includatur, & dū æris nihil habeat, in corpore luat, donec per creditores exire liceat, optimo profectò inſtituto, quo taliſmodi nebulones compeſcuntur,

ſcuntur, qui ſolùm ut æs alienum conflare de- tur, non etiam ut ſoluant, ſtrenuam operam na- uant, fermè ad eorũ ſimilitudinem, qui dum pœ- nam numariam dare ſunt iußi, egentes præ ino- pia eam deludunt, coërtionemq; extraordina- riam, aut in corpore caſtigationem improbi re- cipiunt. l. fi. ff. de in ius uocando. & l. 1. §. Gene- raliter placet. ff. de pœnis. & l, Illicitas §. fi. ff. de off. præſid.

Ceterùm obæratus, & non habens unde æs alienum ſoluat, carceris moleſtias, cedendo bo- nis, effugere poterit, quo caſu licet omnibus for- tunis exuatur, ueſtibus tamen ſpoliari non de- bet, ne nudus incedere, & quod natura abhor- ret, uerecundiam cum contumelia coniungere adigatur. l. 1. C. Qui bonis ced. poſſunt. Inno. in c. Rem. de off. delega. Cedens bonis nõ eſt nudus dimittendus.

Quod tamen cedendi beneficium, utcunq; mi- ſerabile & fletu dignum, non omnibus æquè per legem conceditur, ſed pauperibus, qui nouerca- li fortunæ ſtimulo perciti, rerum ſuarum naufra- gium fecerunt. per l. Cum ſolito. C. Qui bo. ced. poſſ. gloſſ. in l. 1. §. Tutores. ff. de ſuſpectis tuto- ribus. Sali. in l. Cùm & filiusfa. & Bald. in l. 1. C. Qui bo. ced. poſſ.

Sed & potatores, ſcortatores, aleatores, et qui in lupanari atq; ganeis quotidie hærent, ſuaq; prodigunt, aut qui, ut creditorum res in- uertant, Qui bonis cedere non permittuntur.

uertant, dolo malo cum his uerſati ſunt, cedere bonis non permittuntur, ſed addicti, quandoquidem ſoluendo non ſunt, in carcerem detrahuntur, ut qui non habent in ære, luant in corpore. Bald. in d. l. 1. & Paulus de Caſtr. conſilio 44. Quod ſi & peſtibus illis permittatur, Bal. tradit apud nonnullos morem eſſe, ut qui ſic bonis cedunt, podicem ad columnam tundere & percutere, ſignificantes quaſi per podicem bonis turpiter egeſtis, digni ſint qui ſeipſos prodant, culpaq; ſua obæratos ſe etiam cum ignominia teſtentur.

Induciæ quinquennales quãdo dantur.

Præterea quinquennales ad ſoluendum inducias à principe Romano impetrare poterit, qui ære alieno obnoxius creditoribus ſatisfacere non ita poteſt, & interim neq; bonis cedere, neq; carceris ſitum deuorare cogitur. Eas tamen inducias niſi creditoribus, uel ex his pluribus conſentientibus dare citra iniuriam non licet, cùm non ita nouum, ut illi, quibus ſupellex tam curta non ſit, inducias illas conſequantur, in fraudem creditorum, & ut ipſi interim egregiè uel helluentur, uel fœnori inhient, quod facit, ut niſi re ſic cognita multis reddantur ſuſpectæ, ideoq; uenirent reuocandæ; id quod & doctiſſimus Iuriſconſultus Iacobus Spiegelius in Comitijs Auguſtanis ſe & reſpondiſſe, & obtinuiſſe ſcribit. De quinquennalibus inducijs uidere

dere eſt in l.Cum ſolito.ubi gloſſ.& dd.C.Qui bo.cedere poſſunt.

QVANDO IS, QVI ALTERIVS famam diuulgat,uel agere,uel deinceps tacere postulatus cogatur,ad l.Diffamari. C.de ingenuis manumiſsis.

Caput IX.

NOn leuis iniuria eſt,famam alterius diuulgare, atq; proſtituere, eò minus in Republica perferendum,quòd diſcordijs feneſtram aperire,& inquietudinem per ciuitatem generare ſolet. Quod Thraſybulus quoq; aduertens commodius ciuitatem Athenienſem reconciliari poſſe non putauit,niſi lege lata, ne quis retrò iniuriarum meminiſſe uelit,quam ἀμνησίαν, hoc eſt,iniuriarum obliuionem appellant, quod & Senatus Romanus,Cicerone ſuadente, facere inſtituit,Iulio Cæſare interfecto, uerùm Octauio & Antonio Rempublicam obruentibus,eſt prætermiſſum,ſed à Claudio Cæſare pòſt confirmatum. Sic Cicero in Philippica prima: In quo templo quantum in me fuit ieci fundamenta pacis,Athenienſiumq; renouaui uetus exemplum, Græcum etiam uerbum uſurpaui,quod tum in ſedandis diſcordijs uſurpauerat ciuitas illa, atq; omnem memoriam diſcordiarum obliuione ſempiterna delendam cenſui. Vopiſcus

Iniuriarũ obliuio quando quẽ utiſs lis.

,, piſcus in Aureliano: Idem quadruplatores, ac
,, delatores ingẽti ſeueritate perſecutus eſt. Ta-
,, bulas publicas ad priuatorum ſecuritatem exu
,, ri in foro Traiani ſemel iußit. Ἀμνησία etiam
,, ſub eo delictorum publicorum decreta eſt, de
,, exemplo Athenienſium.

Iniurias legitimè propulſandas.

Semper tamen inuenire eſt, ut nunc ſunt homines, qui alterius nomen diffamare pro delitijs quodammodò habent, tantum abeſt, ut uel religione, uel morum honeſtate, uel legum pœnis deterreantur, quapropter cuiq; bono enitendū eſt, ut iniurias illas ſibi illatas potius legitimis modis ulciſcatur propulſetq;, quàm quòd eas animo parum ſedato regerat, nam, ut in prouerbio eſt, qui unam iniuriam tolerat, alteram inuitat. Et Cicero: Qui autem non defendit, nec ob-
,, ſiſtit, ſi poteſt, infamiæ, tam eſt in uitio, quàm ſi
,, parentes, aut amicos, aut patriam deſerat, Iu-
,, riſconſulto etiam crudelis habetur, qui famam ſuam negligit, aut eam contra inſultorem non tuetur, in qua tamen re meminiſſe debemus nos Chriſtianos eſſe, atq; illius: Mihi uindictam, ne dum mundi gloriam quæramus, æternam amittamus.

Pro iniurijs rectè illatis præſtat iure agere.

Cæterùm ut iniuria legitimè propulſetur, aliæ aliæq; actiones & formulæ nobis oſtenduntur. Etenim ſi in cuius contumeliam aliquid dictum duriúſue factum ſit, idq; iniuriandi animo,

&

& rectá actionem ſecundum rei exigentiam inſtaurare, & iniuriatorem ſuum poſtulare poterit, formula ſiue ciuili, ſiue criminali. Exiguū *enim & uile eſſet, hac facti ſpecie tam intolerabili, iniuriatorem uelle urgere, ut ipſe rem proſequatur, & illatis probationibus* Reum *faciat atq; conuincat, ſed præſtat ipſum petere, & in re agere, donec palinodiam canere, uel illatas iniurias redimere fuerit coactus, facilius enim iniuria committitur, quàm defendi iure poßit, & talem quempiam per legem facere, qualem con uitiando diuulgauit, ut ſic iniuriarum non teneatur, uſq; adeò extricare ſeſe ex ijs, quas alteri intulit, iniurijs, nominisq; ignominiam (quæ ex ea cauſa condemnatis irrogatur) effugere, neq; omnibus, neq; paßim contingit, ſed rarius quàm multis expediat, ut abundè uidere eſt in* Pandectis, Inſtitutionibus, & Codice, *de iniurijs.*

Sin autem non animo iniuriandi rectà, alicuius te inſimulet, unde nomini tuo aut famæ aliquid notæ inuri poßit, ſed uel obliquè te adſpergit, quia per hoc nō ſolùm exiſtimationi, ſed etiam reb. tuis facilè incōmodaretur, non eſt ut id ſusq; deq; ferre cogaris, et iniuriā illā qualēcūq; deuorare, attamen nō conſtat de iniuriandi propoſito, nec ius cōfeſtim de hoc præſumere, & iuuare te ſolet, iniuriarū poſtulationē apparari Quando ex l. Diffamari procedit.

haud foret conſultum. Verumtamen *ne porrò quali quali contumelia aſpergaris,conſtitutum eſt per principes in l.* Diffamari *ſtatum ingeniorum.C.de inge.manu.poſſe huius legis conditione talem ſugillatorē cogi,ut uel propoſita actione,quæ temerè diuulgare nō ceſſat,probet, uel porrò taceat,& alterius famam traducere deſinat.Quæ res cùm etiam ad officium* Iudicis *expediatur,& quodammodò uſurpetur, ea ſic accipe.*

Ratio huius poſtulationis.

Ante omnia autem uidere eſt,cuinam hoc beneficium ſit datum,deinde quis eius Iudex,*tertiò,quid petendum,poſtremò,quis huius poſtulationis ſit exitus.* Et *ad primū quod pertinet, ex perſonæ ipſius,quæ famam ſuā diuulgari adſerit,conditione ſtatúue facilè cognoſcimus,ſi conſtitutionis beneficiū implorare poſſit, nimirum,eſt,qui ſeruituti obnoxiū eſſe dixerit,cùm tamē ingenui habeatur ſtatus.*Aut *ære alieno diſtrictum,quod nollet diuulgari,mercator ſiquidem eſt,& oportet melius in ciuitate audiat et per emporia,quàm quòd tanto ære alieno obnoxius eſſe circūferatur,atq; fabula apud uulgus fiat interim,& demū difficilè inueniat,qui uel pecuniam,uel merces crediderint,uel ad negotia communia eum admiſerint.*Item *quis puellam ſibi deſponſari ſatagit,ſed eſt qui ipſum alteri fidem ſuam dediſſe,uel errore,uel malignitate*

tate dicat, quia per hoc puella facilè abduci, ab eoq; alienari poſſet, eius intereſt ne ſic diuulgetur. Item, *cuius exempli apud interpretem mentio habetur,* Studioſus *cùm aliquandiu operam bonis literis in* Academia *nauaſſet, diſcedere cõſtituit, ſed* Macedo *eſt, aut fœnerator, qui interim in uulgus ſpargere non ueretur, eum ſibi debitorem eſſe, ut ſic aut diutius remoram inueniat, aut ſi diſceſſerit, hoc nomine malè audiat.* In*ducimus ex innumeris pauca exẽpla, ad quorũ ſimilitudinem reliqua effigiari poſſunt.* Et *quia ex omnibus illis ne unus quidem eſt, qui eius uel conſcius ſit, uel probatum iri ſuſpicetur, cuius nomine ſic traducitur, ad conſtitutionem diffamari, recurri permittitur, ſtudioſi tamen ne talibus modis impediantur, ut qui ſtudiorum publicorum gratia peregrinationibus ſe ultrò exponunt, inq; uno loco conſiſtere ita non poſſunt, tunc retineri ad alicuius improbitatem non debent, ſi proclamatione* (Cridam uulgò dicunt, *ut* Baldus *ſcribit*) *facta, ſed & programmate, hoc eſt, ſcriptura publicè propoſita, aut etiam per ciuitates, ubi creditores agere dicũtur, certus dies publicè deſignetur, ad quem creditores ſolutionem recipere debeant, ubi qui emanſerit poſtea inſidioſè idem refricare intelligitur.*

Proclamationes ad debitum ſoluendum.

Quod etiam uſuuenit, quando peregrè profecturi diffamationem debiti non ſoluti deuitare

contendunt, aut quando teſtamentorum executores ſi quid defunctus debiti reliquiſſet, ad tẽpus publicè deſignatum ſe ſoluturos per nunciationem offerunt. Eſt ſimile in l. Si eo tempore. ubi gloſſ. dd. & Io Fabri. C. de remiſſione pignoris. gloſſ & dd. in l. Singulari. C. Vt nemo inuitus. & Abb. in c. Lator, qui filij ſunt legitimi.

Et qui ſic alterum diffamare non ueretur, ad ius prouocare uidetur, reoq́; laceſſito ianuã aperire, ut cauſam urgeat, ne fama latius ſparſa maiori periculo exponatur, quo caſu Iudicem ſuum adire poterit, eiusq́; officio implorato petere, ut ad certum diem diffamator ille per edictum uocetur, & ſi iuri ſuo confidat, quod diuulgare non ceſſat, legitimè perſequatur, aut porrò taceat.

Iudex diffamati eſt adeũdus.

Quòd autem Iudex utriq; ordinarius eum proceſſum inſtaurare poſſit, nihil ſcrupuli habet, ut cuius intereſt, inter ſuæ iuriſdictioni ſubiectos tranquillitatem pacemq́; conſeruare, & inquietudinis cauſas, etiam ex officio, amputare.

Sed de eo cui diffamator neq; ſubeſt, neq; paret ſi & hunc ad tribunal ſuum euocare poſſit, eſt quæſitum. Et magis eſt, ut ad eius implorationem qui ſuæ iuriſdictionis eſt, extraneum quoq; citare permittatur. Etenim qui alterius fa-

mam traducit, per hoc ad iudicium prouocare intelligitur, quaſi non uereatur etiam illud iure perſequi quod dicit id quod corā eius Iudice fieri oportet, quem diffamauit, Vſq; adeò & hoc caſu Actor Rei forū quodammodò ſequi debet. l. In criminali. C. de iuriſd om iud. l. ſi C. Vbi in rem act. c. Si clericus. & c. Cùm ſit de fo. comp. 3 q 6. c. Neminē. & l. Quia. ff de alie. iud. mut. cau fact. Et quòd hæc citatio etiā non ſubditos liget, argumentū eſt in l. Si eo tempore. C. de remiſſione pig. ubi Io. Fabri adſerit, ſi plures ſint qui prædium pignore ſibi obligatū habeant, programate emiſſo, ut certo die omnes creditores adſint, & ius ſuum proſequantur, tametſi extranei, qui eius iuriſdictionis nō ſunt, programmate illo nō ligentur, lege tamen ea ipſos facto programmate conſtat perſtringi, adeò ut ſi non cōparuerint, iuri hypothecæ uideantur renunciaſſe, & deinceps nō ſint audiendi. Vt eſt in l. Sed & ſi. §. Sed etſi dum decreto prætoris non obtemperat, iuriſdictionem ei denegauit, non eſſe eū reſtituendum, Labeo ſcribit. ff. Ex quib. cau maio. & l. Contumacia. ff. de re iud. & eſt gloſſ. in d. l. Diffamari. ſuper uerbo, Sententiam.

Etiam extraneus à iudice diffamari per edictum citatur.

Non tamen Iudex proſilire temerè debet ad iſtiuſmodi citationis decretū, ne poſtea rem aliter ſe habere, & extra diffamationis cauſam eſſe quæſitū ſuffugium, in propatulū ueniat, &

Cognitio ante citationẽ habenda.

proceſſus ille circũducatur, eludaturq́;, quod etiam per Carolum V. Imp. in iudicio Imperiali & paßim obſeruari eſt conſtitutum, ſed rei qualẽ qualẽ cognitionẽ adhibere debet, & pòſt deſiderio petitoris indulgere. Vt ſic ueteratores illi cõpeſcantur, qui dũ probationib. ſuis nõ cõfidunt, ad quamlibet pecuniariã, et quaſi obolarem cauſam, ſaluberrimæ huius conſtitutionis ſubſidiũ, ſed à ſua poſtulatione tam alienũ, ut quod maximè, prætexunt, & poſthabitis ordinarijs actionũ formulis, nemini non quaſi inuitus quoq; ad agendum cogi debeat, negotium temerè faceſſunt.

Et licet ſecundum iuris regulã nemo inuitus uel agere, uel accuſare cogendus ſit, tantum abeſt ut Reo prius inferre aliquid, quàm Actori ſit neceſſe. l. Purè. ff. de exceptio. l. Singulari. C. Vt nemo inuitus, ubi gloß & l. fi. C. de uſufr. pupill. In præſentiarum tamen, quia diffamator iniqua illa ſua adſpergine, Reum ad cauſam prouocaſſe, & ſeſe tacitè ad agendũ adſtrinxiſſe intelligitur, qui ne perpetuò ea ignominia perſtringatur, æquitas in cauſa eſt, quæ & ſuadet, ut uel agere cogatur, uel os illud obturare, atq; Harporaten fingere, ne quãdo dicit quod uult, audiat experiaturq́; quod non uult. Qua conſideratione Andreas quoq; Barbatius tradit, eum qui anathemate notatum, diriſue deuotum mali

Diffamator quare ad agendum interpellatur.

gno

gno animo,paßim extraq; iudiciū traducit,beneficio huius conſtitutionis poſſe cōpeſci, ut modum iniurijs faciat,adflictoq; adflictionē ſuperaddere deſinat. Cui adcedit c. *Intelleximus.extrà de iudicijs.& l.* Nam *& ſi parentibus.ff.de inoffi.teſtam.& l.* Nam *dementi.ubi* Bart.C.de *Epiſco.audi.*

Veruntamen propoſito iam nunc impetitionis deſiderio,qua diffamatus refert ſe uel ſeruitutis, uel anathematis, uel inſoliti æris alieni per Titiū paßim inſimulari,id quod ſibi amplius ferendū non ſit,quapropter Iudicis officiū implorans petat,ut ad certū, per citationis edictum,uocatus terminū,uel agere,ſi de iure ſuo confidat,iubeatur,uel ipſo non comparente,impoſito ei ſilentio,de cætero nō audiatur.In quare non eſt opus ut litis conteſtationem,priuſquā ſententia feratur,expectemus. Cæterùm quia Iudicis officium imploratur,& petitio ad præparationem cauſæ ſolùm tendit,citato non comparente,ad ſententiam interlocutoriā procedendum eſt,qua Iudex habita iam diffamationis cognitione qualicunq; pronunciat. Quia Titius *diffamator intra terminū ſibi præſtitutum non egit,ſed contumax emanſit,propterea deinceps non audiendum,neq; diffamatum per ipſum inquietandum. Quæ ſententia æquitate nititur, & perinde ualet,ac ſi perpetuum ſilentium ipſi*

Quid petendum in conuitiatorem.

Vt in nō cōparentem pronunciatur.

eſſet impoſitum, ſuper ipſa tam conuitiatione, quàm cauſa, ut Baldus tradit in d. l. Diffamari. uer. Modò quæro qualiter formatur ſententia, per Inno. extr. qui mal. accu. poſſ. c. Cùm in tua.

Sin autem poſtulatus cōparens actionem ſuā propoſuerit, tunc opus eſt litem conteſtari. Vt ſi deſideratis probationibus, re infecta, hæreat, abſolui Reus poſſit, & Actor perpetuo ſilentio rectà innodari, iuxta l. Prolatam. ubi dd. C. de ſen. & interl. om. iud c. 1. de libel. obla. & Car. in Clem. Sæpe § Quæ omnia. de uerbor. ſignifi.

Contumax ad ſententiā audiendā uocandus.

Vbi monendi ſumus, quia in hac conditionis ſpecie de pleno præiudicio agitur, oportere iudicem, etiam contumacem ad agendum uocatū, pro ſententia quoq; audienda ſolēniter, hoc eſt, tribus edictis, uel uno, trium uicem habente, citare, alioqui ſentētia nullius eſſet momenti, quæ in non uocatum pronunciaretur. Eſt textus, & Bar. in l. Ad peremptorium. et l. Nonnunquam. ff. de iudicijs.

Poſtremò, ut huius inſtituti effectum aliquē habeamus, atq; utilitatem, tametſi is, qui iudiciū inſtaurauit, ab impetitione, adeoq; illata diffamia, non ſit per ſententiam rectà abſolutus, liberatuſq;, reipſa tamen idem eſt cōſecutus, etenim diuulgator ille alieni nominis, porrò non audietur, etſi præterea à diffamatione illa nō ceſſet, etiam multa indicta cohiberi debet. Sic uerba cō-

ſtitutionis

*ſtitutionis habent: Vnde conſtat meritò Recto ,,
rem prouinciæ cõmotum allegationibus tuis,ſen ,,
tentiam dediſſe,ne de cætero inquietudinem ſu ,,
ſtineres. Si igitur adhuc diuerſa pars perſeue- ,,
rat in eadem obſtinatione,aditus præſes prouin ,,
ciæ ab iniuria temperari præcipiet. ,,*

Ex quibus conſtat, poſt ſententiam prolatã diffamatorem audiendum non eſſe,ſed appellationi nunquid ſit locus? In qua re ſic diſtinguendum Baldus monet. Aut enim uocatus ſe non repræſentauit,ſed emanſit,ac ita iudiciorum beneficio ſe alienum propter contemptum illum fecit,& prouocare non permittitur. per textum in l. Sancimus C. de iudicijs. ubi & dd. Aut comparuit,ſed nihil præſtitit,atq; in hoc uerè contumax eſt. Verumtamen quia defenſionibus ſuis, adeoq; cauſæ non ita confiſus,ab agendo abſtinuit, liti tamen & iuri ſuo non renunciauit, quapropter appellare poterit,cauſamq; in alio iudicio perſequi, per dd. in l. Titia cùm teſtamentum. ff. de accuſatio. in l. Properandum. § Sin autem Reus. C. de iudi. & glo. ord. in Cle. Si amè. de dolo & contumacia.

Quando appellationi ſit locus.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

LABOR. RESTAURO
R. Milio